1916

n. 4-5
n. 6-(4-

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

vol. 41

VOLUMUL XLI

ANUL XI

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Lăpuşneanu

1916

Ilie Cloancă

Am ieşit din casa Piersicenilor cu moartea în inimă. Nu mi-au mai trebuit, nici ceai, nici joc de cărţi. Am spus gazdelor că-mi este rău, aşa pe neaşteptate, şi am plecat de acolo. Cînd îmi alegeam paltonul, mi-a ajuns încă odată la auz rîsul ei cristalin şi alintat. Aşa dar, şi ea era ca toate celelalte!...

Afară ploua mărunt şi un vînt străbătător răsucea stropii de ploae şi-i asvîrlea în obraz, înţepători şi reci. In faţa mea vuia şi scîrţîia, din mii de crengi bătrîne, zăvoiul. Namila lui neagră şi zbuciumată avea în poale cîteva luminiţe, cîteva felinare pierdute pe alee. Incotro să apuc? Am intrat în zăvoiu. Mă chema singurătatea lui sinistră şi mă chemau şi mai mult amintirile de astăvară... Aici în zăvoiu am cunoscut-o... Era la o masă, colea lîngă bufet, cu soţul ei, cu mai mulţi prieteni şi prietene. Ciceronele meu m'a prezintat: „—Noul nostru administrator de plasă..." M'am încovoiat ca un prost şi am sărutat mîinile, în dreapta şi în stînga, arătînd tuturor, fără rezervă, o nesfîrşită şi imbecilă sinceritate. Veniam cu capul plin de convingeri adunate de prin cărţi, plin de hotărîri frumoase şi, cum se zice, de ideal. Ce soartă ironică! Cu această zestre sufletească intram, nou administrator de plasă, în acest colţ de provincie, bîntuit de intrigi politice, de jocul de cărţi şi de frigurile adulterului!

Am stat locului, acolo unde era masa de astăvară. Lumina felinarului îmi arăta alături, încremenit şi negru, bufetul, astăvară răsunător de viaţă şi de cîntece. Departe, în întuneric, era o singură stea gălbue—al doilea felinar de pe alee. Aveam, prin urmare, între cele două felinare, aleia goală şi împietrită. Am început să mă plimb. La picioarele copacilor izbea ploaia mai puţin. Am coborît umbrela pînă în creştetul capului şi m'am cufundat în durerea mea neroadă. Vuetul de deasupra, trosnetul crengilor şi toanele vîntului mă învăluiau cu un nu ştiu ce farmec prietenesc şi trist, cu nu ştiu ce mîngîieri, din zbuciumul cuiva care ar fi suferit alăturea de mine.

O vedeam limpede în ochii mei, albă și trandafirie, provocătoare și perfidă, așa cum sta de vorbă cu rivalul meu, o vedeam cu aceiași claritate, ca în salonul Piersicenilor. Credința ei, cuvîntul ei, devotamentul ei... acelaș cîntec falș de gramofon provincial, ca la toate celelalte cocoane de pe aici! Singurul vinovat sînt numai eu, naivul, care am socotit-o serioasă, superioară prietenelor ei de poker și de infidelitate conjugală. Mi-a jurat, înșelătoarea, de atîtea ori că eram întiia și cea din urmă a ei iubire, întiiul, unicul ei păcat! Am crezut-o pe cuvînt și am primit-o, în brațele mele, în visurile mele, în sufletul meu înfrigurat și credincios, ca într'un naos împodobit pentru misterii. Și iată, azi, definitiva întărire a bănuelilor mele! Maria mea se desface de mine pe nesimțite, s'a desfăcut! și se înfășură, ca o iederă, în jurul acestui atlet vulgar care este căpitanul Vladimir. Să-i fie de bine! Seara aceasta m'a lămurit deplin și cred că și pe alții mai proști de cît mine, dacă în salonul Piersicenilor o fi fost vreunul care să mă întreacă. Vorba ei cu căpitanul, ochii ei și mai cu seamă rîsul ei ...îmi sînt de ajuns.

Cîntă vîntule, sunați crengilor, vuiți brazilor vecinica pomenire, chiar aici în locul ăsta, unde-am cunoscut-o astăvară!... Dar ideia aceasta m'a sugrumat și ploaia, pe obrajii mei, s'a făcut fierbinte, deodată. Femee fără inimă! Femee care trădezi atîtea amintiri și atîtea jurăminte, mi-e greu, în seara asta, și plîng afară în ploaie, pe cînd tu rămîi colo, în lumină, și în dogoarea privirilor noului tău amant!

De ce mai zăbovesc! Haidem acasă. Și cu acelaș tumult de-asupra mea, de ramuri plesnite între ele, de foi uscate și necăzute, de brazi sonori, am făcut drumul innapoi. Eram liniștit, dar eram și mai sfărîmat și mai trist. Ce voiu face acasă? Ce voiu face la birt? Saluturi stupide, întrebări nepoftite, vecinătăți de masă cari te enervează!... Mai bine mă duc devale într'o cîrciumă dimprejurul pieței. Mă voiu înfunda într'un colț și îmi voiu bea amarul într'un pahar cu vin.

Am orbecăit prin străzile murdare și am ajuns în piață, între cîrciume. Intr'una din ele cîntau lăutarii; am intrat acolo și m'am așezat la o masă goală, mai în fund. Nu m'am uitat de aproape la nimeni și am cerut o sticlă de vin și ceva de mîncare. Au venit și una și alta, dar deabia le-am atins. Eram mai dornic de cîntecul lăutarilor. Mă simțiam furat domol de patima mea din copilărie, de dorul meu nepotolit după cîntecul vioarei. Am ascultat odinioară, nopți și zile, toate horele, toate legendele, toate baladele, pe cari le știau țiganii lăutari din două sate. Cu inima rănită cum eram, m'am lăsat purtat de unda melodiei și am trecut din amintire în amintire, ca din floare în floare, ca din nenufăr în nenufăr... M'am întors spre cîntăreți să-i văd mai bine. Stăteau lîngă tejghea, în colțul dimpotrivă, într'un cerc de ardeleni și se luptau să biruiască fumul și gălăgia din cîrciumă. Dar mușteriii au început să plece și au rămas la mese mai mult oameni tăcuți și cu dureri ascunse.

Erau doi lăutari, cel cu vioara și cel cu cobza. Cobzarul era un țigan tînăr, ca mulți de felul lui. Cel cu vioara, însă, mi s'a părut fără pereche. Era mult mai negru ca de obiceiu. Avea nasul turtit, fruntea turtită, vocea puternică și pătimașă și în ochii lui, mai mult de cîine decît de om, o privire de o dureroasă inteligență. M'am uitat la mîinile țiganului: erau vii, subțiri, nervoase și se multiplicau în jurul vioarei ca un roiu de libelule. Era destul de bătrîn, căci din astrahanul, pe care-l purta pe tivgă, ieșia, pe ici pe colo, cîte un cîrlionț alb.

Mai erau în cîrciumă doi-trei întîrziați. Lăutarii, în semn că de aci înainte au adunat asupră-mi toată nădejdea și tot respectul lor, se ridicară în picioare și așteptară parcă să poruncesc. Observai atunci că țiganul cu vioara era șchiop de un picior și era mai scurt și mai pipernicit decît cobzarul. Se uită lung la mine, se uită la jupînul dela tejghea și după ce șopti ceva cobzarului, începu acest cîntec neașteptat:

Trist iaste boiarul nostru!
Să-i cîntăm să-l ogoim,
Și tu mare cîrciumare
Toarnă-i vin, toarnă-i pelin!
Și de-o zice: basta vinul!—
Mai țigani, mai ceterași,
Noi atunci, cu dibla 'n mînă
Să 'nbunăm pe boeraș!

Am privit, profund mirat, pe cîrciumar. Jupînul avea un zîmbet subțire și familiar. Voia să-mi spună: „—E pentru d-ta! Al naibii lăutar te-a mirosit. Te-a înșelat ibovnica, domnule! Ei, ce să-i faci, așa e lumea. Bea vinul meu, ascultă cîntecul țiganului, plătește ca un boer și du-te sănătos!"

Stăteam la îndoială: mă cunoaște ori nu cîrciumarul? Despre lăutari eram încredințat că nu mă cunosc. Eu cel puțin nu văzusem niciodată, până acum, pe cel cu vioara. Imi dădeam

seama că ciudatul ţigan venia din Ardeal, ori că se născuse acolo; era ţigan unguresc. Dar nu prea înţelegeam cum nu-şi dădea el seama că nu sînt grof, ca să nu mă ia aşa de sus cu cîntecele lui. Trebuia, însă, să fac faţă împrejurării. Am zîmbit, am aprins o ţigară şi am chemat mai lîngă mine pe lăutari. Cînd mi s'a părut că se isprăveşte cîntecul, i-am oprit cu mîna şi i-am lăudat:

— Frumos cîntec! nu l-am mai auzit. De unde îl ştiţi voi?

Lăutarul cel şchiop a aruncat peste capul meu o privire nu prea măgulitoare, dar pe urmă a tuşit modest şi a dat să-mi răspundă. Cîrciumarul a intervenit cu diplomaţie:

— E ghiavolul de Ije Cloancă, d-le Administrator. Ăsta îţi face cîntecul din ochi, cum îţi face ăla, în bîlci la Rîureni, poza la minut!

Să fi răspuns: d'apoi dacă n'am auzit pînă acum de Ije Cloancă!—mi-aş fi prăpădit orice autoritate. Am răspuns, iluminat deodată:

— Aa... Ije Cloancă... bravo! acum înţeleg... Dă-i şi lui şi cobzarului cîte-un pahar cu vin!

— Să trăeşti boiarule şi să-ţi fie inima uşoară ca vioara în mîna lui Ije Cloancă!

Cei doi lăutari goliră paharele şi potriviră—unul vioara, altul cobza, gata la poruncile mele.

Îmi turnai şi eu un pahar cu vin şi-l băui pe nerăsuflate, ca să arăt că biruesc tristeţea, că rîd de ea (deşi ştiam bine că mă înşel) şi că sînt şi eu dintre viteji vechi cari înneacă în vin durerile iubirii şi ale vieţii.

— Ije, să-mi cînţi un cîntec vechi, un cîntec tînguios, auzi tu? Să-mi cînţi *Bulgăraş de ghiaţă rece*.

Lăutarii se închinară şi începură. Cine a meşteşugit aceste stihuri populare, cine a îngînat întîi sfîşietoarea lor melodie— nu ştiu şi poate că nu ştie nimeni. E un cîntec care colindă pe la ţară şi prin tîrguri, un cîntec necunoscut de lumea nouă şi subţire, un cîntec pe care trebue să-l ceri lăutarilor bătrîni, întîrziaţi pe plaiurile Olteniei. Îl auzisem de mai multe ori, dar în seara aceia, fără seamăn cu alta, l-am ascultat cu un dor şi cu o încordare sufletească înnalte pînă la cer. Peste inima mea fierbinte şi sîngerată, jalea vioarei lui Ije Cloancă venia răcoroasă, venia mîngîioasă şi multă, ca spumele Oltului la viitorile mari. O duioşie atotbiruitoare mă ridica într'o lume nespus de tristă şi nespus de dulce, fiindcă toţi plîngeau în ea şi toţi erau

duios încredinţaţi că dincolo de *Bulgăraş de ghiaţă rece* viaţa nu mai are nici o putinţă şi nici un înţeles...

Bulgăraş de ghiaţă rece,
Iarna vine, vara-mi trece
Şi n'am cu cine petrece,
Căci cu cine-am petrecut
S'a dus şi n'a mai venit
S'a făcut negru pămînt
La biserică 'n mormînt...

Acesta care „s'a făcut negru pămînt" era Maria, ah, inima pe care necredinţa mi-o ucisese!... Dar o generositate caldă îmi tulbura privirea. Nu! eu sînt cel ce s'a făcut negru pămînt... Pe ea, las-o să trăiască, las-o să se încredinţeze că nimeni pe lume n'a iubit-o mai mult, mai drăgălaş şi mai sfînt ca mine! Deci, eu „m'am dus şi n'am mai venit".—Şi vioara lui Ije Cloancă vărsa asupră-mi o încredinţare uriaşă, nebunească, mă clătina ca un vifor deslănţuit în miezul iernei, iar vocea lui aspră şi scormonitoare era tristă pînă la moarte.

Îmi dădeam seama, dar vag, ca un puţin cunoscător, că scula pe care o purta în braţe acest ţigan urît e o sculă tot atît de rară ca şi proprietarul. Vaerul care creştea şi scădea— cu cîte legănări, cu ce fiori adînci!—din cutia ei uscată şi înnegrită spunea vechime multă şi mînă de meşter fabricant. O clipă, mi-a trecut prin cap să întreb pe Ije de unde are el aşa vioară, dar cîntecul ajunsese pînă la:

Bucură-te mînăstire
Că frumoasă floare-ţi vine,
Nu vine să 'nbobocească
Ci vine să putrezească....

Şi atunci gîndurile mi s'au înnegrit ca norii cerului, cînd un potop de ploae stă gata să se frîngă pe pămînt şi am pus mîna în dreptul ochilor. Am văzut-o pe Maria, cernită, înceată şi albă ca o chiparoasă, mergînd spre mînăstire! Mario, Mario, spune că totul a fost o părere de nebun, că inima ta este tot a mea, că jurămintele tale sînt tot întregi şi sfinte şi că eu mă chinuesc fără cuvînt!...

Dar în aceiaşi clipită, cîntecul se rupse ca un fir de borangic şi cînd ridicai capul văzui lîngă lăutari pe dorobanţul meu dela cancelarie.

— Să trăiţi, domnule administrator, v'am căutat pretutindeni cu scrisoarea asta dela d. Prefect...

Am luat scrisoarea fără grabă, am deschis-o şi am cetit-o. Prefectul mă chema la el, să vorbim de suplinirea unui coleg al meu, bolnav de cîtva timp, şi care-şi cerea acum un congediu formal.

— Mergem numai de cît.

Am plătit ce era de plată şi am dat lăutarilor un bacşiş mai presus de aşteptarea lor. Imi părea rău că-i las şi îmi părea rău că nu aflasem încă tot ce-aş fi voit să ştiu asupra acestui mare meşteşugar care mi se părea că este Ije Cloancă. L-am întrebat unde-i este sălaşul. Credeam că stă în oraş. Nu; şedea departe, împreajma unei mînăstiri, tocmai în plasa colegului bolnav care cerea congediu.

M'am dus la prefect acasă. Mi-a spus că sînt ales să ţin locul celui ce pleacă şi că trebue să pornesc, chiar a doua zi, la administraţie. Schimbarea aceasta venia bine. A doua zi, pe un timp de ceaţă şi de ploaie cernută ca prin sită, am fost gata de drum. Deabia închisesem ochii despre ziuă şi-mi ardea capul ca în toiul unui acces de friguri. Umezeala, cerul sur, pădurile fără frunză, convoiurile lungi de ciori... răcoreau, încetineau şi statorniceau gîndurile mele, cu puterea totdeauna nouă a naturii înţelepte. Mă lăsam încredinţat şi legănat, ca un copil în braţele părinteşti, după o greşală obositoare şi plătită cu multe lacrimi. Tot ce vedeam în ochii mei mă mustra şi mă înţelepţea. Căsuţele risipite subt stîlpii lor de fum, vitele cari coborau devale spre pîrae, ţarinele încremenite subt straturi de îngrăşăminte mi se păreau, toate la o laltă, o lecţie intuitivă şi larg binefăcătoare. E atîta tihnă, atîta linişte în firea cumpănită şi imensă, în cît toată nebunia sufletelor noastre, toată flacăra insomniilor noastre se clatină şi se întunecă, după o călătorie bună, de cinci ore umede şi reci. M'am gîndit la Maria, m'am gîndit la lăutarul din ajun, care îmi cîntase cu atîta foc durerea iubirilor văduve şi mi-am zis că acest sfîrşit, într'un noian de cîntec şi de flori de îngropăciune, era frumos şi putea să fie şi definitiv.

M'am luat cu treburile îndoitei mele slujbe, am alergat, călare, cu trăsura şi cu sania, pe drumurile, cînd mai bune cînd mai rele, ale celor două plăşi ce administram şi n'am mai văzut-o pe Maria. M'am ferit cu luare aminte să mai dau ochi cu ea şi am ridicat între noi amîndoi, catapiteasma sfintei indiferenţe. Mîngîietorul meu din seara despărţirii mi-a ajuns, însă, un favorit aparte.

Intr'o luminoasă zi de Martie, pe cînd mă duceam în trăsură spre reşedinţa a doua, am ajuns din urmă pe un omuleţ şchiop, pierdut într'un cojoc numai plotoage şi nalt dela ceafă în sus o jumătate de metru numai din pricina unei înfricoşate căciuli cu moţ. Omuleţul şi-a retezat deodată muşuroiul de pe cap şi cu el la subţioară mi-a strigat cu glas zguduitor:

— Sărut mîna, boiarule!

Era Ije Cloancă. M'am bucurat că-l întîlnesc şi i-am zis să se urce în trăsură, pe scăunelul din faţa mea. Era fără vioară. Fusese departe, peste două sate, să tocmească nişte porumb — „c'am isprăvit măcinişul, boiarule!" — şi acum se înnapoia acasă. I-am dat vînt să vorbească. Aveam nainte două ore de drum. Cu vocea lui scandată, puternic ţigănească, dar amintind graiul din Ardeal, Ije Cloancă mi-a spus o poveste amară şi lungă, povestea unui artist nenorocit, sfărîmat încet şi sigur între pietrele de moară ale vieţii.

Il chema Gheorghe. *Ije* îi ziseseră ciobanii din munte. Se trezise între oi şi crescuse lîngă ele din copilăria lui cea mai depărtată. Nu văzuse niciodată nici pe maică-sa, nici pe tat'său. Un baci bătrîn ştia ceva despre părinţii lui, dar baciul murise cînd Ije era de cîţiva ani. A crescut din pomana ciobanilor, dar nu putea să alerge şi să muncească la fel cu ei, fiindcă era pipernicit, din fire. Inclinarea lui cea mare era spre cîntec, spre caval şi spre vioară. Cînta cu orice instrument. Dar vioara era patima şi puterea lui. Din vioară i s'au tras toate necazurile. Dragostea de vioară l-a împins la prima lui greşală. Cînd a coborît odată în tîrg şi a întîlnit nişte lăutari a furat vioara unuia şi-a fugit cu ea. L-au prins jandarmii, l-au dus la scaunul de judecată şi judecata l-a băgat, o toamnă, la puşcărie.

De ruşine, de necaz, Ije Cloancă a trecut peste munţi, dincoace la noi, şi s'a acioat pe lîngă nişte ţărani moşneni cari tăiau nişte dramuri de pădure. Făcea şi el treabă pe lîngă ei şi cîştiga un trist codru de pîine, dar şi aici a fost fără noroc. Intr'o zi nu s'a ferit şi-a căzut un copac peste el; i-a apucat un picior şi i l-a strivit. Aproape un an a stat cu piciorul între speteze, în argeaua unui creştin. Veniau babele satului şi-i dădeau cîte un colac, Sîmbăta cînd făceau pomană... A ieşit numai os şi piele, şchiop, şi mai bicisnic ca mai nainte. Mîngîierea lui,

cît a zăcut în argea, a fost o gioarsă de vioară pe care i-a dat-o un lăutar bătrîn.

Cînd a putut să se tîrască pe pămînt, l-a luat țiganul cel bătrîn și a stat ucenic, lîngă bătrîn, zece ani. Bătrînul știa toate cîntecele de pe valea Oltului și era vajnic lăutar. Ilie i-a învățat tot meșteșugul și toate cîntecele. Moșul care trecuse de șaptezeci de ani, avusese patru femei, dar numai cu cea din urmă făcuse o fată. Fata și vioara erau averea lui întreagă. Cînd i s'a părut bătrînului că se apropie funia de steajăr, l-a chemat pe Ilie.

— Uite vioara asta... o știi... Nu se dovedește vioară ca ea, nici la munte, nici pe plai... Mă duc și vă las... Vioara ți-o dau ție... Da am și treanța asta de fată... pe Luxița... Bună o fi, rea o fi, Dumnezeu știe... Ți-o dau tot ție... Ți-o dau cu jurămînt să n'o gonești, ci s'o hărănești... Să aduni mălai cu vioara și să ții pe Luxița...

Așa a fost testamentul bătrînului lăutar: peste cîteva zile a închis ochii. Ilie Cloancă, credincios bătrînului, a luat și vioara și pe Luxița. Vioara era o sculă de mare preț, dar Luxița s'a arătat curînd femee fără minte și fără rușine. Căsnicia le-a fost rea dela început. Ilie care văzuse pe Luxița crescînd lîngă tatăl ei și era mai mare de cît ea, ar fi trecut multe cu vederea și ar mai fi răbdat. Luxița, însă, era și leneșă și rea de gură și cu nărăvuri proaste. L-a înșelat pe Ilie cu cine i-a ieșit în cale și mai pe urmă s'a înhăitat cu cobzarul lui.

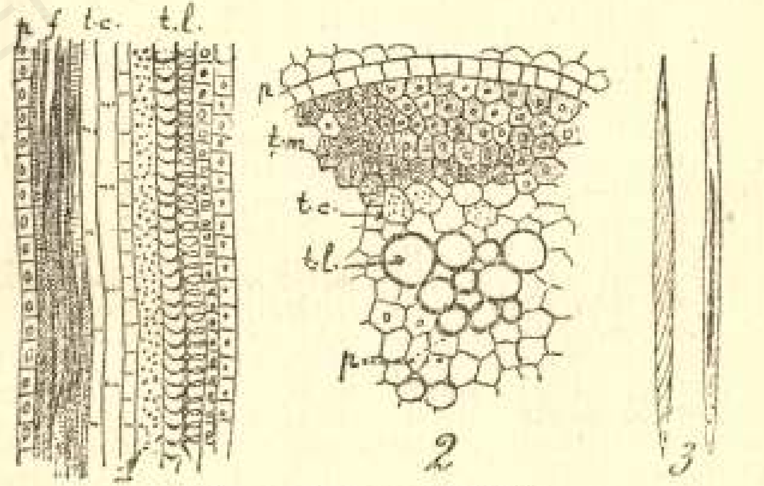
„— Mă uitam la ea: o vedeam trupeșă, frumoasă. Mă uitam la cobzar: îl vedeam flăcău înnalt ca bradul... Mă uitam și la mine și mă vedem slut și izinit! Puneam mîna pe vioară și plîngea și suspina vioara de sta Oltul să mă asculte... Și răbdam și așteptam. O certam pe Luxița ca un tată, îi arătam lumea cum rîde de noi și-i arătam uneori și jordia. Dar într'o zi mi-a dat un brînci pe cît colo și am văzut bine că de i-oi sta înainte mai mănînc și bătaie... A făcut un copil, a mai făcut încă unul... Se chema că sînt ai mei și trebuia să car acasă și mai mult mălai.

M'am desfăcut de cobzarul ăl frumos, ibovnicul neveste-mi, și-am luat altul, mai pe potriva mea. Da nevastă-mea nu s'a desfăcut de el. Intr'o zi, m'a dus Dumnezeu la o curte boerească. Le-am cîntat boerilor pînă la miezul nopței și mi-au dat să mănînc și să beau cît am putut. M'am îmbătat, să trăești boiarule, și m'am întors acasă cu mult curaj. Era vara, pe la Sfînta-Mărie... Venisem la căruța unui creștin pînă la podul Oltu-

celulă în celulă; ele au nevoie de susținere spre a nu-și împiedica funcțiunile lor, fie grămădindu-se neregulat și strivindu-se reciproc, fie venind fiecare în apropiere cu suprafața prin care pătrunde lumina solară.

Alt țăsut e cel format din tubușoare fine, din vase capilare microscopice, care se întind dela capetele rădăcinilor până în vîrfurile tulpinelor și rămurelelor, precum și prin nervurile frunzelor. Printr'unele vase, cu păreți fini dar cam întăriți cu lemn, se urcă seva brută, dela rădăcini spre frunze; prin alte vase, cu păreți moi, celulozici și cu ciururi din loc în loc, ciururi ce despart fiecare tub în cămăruțe ce comunică între ele prin găurile ciururilor, se împrăștie seva elaborată spre muguri, rădăcini și alte părți ale plantei. Nu numai aceste din urmă tuburi, ci chiar și cele lemnoase au păreți prea subțiri și de aceia nu au rol în susținerea altor țăsuturi (Fig. I).

Un alt țăsut leagă diversele tuburi între dînsele sau le încunjură pe dinafară formînd *scoarța*, ori se grămădește la mijlocul tulpinilor sau rădăcinilor, formînd *măduva*. In celulele cu

I. Elementele mecanice în plante.

1. Porțiune dintr'o tulpină văzută la microscop (secțiune dealungul) — *p*, celule cubice cu păreți supțiri (parenchim); *f*, celule lungite în formă de fire ascuțite la capete și cu păreții foarte îngroșați; *t.c.* tuburi ciuruite prin care se distribue în plantă seva elaborată; *t.l.*, tuburi lemnoase prin care se urcă seva brută.

2. Secțiune în curmeziș prin aceiași tulpină. Fibrele mecanice unite grămadă formează o fășie așezată în afara tuburilor ciuruite.

3. Elemente mecanice (fibre) izolate.

păreți supțiri ale acestui țăsut se adună obișnuit economii de hrană fabricate de frunze, economii ce servesc la întreținerea vieții încete de iarnă ori la pregătirea repede a mugurilor și frunzelor în primăvara următoare, dacă planta are viață mai lungă

de un an. Nici acest țăsut legător, conjonctiv, nu poate servi ca schelet.

Aceste țăsuturi, toate, avînd celule moi, fragede, nu pot funcționa de cît avînd o anumită așezare spre a nu se acoperi și turti unele pe altele. Susținerea întregului organism și păstrarea pozițiunilor reciproce a organelor, rezistența la acțiunea puterilor dinafară sînt funcțiunile *scheletului*, atît la vegetale cît și la animale.

La om și animalele superioare scheletul poate fi format din sgîrciuri sau oase, la plante e format din celule particulare cu păreții îngroșați și uneori întăriți prin impregnare de lemn.

Scheletul răspunde, și la animale și la vegetale, nevoilor de susținere ale organismelor și pe el se înscriu, sub formă de îngroșări, de întăriri particulare, continuile reacțiuni între energiile mecanice ale mediului și cele ale ființei. La vegetale, expuse mai mult împrejurărilor neînlăturabile ale mediului din pricină că plantele nu pot micșora acțiunea unor forțe naturale adăpostindu-se ori ascunzîndu-se, așezarea și modificările scheletului răspund așa de minunat condițiunilor de economie și de maximum de efect util pe care le-a stabilit, după multe studii, arta inginerească, încît architectura vegetalelor smulge admirația oricărui cunoscător.

Dacă ne gîndim că într'un pai de grîu, așa deșert și subțire în păreți cum este, se găsesc, în fiecare părticică din el, dela rădăcină până la vîrf, toate țăsuturile numite mai sus (asimilator, conductor, conjonctiv, schelet) ne putem face idee ce cîtime neînsemnată de schelet cuprinde el și totuși ce considerabilă rezistență opune el forțelor naturii !

Misterul acestei rezistențe stă în calitatea și așezarea materialului scheletic, material ce îndeplinește cele mai riguroase cerinți mecanice.

Un inginer modern, cînd plănuește o clădire, calculează zidăria, bolțile, legăturile, ținînd samă de rezistența materialelor ce are a întrebuința și de îmbinările care dau maximum de efect cu minimum de material. Știința construcției a ajuns așa de înaintată încît un sgîrie-nor american e tot așa de trainic, de rezistent, ca cea mai masivă dintre bisericile noastre vechi. La bisericile noastre zidăria e de o grosime fenomenală, legăturile bolților greoaie, groase, fără arcade îndrăznețe, ceia ce dovedește că arta clădirii era încă primitivă, nu se sprijinea pe calculele de care se folosește astăzi.

Cu mult înainte de a se cunoaște principiile architectonice din zilele noastre, cu cîteva zeci de milioane de ani mai înainte de a fi apărut omul pe pămînt, natura aplica acest principiu — al maximului de rezistență cu minimum de material — la construirea scheletului animal și vegetal.

Dacă omul ar fi întrebuințat mai mult, în sforțările sale pentru a cunoaște și subjuga natura, metoda observării și experimentării în studiul vegetalelor, poate că ingineria ar fi avut

multe de învățat dela vegetale ; cum istoricește științele naturale s'au dezvoltat tîrziu de tot, abia acum vre-o 100 de ani, botaniștii s'au folosit de cunoștințele mecanice pentru a căuta explicațiuni și a interpreta observațiuni privitoare la schelet și, numai după multe dibueli, au putut recunoaște cît de admirabil e închegat scheletul vegetalelor și cît de minunat răspunde nevoilor speciale. Experiența a venit să lămurească unele probleme de amănunt, așa că astăzi s'a adunat destul material, spre a cunoaște nu numai structura și modul de distribuire a scheletului în conformitate cu principii mecanice, dar și a scoate concluzii de ordin general, ce aruncă lumină în domeniul evoluțiunii în genere și a descendenții speciilor.

Ipoteza lui Lamarck, ca și concepția energetică a materiei, găsesc, în cunoașterea organizării scheletului vegetalelor ierboase, argumente convingătoare și verificabile prin experiențe.

Ca să mă opresc numai la cîteva considerații generale, voiu avea în vedere mai ales plante ierboase și în special cereale, căci la multe din ele dispoziția scheletului e simplă și lesne de interpretat.

Înainte de a intra în descrierea dispoziției scheletului e nevoie a descrie elementele lui constitutive, elementele mecanice.

II

Elementele mecanice ale scheletului variază ca structură și formă. Mai frecvente sînt elementele cu forma de fire lungi de cîteva zecimi de milimetru până la cîțiva centimetri. Aceste fire sau fibre sînt ascuțite la capete, se întrunesc în mănunche de fire paralele, capetele unor fibre se vîră printre capetele celorlalte așa de strîns, încît o fâșie se poate întinde continuu dela vîrful unei rădăcini până în frunze (Fig. I).

Fibrele rezultă din modificarea unor celule, care tinere fiind seamănă cu celulele altor țăsuturi. Spre a deveni fibre ele se lungesc și își îngroașă așa de mult păreții, încît golul lăuntric aproape dispare. Adeseori fibrele rămîn cu păretele celulozic și au o mare elasticitate și flexibilitate încît se pot toarce și țese. Așa sînt fibrele de in, cînepă, etc.. Alte ori în păreții fibrelor se depune lemn, ele sînt mai tari, mai rigide și mai puțin flexibile ; păstrează însă o considerabilă elasticitate. Aceste fibre cu păreții lignificați nu trebue confundate cu vasele prin care se urcă seva elaborată, căci prin fibre nu circulă apa, ci ele au numai rolul mecanic, rolul de a susținea diversele țăsuturi în pozițiuni convenabile îndeplinirii rolului lor, rolul de a se opune acțiunii mediului (gravitație, vînturi, ploaie, etc.).

Oricare ar fi compoziția chimică a fibrelor ce constitue scheletul vegetalelor, fiecare soiu de fibre are ceva caracteristic în structură. Membrana fibrei este formată, ca toată materia organică, din granuli coloidali și apă. Granulii coloidali, micelii,

sînt dispuşi în serii lineare, dar linioarele nu merg în direcţiuni paralele cu axa, nici perpendiculare pe axă, ci formează şire ce iau o direcţiune spiralată. Această dispoziţiune a micelelor ne dă impresia unui mănunchieş de fire, pe care le-am fi răsucit ca să facem o sfoară ori un gînj. Un prim lucru pe care l-ar fi învăţat oamenii dela plante ar fi fost acel de a răsuci mai multe fire la un loc, pentru a face o sfoară ori o ţăsătură trainică, căci plantele *torc* firicelele din fibrele lor cu multe milioane de ani mai înainte de a fi cunoscut femeile fusul şi furca.

De notat este că multe fibre sînt formate din straturi de firicele care se răsucesc în direcţii contrare, ca şi cum ar fi făcute din tuburi vîrîte unul în altul şi fiecare avînd împletituri în alt sens.

*

Fibrele scheletului au două calităţi foarte importante: elasticitatea şi rezistenţa.

Elasticitatea fibrelor, mai ales a celor celulozice, întrece mult pe a firelor metalice. Ele nu numai că se pot îndoi şi răsuci în toate chipurile revenind destul de repede la forma lor iniţială, dar se întind considerabil de-alungul, par de gumă. Pentru metale alungirea unui fir e de maximum 1%; pentru fibre vegetale e de 10—15%. Firele metalice, elastice au o limită a elasticităţii. Ele se întind tot mai mult cu cît creşte greutatea pe care o atîrnăm de capătul lor liber şi revin la lungimea lor cînd depărtăm puterea ce le întinde; dar tot sporind forţa întinzătoare se ajunge la o limită, peste care trecînd corpul nu mai revine la forma lui, deci pierde elasticitatea. Odată ce am depăşit limita elasticităţii firele metalice pot suporta încă greutăţi mari fără a se rupe. Numai cînd sporul de greutăţi a depăşit limita rezistenţii metalului, firul se rupe.

La fibrele vegetale e de asemeni o limită a elasticităţii şi o limită a rezistenţii; între aceste două limite diferenţa e însă foarte mică. Odată ce am depăşit limita elasticităţii, nu trebue puteri mari pentru a rupe firul, sau firele. *Natura nu iroseşte în zădar energie!* De ce folos ar mai fi vegetalului o depăşire a limitei elasticităţii? Scheletul e folositor atîta vreme cît este elastic.

Pentru a atinge *limita elasticităţii* trebue cam 15—20 kgr. pentru un fir cu 1 milimetru patrat de secţiune de fişie vegetală şi 20—25 kgr. pentru un fir de oţel de aceiaşi grosime. Deci din acest punct de vedere fibrele vegetale sunt de aceiaşi valoare mecanică ca şi firele de oţel de cea mai bună calitate.

A doua calitate a fibrelor e marea lor rezistenţă la tracţiune sau presiune; rezistenţă ce e deasemeni nu prea departe de acea a oţelului. Pentru multe soiuri de făşii scheletice s'a dovedit că rezistenţa e de 15—20 kgr. pe milimetru patrat de secţiune, aproape ca şi la oţel (la care limita rezistenţei e între 20—150 kgr. pe milim. pătrat). Ceva mai puţin rezistente şi mai puţin elastice sînt fibrele lemnoase, dar ele au o rezistenţă

mai mare la îndoire, la răsucire, rezistenţă de care au mare nevoie plantele ceva mai mari, cu suprafaţa mai întinsă, cu frunze mai multe, cu flori şi fructe.

Elementele mecanice cele mai importante în constituirea scheletului, fibrele, sînt cum vedem dacă nu superioare prin multe din calităţile lor (elasticitate, rezistenţa la îndoiri mari etc.), cel puţin egale oţelului de bună calitate. Aceasta încă n'ar însemna mare lucru dacă aranjamentul elementelor mecanice n'ar răspunde celor mai pretenţioase cerinţe mecanice.

III

Dispoziţia scheletului vegetal. La construirea podurilor, a clădirilor... se întrebuinţează şine de drum de fier, adică nişte grinzi care au 2 feţe late, unite cu o muche metalică, încît pe secţiune aceste grinzi au forma de dublu **T**. Grinzile aceste au puţin material şi o considerabilă rezistenţă; au chiar aceiaşi rezistenţă ca şi nişte grinzi paralelipipedice pline, grinzi întregi, nescobite pe feţele laterale. Această rezistenţă a şinelor de drum de fier este lesne de înţăles. In adevăr, dacă ne gîndim la ceia ce se petrece într'o grindă fixată cu extremităţile pe cîte un căpătâi şi liberă aproape în toată lungimea, cînd pe mijlocul ei punem o greutate, vom constata că pe faţa superioară moleculele sînt îndesate una în alta, pe cînd pe faţa inferioară moleculele sînt trase, depărtate una de alta. Deci pe cele 2 feţe

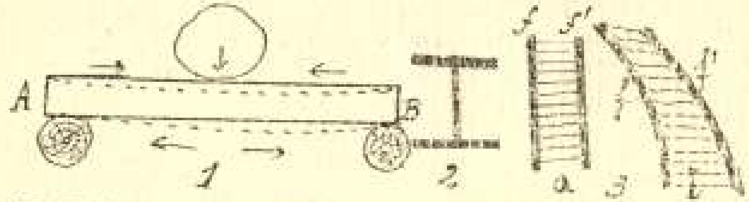

Fig. II.—Făşiile scheletului plantelor sînt dispuse spre a se realiza maximum de rezistenţă cu minimum de material.

1. Ce se petrece în grinda AB apăsată de o greutate pusă pe mijloc? moleculele forţei superioare sînt îndesate una în alta, cele ale feţei inferioare sînt depărtate; deci feţele opuse trebue să aibă maximum de rezistenţă.

2. Se realizează minimum de material dînd grinzei forma de şină de drum de fier, adică în secţiune de dublu T.

3. In plante, între cele 2 feţe opuse a unui sistem de făşii ce formează un dublu T, e ţăsut mai moale, cu păreţi supţiri.

opuse sînt două puteri contrarii. Cu cît am avea în vedere straturi mai adînci, mai dinspre mijloc în grindă, cu atît aceste forţe contrarii trebue să fie mai slabe; iar pe direcţiunea axei cele două forţe contrarii se anulează. Prin urmare, pentruca o grindă să aibă maximum de rezistenţă la îndoire, trebue ca cele două feţe opuse, pe care se exercită puterea, să fie cît mai

rezistente, pe cînd mijlocul grinzii poate fi mai slab și chiar redus la o simplă foaie ca la șina de drum de fier. (Fig. II).

Frunzele vegetalelor, care stau cu o față în sus, cu alta în jos sînt supuse: presiunii picăturilor de ploaie, acțiunii greutății lor proprii, presiunii vîntului; adică ele sînt puse în aceleași condiții ca șinele de drum de fier. In ingineria vegetală s'a realizat forma de șine la mulțime de frunze în mod absolut tipic, cum arată fig. III.

Tulpinile au de rezistat pe de o parte acțiunii vîntului, care poate bate din toate direcțiunile; în ele nu e de ajuns un singur sistem scheletic ca un dublu **T**, ci trebue cît mai multe. De aceia în multe ierburi găsim o serie de piese tari ca niște vergele în lung, dispuse cîte două față în față, constituind tălpile

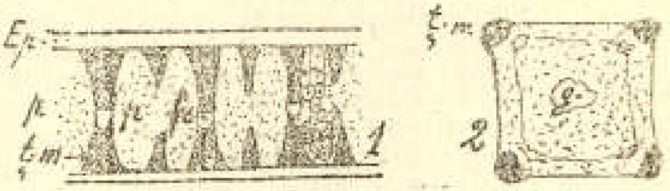

Fig. III.—**Dispoziția scheletului în frunze și tulpini.**

1. In frunze, ce au de rezistat mai ales la apăsări pe față (nu și pe muche) scheletul (tm) constitue sisteme de dublu T, avînd la mijloc ori fîșii de liber și lemn (fc) ori parenchim (p). Scheletul se sprijine cu capetele pe epidermă (Ep) și sus și jos.

2. Scheletul în tulpini de urzică moartă, rozmarin etc. Fîșiile mecanice formează două sisteme de dublu T, așezate concis.

figurii șinei de drum de fier, iar piesa de legătură e formată de alte țăsuturi mai moi, mai puțin rezistente, căci nici nu e nevoie de piese tari. Cu cît sistemele aceste în dublu **T** vor fi mai numeroase, cu atît tulpina va fi mai rezistentă. Maximum de rezistență e cînd toate coloanele aceste se vor uni între ele lateral și vor forma un cilindru. In acest caz nici nu mai este nevoie de legătură între fîșiile opuse două cîte două, deci mijlocul tulpinei poate fi chiar gol, ca la paiul de grîu. (Fig. IV).

Scheletul acesta cu forma de coloană e potrivit și pentru susținut presiunile de sus în jos (greutatea spicului la grîu). La clădiri, coloanele metalice deșerte au mare rezistență fără să aibă mult material.

Rădăcinile sînt supuse la două acțiuni contrarii cînd vîntul apleacă tulpinile. Din partea de unde bate vîntul rădăcinile sînt trase, sînt întinse spre a fi smulse; rădăcinile din partea cealaltă sînt din contra presate, sînt împinse în pămînt. Rădăcinile care au fost întinse, trase, pot fi la rîndul lor apăsate, împinse în pămînt, așa că scheletul în rădăcini, răspîndite în toate direcțiunile, trebue să aibă scheletul la fel.

Pentru a rezista presiunilor, rădăcinile au ca și tulpinele

piese mecanice spre exterior, adese chiar cilindre mecanice. Spre a rezista la tracțiune fibrele nu mai formează fîșii risipite ci din contra grămădite într'un singur mănunchiu ce ocupă axa rădăcinii—dispozițiune recunoscută de asemene ca foarte nemerită. La rădăcina de popușoi cum se vede în fig. V_3, ambele dispoziții scheletice sînt tipic așezate.

Prin dispozițiunile mecanice mai sus schițate, dispozițiuni care variază foarte mult în amănunte, se realizează la plante ierboase și chiar la unii arbori o rezistență considerabilă, cu o cantitate neînsemnată de material rezistent.

La arbori și arbuști lemnul vechiu, de un an ori și mai vechiu, se transformă în schelet cînd nu mai îndeplinește rolul său de conducător al sevei. Cu cît lemnul e mai bătrîn cu atît

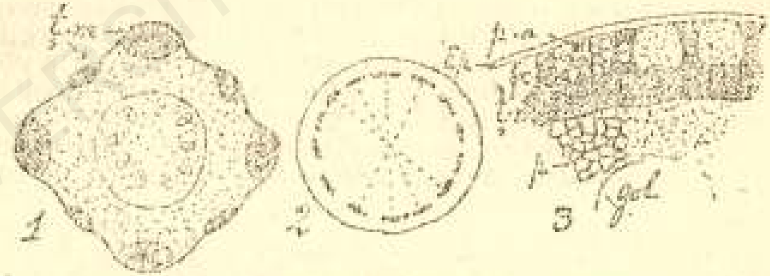

Fig. IV.—**Dispoziția scheletului în tulpini.**

1. In lăstarii de soc (Sambucus) sînt cîteva sisteme de dublu T așezate spre periferie.

2. In diverse plante ierboase sînt multe sisteme scheletice în dublu T, piesa tare (*talpa* piesei) e la periferie. Dacă aceste piese se unesc constitue un inel complect.

3. In tulpină (paiul grîului) scheletul are forma unui cilindru cu mai multe muchi în afară, muchi ce se sprijină pe epidermă (Ep). Intre muchie parenchim cu clorofil *(pa)*, iar în interiorul cilindrului lemnos un parenchim fără clorofil și la mijloc un gol. *fc*, fascicul libero-lemnos.

se întărește mai mult, constituind *inima*, așa de căutată în tîmplărie și construcție. Prin modificarea țăsutului conducător în țăsut mecanic se realizează o considerabilă economie în organizare. In natură nu se crează organe noi decît atunci cînd e absolută nevoe de ele; mai deseori ivirea unei funcții noi, deci necesitatea unui nou organ e urmată de slăbirea unei alte funcții, deci de lipsa de rol a unui alt organ și în cele mai multe cazuri organul ce a pierdut funcțiunea sufere numai mici modificări spre a răspunde nevoilor celor noi. Clasic exemplu e modificarea membrelor la animalele mamifere în: lopeți de înotare (balenă, focă), în aripi (liliac) etc. etc., după nevoile speciale de locomoțiune. In toate cazurile de adaptare a unui organ la o funcție nouă, ni se învederează principiul general de economie, pe care îl regăsim dealtfel chiar în cele mai superioare funcțiuni animale, cum sînt manifestările de conștiință.

IV

Cîteva trepte din evoluția scheletului la vegetale. Dacă am ține sama nu numai de plantele superioare, ci de tot regnul vegetal, am găsi diferite dispozițiuni pentru a constitui piesele de rezistență. La plantele inferioare și acvatice nevoia de schelet e minimă, pentrucă, prin necontenita difuziune ce are loc între plantă și apa încunjurătoare, în fiecare celulă se produce o considerabilă presiune osmotică, ce întinde puternic păreții celulari. Chiar la plante aeriene această presiune osmotică are rol de înțăpenire a organelor, în particular a frunzelor. De aceia cîtă vreme au umezeală de ajuns frunzele de bostan, de popușoi, etc. stau întinse; cînd e secetă frunzele aceste se pleoștesc, se răsucesc.

Dar și la plante inferioare cînd e nevoie de rezistență continuă se formează dispozițiuni speciale, cu mijloacele puține de care acele plante pot dispune, căci în corpul lor nu este o diferențiare a celulelor în țăsuturi. Interesanta dispoziție a scheletului e la barba pădurii, acea plantă inferioară care atîrnă ca niște fire pe brazi și fagi în regiunile muntoase. În fiecare fir, e cîte-un cilindru format din fire îngroșate, care se țese între ei așa că formează o adevărată rețea scheletică.

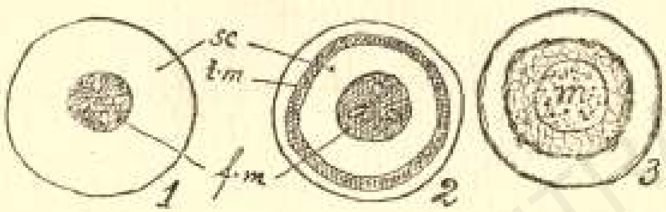

Fig. V.—**Dispoziția elementelor mecanice în părți ale plantei ce rezistă la întindere și apăsare.**

1. La unele rădăcini scheletul e la centru *(fm)*;
2. Betele au și o fășie scheletică centrală *(fm)* și un inel spre epidermă *(tm)*.
3. Plante inferioare ca barba pădurii *(usnea)* au unele celule modificate în elemente mecanice, elemente grupate la mijloc *(m)*.

La mușchi elementele scheletice sînt încă neînsemnate. Ele apar la criptogamele vasculare (Feregă, Coada calului) și la toate plantele mai superioare, care au de susținut nu numai acțiunea agenților din afară ci și povoara numeroaselor lor organe.

În general vorbind, nu atît superioritatea organizării unui vegetal, cît acțiunea continuă a mediului, determină apariținnea și perfecționarea scheletului; de aceia și constatăm că, la plante înrudite, desvoltarea scheletului e variată și condiționată de mediu. Dacă vegetalul nu e supus la presiuni și tracțiuni, scheletul său e redus foarte mult; el nu se desvoltă îndeajuns în cursul desvoltării și chiar sufere o degenerare, cum s'a dovedit cu diferite plante ținute sub oblăduirea omului.

Experiența a venit să confirme concluziunile trase din observare. S'a legat un copăcel la un țăruș așa fel că, oricum ar fi bătut vîntul, el să nu se poată îndoi decît pe o anumită direcțiune, să zicem nord-sud. După un an de experiență s'a constatat că scheletul era mai întărit, mai desvoltat pe fața dinspre nord și pe cea dinspre sud. O altă experiență făcută cu un copăcel fixat cu trunchiul de un țăruș până sub cele dintîi ramuri, a dat acelaș rezultat. Trunchiul bine fixat, care nu era expus îndoirilor, a ramas cu scheletul mai delicat, mai subțire, mai fraged, pe cînd coroana, expusă tuturor nevoilor, avea un schelet mult mai bine desvoltat.

Aceste experiențe evidențiază că exercițiul unei funcțiuni întărește și desvoltă organul; lipsa de funcțiune îl slăbește, îl reduce. Caracterele adaptative astfel dobîndite sînt răspunsul organismului la acțiunea energiilor externe, sînt rezultatul reacțiunii organismului. Dacă reacțiunea aceasta e limitată și de scurtă durată nu devine un caracter ereditar; dacă însă cîteva generațiuni dearîndul un caracter, o însușire s'a manifestat continuu, poate deveni ereditar și determină chiar o variațiune a speciei.

Privită problema specială a scheletului vegetalelor în lumina teoriilor evoluționiste, nu putem scoate decît un nou argument în sprijinul ideii lamarckiene a adaptării la mediu prin funcționare, ideie pe care am putea-o completa cu acea de „asimilare funcțională" ce a devenit așa de fecundă prin demonstrările lui Le Dantec.

Am putea întregi ideia lui Le Dantec prin aplicarea cunoștințelor energetice actuale. Asimilarea funcțională e crearea de materie vie nouă, prin interacțiunea energiilor externe, ale mediului, și cele interne ale organismului. Cîtă vreme dăinuește această acțiune reciprocă, organismul asimilează, deci viețuește. Cînd materia creată se apropie, prin degradarea inevitabilă a energiei, și poate prin materializarea energiei, prin acumularea ei sub forma de materie, se apropie de stabilitatea materiei neorganizate, manifestările vieții slăbesc până încetează cu totul. Între aceste extreme e loc pentru mulțime de faze de manifestare și de materializare, de întărire a unor organe ori de creare a altor nouă, încît chiar în cursul vieții unui singur individ se poate constata aplicarea mărețelor principii energetice: a conservării și degradării energiei, a acțiunii și reacțiunii energiilor, ce se pot influența reciproc.

În lumina acestor concepțiuni alcătuirea și dispozițiunea așa de minunată a scheletului vegetalelor, dispozițiune ce întrece cea mai măreață artă inginerească, nu mai vedem un mister ci o nouă dovadă a dependenții ființelor de mediul în care viețuesc, un nou argument pentru teoria evoluționistă în felul conceput de marele Lamarck.

T. A. Bădărău

Povestiri de primăvară

Marele războiu al popoarelor, care dovedeşte că toate ale veacului nostru sînt zădărnicie, că voinţa şi libertatea sînt o glumă, a aruncat şi pe cel ce scrie aceste rînduri, ca pe un fir de pulbere, intr'un colţişor necunoscut al Moldovei, cu numele Cucueţi.

Asta s'a întîmplat pe o vreme năprasnică din luna lui Faur. Un ordin mă trimetea la o companie. Ş'o săniuţă uşurică, cu toată împotrivirea vîntului ş'a trîmbelor de viscol, mă purta pe drumul fatalităţii.

O singură şovăire se pare c'am avut şi eu, şi calul cel roib, şi soldatul care mîna: cînd am ajuns într'un vîrf de deal, între păduri, într'un loc sălbatic, la cruce de drumuri. Un han dărăpănat primea prin geamuri sparte vîrtejuri fine de viscol, şi vîntoasa, voind parcă să-l prăvale din loc, gemea şi urla prin hornurile-i şi odăile-i pustii. In acest loc al hoţiilor şi dramelor necunoscute de odinioară, ne-am oprit.

O santinelă, cu obrazul învălit în glugă, cu ninsoarea zbătîndu-se în juru-i ca un linţoliu, se mişcă spre noi de sub streşina ruinei. După ce ne cunoscu şi dădu onorul, îl întreba dacă am ajuns la locul care se chiamă Cucueţi.

„Domnule căpitan, aici e hanul lui Colţun... răspunse santinela. Cucueţii e hăt înainte, în vale...

— Fireşte, deaceia-i zice Cucueţi, pentrucă e aşezat în mlaştina unei văi !...“

Santinela nu crîcni şi primi nepăsătoare această observaţie ironică. Se trase după aceia în colţu-i, la adăpost de valu viforului şi rămase ca o umbră tristă în cernerea cenuşie,—pe cînd săniuţa mă purta pe coasta unei văi şi clopotele calulu sunau înăbuşit, în armonie parcă cu pustia şi cu alba şi mişcătoarea singurătate.

Intr'o vale îngustă, în rovina unui pîrău, găsii satul. U

vînt fantastic va fi prăvălit de pe culmi casele cucuete cîndva sus şi zîmţuind zarea. Acuma toate şedeau pitite în lungul pîrăului, fără mişcare, şi viscolul le înmormînta încet-încet. Din acoperişurile de paie numai, eşea, răpede răpit de vînt, fumul. Părea răsufletul unor jivine, care s'au cuibărit în grabă pe vale, surprinse de marea frămîntare a văzduhului.

*

Acolo era compania mea. Acolo, în coastele dealurilor, săpa de luni de zile lucrările teribilelor războaie moderne. Ca nişte cîrtiţe soldaţii scoseseră la lumină imense moşuroaie de ţărînă. Apoi, încet-încet, pe nesimţite, vîrîseră spre măruntaele pămîntului, toată pădurea din apropiere, după ce-o uciseseră, o curmaseră ş'o spintecaseră. Satul părea mort şi pustiu supt apăsarea viforniţei; gospodarii se coceau pe lîngă cuptoare; vitele se strîngeau cap la cap în perdele şi şoproane; cînii mîrîiau, încovrigaţi cu boturile la cozi în culcuşuri umede; numai *oamenii* companiei lucrau în inima dealului la nişte nesfîrşite grajduri, ca din poveşti. Un pîrău care tăia rîpa pe lîng'un crîng fusese abătut, şi 'n coasta rîpei cazmalele şi hîrleţele bătuseră şi săpaseră cu îndărătnicie, ş'un umed grajd întortochiat se deschidea şi se afunda supt deal. Parcă era la marginea unor peşteri şi palate tainice.—Pe gura unei „rampe“ eşea fum din jilavul pămînt. Şi printre mormanele de zăpadă viscolită pătrunzînd, ajunsei într'un loc unde lumina murea, unde era linişte deplină şi se auzea cumpăna deafară numai ca un murmur depărtat al mării. Pe o vatră veche de foc ardeau bucăţi mari de mesteacăn, a căror coajă pîrîia, se răsucea, lucea viu şi risipea un fum gros cu miros plăcut de gudron. In semiîntunericul hrubei, în pîlpîirile fugare ale vechiului foc haiducesc, neosteniţii pionieri se opriră, îşi lăsară în jos cazmalele şi hîrleţele, se rînduiră, şi mă priviră cu curiozitate.

Erau fantastici *oamenii* mei, cu căciulile negre de campanie în cap şi cu opinciile umplute cu paie în picioare. Stăteau liniştiţi şi nu spuneau nimica. Un sergent cu ochii negri ca păcura dădu raportul cu voce jumătate;—apoi cazmalele începură iarăşi să bată în pămînt, cerîndu-i necontenit să se deschidă.

Scoarţe de mesteacăn zvîrlite în jar sporiră lucorile focului. Mă aşezai pe-un trunchiu la căldură, ascultînd pe gînduri glasurile furtunei ş'ale mării care parcă veneau de-afară, parcă veneau din fundul pămîntului; iar cu ochii urmăream mişcările lucrătorilor. Pe toţi parcă-i simţeam obosiţi şi plictisiţi, înfriguraţi şi umezi, cu ochii umbriţi de doruri şi năcazuri.

Dela o vreme tăcerea începu să fie împunsă de cîte-o glumă şi de cîte-un hohot de rîs. Ţigări se aprinseră ici-colo, şi luciră în mai multe locuri dinţii albi ai ţiganilor. Zîmbii şi

eu. Şi 'ndată ne împrietinirăm, fără să ne apropiem şi fără să schimbăm încă un cuvînt.

*

Viscolul nu se domoli multe zile. Muzica lui fioroasă mă urmărea şi'n somn, în casa lui domnu' Cîrlan, unde găzduisem; îmi umplea noaptea de umbre bizare şi picura în mine sensaţii de amară voluptate uneori. Ziua, era mînios şi rău; înţepa, biciuia, astupa drumurile, troenea porţile, ne izbea în piepturi şi ne ţinea în loc, cînd cercam a răzbate spre tainicele grajduri ale palatelor subpămîntene.

In lucirea de amurg a focului de mesteacăn, am început a-mi cunoaşte oştenii. Erau „complectaşi", cei mai mulţi, supt arme de un an şi mai bine, resemnaţi şi împăcaţi însfirşit cu soarta. Nevasta, copiii, casa, vitele,—rămăseseră în sama lui Dumnezeu.

„Numai el mai poate crede la năcazul nostru, domnule căpitan!" îmi zise într'un rînd Iordache Trifan. Şi mă privea cu ochi buni, verzi ca apele stătute, şi c'un zîmbet de neîncredere pe buzele-i spînatice.

„Dar cu stăpînirea cum o duc cei de-acasă? întrebai eu.

— Dă, cum s'o ducă? răspunse Trifan. Acù ne-am deprins ca Ţiganu' cu scînteia, şi ei cu noi, şi noi cu dînşii. Domnu' *precept* îi mare, domnu' notar îi mare, domnu' *jandar* îi mare. Ce să ne punem cu dînşii? Ei ne judecă, ei ne spînzură, ei ne'ngroapă. Decît acuma ne-am mai împăcat. Ei au mai multe treburi pe la graniţă şi pe noi ne-au lăsat în părăsire. Tot îi vreme de iarnă şi noi sîntem ca vai de capu' nostru... Adică nu noi: ci golanii cari au rămas pe-acasă. Acolo la graniţă e poznă mare! S'au ticăloşit oamenii şi-şi vînd pe-un cap boii Nemţilor. Domnule căpitan, e atîta *cotroboanţă*, decît nu mai este chip!... Şi toate măririle de pe la noi au de lucru... Trebue să prindă *cotroboanţele*. Una o prinde, una o scapă; domnu' notar vra să-şi facă casă nouă; domnu' şef de secţie vra să-şi ducă cucoana *musai* la Bucureşti.

— Da' ce să facă acolo, la Bucureşti?

— Nu ştiu. Zice că s'o ducă acolo, la *chiatru*. Aşa spunea într'un rînd domnu' notar, şi rîdea de se prăpădea!.... Incaltea ei huzuresc, domnule căpitan: fiştecare cu muerea lui. Da' pe noi au ajuns *fumeile* de ne lasă şi fug cu *răformaţii*..."

In repaosul din jurul focului, privirile tuturora se'ndreaptă spre un om voinic, nalt, spătos, cu înfăţişare blîndă. Toţi zîmbesc, dar fără nici o răutate.

„Ce s'a 'ntîmplat? întreb eu.

— Ce să se 'ntîmple, trăiţi, domnule capitan? îmi răspunde cu voce joasă şi ostenită parcă soldatul cel nalt şi spătos. Ia nevastă-mea a găsit cu cale să-mi facă asemenea ruşine. Da' ce ştie ea? O ţiu numa' de doi ani, şi n'avem încă copii. Ii tînără încă şi *zăludă*. Minte la dînsa cît păr pe broască. Da' eu cred că i-a veni judecata la loc ş'a înţelege că trebuie să vie iar la gospodăria noastră.

— Vra să zică o erţi?

— O ert, pentrucă-i fără minte şi mi-i dragă... Şi eu, cît umblam cu plutele pe Bistriţă, nu-mi făceam de cap? Acu, cît stau muerile singure, fără noi, tinereţa lor parcă poate răbda?..." Şi deodată omul oftă greu şi ochii i se înegurară.

Se făcu tăcere, şi după un răstimp cazmalele începură să bată în hleiul năsipos al malului. Urmă muncă încordată, fără vorbe, fără glumă; până ce, deodată, fără pricină şi rost, Bengoi Ţiganul începu să sloboadă sub bolta hrubei nişte strigăte stranii şi fioroase.

„Na! zise cineva; iar a început să cînte Bengoi!"

Nu era cîntec. Erau nişte răcnete fără samăn. Soldatul, foarte negru şi foarte urît, lăsase în jos hîrleţul, sta drept cu ochii pierduţi spre zarea rampei şi da drumul spre depărtările pe care şi le închipuia la tot aleanul care-l ardea la inimă.

„*Pst*! taci din gură, măi Ţigane, că te-aude domnu' căpitan!..." îi şoptiră cîţiva prin prejur, oprindu-se din lucru.

Sergentul zise, cam tulburat, neştiind ce să facă:

„Aşa-i vine lui cîteodată. Răcneşte ca un surd!

— De foc şi de amar..." lămuri Trifan cu jumătate de voce. Şi cu toţii în jur zîmbiră cu îngăduinţă, ca totdeauna cînd e vorba de Ţigani. Zîmbii şi eu.

Bengoi se opri. Il întrebai:

„Ce este Bengoi? ce te-a apucat?...."

El tăcu, scuipă în palme şi apucă cu tărie de unealtă.

„Răspunde, Bengoi, îl îndemnară camarazii. Te 'ntreabă domnu' căpitan!"

El se 'ntoarse spăriat spre mine:

„*Trăiţi*, domnule căpitan!...

„Ce cîntai, Bengoi?

— Cînta ţigăneşte... parcă cine poate pricepe?... zise cineva în dosul Ţiganului.

— Cîntai ţigăneşte, Bengoi?

— Ţigăneşte, trăiţi, domnule căpitan...

— Şi ce cîntai tu, Bengoi?

— De foc şi de halean, trăiţi, domnule căpitan...

— Bine, bine, dar ce cîntai?

— Cîntam un cîntec, domnule căpitan...."

Neîncrezător, zîmbind totuşi cu sfială, se uita drept în ochii mei, c'o privire de cîne bătut, lipsită de inteligenţă.

„Ascultă Bengoi; apropie-te. (Ţiganul făcu doi paşi şi se opri, ţeapăn). Inţelegi ce te 'ntreb eu?

— Inţeleg.

— Ce cîntai tu? Cîntai ţigăneşte?

— Ţigăneşte.

— Și ce spuneai tu în limba ta?..."

El mă privi, nehotărît.

„Ce spuneai tu, Bengoi? către cine grăiai?

— Trăiți, domnule căpitan, se hotărî însfîrșit Bengoi; eu adică spuneam așa unei fete... Eu îi spuneam așa—că să *margă* cu mine... în lume!.... să margă la *Eș*, la Braila, la Galați, să margă în lume... și să trăim bine... că eu i-oiu da inele și *bariz*, și mărgele, i-oiu da de toate... și noi om trăi bine!..."

Bengoi oftă și se uită rușinat într'o parte.

Soldații tăceau, zîmbind fără răutate.

Viforul deafară izbi pe rampă, spre foc, un vîrtej de omăt; și pe aripa vijeliei trecu croncănind aspru, vîjiind din aripi și întunecînd lumina ușei, un stol de corbi.

„I-auzi, măi Bengoi!... zise cineva încet.

— El nu ne-a spus că are frați la aviație..." observă Trifan, și-și dădu cușma pe sprîncene.

Iar se făcu tăcere; Bengoi se șterse trist în umbră; și iar prinseră a bate cazmalele în mal, cu îndărătnicie,—căutînd parcă comoara ascunsă în huma rece de uriașii cari au trăit pe pămînt înaintea noastră.

*

Casa în care locuiesc e poetic așezată deasupra unui pîrău, la marginea satului. Prin cele două ferestre ale odăii mele văd dealurile ninse și pe coastă, aproape, patru sălcii vechi și stufoase. Vara, cînd trece murmurînd pîrăul pe supt ele, de bună samă că se ploconesc, șoptesc și fac felurite grații. Acuma, la suflarea viforului, își fac semne de spaimă, se zbat și vor să se zmulgă cu orice preț din locurile lor și să se ducă în altă parte. Mai văd prin geamuri, în ograda povîrnită, un grajd alene aplecat într'o parte ș'o movilă de gunoiu la ușa lui. Doi căluți roibi și slabi, cari stau slobozi în adăpostul lor, au cercat în cîteva rînduri, în ziua în care cercetam cu privirea această împărăție, să iasă afară și și-au scos boturile negre în lumină. Dar îndată nările li s'au zbîrcit; închizînd încet ochii, cu dispreț și dezgust, s'au retras în umbră, lăsînd în plata lui Dumnezeu asemenea nebună vifornița care nu voia să mai înceteze!

—Și găinile vor fi stînd undeva la un dos, pe schițele unei scări, lepădată supt o streșină. Din cînd în cînd aud glasul cucoșului stîns și depărtat. — Intre gunoiu și cotețul lor scund, cinci godaci cu părul creț și cu urechile drepte se plimbă fără grijă. Sînt singurele ființe ale cuprinsului care înfruntă furtuna. Din cînd în cînd scot cîte-un guițat, apoi își apropie unul de altul rîturile și-și împărtășesc, grohăind încet, felurite păreri. Indată înțeleg de ce sînt neliniștiți și disprețuitori ai viforniței. Stăpîna locului, madama Profira Cîrlan, a eșit în ogradă c'o găleată mare: pe loc cei cinci tovarăși s'au răpezit. Stăpînă, gă-

ță sînt luate în rîturi, c'o răpeziciune și c'o îndîrjire nesă. Se vede că au deprins o strategie care nu dă greș. Deși dama Profira întrebuințează un băț cu mîna stîngă, și-l întrebuințează energic, godacii în scurt izbutesc s'o facă să scoată te grozave țipete de spaimă, c'o voce foarte ascuțită. Am impresia c'o voiu vedea împărțită în cinci colțuri ale ogrăzii.—nd cu bățul în dreapta și 'n stînga, scapă; dar găleata a răs lîngă coteț și godacii toți cu capetele cufundate întrînsa. ta durează puțină vreme: bătîndu-se cu rîturile și totuși mind c'o nemai pomenită grabă, cei cinci într'o clipă răstoarnă leata ca pe ceva netrebnic, și deplin înțeleși se răped după pina casei, care cu greu, prin zăpada mare, ajunge să se e la adăpost de atacul lor, închizîndu-se în cerdac.

„Ptiu! bată-vă Dumnezeu să vă bată!" îi apostrofează ea n înălțime.

Și ei o privesc nedumeriți, așteptînd dela stăpîna lor altva decît acest blestem nefolositor.

*

Mișcarea a contenit; războinicii godaci s'au grămădit unii alții undeva, într'un tainic cotlon, resemnați. E pustiu în radă, în împrejurimi, în lungul pîrăului, pe dealurile ninse. mai mișcarea vijeliei cutremură văzduhul și ca dintr'o sită lbere fină curge, se zvîrcolește, se zbate, se încovoae prelung uriașe aripi și se troenește în văgăunile pîrăului și 'n rîpi. zda—căreia îi zice *madama* Profira pentrucă ține o dughieniță mărunțișuri—se arată o clipă și diretică prin colțurile odăii alături. E o țărancă de treizeci și cinci de ani, naltă și inică, cu obrajii puțintel subți, cu ochii căprii mari și arzăi și cu nările umflate mirosind într'una parcă ceva. Ochii și rile care adulmecă îi dau o înfățișare ciudată, nesigură și păașă. Cu o voce ascuțită, pe care o înmlădie ș'o îndulcește, rbește în treacăt despre războiul cu godacii; apoi oftează și-și uce aminte că domnu Toader Cîrlan e *cocentrat* la un regint, destul de departe. Și ochii, și glasul, și toată atitudinea re că *se ascute* în ființa aceasta, care ține să-mi atragă luea-aminte că dumneaei nu-i din satul acesta păcătos:

„Eu îs de peste deal, dela Mănăstireni; și noi sîntem *din meni*..."

Se mișcă delicat și ese zîmbind cu grație. Și 'n sfîrșit în pă-amiaza zilei de Faur se face liniște deplină în odăiță,—și cep să-mi cercetez așezarea vremelnică, ascultînd pe gînduri ntastica muzică a văzduhului.

Mai întâiu madama Profira a grămădit pe-un pat, lîngă feastră, o zestre respectabilă, care dovedește că în adevăr e din am de gospodari: perne, scorțuri și poclăzi. Două plăpomi, ezate deasupra, mai la vedere, vădesc gustul ei pentru ceva i nobil și *mai sus*. Acest gust îl mai dovedesc și podoabele

artistice ale odăii: cîteva cărți postale ilustrate, cu scene amoroase, aninate cu bolduri prin scorțuri, și niște clasice tablouri la locul de onoare. Unul înfățișează pe trei Nemți cari vin spilcuiți și rumeni dela vînătoare, depunînd la picioarele unor rumene Nemțoaice cu șorț tot vînatul cu putință, începînd cu fazan și epure și isprăvindu-se cu căprioară. Și vînători, și cini și gospodine, și vînat, au o înfățișare țapănă, mirată, care fără îndoială că încîntă cu deosebire pe madama Profira. Altul e nelipsita icoană din casele tîrgoveților, care ne arată trista scară a vieții. Și 'nsfîrșit două teribile tablouri de vînătoare cu primejdie: o vînătoare de lupi și una de urși. In amîndouă sînt grămădite toate momentele dramatice cu putință: un vînător trage cu pușca, unul e încolțit de fiară, altul vine în ajutor,—și bestiile pe cale de a fi măcelărite, însă tot amenințătoare; pentruca inima madamei Profira să se poată frînge de tulburare și teamă....

In lumina mohorîtă de iarnă cercetez totul, și observ în acelaș timp cu uimire că vîntul își face loc până în adăpostul meu printre dușamelele de dedesupt. Aud un zgomot. Madama Profira a intrat în beciul de supt picioarele mele și lumina feștilei de seu pe care o ține lîngă caneaua de must, pătrunde în raze fine până la mine printre crăpăturile scîndurilor de brad. In aceiași vreme o mîță pornește o obișnuită expediție în regiunile superioare și face să curgă printre rosturile bagdadiei sămînță de cînepă, care sună pe masa de dinainte-mi și mi se insinuează pe după cap. Simt și prin ferestre și prin ușile neîncheiate bine apăsarea vîntului, ș'atunci îmi dau samă că această odaie *curată* este mai mult o fantazie de vară decît un adăpost pentru iarnă... Indată bag de samă că picioarele dela genunchi în jos au o tendință vădită de a se preface în sloiuri, și mai bag în samă un lucru de mirare: o ordonanță mută stă de ceasuri întregi lîngă sobă și pune într'una lemne într'o gură de cuptor lacomă și nemilostivă. In părțile capului e într'adevăr o căldură de nesuferit...

„Mai deschide ușa, Ilie, că e prea cald..." zic eu cu disperare, și întinzîndu-mă pe pat îmi învălesc bine picioarele în blană.

Intr'adevăr e cald. Asta o probează și alte ființe care trăesc cu mine în fantazia aceasta arhitectonică. Le observ pe hîrtia albă întinsă pe masă. Pe lîngă sămînțele de cînepă, ele sînt ceia ce-ar fi moșiroiul de furnici supt Himalaia. Sînt niște palide și aproape invizibile gîngănii care curg ca o pulbere din bagdadie.

Ca să complectăm definiția trebue să adăogim că produc o mîncărime destul de simțită pe obraz, pe vîrful nasului, pe sfîrcurile urechilor.

Foarte tulburat, recurg la experiența umbrei, care se îndeletnicește cu îndoparea sobei.

„Ce-i asta, Ilie ?"

El se scarpină în frunte, întinde un deget cu unghie îndoliată pe masă, apoi lungește nasul și-și apropie ochii foarte tare de hîrtia albă. După aceia se uită în sus.

„Nu-i nimica..." zice el cu liniște.

Prin acest „nimica", tovarășul meu vrea să-mi risipească pe semne niște bănueli grozave.

„Cum nu-i nimica ?

— Nu-i nimica, domnule căpitan... Niște *cari*... Au săpat borticele în brad... Ș'acuma, la căldură, es puii prin lume...

— Ei și ce-i de făcut?

— Eu știu, domnule căpitan ?... Mîni am să cerc să-i îndop c'o leacă de gaz..."

Prin liniștea, observațiile și hotărîrea lui, Ilie dovedește că ar fi putut deveni, în alte împrejurări și altă civilizație, un vrednic entomolog.

Imi frec cu tărie nasul, fruntea, gîtul, și trag o pătură peste partea aceasta a ființei mele. Ș'ascult din adăpostul meu melancolicele acorduri ale ernii.

*

Insfîrșit, într'o Duminică, după ce a încetat furtuna, am parte să văd și pe domnu' Toader Cîrlan, caporal într'un batalion de *moșnegi*, adică de contingente vechi. Pornind de undeva, dela malul Moldovei, a înotat greu jumătate de zi prin troene și s'a înfățișat cu galoane nouă nevestei, care și-a ridicat nasul dela vatră și i-a zîmbit cu dulceață.

După amiază, în lumina aurie a unui soare palid, pe cînd în regiunile superioare și toride călca mîța stîrnind sămînța de cînepă iar în cele inferioare răzbea un curent răcoros,—s'a înfățișat domnu' Toader la mine. M'a salutat cum scrie la regulament, deși-și pusese în grabă strae albe și curate și nu mai era „domnu' caprar"; apoi s'a informat cu grijă de starea sănătății mele.

E un om cu fruntea mare, puțintel pleșuvă, cu mustața groasă și scurtă ghemuită supt nas și c'o expresie de nedumerire în ochii blajini fără coloare hotărîtă. Il cercetez în tăcere și pun deoparte romanul franțuzesc pe care-l citeam. Bănuiesc că gospodarul are dorință să stăm puțintel la taifas.

Intr'adevăr, domnu' Cîrlan, după ce se tînguie puțin de concentrări care-i încurcă toate treburile și-l stingheresc dela afacerile prăvălioarei lui, își mărturisește dorința să afle ce părere am eu despre războiul acesta în care au intrat, ca într'o vîltoare, unul după altul, toate popoarele...

Ii spun părerea mea în puține cuvinte, apoi întind mîna, apuc romanul, și 'ncep a-l răsfoi așa, cu nepăsare.

„Domnule căpitan, nu vă supărați, îmi zice zîmbind domnu' Cîrlan; da' noi, ca oameni proști, prin înfundăturile acestea ale

noastre, ce putem şti? Mai întrebăm pe-un om luminat. Eu văd că vă stingheresc...

— Nu, de ce? nu mă stingherești... răspund eu, fără convingere.

— Apoi uite ce-i, domnule căpitan, zice gospodarul aşezîndu-se cu sfială pe-o margine de scaun; eu am auzit vorbinduse aşa pe la batalionul nostru, că după ce-a da colţul ierbii, în primăvară, apoi tot are să intre în foc şi ţara noastră...

— Se poate... îngîn eu. Da' dumneata ce crezi?

— Apoi eu ştiu? noi, domnule căpitan, trăim ca 'ntr'un fel de negură... Mai 'ntreb pe-un domn ofiţer,—îmi mai spune el cum umblă războiul, căci drept să vă spun, domnule căpitan, ori cît am întoarce noi gazetele şi pe dos şi pe faţă şi ne-am chiorî în ele, nu prea ajungem la un capăt şi la o înţelegere... Aşa întrebăm noi,—şi ne spune adicătilea că Nemţii *mărg* rău şi Ruşii *mărg* tare bine...

— Şi cine vă spune asta?

— Apoi domnu' sublocotenent dela plotonul nostru. Da' eu ştiu?... alţii, din oamenii noştri, şi Jidovii, zic că Nemţii au împins pe Ruşi departe, departe... şi că le-ar fi luat toate cetăţile...

— Asta-i adevărat! îl încredinţez eu.

— Aşa? şi războiul se sfîrşeşte?

— Nu se sfîrşeşte, domnule Toader.

— Atuncea cum?" întreabă omul, cu grozavă nedumerire.

Cu părere de rău nu pot să lămuresc acest punct întunecat al discuţiei, şi nici dacă oştirea noastră intră ori nu intră în grozavul măcel; şi mai întorc două pagini dela romanul franţuzesc; iar domnu' Toader Cîrlan se scarpină lîngă ureche, oftează adînc şi nu mai înţelege nimic.

„Dă! mormăeşte el mai mult către sine-însuşi; la urma urmei asta numai Dumnezeu poate s'o ştie.

— Foarte adevărat.

— Da,—dar oiu face şi eu ca prostul, întîmpină gospodarul; ş'oiu întreba dacă-i adevărat că nu este Dumnezeu, cum spun unii şi alţii...

— Dar ce? spun unii şi alţii că nu este Dumnezeu?

— Spun, domnule căpitan. Vorbim şi noi acolo, în tabără. Ş'aşa am auzit, că spun.

— Ei, şi dumneata ce zici? este ori nu este?

— Dă, domnule căpitan, eu zic că este... Da' aşi fi vrut aşa să aflu şi dela dumneavoastră, care sînteţi un om mai luminat...

— Apoi este, domnule Toader, cum să nu fie? grăesc eu alene.

— Şi-i adevărat şi că pămîntu-i rotund ca o portocală? îndrăzneşte iar, cu mai multă însufleţire omul şi se aşază mai bine pe scaun

— E rotund, fără îndoială.

— Da' asta de unde se poate şti?" oiu face şi eu ca prostul. Cînd te sui cu balonul ori cu aeroplanul sus, se vede că-i rotund?

— Nu se vede.

— Atuncea cum?..."

Eu mă scarpin uşurel pe vîrful nasului ş'al urechii, mă uit în sus,—apoi îi lămuresc în cîteva cuvinte vechea afacere a lui Magellan ş'a altor corăbieri.

„Aşa? se minunează vesel domnu' Toader. Vra să zică au tot mărs pe mări? Cum au mărs pe mări? că doar pămîntu-i pămînt..."

Iar mă scarpin uşurel pe gît şi pe frunte şi 'ntorc altă foaie a romanului, iar domnu' Toader, tot nedumerit, mă întreabă:

„E adevărat, domnule căpitan, ce mi-a spus Profira mea că curg din podele nişte gîngănii mărunţele?

— E adevărat, domnule Toader..."

Şi răspunde ca un ecou şi Ilie, fantasma de lîngă sobă: „E adevărat!... şi le-am mai îndopat cu gaz...

— Aşa? şi oare ce să fie, domnule căpitan?..."

Cu părere de rău nici de data asta nu pot da o lămurire gospodarului şi el rămîne uitîndu-se în juru-i cu ochii lui de coloarea nedumeririi. După ce aţinteşte cu curiozitate, o clipă, romanul pe care-l tot întorc şi-l răsfoesc, se hotărăşte să nu mai întrebe despre el şi trece la nişte încurcate daraveri de pămînt, la nişte nesfîrşite procese, la nişte adînci duşmănii care-i răpesc liniştea şi somnul...

„Răi îs oamenii, domnule căpitan, glăsueşte el c'o voce tristă. Ce n'au făcut?... Ne-au aruncat fapt, au făcut farmece... Iaca despre asta Profira poate să vă spue toate cum au fost... Cît ne luptăm noi şi ne trudim, şi cu preoţi, şi cu desfăcătoare... Iaca, să vă spue Profira: că ea ştie rînduiala lor... Şi să vedeţi dela ce ne-am luat, domnule căpitan..."

Şi 'ncepe să-mi povestească c'o voce simplă şi monotonă cea mai aspră durere şi preocupare a vieţii lui,—afacerea unui pămînt de două fălci, încurcatul proces la care iau parte, pe lîngă oamenii duşmani, tribunalul dela tîrg, preotul cel bătrîn dela Mănăstireni, o babă fărmăcătoare, Dumnezeu şi Diavolul...

*

Uşa se deschide cu fereală într'o vreme şi intră gospodina, gătită, zîmbitoare, rumenită la obraji, îmbrăcată c'o bluză de flanelă, elegantă, aşa cum îşi închipue ea că se poartă la oraş, şi c'o foşnitoare fustă de pînză încreţită şi crohmolită care-i înfoiază pe dedesupt rochia de lînă. Dă ziua-bună din vîrful buzelor şi mă grăbesc s'o salut şi să las definitiv la o parte nenorocitul roman franţuzesc.

„Am înţeles, zice madama Profira cu modestie şi c'o voce cîntătoare, că grăiţi de ticăloşia care ni s'a întîmplat cu pămîntul cela... Vecinii iştia ai noştri, tot neamul lui Macovei, cîte

surubării și farmece n'au făcut ca să ne răpuie zilele ?... Mînca-i-ar temnița pămîntului și viermii cei neadormiți !...

— Ssss... măi nevastă... încearcă, cam rușinat, gospodarul...

— Cred c'acuma n'ei vrea să le iai partea, Toadere! se 'ntoarce c'o mîndră indignare femeia spre omul ei. Din pricina lor n'am avut și n'avem hodină! Broaște cusute cu ață roșă la gură, căciulii de usturoiu străpunse cu ace, cite și cite, cum numai asemenea mueri fără Dumnezeu știu!... Să știi mată, domnule căpitan, că și pe ursită mi-a făcut, în pădure, unde s'a dus în piele, cum a făcut-o mă-sa. Doamne iartă-mă... (Și madama Profira se bate peste gură).

— Pardon... încearcă tot cam rușinat domnu' Cîrlan.

— Dar cine-a făcut asta ? întreb eu cu oarecare interes.

— Cine ? răspunde foarte subțire gospodina. Ia sluta ceia de Varvara lui Gavril Ion Macovei, n'ar mai ajunge ș'ar lua-o dracu'... Toate dela dînsa au purces. Ea-i capu' răutăților... Și barbatu' a vrut să mi-l smomească... iaca așa, încaltea spun și cu drept cum este, ca s'audă și altă lume...

— Măi femee...

— Ce ? nu cumva îi sări s'o aperi ? că parc' așa aveai de gînd și mai nainte... Da' să dee Dumnezeu să-i aud numele cînd mi-oiu vedea ceafa... și altfel n'oiu blăstăma-o, după cite amaruri și năduturi mi-a făcut, decît să-i dee Dumnezeu nacazu' vînturilor și zbuciumu' apelor !..."

Împăcată puținel după această izbucnire se așază pe un scaun și-mi zice cu pătrundere:

„Știi mată, domnule căpitan, cine-i muierea asta ?..."

Cîrlan se amestecă: „De unde să știe domnu' căpitan ?...

— Adevărat n'are de unde să știe... zice femeia stăpînindu-se și închizînd ușurel din pleoape; n'are de unde să știe... (Și parcă pregătește o lovitură de teatru). Apoi află, domnule căpitan, că muerea asta-i soră cu Ileana lui Chirilă... Și cum acest nume nu mă mișcă deloc, gospodina sfîrșește c'o voce misterioasă: Cu Ileana lui Chirilă, ceia care a făcut moarte de om!

— Adevarat! încuviințează c'o voce joasă domnu' Toader Cîrlan. Asta a fost o întîmplare cumplită în sat la noi, și Profira poate s'o spue întocmai precum a fost... Cu oamenii aceștia ne judecăm noi, domnule căpitan, pentru pămînt, de patru ani!

— Acù pămîntu' ca pămîntu'... îl întrerupe gospodina cu însuflețire... Da' dacă domnu' căpitan vra să știe cum s'a întîmplat acest lucru, apoi să-i spunem.

A fost așa,—că Neculai Chirilă, bărbatu' Ilenei, s'a fost pripășit în țara bulgărească, cînd cu mobilizarea... Cînd a trecut armata Dunărea pe la Sintă-Mărie, el nu s'a găsit... Acuma c'a fost bolnav de holeră ș'a rămas prăpădit pe-acolo și pe urmă și-a venit în fire și s'a aflat ca unul înviat din morți,—sau că s'a încurcat c'o Bulgarcă cum bănuesc unii, ori c'a fi fost și una și alta, bine nu se știe; atîta pot să spun că omul a rămas de oaste ș'a trăit în țara bulgărească o vreme...."

Domnu' Toader Cîrlan se lăsase pe speteaza scaunului și se uita cu admirație la soția lui, și din cînd în cînd spre mine. Intr'adevăr, madama Profira își spunea povestirea cu multă însuflețire și c'un glas pătimaș, pe care-l însoțeau o stranie lucire a ochilor și freamătul nărilor care parcă într'una adulmecau.

„Și pe cînd Neculai Chirilă, vra să zică, trăia el acolo lungit lingă Bulgarcă și învățînd a mînca praj și ardei,—aici la noi căpiteniile l-au dat lipsă și mort,—pe cum că s'ar fi topit și stîns de holeră în țara bulgărească împreună cu alții... Și vine vestea și 'n sat la Cucueți. A murit Ion Chirilă. Îi rămine nevasta cu trei băeți; cel mai măruț cît masa, unu' mai mic și unu' și mai *mițițăl*... Ei, ce să-i faci ? Așa i-a fost scris omului. Săracu'! Dumnezeu să-l erte!

Femeia a eșit în uliță ș'a prins să bocească. Pe urmă a făcut toată rînduiala morților, după datină: de trei zile, de nouă și de patruzeci de zile. Și pomeni a dat. A făcut de toate. Și după asta anul nu trece și vedem noi că vine de peste deal dela Mănăstireni un Romîn mărunțel și negricios, cu baltagu 'n mîna dreaptă și cu sumanu' 'ntre umere,—unu' Ghiță Panțiru, fost slujbaș boeresc nu știu unde,—și intră în gospodăria mortului adicătilea și-i ia locul lîngă nevastă, dragă Doamne... Cum s'or fi ajuns ei, unde s'or fi înțeles; că s'au cunoscut de demult ș'acù l-a fi adus cu farmece, asta n'o știu și n'oiu putea-o spune.

Da' acesta Ghiță Panțiru era un om cumsecade și nici nu era barbat urît. Oamenii văzîndu-l blajin, că nu împunge și nu zvîrle, l-au lăsat. Tot era un sprijin la o muere singură și la trei copii fără tată. Numai femeile se minunau adicătilea cum de-a uitat ea, Ileana, pe Neculai Chirilă, cu care s'a avut bine atîția ani și s'au luat din dragoste,—ș'acù umblă după istalalt ca cînele după căruță... pas cu pas... nici din ochi nu-l slăbește.

Ei, dar asta se 'ntîmplă.

Acù să vedeți dumneavoastră. Noi, preot, aici, n'avem. Biserica noastră-i dincolo, la Mănăstireni. Acolo-i și preotul. Părintele Dumitrache, om vechiu și tare de treabă, nînașu' lui Neculai Chirilă, ședea într'o sară, acù-i anul, iarna, pe vremea asta, cu cucoana preuteasa la masă... Cum stăteau ei și mîncau și vorbeau singuri, căci copiii toți li-s împrăștiați,—iaca s'aude dup-dup în cerdac, încep a bate cînii, și ciocănește cineva la ușa de dindos... Vine-o argată, deschide,—cine intră? Mortul, căruia i-a făcut slujbele și pomenirile părintele Dumitrache!

„Sărutăm dreapta, nînașule și nînașă!

— Buna sara!..." și cei doi bătrîni rămîn încremeniți și cu ochii holbați la el.

Nu era schimbat de fel. Era tot nalt, voinic, spătos, cu mustața bălae și ras din proaspăt. Curat îmbrăcat, încins cu chimir de piele, cu căciulă naltă și cu cojoc nou.

„Așa-i că vi-i de-a mirare? grăește el rîzînd.

— De mirare, fine Neculai... răspunde părintele Dumitrache cu tulburare; căci noi pe aici te-am crezut mort și ți-am și făcut toate slujbele și pomenirile..."

Omul răspunde vesel:

„Foarte bine-mi pare de aceasta... căci cu slujbele bisericești s'a suit numele meu la cer și acolo l-au scris sfinții pisări într'o condică mare cu scoarțe de aur..."

Au prins a rîde și bătrînii și l-au întrebat pe unde s'a rătăcit și ce-a pătimit. Și omul a răspuns așa:

„Nînașule și nînașă... aflați că eu am trecut prin multe. Da' acuma nu-i vremea să vă povestesc... Oiu veni eu la dumneavoastră altădată, într'o sară de Faur, că-s nopțile ari, și v'oiu spune o istorie lungă și minunată... Pân' atuncea înțeles este, că foarte grăbitu-s să aflu ce-mi fac feciorii și cum se poartă nevastă-mea Ileana... M'am gîndit și eu, ca omul pățit și cumințit de năcazuri: nu mă duc deadreptul... să nu spăimîntez oamenii ori să cad în ceva... De-aceia m'am abătut întâiu pe la nînașii mei. Le sărut mîna cu dulceață și-i întreb ce mai este pe la gospodăria mea..."

Cînd l-au auzit bătrînii vorbind așa de cuminte ș'așa de frumos, au prins a lăcrăma, și dintr'odată părintele Dumitrache i-a spus întîmplarea cu Panțîru, și l-a sfătuit să fie cuminte și să nu se tulbure peste samă... „Fii cuminte finule, și nu te tulbura...

— De ce să mă tulbur peste samă, nînașule? răspunde omul; dar tot era tulburat. Nu-s eu mort și 'ngropat? Parcă nu știu eu că așa-i în lumea celor vii? Nici nu mă supăr, nici n'am s'o asupresc pe femee. Mă duc să-mi văd copiii, și pe urmă Dumnezeu m'a învăța ce am de făcut..."

Iar au lăcrămat bătrînii și l-au sfătuit să nu se ducă, să nu se 'ntîmple o poznă între doi barbați lîng'o muere,—dar el le-a mulțămit foarte frumos, le-a sărutat mînile, a eșit, ș'a pornit prin întunericul nopții într'acoace, spre Cucueți.

Cum a trecut dealul, a mers cu ochii țintă înspre lumina din locul cunoscut, unde era căsuța lui. Cei de-acolo încă nu se culcaseră. Și el grăbește pașii. Îi era dor de copii.

Cînd ajunge și deschide poarta, hămăește cînele odată, pe urmă vine și i se gudură la picioare. Cînd îi dupăesc opincile în bătătură, un om mărunt și negricios deschide ușa dela tindă și întreabă cine-i.

Omul care venea grăia cu cînele: „Măi Cotoșman, ce mai faci tu?..."

Pe semne că i-a venit dela Dumnezeu așa o liniște, că putea să grăiască cu cînele; și nici nu s'a mîniat, nici nu a ridicat glasul, cînd a văzut barbat străin în casa lui.

„Cine-i?

— Buna sara; eu sînt, om bun!"

Panțîru nu l-a cunoscut. Da' nevasta din dosul lui, din

pragul casei, auzind glasul, a țipat odată, de mare siială, și s'a tras răpede înapoi, cu mînile la tîmple.

Chirilă a trecut în tindă. Panțîru s'a lipit de ușă și i-a făcut loc. Și cînd au fost tustrei la un loc în casă și s'au privit la lumina lămpii, — cînd nevasta și-a întors ochii îngroziți înspre un colț zgîriindu-și falca și tîmpla cu degetele 'ncleștate, —omul cel de-al doilea a 'nțeles.

„Bade Neculai, a grăit el cu blîndețe, eu acuma văd cine ești. Dumneata nu te supăra și nu mă lovi, căci eu n'am nici o vină. Nici femeia asta n'are nici o vină. Noi te-am socotit mort... Acuma, dac'ai venit la ce-i al dumitale, eu îmi iau ce-i al meu, căciula și baltagul, și mă duc..."

Auzind Chirilă asemenea cuvînt, a ridicat înc'odată ochii spre fruntea Panțîrului, și văzîndu-l cu inima 'n luminile ochilor, i-a spus fără nici-o supărare:

„Ba nu așa... Ești în casa mea, și după cît văd, ești om cu suflet bun și-ți va fi fost milă de copiii mei... Mai stăi să cinstim un pahar de rachiu. S'om vedea ce zice și femeia. Și după aceia ne-om despărți. Ori m'oi duce eu, ori te-i duce dumneata...

— De stat oiu sta... răspunde Ghiță Panțîru; și după ce ți-oiu face această plăcere, tot m'oiu duce în lume, de pe unde am venit...

— S'acesta-i cuvînt bun... a grăit iarăși Chirilă. Și eu oiu mai spune una. Mișcă-te, femee, din mijlocul casei și nu sta ca o stană de piatră... căci vinovată ești tu pe cît sînt și eu. Ia carboava aceasta pe care o scot eu din chimir, unde mai sînt și altele,—și dă o fugă până la crîșmă ș'adă un ulcioraș de rachiu de cel bun..."

Femeia s'a mișcat din locul ei, a venit la bărbat și cînd a pus mîna pe carboavă a lăcrămat și și-a plecat fruntea pe mîna lui. Chirilă i-a pus palma pe grumaz și i-a spus așa:

„Nu fii proastă și du-te unde te trimăt eu..."

Ileana a prins a căuta niște ciubote ș'un suman vechiu. Panțîru a trecut în tindă să-și caute și el, printre ciovee, boarfele lui. Iar Chirilă a desprins gazornița din cuiu, s'a apropiat de cuptor, a ridicat mîna ș'a luminat fețele copiilor cari dormeau. „Ileană! a șoptit el, să cumperi și niște covrigi, și niște cofeturi, pentru dînșii..."

Pe cînd își mîngîia el feciorii, Ileana trece prin tindă și după ce închide ușa, se alătură răpede de Panțîru și-i suflă la ureche, tremurînd:

„De ce să te duci în lume tu, cel care mi-ești drag? Că eu fără tine nu pot trăi... Eu zic să stai. Cine știe că bărbatul meu a venit? A picat în puterea nopții. Nu l-a văzut nimeni... Destul m'a horopsit și m'a bătut și pe urmă m'a lăsat!"

Cînd a murmurat vorba asta, Panțîru a înțeles-o, și a și apucat-o cu mîna de bot. I-a zis cu hotărîre:

„Taci din gură; nu fii nebună; du-te unde te-a trimes!..."

Ea a deschis uşa şi a eşit tăcută.

Cei doi oameni s'au adunat iar în casă, s'au pus pe scăunaşe lîngă foc ş'au început a vorbi. Oameni cum se cade amîndoi: îndată s'au împrietinit.

Intr'un tîrziu, femeia se scutură de omăt pe prispă şi intră cu ulcioraşul. Cînd a păşit în casă, îi ardeau ca cărbunii ochii, şi i-a aţintit asupra lui Panţîru, cu patimă şi c'un fel de spaimă. Era neam de om hapsîn, cu ochii rotunzi şi negri ca păcura.

O întreabă Chirilă:

„Ai adus covrigi şi cofeturi pentru flăcăi?...

— Am adus."

Pune Ileana măsuţa lîngă vatră, aduce păhărele, rupe o pîne şi sfarmă două cepe; şi cinstesc băutură. După ce beau, Chirilă prinde o leacă de limbă şi 'ncepe a povesti despre nişte întîmplări şi nişte afaceri cu noroc ale lui prin ţara bulgărească şi se bătea uşurel peste chimirul cel nou... Apoi a avut chef să trezească şi pe copii.

„Nu-i mai tulbura, Neculai! zice femeia.

— Ba-i scol, că nu le-am auzit glasul de multă vreme.

— Bine!" răspunde ea, îşi strînge buzele, întoarce capul şi nu mai grăeşte nimic.

Omul trezeşte copiii, îi sărută, le dă acadele şi covrigi; şi ei prind a scînci; apoi îl cunosc şi zîmbesc fericiţi; şi 'ndată-şi pleacă iar capetele pe perini...

Aşa, într'un tîrziu, cam ameţiţi de băutură, se culcă pe lăiţi.

Panţîru, mai treaz, s'a lăsat îmbrăcat într'un cot, cu gîndul să iasă din sat înainte de a se face ziuă. Ş'avea ş'o grijă mare: parcă intrase o gînganie întrînsul şi se purta fără astîmpăr. Işi trase sumanul peste cap dar nu putea dormi. Cînd Chirilă, omul nevestei, începu a horăi,—nevasta se ridică încet, se duse la cofa de lîngă uşă şi bău o ulcică de apă. Se apropie după aceia de Panţîru şi-l împinse uşurel c'un deget. Văzindu-l că nu răspunde, se întoarse şi deschise foarte încet uşa dela tindă. Omul de-al doilea nu şi-a dat bine sama ce-a voit să facă femeia, căci uşa îndată s'a închis. Dar ea numai trecuse mîna prin deschizătură şi apucase toporul. Şi cum a închis uşa la loc si s'a întors,— Panţîru a şi auzit două lovituri grele în plin şi în moale, ş'a sărit cu sumanul în cap, cutremurat de groază.

După răcnetul aspru, fioros şi scurt al celui lovit,—a urmat urletul de spaimă al cestuialalt:

„Ce-ai făcut, muere?"

Şi izbit parcă şi el, a deschis uşa, s'a năpustit în întuneric şi s'a dus...

Iar femeia a rămnas cu gura căscată, cu ochii cruuţi, nebună şi năucă,—pe cînd copiii, deşteptaţi, în lumina scăzută a gazorniţei, văzură sînge, pricepură şi prinseră a scînci tremurînd ca frunza de groază:

„Ce-ai făcut, mămucă? De ce-ai omorît pe tata?..."

Iar ea mai mult gemea către ei, cu fălcile încleştate şi cu ochi ca de nebună:

„Tăceţi din gură! tăceţi din gură! şi să nu care cumva să spuneţi ceva, că vă hăcuesc cu toporul şi pe voi!..."

S'a uitat după aceia în juru-i, s'a văzut singură, cu copiii suspinînd, cu mortul care începea să îngheţe întins în pînza-i de sînge, şi s'a gîndit să fărme trupul, să-l ascundă şi să şteargă urmele..."

C'o voce înfricoşată, nevasta lui Cirlan îmi istorisi şi sfîrşitul acestei întîmplări crude, cum a doua zi, la Mănăstireni, părintele Dumitrache dezdedimineaţă s'a gîndit la finii lui, cu grijă. S'a şi pornit să vadă cum s'a întîmplat întoarcerea omului prăpădit la gospodăria lui. Şi pe drum, aflînd întîmplarea ciudată a învierii lui Chirilă, s'a suit în sania părintelui şi jandarmul şef de post.

Indată au ajuns în Cucueţi ş'au şi tras la poarta Romînului. Nevasta era în ocol şi dădea strînsură la vite.

„Buna dimineaţă!

— Sărutăm dreapta.

— Bine, fină, da' dumneata dai de mîncare la vite? Incă nu s'a sculat finul Neculai?

— Care fin, părinte? De sama lui numai Dumnezeu ştie, pe unde i-a rînduit el sfîrşitul!

— Cum se poate una ca asta? se miră părintele Dumitrache. Doar asară a fost pe la mine şi încă eu l-am sfătuit de bine... S'a pornit spre casă în puterea nopţii...

— Nu ştiu, părinte, cum nu ştie pămîntul! a răspuns c'un fel de încăpăţînare şi îndîrjire femeia, ş'a întors o faţă pămîntie către vite...

— Stăi, nevastă, a strigat jandarmul, ce faci? vrai să 'mpungi boii în ochi cu furca?..."

Şi ea parcă nu-l înţelegea; a pus furca cu colţii în pămînt; iar omul stăpînirii a şi intrat în casă, a călcat într'o lipitură nouă şi a găsit pe copii cu ochii măriţi de spaimă şi tremurînd.

„Măi Ţică! unde-i tătucă-tu?" a întrebat jandarmul pe cel mai mare...

Şi tustrei copiii au prins a plînge. Şi pe loc au prins a spune, cum „mămuca, astă noapte, a tăiat pe tătuca cu toporu', pe urmă l-a hăcuit şi l-a dus în beciu..."

Şi 'n umbra beciului, preotul şi şeful de post, spăimîntaţi şi neînţelegînd fapta nici înlănţuirile ei, dînd la o parte fundul de pe-un poloboc de murătură, s'au aplecat cu ochii îngheţaţi asupra apei în sînge prin care pluteau bucăţi de om şi căpăţîni de varză.

*

Cînd se făcu tăcere în odaia tainic luminată de soarele

după-amiezii, madama Profira îşi frecă cu tărie, vîrful nasului, domnu' Cîrlan se scărpină la frunte, iar eu după cap. Şi tustrei ridicarăm ochii spre bagdadie. Ilie, umbra de lîngă sobă, rînji:

„Tot mai ies pui la plimbare..."

Nevasta, înfierbîntată, păru că nici nu bagă în samă această constatare ştiinţifică.

„Iaca, domnule căpitan, zise ea cu jale, cu cine avem noi de-aface şi cu cine ne războim noi de ani de zile. Sluta ceia de Varvara vra să mă vadă pe năsălie, şi face toate vrăjile şi bozgoanele de pe lume! A ajuns să iee ş'un purice într'un vîrf de ac,—şi-l descîntă şi meneşte că aşa să mă vadă pe mine într'un vîrf de suliţă!

— Da lasă, măi femee, nu mai spune şi tu toate cele! grăeşte domnu' Cîrlan privind-o pieziş şi plecîndu-şi capul pe-un umăr.

— Da' de ce să nu spun? Ba am să spun, să afle toată lumea de blăstămăţiile pe care le face! A adus şi pe baba de la Măcăreşti. Mi-au făcut pe ursită. Da' nu le-a ajutat Dumnezeu şi Maica-Domnului, căci şi noi ne-am îngrijit. Ne-am dus la părintele Dumitrache şi ne-a desfăcut. A cetit dintr'o carte veche. Ş'am aprins luminări la doisprezece sfinţi mucenici. Cum ard şi se topesc luminările, aşa să se topească răutăţile şi farmecele duşmanilor! Şi slavă Domnului, eu tot voinică şi grasă sînt, şi ea-i îndoită ca o scoabă şi creaţă ca o coajă de nucă!...

— Şi cealaltă unde-i? întreb eu, cu gîndul la cumplitul sfîrşit al lui Neculai Chirilă.

— Care? Ileana? Aceia-i la *gros*. Iaca, fapta asta, domnule căpitan, s'a întîmplat a şaptea ori a opta casă de-aici, nu mai departe... Ş'acù, unde-au stat oameni, e pustiu şi bate vîntul... Iar copiii umblă cu pumnii la ochi prin uşile oamenilor. Şi dacă vrai, să-ţi spun, domnule căpitan, cum a fost şi ce-a făcut baba Irina dela Măcăreşti, cînd s'au dus, ea şi cu Varvara, în pădure la groapa Epii şi mi-au făcut mie pe ursită..."

Mi-a părut foarte rău că n'am putut afla ce-a făcut Irina, baba vrăjitoare, la groapa Epii, căci madama Profira n'a avut răgaz nici să-şi înceapă istorisirea. Găinile cîrcîiau supt ferestre şi cei cinci purcei începuseră un concert aşa de sfîşietor şi de neplăcut, încît gospodina se trezi, se întoarse pe pămînt din lumea-i minunată şi se grăbi să iasă foşnind din fusta-i crohmolită.

„Arà, da eu m'am luat cu vorba, şi purceii vor să vie în casă să mă mînînce!..."

În urmă-i, domnu' Cîrlan zîmbi cu îngăduinţă.

„Aşa-s femeile, domnule căpitan... Ele toate le ştiu şi toate le spun!... Şi iaca, ea nu vrea să creadă, domnule căpitan, că pămîntu-i rotund. Îmi dă cu palma peste frunte şi zice că-s prost... — Ce să-i fac? Asta ea n'are de unde s'o ştie!"—sfîrşeşte neguştorul, deplin pătruns de superioritatea lui.

*

Pe calul cel roib îl chiamă Vasile. Deşi e un biet ţăran, crescut în vifor de iarnă şi năcaz, deşi n'a cunoscut săceala şi ovăsul până la intrarea lui în oaste, deşi n'are o educaţie, şi abia i-a crescut păr nou peste rănile ştreangurilor dela plug,— are un fel al lui original de a fi şi dă multe semne de deşteptăciune, independenţă de caracter şi veselie.

Şi pe soldatul care-l îngrijeşte îl chiamă tot Vasile. Ca să fie totuşi o deosebire, omul zice calului *Vasilică*. Calul, cînd strigă pe om, necheză încetişor, blînd şi răpede şi întoarce capul. Vasile vine şi întreabă: „Ce vrai?" Vasilică necheează ceva mai încetişor şi mai scurt.

„De ţeselat te-am ţeselat, îi zice omul, după ce te-am *bucium*at bine. Te-am pieptănat şi te-am grijit.

— Ihî! îi răspunde Vasilică, aprobînd cu capul.

— Poate-i fi vrînd şi ovăs... întreabă aşa într'o doară soldatul, şi pune mîna pe găleată.

— Se 'nţelege! îi răspunde calul, şi-i lucesc ochii de bucurie.

— Atunci să-ţi dau, măi Vasilică şi ovăs..." grăeşte cu bunătate soldatul. Şi-i pune în iesle ovăsul pregătit, curăţit şi spălat.

Calul începe a mînca, cu plăcere, fără grabă, ca unul ce ştie preţui o hrană aşa de boerească. Din cînd în cînd se opreşte din ronţăit, întoarce capul şi apucă, prietineşte, de mînica mantalei pe soldat.

„Dă drumul!"

Dar calul îl ţine o vreme bine cu dinţii, apoi îl scutură încet şi-l priveşte cu nişte ochi plini de veselie. Parcă l-ar întreba:

„Ce mai faci tu, măi prietine?"

Dintr'un cal moale, slab şi pîntecos, ce era la venirea lui la mine, ovăsul şi îngrijirile lui Vasile au făcut un căluţ întinerit, rotund ca un pepene, cu capu' 'ncordat, cu gusturi de zburdăciune. Mă poartă fără mofturi şi cu uşurinţă pe drumuri, pe dealuri şi prin rîpi şi-şi face datoria lui cu o convingere vrednică de toată lauda. Cu toate acestea îşi are şi el, uneori, părerile lui.

Într'o dimineaţă, cînd au început să se topească omăturile, pe-o pîclă urîtă şi pe-un vînt aspru, abia ieşisem călare la marginea satului. Lăsasem frîul şi scosesem mănuşile, ca să răsucesc o ţigară. Vasile va fi înţeles la mine o îndoială: să mergem mai departe? să nu mai mergem? Nesimţind în zăbală hotărîrea mea, a socotit că vreau să-l fac pe el arbitru: şi foarte convins se întoarce în loc şi porneşte spre casă.

„Se'nţelege, mă aprobă el; e mai bine acasă decît prin toate rîpile, pe asemenea ticăloasă vreme!"

Cînd îl întorc iar cu coada spre casă, şi-l pornesc pe drumul datoriei, se supune, dar cu o vădită părere de rău. În cugetul lui îşi leagă nădejdea de o ultimă judecată: „ori n'am înţeles eu ce vra stăpînul, ori el n'a băgat de samă că pe asemenea vreme nu face să umblăm..." Prin urmare mai încearcă

odată. Și după aceia se convinge deplin cum stau lucrurile și urcă un deal oblu cu hărnicie și cu cinste.

A treia zi după aceia, austrul dela miazăzi a muiat viscolitурile. Incep a se ivi pîrăuașe pe la goliști. Se simte că începe dezghețul sfîrșitului iernii. O perdea de nouri acopere cerul și soarele nu l-am văzut de trei săptămîni. Dar în ziua aceasta plutește așa, în văzduh și dincolo de nourii subțiați, o lumină blîndă. Ba într'un timp parcă se deschide sus o fereastră, o părere de cer albastru s'arată, și scapătă o clipă și cîteva raze argintii. Parcă a venit soarele acolo, și-a aruncat ochii asupra ticăloșiei noastre și s'a retras grăbit. Totuși Vasile se simte mulțămit și cu atîta. Intoarce capul spre partea unde au fulgerat razele, ca o prevestire a unor timpuri mai bune; apoi deodată îi vine chef să-și plece botul într'un pîrăuaș de apă nouă. Și-l moaie ușor, îl scutură și pufnește,—și 'ndată îi vine alt gust, să rupă un colț de iarbă care a răsărit, delicat și subțire ca un ac, într'un cot dezgolit al imașului. Nici nu i-i sete, nici nu i-i foame; dar poate m'a auzit fredonînd a lene și moale un cîntec vechiu, căci s'a arătat o clipă soarele pe care nu l-am văzut de trei săptămîni; și vrea să-mi arate că și el știe să prețuiască asemenea eveniment.

Mai trece o săptămînă și pămîntul negru s'a arătat. Numai viscoliturile, prin rîpi, mai stăruesc ca niște cetăți albe. De pretutindeni curg puhoae; și pîraele s'au umflat în albiile lor și vin năvalnice, cu spumă și vuet mare. Austrul tot suflă cu straniile-i modulații. Insfîrșit și sfîntul soare a răsărit în senin.

Pe deal, camarazii mei lucrează la o cazarmă subpămînteană. Pregătesc furcile și stăpînesc malurile hrubei cu împletituri tari de nuele. Nelipsitul foc al lucrătorului romîn arde într'un cotlon. In cele cîteva clipe ale repaosului se adună cu toții roată. Iși pîrpîlesc mînile în flacări unii; alții se scociorăsc prin toate colțurile îmbrăcămintei, căutînd o țîră de „iarba-dracului".

Vasile stă neclintit, întors cu fața spre apa Moldovei și spre munți. Peste noi un nour trecător a pus umbră. Dar acolo, departe, lucește o lumină mare peste posomorîtele și albastrele păduri de brad, peste sate albe, peste coline trăgănate, peste revărsările Moldovei: toate se prevăd ca printr'un zăbranic subțire.

„Incotro te uiți, Vasile?"

Dar calul stă ca o stană, uimit parcă, privind lumina depărtării și adulmecînd mirezmele primăverii.

Trece nourul; ne cuprinde și pe noi soarele; și prin văzduh, prin această revărsare de puzderie de aur, trece cu grabă un stol de sturzi. După ei, trei rațe înșirate una după alta, grăbesc, ca un minuscul tren aerian, spre bălțile Moldovei. Apoi dintr'o rîpă, de-aproape, se ridică un nagîț și începe a ne da, foarte pe departe, tîrcoale, bătînd rar din aripi și scoțînd țipătu-i prelung și tînguitor, ca un mieunat.

Soldatul Iordache Trifan întreabă rîzînd pe Bengoi:

„Măi Bengoi, tu știi de ce nu mîncăm noi carne de nagîț?

— Se 'nțelege că știu... răspunde cu fudulie Țiganul. (Acuma, în soarele primăverii, pare mai puțin nenorocit decît în umezeala și frigul iernii.)

— De ce, măi Bengoi? și de unde știi?

— Apoi, măi Iordache, eu am apucat, cînd eram băețel... — Și Bengoi se oprește deodată melancolic și oftează. — Pe cînd eram un puradel mai mititel decît barosul tătucăi,—am apucat eu pe bunicul lui tata al meu... Era negru și cu părul alb, și sta lîngă foi și tot mozolea în gură o ciubeică fără *tiutiun*... Ș'apoi el spunea așa că-a apucat vremea bejeniilor... cînd veneau oamenii la ei cu pari subțiri, ușori și lungi, ca să le puie bolduri de fier, la vîrf... Ș'apoi spuneau cum făceau bătălii... și cîteodată se ascundeau în smîrcuri... Ș'apoi numa' nagîțu' dracului îi da de gol, că se 'nvîrtea împrejurul locului aceluia, cum se învîrtește aista împrejurul nostru și țipa ca ș'acesta: aici! aici!—De aceia l-au blăstămat Romînii să-i fie spurcată carnea...

— Aici! aici! țipa nagîțul dîndu-ne ocol pe sus, departe, prin lumină.

— Iaca așa... grăi pe gînduri Trifan... Vin ș'acuma vremuri ca acelea. Am ajuns vremea de apoi, cînd au eșit toate națiile la bătălie și se omoară om pe om. A veni și vremea noastră. Și Bengoi ne-a face bolduri la suliți. Și ne-om bate noi cu păgînii și i-om răpune. Pe urmă ne-om ascunde în stuh, și nagîții au să se 'nvîrtă pe deasupra noastră..."

Soldații rîdeau melancolici și priveau pe gînduri nedeslușita piclă din fundul zărilor.

„Hai, Vasile..." zic eu către cal.

Și pornim spre Cucueți pe o cărărue zvîntată. Din cînd în cînd saltă dintr'o brazdă neagră o ciocîrlie care fîlfîie pe deasupra noastră și țîrîie ușurel. Un epure cotește pe lîngă o *stanție* părăsită de strujeni și merge alene, numai în trei picioare, făcînd parcă economie de unul. Și lîng'o clină răpede, într'o rîpă adîncă, deodată un vuet de tunet, care face pe Vasile să-și ciulească urechile și să 'nalțe capul forăind,—și cînd ne-apropiem, vedem zbaterea năprasnică a puhoiului, îngrămădire de nămiapi cari caută zbuciumîndu-se, grămădindu-se și bătîndu-se scăpare la vale, ș'apoi izbucnirea unui val în spume, într'un arc de cascadă care cade detunînd în rîpă. Aici, pe mal, văd cea dintîi floare galbenă a primăverii, ca un bănuț de lumină. Vasile își pleacă botul ș'o miroase cu mirare. Coboară apoi cu luare-aminte coasta, și, ajuns la limpeziș, deodată începe să salte și să zburde vesel.

„Ce-i, Vasile? îți pare bine că se 'ntoarce vremea bună?..."

El se liniștește și scutură din cap, parcă și-ar aduce aminte de ceva.

„Ce-i, Vasile? ți-ai adus aminte că Trifan a stîrnit anume pe Bengoi, să spuie istoria cu nagîțul, ca să ne facă nouă plăcere?..."

Mă trezesc rîzînd singur, căci, gîndind-o numai, m'am trezit chiar rostind această întrebare.

Şi 'ncet, la pas, pe lîngă pîrăuaşe care clipesc şi murmură vesel, intrăm în sat. Acolo ies fumuri, zăpăesc cîni, cîntă cucoşi pe garduri ş'au eşit pe prispe copii balani numai în durligi.

Cînd intrăm la casa unde stă Vasile, văd într'un ţarc, alăturea de grajd, doi miei cari se soresc. Calul se opreşte, îşi întinde botul peste gărduţ şi-i cercetează. Deodată amîndoi puii oilor se ridică şi blăniţele creţe le lucesc în soare. Fără să asculte de behăiturile moi şi groase ale mamelor, încep să ţupăiască, săltînd cu tuspatru picioarele odată, răsucindu-se în aer şi zbătîndu-şi tot odată şi codiţele. Se răped cînd într'o parte, cînd în alta, fac cîteva salturi până la boturile oilor, iar se întorc şi prind a ţupăi. După aceia se opresc, fini şi delicaţi, şi cînd behăesc subţirel şi dulce, li se văd în gură dinţişori fini şi limbuţe cu margini trandafirii. Ridică capetele şi privesc pe Vasile: parcă ar voi să-l întrebe dacă i-a plăcut representaţia lor.

Calul nechează încetişor şi prietinos. Se 'nţelege că i-a plăcut.

După ce descalec, se duce zburdînd vesel, cu cellalt Vasile, să se 'ncredinţeze, cu coada ochiului numai, că este într'un colţ anume caldare, cu anume ovăs vînturat şi spalat. Îndată ce ştie că este, stă cuminte şi răbdător, sufere toate şumuiacurile de paie, toate frecăturile şi operaţiile de curăţire ale soldatului. Cînd se isprăveşte, amîndoi oftează cu uşurare. Apoi urmează ştiuta şi obişnuita convorbire, în urma căreia soldatul aduce şi pune caldarea în iesle, iar calul îşi vîră cu mulţămire botul întrînsa.

*

Echinocţiul de primăvară a venit cu un cumplit austru, care vueşte în văzduh ca o uriaşă cascadă şi ţipă, geme şi tremură prin toate colţurile, streşinile şi cotloanele casei. Ţiue la ferestre şi bubuie în sobă. Sună parcă şi 'n depărtările trecutului şi mă ţine treaz noaptea, chemînd din ţintirimul lucrurilor duse fantasme şi icoane de acum douăzeci de ani. Floarea de aur, deia marginea rîpei unde se zbătea şuvoiul, şi mireazma pămîntului jilav îmi stăruiesc în luminile ochilor deschişi şi 'n nări, şi icoanele şi sensaţiile trecutului se amestecă cu cele prezente.

Şi văd deodată un copil care a eşit cam fără voia mamei cu puşca de-acasă... Mă văd cu mulţi ani în urmă umblînd pe cîmpii abia zbicite în primăvară, oprit ici în loc cu ochii după un stol de grauri, pornind dincolo cu paşi grăbiţi după un zbor de raţe care se învîrtesc pe luncile Siretului. Cerul era siniliu şi lucea soarele şi cîntau ciocîrlii, plutind în aburii arăturilor.

Raţa sălbatică era pe-atunci idealul meu cinegetic şi aveam despre ea păreri foarte ciudate. Mai întâiu eram încredinţat că mă pot prezenta în marginea luncii şi 'n faţa bălţii cu puşca întinsă şi raţele mă vor privi fără bănuială, ba chiar cu simpatie şi-mi vor îngădui să mă apropii atît cît îmi va plăcea. Făceam aşa fără îndoială,—şi întregul stol, la măcăitul grav al răţoilor, se ridica din baltă bătînd năprasnic din aripi şi se înălţa pe undele văzduhului. Făcînd ocoluri mari, depărtîndu-se şi iar venind, deodată se lăsau la altă luncă şi la altă baltă. Tot timpul zborului lor stăteam încremenit, cu ochii în cer, cu inima bătînd de nădejde. Cum îşi înclinau zborul, porneam cu o nouă însufleţire, călcam prin smîrcuri, treceam prin desişuri de scai voiniceşti şi iar mă înfăţişam cu puşca întinsă, într'un cotlon tainic, unde lucea o apă neagră în umbră de ariniş.

Aici, într'un rînd, după ce stolul se înălţă iar spre soare, dintre tufe dese de lozie se ridică la lumină un cap bărbos grozav de supărat.

„Apoi bine, măi Ţîncule, aşa se vînează răţele?..."

Mărturisesc că m'am simţit foarte ruşinat. Dar mai mult decît ruşinat m'am simţit uimit cînd am văzut pe puşcaşul cel bărbos în brînci, între tufe, întocmai ca un indian din vestitele istorisiri din lumea nouă. Atunci am înţeles că trebue să mă tîrăsc şi eu printre tufe de lozie şi mure, printre spini şi bozi, pe supt tuneluri de plante acăţătoare, întocmai ca un războinic din rasa pieilor-roşii, spre tainicul loc unde se scaldă, bat din aripi şi se alungă raţele cele nenumărate.

Într'adevăr, stolurile de raţe erau uriaşe în primăverile cele de demult. Pe-atunci şi apele dezgheţurilor erau mai bogate. Şi locurile pe unde mă rătăcisem erau aproape necălcate de picior omenesc.

„Şezi colea... îmi zise omul cel bărbos; şi să le aşteptăm să se întoarcă..."

Îi trecuse supărarea şi-mi zîmbea cu bunătate.

Mă aşezai în locul unde bătuse el pămîntul cu palma, pe o iarbă tînără şi fină ca mătasa.

Vînătorul cel bărbos şi cu ochii albaştri era un om sărac se vede, căci straele-i de tîrgovăţ erau cîrpite şi pline de pete mari de unsoare lustruită.

„Te uiţi la straele mele? mă întrebă el rîzînd. Am şi altele mai bune. Eu sînt Iohan, maşinistul. Tot grîul de pe ianurile acestea eu îl treer. Dar acuma n'am ce face ş'am eşit la vînat... Dar dumneata al cui eşti?"

Îi spusei al cui sînt.

„Ş'ai eşit întăia oară la vînat? Se cunoaşte. Nu ştii încă obiceiul sălbătăciunilor. Păcat! Mi-ai spăriat nişte raţe gotce de toată frumuseţa. Aici, la Balta Arinilor, vin sara şi gişte.

— Vin şi gişte! exclamai eu cu uimire.

— Se 'nţelege..."

În reţeaua gentei pe care o purta la şold, observai cinci ori şase raţe împuşcate. Mă stăpînii, nu pusei nici o întrebare şi nu-mi apropiai nasul de ele, ca nu cumva domnu' Iohan să înţeleagă că nu mai văzusem până atunci asemenea vînat. Maşinistul în adevăr se făcu că nu bagă în samă privirile mele lungi şi

scociorînd în geantă scoase o bucată de pîne neagră, o cutie, un cuțit și cîteva fire verzi de usturoi.

Deschise cutia: era întrînsa unt.

„Aici am unt dela caprele mele roșii..." lămuri Iohan mașinistul.

După ce desfăcu cuțitul cel mare și lucios, tăiè două felii groase de pîne.

„Acesta-i cuțitul meu de vînătoare... zise el; și asta-i pîne de secară, făcută de nevastă-mea..."

In urmă, după ce-mi întinse o bucată de pîne unsă cu unt, îmi puse între degete și cîteva fire de usturoiu.

„Acesta l-am făcut eu; vorbi el iar. Pun în odae din iarnă cățel de usturoi și harpacică în lădițe cu pămînt. Și cînd vine primăvara eu am ceapă verde și usturoiu verde. Pot vinde și boerului. Cînd es la vînat, iau cu mine pîne de secară, unt de capră și verdeață.... Asta-i foarte bun pentru sănătate..."

Gustarea mașinistului era minunată, ș'atunci am văzut cît de multe lucruri trebue să știe vînătorii.

După ce ne-am pus stomacurile la cale, cum zicea tovarășul meu—începu cea dintâi lecție a mea de vînătoare.

Domnu' Iohan începu cu o voce rară să-mi lămurească ce fel de dihanie spărioasă-i rața, cum trebue să te apropii de ea, unde trebue s'o aștepți la pîndă. Imi vorbi apoi și despre feluritele soiuri de rațe sălbatice, dela cele mai mititele și iuți ca rîndunelele, care trăesc la vadurile Moldovei, până la gotce și alte soiuri mari și rare care vin numai primăvara de prin depărtate smîrcuri, cine știe de unde, dela marginile lumii...

Și pe cînd îmi vorbea el, soarele se lăsa către asfințit. In lumina lui oblică, deodată, c'o mișcare de vijelie, stolul de rațe sosi și se lăsă cu zgomot în Balta Arinilor. Inima începu să-mi bată aprig, și ochii mi se înegurară. Domnu' Iohan mă apucă de mînă și începu să mă tragă după el. Amîndoi ne strecuram și ne tîrîiam ca niște dihănii, prin încurcatele tufărișuri ale luncii.

Intr'o vreme ne oprirăm. Apa era aproape. In ghiolul cel negru de sub streșina păduricii pluteau și se jucau rațele cele venite din smîrcurile și ostroavele dela marginea lumii. Pe-un arin bătrîn doi hulubi sălbatici rîdeau de jocul rațelor străine. Și cînd ici, cînd colea, un pescăruș ciudat, și el străin, tot sălta ciud pe-o creangă, cînd pe-un fir de papură, și-și tot întorcea spre mine capul mare cu plisc negru și-i sticleau în lumină penele bătute parcă în rubinuri și smaranduri. Și eu și mașinistul priveam încremeniți, căci pe cellalt mal mai ședea gînditor ș'un cocostîrc ciudat cu penele de culoarea mărilor, cu pliscul lung, fin și ascuțit.

Neamțul îmi șopti un cuvînt. Trăsei eu întâiu. Trase și el apoi în stolul înălțat. Și după bubuirile adînci care sfărîmară singurătatea, pe baltă rămaseră numai cercuri de umbră și lumină și toți oaspeții primăverii pieriră ca prin farmec. Două

rațe căzură sîngerate aproape de noi și domnu' Franț le cercetă cu luare-aminte, apoi vîrî una și 'n torba mea.

Și se 'ntinse liniște, taină și tristețe peste Balta Arinilor. Și mașinistul, stînd tăcut lîngă mine, supt tufele de lozie, păru a-și aduce aminte de cele ce văzuse.

„Cocostîrcul cel străin, albastru, l-am mai văzut eu odată, îmi zise el... De mult. Sînt treizeci de ani de atuncea. Abia venisem în țară aici. Și l-am văzut tot pe malurile Siretului. Atuncea umblam eu mult pe-un drum: aveam o prietinie c'o fată de pădurar..."

Omul cel bărbos oftă și ochii albaștri i se 'ntristară.

— Și unde-i acuma?

— Cine? cocostîrcul?

— Nu.

— A! a murit de mult tare... o și uitasem..."

Și zîmbi melancolic, cu ochii țintă în locul unde fusese paserea cu penele de coloarea mării.

Apoi, încet și grav, iar începu a-mi vorbi despre meșteșugul vînătoresc, până ce căzu soarele în asfințit. Atunci o taină de lumină viorie se întinse în jurul nostru. Ș'odată cu negura serii sosiră și cinci gîște sălbatice care căzură ca din cer în ghiol, ș'apoi prinseră a umbla pe apă găgăind: gînsacul înainte și gîștele cîte două după el. Tresărirăm și puserăm mîna pe puști; dar procesiunea, navigînd lin, intră deodată ca pe-o poartă de întuneric, în umbra arinilor bătrîni și nu mai văzurăm nimic. Auzeam numai sfatul și găgăitul lor blînd. Și stăturăm așa, liniștiți, ascultînd, până ce se aprinseră stele în fundul Bălții Arinilor. Atunci ne ridicarăm și ne depărtarăm foarte încet, printre bolțile de mure și tufele de lozie.

*

Intr'o zi, pe prispa cea de dindos, ca într'un tainic cotlon, zăresc pe madama Profira stînd de vorbă c'o babă urîtă, cu nasul coroiat și privirea vicleană. Șed amîndouă cap lîngă cap în soarele fierbinte de primăvară. Din cînd în cînd, cucoșul ogrăzii se apropie de ele, le privește c'un ochiu, apoi dă drumul unui țipăt prelung și melodios.

„Hîci, cucoș!" strigă gazda și aruncă 'n el c'o surcea ori c'un paiu. I-i frică parcă și de acest vătav al ogrăzii: să nu le-audă sfatul.

Pe fereastra deschisă intră aburiri calde. Se rătăcește o clipă spre mine și joacă 'n cadrul luminos un fluture roșu. Și parcă se așează o tăcere mare în vecinătăți, căci încep a înțelege, dela locul meu ferit, vorbele celor două femei. Cu surprindere pricep, în scurt timp, că am de-aface cu baba Irina de la Măcărești, adică cu cel mai puternic aliat al „dușmanilor noștri". Asta mă interesează în chip deosebit și mă face să-mi ascut urechea.

Cum s'a întîmplat această neutralizare a celeia ce stăpînește duhurile necurate? Ce sol feminin a tratat la Măcărești nu numai neutralitatea, dar de bună samă și o alianță ofensivă? Asupra acestei afaceri ambele părți lunecau cu oarecare discreție;—totuși se părea că diplomatul a fost o oarecare „cumătra Maranda".

„Vra să zică, întreabă într'o vreme madama Profira; a vrut urîta și ticăloasa să-mi răpuie numaidecît zilele!

— Da, drăguța mea; ce socoți? lumea-i ră și păcătoasă în ziua de azi. Da' parcă eu mă potriveam la toate cîte spunea și dorea ea? Ce aveam eu cu dînsa? Nu mi-i soră, nu mi-i fată. Și nici n'aveam cine știe ce folos!

— Se 'nțelege! Ce folos poți avea dela o calică și o desculță ca dînsa?

— Asta m'am gîndit și eu... confirmă c'un suspin bătrîna. Cîte n'a vrut ea? Și de ursită a vrut să-ți facă!

— Și nu mi-a făcut?

— Da' parcă eu m'am potrivit? Acesta nu-i ușor lucru, și-i și cu primejdie de moarte. Doar toți avem să dăm samă de toate, pe ceia lume!..."

Acuma oftează, c'un suspin de ușurare, madama Profira Cîrlan.

„Da' altele, urmează baba c'o voce plină de cotituri și învăluiri; altele cîte n'a făcut și n'a spus! A făcut cîte s'a priceput și cîte-a auzit, și spunea cîte-i trăsneau prin cap. Zicea, draga mea, că ai trăit cu unu' Ghiță Hîncu!

— Ard'o para focului s'o ardă! izbucni ascuțit și cu otărîre nevasta lui Cîrlan. Doar omul ista mi-i cumătru și nu l-am văzut dela Crăciun.

— Știu, drăguță, și cred,—răspunde cu voce foarte dulce baba. Și de-un fecior al popei Dumitrache dela Mănăstireni vorbea...

— Auzi tu, sluta și calica! trăsni-o-ar și n'ar mai ajunge! Da' eu pe feciorul popei nu-l văd cu anii...

— Cred, draga mea, da' știi, ea nu zice de-acuma...

— Da' de cînd?

— De cînd erai fată mare!

— Vezi dumneata, mătușă, cît îi de ticăloasă lumea! grăi c'o mare descurajare madama Profira.

— D'apoi n'o cunosc eu? suspină baba, că doar în mijlocul ei am îmbătrînit!...

— Și ce mai spunea? întrebă cu o înciudată curiozitate gazda mea.

— Cîte și cîte, drăguță!... ce să ți le mai spun, ca să-ți stric inima? Că nu știi să mesteci o mămăligă și să fierbi un ou, că pui sulemeneală pe obraz...

— Sulemenită eu! strigă cu indignare gazda mea.

— D'apoi nu te mira dumneata, că la vorbe și răutăți se pricepe neamul Varvarei, grăi baba. Eu am cunoscut-o și pe măsa cu toate surorile ei, și pe bunică-sa. Iaca așa, ca și aceasta, toate se țineau numai de vorbe și de *intrică!* Și cît au fost tinere, numai la bărbați s'au gîndit și la farmece de dragoste. Pe urmă le-a hodinit și le-a liniștit Dumnezeu; da' ș'atuncea ochii cei rotunzi ca de huhurez tot le jucau în cap ca la dracu și stecleau numa' după bărbați... Toate-au fost la fel. Și Ileana lui Chirilă, care-a omorît cu toporu' pe barbatu-său, parcă n'a moștenit blăstămu' unei surori a bunică-sa...? Că ș'aceia a făcut o pozna ca aceasta!

— Cum se poate, mătușă Irină! Mă rog, spune-mi și mie cum a fost!..."

Înțelegeam întrucîtva de ce amîndouă femeile ocoleau într'una chestia cea mai de samă pentru care se întîlniseră. Pănă în ceasul apropierii fuseseră taberi vrăjmașe, ș'acuma alianța se lega cam pe departe. Discuția asupra faptelor „celeilalte" era moale, de oarece și baba fusese părtașă. Cu toate acestea învoiala se făcea pe nesimțite și înțelesei — îndată ce auzii de o „casîncă nohotie" și niște slănină afumată — că madama Profira iscălea un contract prin care se dădea, legată de mîni și de picioare, în cîngile Diavolului.

Și 'ndată ce baba Irina, cu vorbe întortochiate, suspinuri și subînțelesuri, își statornici pretențiile și înțelese că a căzut în loc îmbielșugat, lîngă un biet suflet neliniștit,—auzii și întîmplarea femeii celei de demult din neamul Varvarei: baba Irina o spunea dulce și cu mare plăcere, în blîndul soare de primăvară, și gazda mea o asculta cu o deosebită bucurie, deși era o întunecată dramă de dragoste din nopțile trecutului.

*

Înțelesei, din ce spunea baba cea cu clonț și cu ochii verzi și vicleni, că de mult tare era peste deal, în valea cealaltă, la malul Moldovei, o curte boerească care acuma s'a dărîmat. Au rămas numai niște urme de temelii și cîțiva peri bătrîni și scorburoși dintr'o livadă veche. În acel loc, la curtea lui Iorgu Canta, —trăia, între mulți slujbași ai moșiei, ș'un vatav, Alexa Grecu, pripășit de prin lume, gospodărit și așezat pe lîngă boer. Acest Alexa Grecu era însurat și zuliar; și cînd umbla călare pe lanuri și pe la mori, într'una își vîra degetele în barba-i neagră și zbîrlită și mormăia cu ciudă. Firele pe care și le zmulgea din măturoiu le risipea răpede în vînt; după aceia smuncea din tureatca ciubotei harapnicul și 'ncepea să bată 'n buestrașul cel alb, pe care de zece ani își făcea slujba. Il întorcea cu capul spre curte și-l suduia:

„Hai, boală, acasă, mînca-te-ar lupul cel bătrîn!"

Asta era vorba lui; și 'n urmă-i oamenii zîmbeau și-și făceau cu ochiul.

Calul pornea răpede la umblet, și cînd ajungeau aproape de curte, pe-o cărare de dindos, vătavul își ațintea căutătura

spre căsuţa lui care era în coasta ogrăzii boereşti, pe-un dîmb, nu departe de apa Moldovei. Până ce intra pe poartă, Alexa Grecu n'o slăbea din ochi. Cu privirile-i negre parcă scociora ograda plină de acareturi, înconjurată de gard de ostreţe, şi parcă voia să pătrundă şi 'n căsuţa albă cu geamuri lucitoare în faţa căreia făceau puţină umbră doi zarzari bătrîni, cu trunchiurile noduroase. Descăleca răpede şi zvîrlea frîul unui argăţel. Suia apoi cele două trepte dela uşa din faţă; după care se răzgîndea, se întorcea în loc, şi foarte grăbit ocolea şi intra pe uşa de dindos.

Nevasta intra şi ea după o clipă, dela treburile gospodăriei. Il întreba:

„Da' de ce vii *dumneata* aşa de grăbit şi de aprins?

— Da' nu vin nici grăbit, nici aprins... rînjea el în barba-i deasă. Aşa vine omul la casa lui. Unde-ai fost?

— Cine? eu? întreba ea cu mirare şi începea să rîdă. Am fost şi eu la treburile gospodăriei.

— Foarte bine! foarte bine!" mormăia el şi prindea să se învîrtă prin cele trei odăiţe, parcă căuta pe cineva. Apoi eşea şi începea să adulmece prin ogradă şi printre acareturi.

Asta se întîmpla aproape totdeauna şi femeia se făcea că nu bagă în samă. Ea era o biată fată săracă din oameni de rînd, ş'o chema Cristina. Umblase în copilăria ei mai mult cu picioarele desculţe şi păscuse în prundurile Moldovei viţeii şi gîştele tătucu-său, argat boeresc. Cînd se ridicase şi intrase în joc, oacheşă şi cu sprîncene codate, unii şi alţii începură a se uita la dînsa şi a-şi spune vorbe la ureche. Venindu-i vremea să-şi cîştige pînea, tatu-său Gheorghe Jîpa a adus-o la curte ş'a înfăţişat-o boerului. Ca şi 'n poveştile cele bătrîneşti, i-a fost rînduit să slujească la găinărie. După aceia, într'o zi, boerul Iorgu Canta văzînd-o năcăjită şi desculţă, s'a oprit cu milă în faţa ei ş'a întrebat-o, dacă n'ar vrea mai bine altă slujbă boerească mai uşoară, mai ferită de ploi şi vînturi, în care obiceiu este a purta fustă înfoiată şi ciuboţele galbene. Găinăriţa cea desculţă n'a ştiut să găsească vorbe de mulţămire, numai s'a făcut roşie şi şi-a plecat ochii spre degetele picioarelor, iar boerul, rizînd uşurel, a apucat-o de guşă ş'a lovit-o încetinel cu palma peste obraji...

Cînd s'a arătat prin odăile de dindos Cristina, fata pîndarului, cu fusta ei înfoiată şi cu ciuboţele galbene, a băgat-o numaidecît în samă Alexa, vechilul cel bărbos al lui Canta. Şi dintr'odată a părut a o vedea pentru întăia oară şi cucoana Aglae. Ş'a fost un fel de sfat furtunos între cucoană şi boer, după care s'a înfăţişat Alexa Grecu ş'a cerut-o de nevastă pe Cristina. Bucuroşi i-au dat-o boerii îndată, ba au poftit să fie şi nuni.

Alexa era un om mai de soiu; era şi mai în vîrstă; de aceia fata lui Jîpa niciodată nu îndrăznise a-i spune decît „dumneata" şi se purta cu el foarte supusă şi la locul ei, ca una ce-şi

amintea cuptorul pe care crescuse şi înţelegea să preţuiască binele în care avusese norocul să intre.

Altfel viaţa ei părea a curge liniştită. Cu întoarcerile răpezi, căutăturile crunte şi fornăiturile lui Alexa, se obişnuise. Ba rîdea pe ascuns, întorcînd capu'ntr'o parte şi ducînd mîna la gură, cînd vedea bine că vătavul o teme chiar cu boerul. Işi aducea parcă aminte ca de ceva nedesluşit şi dedemult, — dar acel ceva se amesteca cu podoabele nouă care începuseră a-i preface viaţa. Mai mult aceste podoabe luceau în amintirea ei decît o dezmierdare trecătoare. Şi rîdea singură într'ascuns de temerile lui Alexa Grecu, pentrucă în viaţa ei nu-i fusese nimenea drag.

Cu toate acestea era o fiinţă cu porniri aprige. Cum ajunse *vătăviţă*, începu a umbla şi a se purta mai ascuţit. Şi la vorbele şi cîrtirile celorlalte neveste de slujbaşi ai curţei, începu a răspunde atît de subţire, usturător şi pătimaş, încît toate amuţiră. Ba chiar se şi temeau de dînsa, căci avea nişte ochi rotunzi şi arzători cari străpungeau ca vîrfuri de ace.

De multe ori, nevasta grămăticului şi chelăriţa ceruseră voie să intre la cucoana Aglae în iatac şi îngenunchiaseră pe covor înaintea ei, tînguindu-se:

„Sărutăm mîna, măria-ta, îndură-te şi ne învaţă ce să facem ca să scăpăm de urgia nevestei lui Alexa. Are o gură care tae ca sabia. Spune cîte-o vorbă de ne face de tot rîsul şi ocara.

— Dar ce-i, femeilor? întrebă cucoana într'un rînd, ridicînd fruntea de deasupra gherghefului. Ce v'a făcut? Ce zavistie s'a stîrnit? Cîteva sînteţi şi nici acelea nu vă puteţi înţelege?..."

Nataliţa, nevasta grămăticului, îşi feri din ochi părul rar cînepiu şi se plecă adînc spre genunchii cucoanei Aglae.

„Măria-ta, grăi ea cu obidă; noi celelalte toate ne înţelegem. Dar casă bună cu Cristina lui Alexa nu putem duce!

— Şi tu, Luţă, se îndreptă cucoana spre chelăriţă,—ce ai de împărţit cu nevasta vatavului?...

— Eu n'am nimica, măria-ta, da' ea n'are hodină nici zi, nici noapte... stîrneşte vorbe... face farmece împotriva noastră...

—Umblă să-mi iee bărbatul... şopti însfîrşit cu disperare şi hotărîre Nataliţa.

— Aşa? grăi cucoana şi-şi plecă nasul fin întăiu în jos, apoi şi-l ridică în sus, c'un zîmbet uşurel. Am înţeles!..." Şi începu să asculte mai liniştită toate durerile şi tînguirile femeilor, privind pe gînduri trupurile şi feţele lor ruinate de nemilostiva vreme.

„Ea, să ne facă nouă asemenea năcaz şi asemenea *afront!* sfîrşi Nataliţa. Ea,—o ţărancă crescută la jitărie... urîtă şi proastă... să se pue cu noi!...

— Nu-i nici aşa de proastă pe cît se pare... răspunse zîmbind cucoana, nici chiar aşa de urîtă..."

Cu tot acest cuvînt blajin şi plin de mîngiere, femeile nu

se liniştiră şi eşiră tot năcăjite, ştergîndu-şi lacrimile, din iatacul cucoanei Aglae.

In vremea de care vorbim, vrăjmăşia ajunsese foarte departe şi partida nobilă era hotărîtă să întrebuinţeze împotriva „ţopîrlancei" nu numai foarfece pentru tăiat cozile, ori o bătaie soră cu moartea, dar chiar şi mijloace mai hotărîtoare, care stăteau în puterea babelor ţigance dela bordeele de mai la vale de curte. In zilele liniştite şi pline de lene ale sărbătorilor de primăvară necontenit se adunau şi ţineau sobor şi trimeteau spioni către casa vatavului. Dar deodată băgară de samă că Cristina lui Alexe nu le mai trimite nici-o veste, nu le mai trimite niciuna din vorbele care le făceau să sară în sus. Ş'atunci toate rămaseră înţelese deplin că broasca cusută cu aţă roşie la gură, aruncată în pragul ei, şi-a îndeplinit menirea şi a pus lacată pe gura duşmancei.

Neliniştile, însă, şi pornirile iuţi ale muerii lui Alexa se îndreptaseră în altă parte şi ele nu ştiau nimic. Un pădurar boeresc din codrii de dincolo de apă venise a treia zi de Paşti la curte şi se abătuse c'o poruncă boerească pe la Alexa. Acolo nu găsi pe vătav şi-i eşi înainte, întrebîndu-l ce caută, *madama* Cristina.

Pădurarul acesta era un flăcău voinic şi negricios, cu pălărie lată 'n bouri, cu baltag în mîna dreaptă şi cu taşcă înflorită cu alămuri la şoldul stîng.

„Cum te chiamă? îl întrebă Cristina.

— Costandin..." răspunse el şi femeia băgă de samă că flăcăul are o mustăcioară subţire ca matasa ş'o gură curată şi tînără, aproape copilărească. Şi vocea-i era lină şi pătrunzătoare. Şi deodată ochii ei rotunzi se tulburară, gura ei nu mai ştiu ce să întrebe, şi c'un fel de spaimă simţi în ea izbucnind ca o fiară necunoscută dorinţa adormită. Deodată văzu foarte limpede că a sosit vremea cînd trebue cu orice preţ să se bucure de o mare fericire. Fără voe zîmbi către pădurar cu dulceaţă, —parcă nu-l văzuse de demult.

„Ai treabă cu Alexa? îl întrebă ea.

— Da, însă văd că nu-i acasă...

— Şi departe eşti cu slujba? urmă ea, zîmbind stăruitor.

— Nu tocmai departe. In Bîtca Corbului..."

Ea tăcu. Şi supt privirea ei aţintită, flăcăul înţelese că femeia îl dorea. Şi luminîndu-i-se şi lui privirea, văzu înainte-i o muere năltuţă şi mlădioasă, c'o floare galbenă în părul strîns cunună, cu gura uşor deschisă, în care luceau dinţii albi şi ascuţiţi ca de sălbătăciune.

Deodată ea nu mai zîmbi şi-i zise încet:

„Ascultă, Costandine... eu am a-ţi spune ceva... Să vii la noapte la portiţa decolo, din fundul ogrăzii, de lîngă grajd... Eu am să te aştept ş'am să-ţi dau drumul.

— Bine..." şopti flăcăul, şi parcă avu o mişcare spre dînsa, să-i cuprindă mîna, ori să-i dovedească printr'o dezmierdare c'a înţeles-o.

Ea-i zîmbi iar dulce şi-i zise liniştită:

„Du-te". Apoi adăogă îndată: „Ba stai, căci văd că vine şi bărbatu-meu şi i-i spune ce ai de spus..."

Alexa vatavul intră în adevăr pe poartă şi păşi răpede către casă, cum îi era obiceiul.

„A venit un om, îi zise Cristina. Te caută pentr'o poruncă boerească..."

Şi întorcînd spatele către pădurar, intră nepăsătoare în casă.

Vătavul Alexa o găsi cîntînd încetişor şi privind pe geam la zarzarii cei strîmbi şi negri plini de horbotă albă de floare. Cum îl simţi, se întoarse şi-l întrebă, dacă nu pofteşte cozonac ş'un pahar de vin.

„Vei fi fiind obosit..." îi zise ea cu blîndeţe. Şi Alexa se simţi foarte împăcat şi mulţămit la sunetul glasului ei.

Dar în noaptea aceia chiar, după ce vătavul cel bărbos adormi liniştit, Cristina se furişă afară din odae şi se duse la portiţa de lîngă grajd, unde o aştepta pădurarul. Cum deschise, îl şi cuprinse cu amîndouă mînile de grumaz. Şi dintr'odată se simţi strînsă lîngă taşca cea înflorită cu alămuri. Cu răsuflarea pierită, i se păru că moare. Dar învie îndată, fericită şi înfiorată. „Avem în podul grajdului, în fîn, un loc ascuns..." îi şopti ea. Şi se sui întăiu ea pe scară în pod; şi pătrunse după dînsa, în mirodenia fînului şi Costandin, căutînd-o cu braţele întinse prin întuneric.

De această dragoste iute şi pătimaşă nu ştiu nimeni cît stătură livezile înflorite. Alexa dormea într'o fericită mulţămire, hrănit bine şi alintat de muerea lui cu ochi mari şi schimbători. Şi cînd începea a sforăi în odăiţa împodobită cu scorţuri, Cristina îl împungea uşor c'un deget, ca să contenească. Şi 'n tăcere, ea se ridica 'ntr'un cot şi-şi aţintea urechea, ca s'asculte tropotul unui căluţ de munte, care trecuse vadul pe la deal şi abătea înspre un cotlon tainic. Atunci ofta şi se trăgea ca o mîţă spre uşă. Şi n'o simţea nimeni, aşa umbla, cu paşi de umbră, cu inima bătînd de spaimă şi fericire.

Dar unul din *spionii* femeeşti cari dădeau tîrcoale de cînd începuse războiul, simţi curînd toată afacerea. Şi cum înţeleseră deplin tot adevărul, madama Luţa şi madama Nataliţa avură grijă să se întîlnească cu Alexa Grecu şi-şi alăturară cu taină mare capetele lor uimite şi spăriete de barba cea zbîrlită. Şi 'n sara aceia vatavul veni acasă mai încet şi aşa, fără să se sinchisească de nimic, şi 'ndată după masă îl cuprinse un somn nebiruit.

Către miezul nopţii lumina lunii pătrunse ca un fum argintiu în cotlonul din podul grajdului, plin de mireazma florilor uscate; şi Costandin pădurarul, înainte de a pleca, trase încet către el, cuprinzînd-o de umeri, pe Cristina. Ea rîdea împotri-

vindu-se ușor, și-i sticleau dinții albi. Apoi deodată se lăsă către el.

Dar îndată ridică fruntea și-și aținti urechea. Făr' a spune un cuvînt, sprintenă, se săltă din fîn, făcu un semn de liniște cu degetul și rămase ascultînd. După aceia zîmbi, își scutură capul, și iar căzu în umbră, rîzînd înăbușit.

„Nu-i nimica, Costandine. Mi s'a năzărit!"

Cînd luna trecu după un nour, ca se strecură ușor pe gura podului și se dădu jos pe scară. Apoi înălță ochii în sus, așteptîndu-și ibovnicul. Dar dintr'odată inima i se rupse parcă în coșul pieptului. Simți pe cineva lîngă ea. Înțelese că-i Alexa. Și cu privirile îngrozite, fără să poată face o mișcare, îl văzu cum deslipește scara ș'o lasă în jos alăturea cu păretele.

„Acuma am să văd eu ce cucoș s'a suit în podul grajdului... grăi vatavul c'o voce aspră și răgușită. Intăiu pe el vrau eu să-l judec, și să-i zbor capul. Măi Năstasă! strigă el cu putere către haidăii din ogradă cari dormeau prin șuri; măi Ilie, ia sculați răpede și faceți-vă 'ncoace!..."

Tremurînd, mută și cu ochii sticlind, Cristina șovăi către păretele grajdului. Cînd se răzimă cu palmele, simți prin bîrnele de stejar frămîntarea celui rămas sus, prins ca o fiară în cușcă. Dar în acelaș timp îi căzu supt degete și coada lucie a unei furci de fier, pe care încă de cu ziua o zărise în locul acela.

„Stăi pe loc, madamă! nu te clinti! îi răcni cu voce grozavă Alexa, ș'o amenință cu toporul, pe care-l ținea înălțat cu dreapta. Da' haideți, măi oameni, odată!" urmă el, întorcîndu-se spre șuri.

Atunci femeia, cuprinzînd strîns furca cu trei coarne, i-o izbi și i-o împlîntă adînc între coaste.

Alexa slobozi un urlet dureros: „Vaieu!" și căzu în brînci, apoi se izbi cu fruntea și cu barba de pămînt.

Ca prinsă de friguri Cristina apucă scara ș'o răzimă iar la gura podului. Costandin pădurarul se lăsă alunecuș pe ea, apoi se mistui în umbra portiței, își deslegă de undeva calul și îndată se auzi tropot.

Atunci nevasta vatavului răsuflă adînc, se liniști și privi în juru-i.

Haidăii ogrăzii veneau în fugă. Cînd ajunseră la grajd, își bulucirá la un loc capetele mițoase și-și plecară nasurile către stăpînul lor căzut. Alexa se mișcă, își ridică dela pămînt barba și le spuse, cu trudă:

„Să știți că m'a străpuns muierea..."

Ș'atunci oamenii, fără a mai pregeta, au prins-o cu ușurință, au legat-o cu funii ș'au dat de veste la curte.

Dela isprăvnicie a venit adouazi cercetare. Cum vremea era pe 'nserate, boerii au găzduit la curte ș'a rămas să cheme pe vinovată înaintea scaunului lor în dimineața următoare. Iar în fața chiliei unde vîrîseră pe Cristina, așezară dorobanț cu pușcă și cu spangă.

Toată vremea femeia stătuse blîndă, umilită și supusă, fără să plîngă. Cînd au întrebat-o: „Ai omorît pe Alexa?" răspunse: „L-am omorît". Și nu mai spunea altceva nimica. Dar în noaptea aceia, cînd o străjuia dorobanțul cu strașnică poruncă, iar se sui luna în creștetul cerului și i se umplu chilia de lumină. Atunci parcă se trezi ca dintr'un grozav vis, se uită în juru-i, i se umflară nările și parcă o năvăliră aduceri aminte, căci începu a suspina și a plînge încet.

Străjerul o auzi și se apropie de ferestruica deschisă.

„De ce plîngi? o întrebă el.

— Imi plîng nenorocirile mele..." îi răspunse ea c'o voce dulce. Și gîndindu-se la codrii de dincolo de apa Moldovei, și la o căsuță ascunsă supt Bîtca Corbului, își făcu socoteală că la urma urmei ar putea scăpa într'acolo, l-ar găsi pe Costandin și s'ar mistui cu el prin bungeturi și pe urmă prin lumea ăsta mare.

Gîndindu-se așa, își șterse lacrimile și zîmbi către străjer. Apoi începu a-l întreba și a-i spune multe c'o voce învăluită și blajină, până ce osteanul se milostivi de dînsa ș'o învoi să iasă în lumina lunii. De-acolo, pe neștiute, femeia îl duse pe povîrnișul ușor, către rîu. Și tocmai cînd el se aștepta la o mîngîiere din partea ei, ea zvîcni și-l arse peste ochi c'o vărguță de sînger pe care o rupsese în trecere; și se mistui în tufele zăvoiului de aproape...

O clipă orbit, omul se răsuci în loc; apoi cînd se dezmetici se uită în juru-i, clipind cu ochii încruntați. Ș'abia într'un tîrziu zări pe nevasta vatavului cum trece apa Moldovei, prin pulberea lunii, cu fustele ridicate până la sini și cu coatele înălțate la umeri.

Atunci se năpusti la vale, eși la marginea zăvoiului, și de-acolo trase asupra fugarei un foc de pușcă. Ea nici nu întoarse capul. Oșteanul, gheboșindu-se asupra armei lui, încărcă cu grabă și trase iar. Apoi iar încărcă; și pe cînd ochia a treia oară, printr'o lumină ca ziua, vedea lămurit cum scade unda și muierea ese de ceia parte, pe prund, între sfori scînteetoare de apă. Trase; și cînd se risipi fumul, o văzu căzută și zvîrcolindu-se; apoi rămase neclintită, întinsă pe țărm, supt sălciile argintii.

*

După ce baba dela Măcărești sfîrși istorisirea ei din alte vremuri, madama Profira zise cu uimire și înfricoșare:

„Auzi dumneata, ce ființă îndrăzneață și ticăloasă!..."

Și rămaseră amîndouă tăcute, în soarele fierbinte al primăverii,—pe cînd în juru-le, din temelia veche, eșeau pe prispă greeruși slăbuți și vacile-Domnului, vopsite roș cu negru.

Deodată madama Profira Cîrlan, care urmărea în gîndul ei firul unei adînci cugetări, grăi către babă:

„Să știi, mătușă Irină, că dușmancele acestea ale mele în adevăr samănă cu Cristina, despre care ai vorbit dumneata. Amîndouă au ochii mari și-s urîte. Una a făcut moarte de om, și alta are să facă, dacă i-a ajuta Dumnezeu!...."

Baba mormăi ceva neînțeles ca răspuns la această pioasă presupunere; apoi aduse vorba, așa numai în treacăt, despre „slănină și casîncă",—„nu de alta, drăguța mea, dar ca să nu uit... Eu acu-s bătrînă și am alte griji...

— Lasă, mătușă, că nu uităm noi... Să fii numai dumneata vrednică să plătești toate bunătățile cu care te-oiu împresura... Deocamdată, eu numai atîta aș vrea să știu: ce plănuește Varvara asupra mea acuma... Și după asta ași dori să-i plătesc și eu cum se cuvine..."

Baba Irina, în șopot, o încredință că nimic nu poate fi mai lesne decît îndeplinirea acestor dorinți; deoarece ea are o letcă cu care poate face semne și întrebări în horn, ș'o ulcică în care blăstămul și dorințele pot fierbe la un loc. Toate se fac cu ușurință și se îndeplinesc, numai să fie buruiană culeasă în anume ceas și zi și să fie rostite anume vorbe, cînd găinușa se suie pe cer în anume loc și arată în crîngul ei anume număr de stele.— Din locul meu mai mult bănuiam decît auzeam această veche, misterioasă și necurată filosofie, iar madama Profira asculta cu luare-aminte și nemărginit respect.

Amîndouă trecură dinfață, unde se auzise sunînd în clampă un mușteriu. După ce plecă mușteriul,—iată se arătă pe drum un băețel numai de cinci ani, cu părul bălan ca un fuior, încins cu brîușor roș și încălțat cu niște opincuțe mititele-mititele. Era cu ochii veseli și cu obrăjorii plini.

„Aista-i odraslă de-a Varvarei..." zise încet gazda mea către baba Irina.

Baba nu răspunse, mai mult ca să nu arate că cunoaște prea bine tot ce privea pe vechii ei aliați.

„Cum te chiamă pe tine, măi Țică? întrebă deodată nevasta lui Cîrlan, cu dulce glas. Vină 'ncoace să-ți dau o bomboană...."

Copilul, încrezător, se opri, zîmbi cu bunătate. Apoi răspunse cu voce subțirică:

„Mă chiamă Jănică!

— Așa? se minună madama Profira, întinzînd mîna pe fereastră în prăvălioara ei; frumos nume! brava ție! Iaca o bomboană. Și-ți mai dau una dacă mi-i spune unde te duci...

— Mă duc la pîrău, unde am lăsat la păscut doi mieluți...

— Tare bine, măi Jănică. Da' ia șezi tu colea, pe marginea prispei și-mi spune mie, dacă a fost Sîmbătă sara pe la voi nînașu-tu Iordache..." Și gazda mea începînd a ispiti pruncul, aruncă o căutătură plină de înțelesuri spre babă.

Copilul se gîndi o clipă.

„Așa-i c'a fost?

— Da!

— Și era și tătucă-tu acasă?

— Era și tătuca....

— Ia adă-ți bine aminte, măi Jănică, dacă nînașu-tu a adus rachiu și scripcari. Așa-i c'a adus?

— A adus. Da' nu-mi dai o bomboană?

— Ba-ți dau. Ș'a jucat mămucă-ta cu nînașu-tău Iordache?

— A jucat.

— Și rîdeau?

— Rîdeau.

— Da' tatu-tău ce spunea?

— Tătuca nu spunea nimica..."

Baba rînjea într'un dinte și copilul își cronțăia bomboana privind încrezător în ochii străpungători ai femeii.

„Iaca și Anuța!" zise apoi Jănică întinzînd un deget în lungul drumului.

O copiliță nu cu mult mai mare decît el, cu fustuță scurtă albastră, venea răpegior, lepăind pe marginea drumului, cu picioarele desculțe. Cum ajunse în fața dugheniței, se opri, vădit foarte contrariată, și-și încruntă sprîncenele fine peste ochișorii vii și iscoditori. Se vedea dintr'odată că fetița știe că se află în fața dușmanilor. Își strînse buzele pungă, apoi întrebă răpede, cu răutate:

„Ce faci aicea, Jănică? Mămuca te-a trimes la miei și tu te oprești pe la toate casele? Hai-hai!

— Stăi să mînînc *momboană*, răspunse moale băiatul, cu gura plină.

— Care bomboană? ce bomboană? țîrîi răpede fetița. Leapăd-o jos!—Și apucîndu-l de gură, scurmă c'un deget bomboana ș'o aruncă jos, apoi, ciudoasă, îl împinse de spate înaintea ei.—Fă înainte. Las' că te spun eu mămucăi! Îmi faci tu de acestea? Sărace, cîne, sărace!...."

Și 'ncepu să-și mîne frățiorul la datorie, după ce zvîrli o privire ascuțită spre cele două femei.

„Și asta are să fie o hăitușcă! zise cu oarecare admirație madama Profira. Nu vezi ce ochi are?"

În adevăr în ochii Anuței parcă zărisem și eu o aprigă licărire, care poate venea de departe din trecut, din morminte iertate de Dumnezeu și uitate de oameni.

. . . .

Mihail Sadoveanu

Prejudiţiĭ

Prin prejudiţiu înţeleg o părere greşită care a căpătat valoarea de dogmă, de adevăr necontestabil. De prejudiţii este plină ştiinţa. Cauza lor este că un om cu autoritate mare afirmă un neadevăr oarecare—nu din rea credinţă, ci din precipitată concluzie—, ĭar ceĭ mulţĭ propagă fără nicĭo critică aceĭ neadevăr maĭ departe. Cu vremea numele inventatoruluĭ aceluĭ neadevăr chĭar se pĭerde, şi prejudiţiul este înbrăcat în formulele „după cum ştim cu toţiĭ", „după cum se ştie", „după cum de mult aŭ probat învăţaţiĭ", „este ştiut astăzĭ că...", „ştim astăzĭ cu toţiĭ că..." *Ştim astăzĭ cu toţiĭ că!* Şi adeseorĭ nu ştie nimenĭ nimic! Dar sînt ademenitoare şi foarte primejdioase aceste *clişee*. Oricare om cu ceva pretenţie de a fi şi el un învăţat se loveşte de aceste formule ca de nişte probe evidente ale ignoranţeĭ sale. Cum este cu putinţă ca toată lumea să ştie şi numaĭ el să nu ştie? îşĭ zice fiecare. Dar nu ţine descurajarea decît o clipeală, fiecare-şĭ face curaj şi strigă unul maĭ tare decît altul: „D-apoĭ cum să nu ştim cu toţiĭ, păcatele noastre!"

Imĭ propun aicĭ să arăt două asemenea prejudiţiĭ depe terenul istoriografieĭ romîneştĭ.

*

In Bulletin de l'institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale, 1915, pag. 116 spune Dl Iorga următoarele: „Les termes de commandement cités dans des sources byzantines du VII

siècle, dans lesquels on a cru découvrir des prodromes du roumain, appartiennent, *ainsi que l'ont depuis longtemps prouvé les philologues*, au langage militaire fortement empreint de vulgarité latine". Care filologĭ?

Este vorba despre renumitul „*torna, torna, fratre*".

Iată însă cum stă chestiunea.

Theophylaktos Simokattes (a înflorit supt împăratul Heraclios 610—640) supt anul 587 (anul 587 după Tomaschek, Ueber Brumalia und Rosalia, Sitzungsber. der Wiener Akademie LX, anul 1868, pag. 351 sqq., 400, şi după C. Jireček Die Romanen in den Städten Dalmatiens I pag. 18) l. II cap. 15 pag. paris. 52: [E vorba de oştirea bizantină care se scobora din Balcaniĭ orientalĭ spre cîmpiea Traciei pentru a ataca oştirea chaganuluĭ Avarilor ce poposia la patru mile depărtare dela muntele Calvus] „Se scoborîră, decĭ, din Haemus la muntele Calvus şi la Lividurgos cu gînd de luptă şi văzură pe chagan că-şĭ aşezase corturile nu departe de acolo, cam la vreo patru mile depărtare, fără nicio grijă, deoarece şi oştirea luĭ era înprăştiată prin toată Tracia. Comentiolus şi-a întocmit atuncĭ oştirea, a aşezat-o într-un singur corp şi a pus-o în mişcare. Planul luĭ era să meargă spre Astike, să petreacă noaptea sub pază, ĭar a doua zi să năvălească ca o furtună şi să măcelărească pe Avarĭ. Soarta însă a vrut să turbure planurile comandantuluĭ, căcĭ ca un gărgăun a distrus stupiĭ chibzuiriĭ şi a prădat osteneala ce-şĭ dăduse generalul ca o albină. Căcĭ, dupăce soarele a întors spatele spre întunecoasa noapte, dupăce prea frumoasa şi dătătoarea de lumină lampă şi-a ascuns strălucirea şi a cedat puteriĭ nopţiĭ, unul dintre animalele de povară a zvîrlit sarcina depe dînsul. Se întîmplase însă ca stăpînul animaluluĭ să meargă la o distanţă oarecare înainte, astfel că ceĭ care mergeaŭ pe alăturĭ şi vedeaŭ cum animalul tîreşte sarcina după dînsul nu cum trebue, aŭ fost nevoiţĭ să strige la stăpîn să se întoarcă înapoĭ şi să îndrepte greşala animaluluĭ. Eĭ bine, acest lucru a fost cauza că ordinea oştiriĭ s-a turburat şi că aceasta a apucat fuga îndărăt, pentrucă vorbele strigate cu această ocazie li s-a părut celor maĭ mulţĭ a fi un semnal de fugă, ca şi cum duşmanul ar fi apărut lîngă dînşiĭ pe neaşteptate. S-a născut atuncĭ o învălmăşală şi un zgomot ca acela, învremece toţĭ strigaŭ cît îĭ ţinea gura şi se îndemnaŭ unul pe altul să se întoarcă, răcnind cu mare turburare *în limba ţăriĭ «retorna»*, ca şi cum ar fi avut

loc o luptă fără veste cu dușmanul în timpul nopții (ἐπιχωρίῳ τε [variantă τῇ] γλώττῃ εἰς τοὐπίσω τραπέσθαι ἄλλος ἄλλῳ προσέταττε, ῥετόρνα μετὰ μεγίστου ταράχου φθεγγόμενοι). Se strică prin urmare toată ordinea oștirii, așa dupăcum s-ar sfărma ordinea uneĭ armonii în coardele uneĭ lire, iar chaganul scăpă astfel de această nouă primejdie, care fusese maĭ mare încă decît cea dintîiŭ, părăsi drumurile obișnuite și, cît îl ținură picioarele, fugi spre alte locurĭ, scăpînd de astă dată în mod încă maĭ neașteptat decît cum scăpase întîia oară. Tot așa fugiaŭ Romaniĭ în altă direcție, alungațĭ de o falșă frică și turburațĭ de o falșă primejdie". Theophanes Confessor (născut în timpul domnieĭ luĭ Constantin Kopronymos 741—775, mort pela 817) pag. paris. 218: „Chaganul, trecînd prin Mesembria, s-a îndreptat contra Tracieĭ și a luat zidul cel lung [al împăratuluĭ Anastasios, care se întindea dela Silivri la Derkos], iar Commentiolus, care stătuse ascuns prin codriĭ Haemuluĭ, a eșit de acolo împreună cu Martinus, și surprinzînd pe chagan nepregătit, căcĭ oștirea barbarilor era împrăștiată prin Tracia, a plecat contra luĭ pe înserate. Ar fi reușit Commentiolus foarte bine în întreprindere, dacă o întîmplare nu ĭ-ar fi stat înpotrivă. Un animal de povară anume și-a sucit sarcina depe dînsul, iar un tovarăș al stăpînuluĭ animaluluĭ a îndreptat sarcina la loc, strigînd tot odată *în limba părintească «torna, torna, fratre»* (ἑταῖρος τοῦ δεσπότου τοῦ ζώου προσφωνεῖ τὸν φόρτον ἀνορθῶσαι τῇ πατρῴᾳ φωνῇ· τόρνα, τόρνα, φράτρε). Și stăpînul animaluluĭ n-a auzit strigătul, dar l-a auzit oștirea, și crezînd că aŭ dat dușmaniĭ peste dînsa a apucat fuga, strigînd cît îĭ ținea gura *torna, torna*. Chaganul pe de altă parte s-a spăriat și el și a fugit în dezordine. Așa că și Avariĭ și Romaniĭ fugiaŭ uniĭ de alțiĭ fără nicio pricină". Theophanes n-a copiat pe Theophylaktos, ci ambiĭ aceștĭ cronicarĭ s-aŭ informat din acelaș izvor contemporan cu faptele (care prezenta variante) astăzĭ perdut.

Acest loc celebru a fost scos întîiaș dată la iveală de Thunmann, Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker, Leipzig, 1774 pag. 341, apoĭ de Șincaĭ supt anul 587, și de o mulțime alțiĭ, de pildă de Tomaschek, Ueber Brumalia und Rosalia, anul 1868, pag. 400. Toțĭ aŭ interpretat cuvintele *retorna* din Theophylaktos și *torna, fratre* din Theophanes ca făcînd parte din limba romînească din al șaselea secol. Din nenorocire, în afară de Thunmann și de Șincaĭ, care aŭ cetit locurile din Theophylaktos și Theophanes în întregime, toțĭ ceilalțĭ s-aŭ mărginit de a cita uniĭ dela alțiĭ pe *retorna* și *torna, torna, fratre*, pănăce C. Jireček, cînd cetia din întîmplare *strategica* atribuită împăratuluĭ Maurikios, și-a adus aminte de acele *retorna* și *torna, torna, fratre*, așa izolate, și fără să maĭ citească locurile din cronicariĭ bizantinĭ cu băgare de samă și în întregime, a găsit de cuviință să susțină că acele vorbe ar fi niște termenĭ de comandament aĭ oștiriĭ bizantine. Archiv für slavische Philologie vol. XV, anul 1893, pag. 98: „O observație asupra exclamațieĭ, atît de des citate în scrierile privitoare la chestiea romînească, *torna* orĭ *torna, frater* din descrierea uneĭ expedițiĭ contra Avarilor din anul 587 în Thracia: *torna* nu-ĭ un rest de limbă romînească, ci un termin de comandă latinesc, care este citat lămurit în Strategia împăratuluĭ Mauricius alăturĭ cu altele ca *cede, sta, move*, etc." Asupra chestiuniĭ a revenit C. Jireček în Die Romanen in den Städten Dalmatiens, I, anul 1902, pag. 18: „Scrierea strategică atribuită împăratuluĭ Mauricius, care după Zachariae von Lingenthal este scrisă de un oarecare Rufus, contemporan cu Mauricius, cere ca articulele de războiŭ să fie cetite înaintea trupelor în latinește și grecește, și ca ofițeriĭ să știe latinește. Vorbele de comandă din textul grec sînt latineștĭ: *cede, sta, move, transforma, largiter ambula*, etc., între acestea *torna*, care se poate ceti la Theophylaktos și la Theophanes în descrierea uneĭ expedițiĭ contra Avarilor în Thracia la anul 587. Cuvîntul acesta, din cauză că ceĭ doĭ cronicarĭ observă că a fost pronunțat în limba maternă a soldaților (ἐπιχωρίῳ τῇ γλώττῃ, τῇ πατρῴᾳ φωνῇ) a fost greșit interpretat în zilele noastre ca un rest de limbă romînească. Maĭ originale sînt varianta *retorna* la Theophylaktos și adaosul *frater* la Theophanes. Toată terminologiea din Στρατηγικά este plină de elemente latine: βάνδος (it. bandiera), βανδοφόρος, ἀρμάτος, κούρσωρ, μάνσωρες, φλάμμουρα (vexilla), βούκινα (buccina), τουβάτωρ, φόσσα, etc.". Jireček citează după edițiile luĭ De Boor, care a întrodus în textul luĭ Theophylaktos varianta *torna*, considerînd pe *retorna* ca variantă, și în textul luĭ Theophanes varianta *frater* (clasicul *frater*), considerînd ca variantă pe *fratre* din edițiile anterioare.

Nu tot ce-ĭ *maĭ noŭ* este și *maĭ bun!* Edițiile anterioare

celor ale lui De Boor nimerise mai bine textul original, cu *retorna* la Theophylaktos şi cu *fratre* la Theophanes, care *fratre* este într-adevăr forma din care a eşit actualul romîn *frate*. Macarcă mai vechĭ decît De Boor, editorii anteriori făcuse o matură chibzuială, cînd, conduşi de mărturisirile autorilor respectivi, că vorbele cutare fusese spuse în *limba din partea locului*, în *limba ţării*, în *limba părintească*, aŭ ales dintre variante pe *retorna* şi pe *fratre*. Acei editori anteriori şi-aŭ zis că militarii ceia nu puteaŭ să vorbească clasic ca Cicero, şi că pe de altă parte, dacă ar fi fost dela capul locului în textul original *torna* şi *frater*, mai greŭ se poate explica cum un copist posterior ar fi putut să le schimbe în *retorna* şi *fratre*, pecînd, dimpotrivă, cel dintîiŭ copist oleacă oleacă cunoscător de latineşte a putut vîrî din negligenţă orĭ din prostie pe obişnuitele *torna* şi *frater* în loc de curioazele (măcarcă latineşti populare şi răspîndite în toată Romania!) *retorna*, *fratre*. Rău a făcut, deci, De Boor, cînd a pus *torna* în loc de *retorna* în textul lui Theophylaktos şi *frater* în loc de *fratre* în textul lui Theophanes. Dar se pare că Jireček n-a cetit pagina întreagă a descripţiei din Theophylaktos şi Theophanes. Acolo se vede lămurit că n-avem a face cu un termin de comandă, căcĭ *un soldat s-a adresat unui camarad al săŭ cu vorbele* **retorna** orĭ **torna, torna, fratre**, *pentru a-l face atent asupra faptului că s-a deranjat sarcina depe spatele animalului şi că trebue să se întoarcă s-o îndrepte cum se cade*. Apoi acolo se spune lămurit că soldatul s-a adresat camaradului săŭ *în limba ţării*, *în limba din partea locului*, ἐπιχωρίῳ τῇ γλώττῃ, cum spune Theophylaktos, *în limba părintească*, τῇ πατρῴᾳ φωνῇ, cum spune Theophanes. Cum este cu putinţă să interpretezi altfel decît cum aŭ interpretat-o toţi până la Jireček situaţiea aceasta: „Un soldat a văzut că s-a deranjat sarcina depe animalul de povară (cal, catîr, magar, ce-a fi fost) al unui camarad de dinaintea lui şi i-a strigat camaradului în limba părintească, în limba locului, în limba ţării, «ei, frate, întoarce-te, că are să cadă sarcina depe cal.»"? Cum poţi trece peste această „vorbire în limba părintească, în limba ţării, în limba locului dintre doi camarazi", ca să faci dintr-însa o comandă de războiŭ? Atunci în calea şterge pasajul, *emendează*-l (Pentru ce adecă nu l-ai *emenda?*), şi pune în loc următoarele: „Un ofiţer a văzut pe un soldat că a apucat pe un drum greşit şi i-a comandat *torna!*"

Insuş Jireček mărturiseşte că *retorna* şi *fratre* nu fac parte din termenii de comandă: „Mai originale sînt varianta *retorna* la Theophylaktos şi adaosul *frater* la Theophanes". Dar cu aceasta, că zici că-s mai originale, nu scapi de dificultate, orĭ scapi de ea prea răpede! Nu te-ai gîndit de unde va fi provenit această originalitate? De *retorna* scăpi, spunînd că-i o variantă a originalului *torna*. Dar ce faci cu *fratre?* Chiar de-l vei schimba în clasicul *frater*, acest cuvînt rămîne. Ce faci cu el? Şi chiar armata, dacă a înţeles răŭ cuvîntul *torna*, ca şi cum ar fi fost vorba că trebue să se întoarcă cineva să fugă, l-a înţeles ca un cuvînt din limba ţării, din limba locului, căci doar Theophylaktos spune lămurit că „toţi strigaŭ cît îi ţinea gura şi se îndemnaŭ unul pe altul să se întoarcă, răcnind cu mare turburare *în limba ţării* **retorna**". Şi dacă se gîndeşte cineva că *înainte de anul 600* grosul armatelor bizantine era format din *populaţiea romanică* a peninsulei balcanice (vezi C. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens I, 18—19), şi dacă se mai gîndeşte că armata despre care se vorbeşte în acest pasaj opera în părţile de răsărit ale muntelui Haemus pe teritoriu trac romanizat, apoi nimic nu este mai natural decît a conchide, cum aŭ făcut toţi înainte de Jireček, că vorbele *torna*, *retorna*, *fratre* sînt cuvinte romîneşti din veacul al şaselea. Părerea lui Jireček a fost totuş adoptată fără nicio critică de învăţaţii romînĭ, acum în urmă şi de D. Russo, Elenizmul în Romînia, Bucureşti, 1912, pag. 20 nota 1. Pentru a consacra un prejudiţiu a mai trebuit să vină şi Dl Iorga cu obişnuitul clişeŭ „după cum se ştie": „Termenii..., după cum deja de mult aŭ probat filologii, ...aparţin limbii militare...". Care *filologi aŭ probat* acest lucru?

*

In acelaş Bulletin de l'institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale, 1915, pag. 119 mai spune Dl Iorga următoarele: „Du côté de l'Adriatique les Balcha valaques fondaient l'état, en même temps slave, albanais, grec et valaque, de la Zenta".

Care *Balşa* valahi la Zenta? Balşa era o familie domnitoare considerată până astăzi ca sîrbă, înrudită prin alianţă cu familiile domnitoare albaneze Thopia şi Musaki, dar în luptă de multe ori cu dînsele. Din această familie fraţii Straşimir (1362—1372), George I (1362—1379), Balşa II (1362—1385) aŭ stăpînit împreună Şkodra, Antivari, Cattaro, Dulcigno, Trau,

Sebenico. Pe acelaş vreme Sîrbul Alexandru Gjorić stăpînia Kanina şi Valona (Avlona). După moartea luĭ Gjorić pela 1371 aŭ pus Balşa stăpînire şi pe ţările luĭ. Intre aniĭ 1390—1396 stăpîneşte peste Valona, Kanina, Chimera, Berat, Parga *comita Musaki*, văduva luĭ Balşa II. Fata eĭ, Regina Balşa (1396—1420), s-a măritat cu Sîrbul Mirce, un văr prin alianţă al Paleologilor, care a stăpinit în Valona 1396—1414. George II Balşa 1385—1404 stăpîneşte Budua, Antivari, Şkodra, Drivasto, Dulcigno, Alessio. La anul 1422 moare Balşa III, fiul luĭ Balşa II, la Şkodra. Din posesiunile luĭ încap pe mîna Veneţieĭ Şkodra, Drivasto, Antivari, Dulcigno, Alessio, Budua. Restul stăpînirii luĭ Balşa III e ocupat de Ştefan, despotul Serbieĭ. C. Hopf, Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit, II pag. 42, 94. 95, 101. Despre Balšići spune C. Jireček următoarele în Geschichte der Serben I, 424: „Numele Balşa apare numaĭ în Serbia şi în Moldova. Macarcă are sufix slav, nu-ĭ de origine slavă şi se găseşte pomenit încă de demult la Romîniĭ din Serbia. Cel dintîiŭ se pomeneşte un Barbat Balšić în satul romînesc Gjuraševći orĭ Sremljane pela 1330, într-un document dela Dečani. In Serbia alăturĭ cu Balša (în al 15 secol Baoşa, *-ša* ca în Jakša, Nikša dela Jacobus, Nicolaus) apar numele Bal, Bala, Balica, Balija, Baleta, Baloje, Balosin, Baloslav. In Moldova apare Balomir. Compară numele regelui ilir Ballaios". După cum numele *Balşa* nu-ĭ sîrbesc, tot aşa nu-ĭ nicĭ romînesc. Din punct de videre sîrbesc, este sîrb macar sufixul *-şa*. Din punct de videre romînesc, nu-ĭ romîn nicĭ macar sufixul. *Balşa* este o formaţiune sîrbească prin sufixul slav *-şa* dela *Bal*, ca nenumărate alte asemenea formaţiunĭ sîrbeştĭ: *Drak-şa, Jak-şa, Mrk-şa, Nik-şa, Plav-şa, Sim-şa, Stoj-şa, Vuk-şa*. *Bal* însuş, a căruĭ naţionalitate sîrbească o tăgădueşte cu drept cuvînt Jireček, este albanezul nume de botez şi azĭ întrebuinţat *Bala*, care trebue pus în legătură cu albanezele *bal, bala*, frunte, şi a căruĭ naţionalitate iliră este sigură (Vezĭ Franz Baron Nopcsa în Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina XII pag. 230 sqq., şi în Anthropos, anul 1913, pag. 139. Pelingă *Ballaios*, comparat şi de Jireček, Nopcsa maĭ compară numele mesapice *Bala-kros, Bala-sires, Bale-dones*). Dacă numele *Balş* se găseşte la Romînĭ, dupăcum se găsesc la Romînĭ atîtea nume slave altele, aceasta nu înseamnă că oricare s-ar chema *Balş, Balşa* ar fi Romîn. Acelaş nume *Balşa* îl a-

vea şi o familie nobilă dalmată din Spalato, cunoscută între aniĭ 1353 şi 1553: *Balce, Balcius, Baltius, Balsce, Balse, Balcii, Balcis, Balci*. C. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens III, 4. Dacă voim să facem din stăpînitoriĭ depe coasta Dalmaţieĭ *Balşa* nişte Romanĭ, în loc de Sîrbĭ, după cum aŭ fost consideraţi până acum, apoĭ să-ĭ facem Dalmaţi, pentrucă *Balşa* aŭ stăpînit pe teritoriul dalmat, unde populaţiea romană băştinaşă era dalmată, iar nu romînească.

Dar nu pe asămănarea de nume între *Balş* romînesc şi *Balşa* din Dalmaţia se bazează Dl Iorga pentru a afirma c „du côté de l'Adriatique les Balcha valaques fondaient l'état, en même temps slave, albanais, grec et valaque, de la Zenta", căcĭ în Bulletin de l'institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale anul 1914, pag. 231 D-sa spune că numele de familie romînesc *Balş* nu stă nicĭ într-o legătură cu numele dinastieĭ *Balşa* din Dalmaţia.*) Apoĭ atuncĭ pe ce se bazează D-sa ca să facă acea afirmare? Pe o scăpare din videre, pe o înţelegere greşită a vorbelor luĭ Jireček din Geschichte der Serben I, 424, citate aicĭ puţin maĭ sus. In Bulletin de la section historique de l'académie roumaine, anul 1913, pag. 93 Dl Iorga zice: „L'historien le plus récent des Serbes, M. Jireček, reconnaît que *le nom de Balcha est vlaque*". (Subliniarea e a D-luĭ Iorga). Ferească dumnezeŭ! Jireček nu spune aceasta. Jireček spune numaĭ că radicalul *Bal-* din *Balşa* nu-ĭ sîrbesc şi că acest radical apare la nume personale numaĭ în Serbia şi Moldova. De aicĭ până la a fi afirmat că *Balşa* este cuvînt romînesc e depărtare ca dela cer la pămînt.

Şi iată pe ce se sprijineşte existenţa unuĭ stat romînesc supt o dinastie romînească pe coastele Dalmaţieĭ în secolul XIV!

Şi iată cum s-a înjghebat un prejudiţiu. Afirmarea Dluĭ Iorga a devenit îndată o dogmă. Maĭ întîiŭ Dl Iorga singur în Veneţia în Marea Neagră I (Analele academieĭ romîne seriea II tom XXXVI, anul 1914, memoriile secţiuniĭ istorice) pag. de extras 1 zice, vorbind despre Dobroticĭ: „Locul săŭ de obîrşie chiar nu e cuprins în hotarele ţaratuluĭ tîrnovean: îl vedem ple-

*) Cu această ocazie Dl Iorga afirmă că „de fait [romînul] Baloş, Balş, Balşe, Balşea signifie Blaise et le nom provient probablement de la forme hongroise Balász". Aceasta nu-ĭ exact. Din ungurescul *balázs* (nu *balász*), citeşte *bọlaš*, nu putea să iasă romînescul *balş* (orĭ *balşe, balşea, baloş*) cu nicĭ-un preţ.

cînd ca să ajute cauza legitimistă bizantină, a Paleologului, de sub steagurile unuĭ Μπαλίκας τις, τοῦ Καρβωνᾶ ἄρχων, şi acest Balica—cu nume curat romînesc, care se întîlneşte şi la un cunoscut boer dela începutul veacului al XVII-lea, rudă a Movileştilor şi întîiŭ ctitor al mănăstirii Frumoasa delîngă Iaşi, la început «mănăstirea luĭ Balica» — îşi avea aşezarea la Cavarna". Va să zică ĭaca şi pe *Balica nume curat romînesc !* Iar în Bulletin de l'institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale, anul 1914, pag. 269 M. V., în recensiea pe care o face lucrării Veneţia în Marea Neagră a Dluĭ Iorga, zice următoarele, vorbind tot despre Dobroticĭ: „Son nom (qui vient de Dobrotă; des Roumains surtout, des Serbes aussi le portent), son début, comme mercenaire au service de Balica de Cavarna (ce nom est bien roumain, ainsi que tous les dérivés de cette racine Bal) témoignent d'une origine qui n'est pas bulgare". Va să zică ĭaca şi *toate derivatele din radicalul Bal nume curat romîneşti !* Dar aceasta nu-ĭ de ajuns. Cînd citeşte cineva cele spuse de Dl Iorga în Veneţia în Marea Neagră despre înrolarea luĭ Dobroticĭ în armata luĭ Balica celuĭ cu nume curat romînesc, nu pricepe tocmai lămurit cam ce ar vrea să urmărească D-luĭ cu această înrolare în oştirea luĭ Balica şi cu această afirmare că numele Balica e curat romînesc. M. V. însă, recensentul, e clar şi categoric: Dobroticĭ era Romîn, pentrucă s-a înrolat în oştirea luĭ Balica, ĭar numele Balica este curat romînesc. Va să zică ĭaca şi pe Dobroticĭ Romîn, pentrucă... „l'historien le plus récent des Serbes, M. Jireček, reconnaît que le nom de Balcha est vlaque". Şi Jireček nu recunoaşte acest lucru!

A. Philippide

Idealul Politic al Spaniei

Cele trei dogme proclamate de Juan Vasquez de Mella

Juan Vasquez de Mella, şeful partidului carlist din Spania, este privit ca cel dintâiu orator al ţării sale. Pe lingă o formă impecabilă, o limbă de toată frumuseţa, o mare bogăţie de imagini şi de informaţiuni datorite vastei sale culturi, cuvîntările lui se disting prin o mare înălţime de gîndire şi o logică strînsă.

In urma cererii amicilor lui, el a ţinut la 31 Maiu 1915, în sala teatrului *De la Zarzuela*, la Madrid, asupra politicii externe şi a idealurilor naţionale ale Spaniei, o conferinţă care a avut un urieş răsunet în toată peninsula.

Crezînd că cuprinsul ei ar putea să intereseze pe cetitorii *Vieţii Romîneşti*, am tradus locurile ce mi s'au părut mai însemnate iar celelalte le-am rezumat foarte pe scurt.

Conferenţiarul vorbeşte mai întâiu despre politica internă a Spaniei, se arată duşman al *parlamentarismului*, dar se declară partizan convins al unui *guvern reprezentativ*, voieşte ca nu partidele ci clasele sociale să fie reprezentate în Cameră. El împarte societatea în cinci clase cuprinzînd: *interesul material* care se împarte între agricultură, industrie şi comerţ; *interesul intelectual* reprezentat prin universităţi, şcoli şi corporaţiunile ştiinţifice; *interesul moral şi religios* reprezentat prin cler; *interesul apărării ţării*, adică armata şi marina; şi *interesul istoric*, reprezentat printr'o clasă care să nu fie atît o aristocraţie de sînge cît expresiunea tuturor superiorităţilor sociale. Aceste interese trebuesc să fie reprezentate în Cameră astfel încît să ofere o icoană adevărată a naţiunii.

Abordînd politica internaţională, după oareşicari consideraţiuni generale şi istorice, asupra răsboaielor în deobşte, conferenţiarul arată că răsboiul actual, care este cel mai întins pe care l-a cunoscut lumea până astăzi, n'a venit pe neaşteptate şi aminteşte că el a prezis, mai întâiu la 21 Ianuar 1912, că o ur-

mare neinlăturabilă a răsboiului în Tripolitania va fi acel din Balcani, apoi — la 17 Decembre a aceluiaş an — că acest de pe urmă, care izbucnise, va avea ca consecinţă conflagraţia de astăzi. Citează parte din cuvîntul rostit de el cu acelaş prilej.

Vedeţi cum un împarat ilustru, gazdă al durerilor, Nestor al suveranilor, mai priveşte încă odată ridicîndu-se împrejurul patului său spectrele însîngerate şi tragice ale fratelui şi fiului său, acel al soţiei sale, şi sosind boala, acel ministru al morţii, care îl viziteză din ce în ce mai des, ca şi cum ea ar fi pe punctul de a ridica în mînă simbolul ce un artist l-a sculptat pe mormîntul Mariei Tereziei în cavoul Capuţinilor din Viena, spre a reprezenta deşertăciunea omenească: o coroană împărătească încununînd un cap de mort îngălbenit. Şi vedeţi cum nobilul bătrîn pare că reţine viaţa ca şi cum ar voi să prelungească pacea, căci ştie că în ziua în care ar muri, sau n'ar putea s'o mai prelungească, nu din vanitate militară nici din cauza unor aplecări răsboinice ci în urma cerinţilor geografiei, ale neamului şi ale conglomeratului eterogen alcătuit de popoarele sale, va avea să înroşască valurile Dunărei albastre care scaldă Viena şi Parlamentul maghiar, şi să trimită legiunile lui să se'ntîlnească în lovire năprasnică cu celelalte popoare slave, în acelaş timp în care Latinii şi Germanii vor lupta dela Rhin la Seina, însemnînd sosirea unei epoci noui în istorie prin şirul alb al movilelor de oase lăsate pe pămînt.

Apoi adaogă că răsboiul nu se face, cum se crede şi în Spania şi la alte popoare latine, între Franţa şi Germania:

„Răsboiul se face între Germania şi Anglia. Dacă Rusia ar încheia pace în urma victoriilor germane, răsboiul nu s'ar termina ci ar urma cu mai mare furie împotriva Franţei şi a Angliei. Dacă Franţa ar încheia pace, răsboiul ar urma împotriva Angliei şi a Rusiei. Dacă Franţa şi Rusia ar încheia amîndouă pacea, el ar urma cu mai mare îndîrjire împotriva Angliei. Dar dacă Anglia ar încheia pacea cu Germania, ea fiind bancherul celorlalte două puteri aliate, răsboiul s'ar isprăvi...

In anul 1870 chestiunea era pusă între Germania de o parte şi Franţa de alta, astăzi nu; şi una din greşelile cele mai grele care va fi vederată în ziua lichidării răsboiului, va fi greşala politică a Franţei şi a Italiei, acea făptuită de Delcassé şi de Saiandra, căci nu au înţeles cari erau interesele neamului numit latin.

Este o greşală din partea Italiei să facă ca politica ei să atîrne de revendicarea unor ţări ce niciodată n'au fost ale ei. Trentinul nu l-a stăpînit niciodată, căci încă din veacul al XIV-lea aparţine Austriei şi cei 800.000 italieni cari trăiesc într'însul servesc de temeiu pentru a anexa acel teritoriu. Acelaş temeiu ar putea sluji pentru a revendica provincia Constantinei din Algeria care şi ea este locuită de Italieni. Italia are cel mai mare interes astăzi, avînd în vedere situaţia sa geografică, ca întinsa şi multicolora Impărăţie austriacă să urmeze a exista. In ziua în care Austria va dispare, Italia se va întîlni pe coastele Adriaticei cu o uriaşă împărăţie slavă care va fi forţat Dardanelele şi se va fi aşazat la Constantinopol, devenind întâia putere din Mediteranea răsăriteană.

Dar Franţa? Franţa, duşmană a Angliei dela răsboiul de o sută de ani şi dela răsboaiele napoleonice până la Faşoda, nu fortificase Dunkerque şi Calais împotriva Germaniei ci împotriva Angliei, cum a fortificat Normandia împotriva insulelor engleze dela Guernesey şi Jersey, înaintate împotriva ei, par'că ar avea interese potrivnice acelor ale Angliei. Germania va fi totdeauna în primul loc o putere continentală şi numai în al doilea plan o putere maritimă. Şi noi, noi latinii, care avem dreptul sfînt să revendicăm marea civilizaţiunii, *mare nostrum*, împotriva cui să mergem dacă nu împotriva unui oaspe nepoftit care o cotropeşte şi a prefăcut-o într'un lac al său? Oare acvile germane sînt acele cari s'au aşazat pe stînca dela Gibraltar?

Sînt acvile germane acele cari s'au aşazat la Malta? Oare aşazatu-s'au ele la Chipru, la Alexandria şi la Suez? Nu, nu; acolo s'a aşazat Anglia, s'au aşazat leoparzii englezi.

Marea latină, marea civilizaţiunii, marea Mediterană era acea pe care trebuiau s'o revendice popoarele cari se numesc latine. Si stăpînitoarea acestei mări, acea care reduce pe acele popoare la starea de vasali, acea care le sleieşte, acea care ţine talpa asupra fruntţilor lor, nu este Germania ci este Anglia.

Politica ce a urmat-o Delcassé în Franţa şi Salandra în Italia este o politică absurdă şi funestă; funestă căci Franţa este legată să reducă politica ei internaţională la revendicarea a două provincii germane, ce ea le smulsese Germaniei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, iar Germania n'a făcut altceva decît să le recucerească în veacul al XIX-lea; şi pentrucă Italia reduce toată politica ei la revendicarea unei porţiuni, cea mai puţin însemnată a fruntariei sale dela nord, uitînd pe deasupra insulele Malta şi Corsica precum şi marea care scaldă coastele ei.

Apoi conferenţiarul s'întreabă ce hotărîre va lua Spania în momentul de faţă şi susţine că ea nu poate decît să păstreze neutralitatea, dar o n e u t r a l i t a t e i n t e g r a l ă, a t î t d i n p a r t e a s t a t u l u i c î t ş i d i n p a r t e a n a ţ i u n i i. O n e u t r a l i t a t e c u s i m p a t i i o f i c i a l e c ă t r ă u n a d i n p ă r ţ i e s t e o n e u t r a l i t a t e f ă r ă n e u t r a l i t a t e, căci ea are inconvenientul că, în ziua lichidării, lasă în picioare toate urmările răsboiului fără nici unul din foloasele neutralităţii:

Este necesar, ca în momentul încheierii păcii S p a n i a s ă - ş i p o a t ă a f i r m a p e r s o n a l i t a t e a ş i i d e a l u r i l e în chip clar şi definit.

Interesul de căpetenie al Spaniei este *autonomia ei geografică*.

Astăzi statele nu mai sînt state nomade, ele posedă un teritoriu statornic şi orice stat desăvîrşit care merită într'adevăr acest nume, are drept la stăpînirea absolută şi suverană a teritoriului său, are drept ca nici un alt stat să nu-l subjuge nici în totul şi nici în parte, ca nici un alt stat să nu facă act de suveranitate şi de jurisdicţiune asupra ceia ce alcătueşte patrimoniul său teritorial. Aceasta este una din bazele fundamentale ale dreptului internaţional. Un stat a cărui suveranitate, în totul sau în parte, este supusă altui stat, un stat al cărui teritoriu este subjugat de alt stat nu mai este un stat suveran ci un organism mediatizat şi vasal.

Spania posedă limitele naturale cele mai precis definite,... dar exercită ea oare suveranitatea asupra întregului ei teritoriu? Nu există oare un stat care îşi exercită suveranitatatea asupra unui pămînt spaniol?

Indată ce am pus întrebarea, domniile voastre aţi înţeles şi un nume trece prin mintea şi pe buzele domniilor voastre. Noi, cum zicea Floridablanca, avem înfipt în noi spinul Gibraltarului; dar este oare numai acel dela Gibraltar? Eu am denunţat un fapt, ale cărui dovezi documentare le am, date mie de un ministru, împreună cu harta înminată de un ambasador al Angliei. Este vederat că nu-mi puteţi cere să vă destăinuesc nume; dar l-am putut indica în parlament şi a putut un oareşcare personaj englez să se mire cum cunoşteam acest amănunt atît de important din relaţiunile noastre diplomatice. Eu ştiu că un ambasador englez prezentînd o hartă a Gibraltarului, pretinse dela Spania şi aceasta primi, ca descriindu-se o circumferinţă al cărui centru era să fie Castelul Maurului dela Gibraltar, să se despartă printr'acea circumferinţă o zonă de vro treisprezece chilometri, înlăuntrul căreia Spania

să nu poată nici ridica întăriri nici aşaza vro baterie, nici macar întărirea cea mai neînsemnată care ar putea ameninţa cetatea, fără ca Anglia să privească un asemene fapt ca un *casus belli*. Astfel ceia ce este stăpînit de o putere străină nu este numai cetatea şi stînca Gibraltarului ci treisprezece chilometri de teritoriu spaniol. Suveranitatea noastră este mărginită şi infeodată; noi nu putem întări Sierra Carbonera, nu putem întări Sierra Arca, care este după cetate şi o domină; nu putem întări Punta Carnero, nu putem aşaza tunuri în San Garcia nici în Adalide nici în San Roque, nici în multe alte puncte; parte din teritoriul nostru naţional este supus unei alte puteri.

Nu, nu se vorbeşte de cetatea Gibraltarului, şi cînd se vorbeşte de ea—precum au vorbit de curînd oratori şi ziare,— s'a pus foarte rău chestiunea. Căci se zice: Cum, voiţi să revendicăm Gibraltarul? Avem să-l revendicăm prin forţă? Nu dispunem de destulă putere pentru a-l putea revendica în acest de pe urmă chip şi, pe calea diplomatică, negocierile au dat totdeauna greş.

In privinţa Gibraltarului au fost, dacă nu mă înşală memoria, până la şapte rînduri de negociaţiuni deosebite. Încă înainte de pacea dela Utrecht, în cursul preliminariilor, Filip al V-lea negociase pentruca tratativele secrete ce Anglia avea intenţiune să le încheie la Versailles, să nu cuprindă compensaţiunea pentru Gibraltar. In urmă tot Filip al V-lea a negociat de două ori, cu prilejul încheierii împătritei alianţe şi a doua oară, George I, care-i oferise să consimtă (la retrocedarea Gibraltarului), nu-şi putu duce proiectul la îndeplinire fiindcă parlamentul britanic îl răspinse.

A cincea negociare avu loc în timpul lui Ferdinand al VI-lea, care trată despre retrocesiunea cetăţii şi Pitt consimţi, dar cu condiţiune ca noi să ajutăm Anglia să recucerească insula Minorca pe care o pierduse. A cincea şi a şasa negociare fură conduse în vremea lui Carol al III-lea de către Floridablanca şi Aranda, şi amîndouă dădură greş din pricina exiginţiilor excesive ale Angliei şi în urma opunerii parlamentului.

In urmă nu se mai începură negociaţiuni privitoare la revendicarea Gibraltarului, căci ceia ce întreprinse Godoy nu trecu peste forma preliminariilor; şi astăzi, cînd se vorbeşte de acest lucru, se citează totdeauna numele Gibraltarului, ceia ce este o eroare gravă. Căci pentru a lipsi stăpînirea Gibraltarului de orice valoare, nu este trebuinţă de nici o recucerire! Ar ajunge ca noi să putem exercita suveranitatea noastră asupra acelor treisprezece chilometri şi, dată fiind puterea artileriei moderne, Gibraltarul ar înceta în scurt timp să existe în afară de aceşti treisprezece chilometri. Căci Anglia nu consimte să aşăzăm două baterii cari să bată până la Gibraltar decît cu condiţia ca ele să fie în afară de radiul celor treisprezece chilometri.

Aşazaţi tunuri sau obuzuri Skoda, de acele pe cari le întrebuinţează astăzi Austriacii, două în Algeciras sau două în Sierra Arca şi veţi vedea cîte ceasuri mai ţine stînca Gibraltarului; faceţi un port franc în Algeciras şi veţi vedea cît va ţinea puterea comercială a Gibraltarului. Nu este vorba numai de cetatea Gibraltarului; se pune foarte rău chestiunea: *este vorba de stăpînirea asupra strîmtorii dela Gibraltar.*

Anglia şi Franţa, în articolul al 7-lea al tratatului franco-englez, ni interzic să întărim coasta marocană care aparţine zonei noastre. Anglia ne împiedecă până acum să întărim propriele noastre coaste, iar astăzi ne împiedecă să întărim coasta din faţă! Prin urmare numai prin fortificarea înălţimilor de Los Olivares, la Tarifa, în faţa de Punta Ciris, unde este depărtarea cea mai mică dintre cele două coaste, numai prin atîta Gibraltarul devenea inutilizabil! Şi aceasta este ceia ce ni se interzice să întărim, acest lucru alcătuieşte situaţiunea teribilă a Spaniei; şi eu vă întreb unde este logica acelor cari aplaudă iredentismul italian şi condamnă *iredentismul spaniol*. Ei afirmă că Italia are dreptul, peste tratate şi peste cuvintele scrise, să stăpînească Trentinul, pe care îl priveşte ca o parte din teritoriul ei, şi ei sînt totodată acei cari se unesc cu Anglia şi vorbesc de comunitatea noastră de idei şi de legăturile noastre geografice.

Şi ce deosebire este oare între Trentin şi Gibraltar! Ei admit dreptul Italiei să domineze în Adriatica şi nu vor să recunoască dreptul Spaniei să

domineze asupra strîmtorii care este o mare teritorială!

Şi observaţi, domnilor, că strîmtoarea Gibraltarului este punctul central al planetei şi că acolo este înscris întreg programul nostru internaţional; s'ar părea că Dumnezeu, prevăzînd orbirea oamenilor noştri de stat şi acea a politicianilor parlamentari, a voit să li-l pună sub ochi ca să se ştie bine care avea să fie politica noastră internaţională. Este punctul central al planetei; uneşte patru continente; uneşte şi pune în legătură continentul european; este centrul prin care trece marele trafic aziatic şi unde vine să se pună în legătură cu naţiunile europene marele trafic american, e mai mare şi mai important decît Skagerrakul şi Categatul, decît Marele Belt şi Micul Belt, cari la urma urmei nu deschid decît intrarea unei mări interioare, îngheţată timp de şase luni; este mai important decît Canalul Mînecei care nu împiedecă navigaţia între Oceanul Atlantic şi Marea Nordului; este mult superior Suezului care nu este decît o filtrare a Mediteranei, pe care o barcă încarcată, pusă de-a curmezişul îl poate astupa şi ca Dardanelele; dacă s'ar deschide traficul, printrînsele nu s'ar slobozi decît intrarea într'o mare interioară; şi nu se poate asamana cu canalul dela Panama care scurtează numai un singur continent. Dumnezeu ni-a dat cheia mării latine. Geologia, geografia, topografia, până chiar talazurile strîmtorii lovind în ridicăturile ţărmului, ni zic în toate zilele: aici este uşa şi cheia Mediteranei; aici stă mărimea voastră.

Presupuneţi că stăpînim amîndouă ţărmurile strîmtoarei; că nu este nici o naţiune care să subjuge suveranitatea Spaniei şi că în mîna noastră stă suveranitatea teritorială. Ce se va întîmpla atunci? Anglia pierzînd cheia şi poarta Mediteranei, va fi primit o rană în inimă. De puţin folos îi vor fi Malta, Chyprul, Alexandria şi Suezul: poarta se va afla în mînile noastre, iar urmarea imediată va fi suveranitatea noastră asupra întregei Peninsule, suveranitatea indirectă asupra Portugalului şi dreptul, în puterea unităţii geografice, de a impune o singură politică internaţională şi, ca urmare a acelei unităţi şi ca organ al ei, o federaţiune iberică care să corespundă acelei politici.

Atunci, după ce vom fi restaurat puterea şi naţiunea noastră, ne vom putea îndrepta spre statele americane pe cari le-am plămădit cu sîngele nostru şi cărora li-am inculcat civilizaţia noastră, şi vom întemeia cu ele o împărăţie sufletească, diplomatică şi comercială pe picior de egalitate, care din optsprezece state cari vorbesc limba noastră va alcătui o confederaţie tacită şi ele vor veni să se grupeze împrejurul bandierei noastre. Şi toate aceste, cari alcătuiesc cele trei idealuri ale Spaniei, cele trei objective ale politicii noastre internaţionale—*stăpînirea strîmtorii, federaţiunea cu Portugalul şi confederaţiunea tacită cu statele americane*—, cine le-a tăgăduit, cine le-a distrus? Cine-i cauza că s'au înnourat aceste trei idealuri şi pretinde ca ele să nu rămîie ca altceva decît ca o amintire în politica noastră? Cine a fost acela? Intrebaţi istoria şi ea, în unire cu geografia, vă va răspunde: Anglia.

Autonomia geografică a Spaniei cere stăpînirea asupra strîmtorii, federaţiunea cu Portugalul, şi ca punct înaintat al Europei şi pentrucă a civilizat, a mărit şi a ridicat sus America, reţea spirituală întinsă între acel continent nou şi continentul vechiu.

Dar observaţi că, precum într'o frază prea frumoasă zicea un ministru francez în cursul unei discuţiuni cu Jaurès în Parlament, geografia care în istorie porunceşte, impune Angliei o politică opusă realizării acestor idealuri spaniole, politică pe care acea putere a urmat-o fără îndoială cu îndărătnicie şi cu credinţă.

Am spus de multe ori şi sînt dispus să mai repet de multe altele, sperînd că tot repetînd acelaş lucru voiu izbuti să-l transform în axiom: am zis că, în toată politica ei faţă de noi, Anglia ascultă unui fel de *sorit*[1])

1) *Sorit*. Lanţ de silogisme strîns legate unul de altul, reieşind unul din altul.

geografic. Din cauza desproporţiunii dintre populaţiunea ei şi productele solului său, ea nu poate fi mare dacă rămine ingheşuită in sine insăşi; nu poate fi mare decit stăpinind marea, spre a stăpini marea, trebuie să stăpinească Mediterana care urmează a fi marea civilizaţiunii, spre a fi stăpină pe marea civilizaţiei, trebuie să stăpinească strimtoarea, pentru a fi stăpină pe strimtoare, trebuie să stăpinească Peninsula Iberică, pentru a fi stăpină pe Peninsula Iberică, trebuie s'o impartă, pentru ca s'o impartă trebuie să subjuge Portugalul şi să ne subjuge pe noi la Gibraltar; ceia ce a şi făcut. Percurgeţi din nou istoria ei, dind o deosebită bagare de samă relaţiunilor ei cu Spania şi veţi vedea că, spre a o domina şi a o impărţi, nu incepe cu Gibraltarul sau cu strimtoarea ci incepe cu Portugalul.

Conferenţiarul expune ajutorul dat de Anglia Portugalului cind acesta, la 1640, s'a despărţit de Spania, deşi se bucura de o autonomie desăvirşită, arată cum Anglia a formulat şi a ajutat prin bani şi prin mercenari, insurecţiunea coloniilor spaniole din America, cum, cu prilejul tratatului dela Viena, Anglia a propus ca Spania, care făcuse atita pentru a aduce infringerea lui Napoleon, să cedeze Portugalului cetatea Olivenza care intră ca un cuiu in teritoriul spaniol şi cum, fără opunerea indirjită a guvernelor spaniole, cesiunea ar fi avut loc. Arată tratatele relative la navigaţiune, desavantajoase pentru Spania, ce Anglia le-a impus acesteia, duşmănia Englezilor cu prilejul răsboiului purtat de Spanioli in Maroc şi purtarea lor in timpul răsboiului dela 1898, cind Spania şi-a pierdut coloniile.

Arată deosebirea purtării către Spania a Franţei faţă de acea a Angliei. Dacă ipoteza unei legături intre Spania şi Anglia este inadmisibilă precum dovedesc şi istoria şi geografia, nu tot astfel stau lucrurile faţă de Franţa. Conferenţiarul recunoaşte şi cusururile şi mărimea Franţei.

Franţa se deosebeşte de noi in multe privinţi. Latinismul ei nu este integral. Căci, dacă există o comunitate etnică intre noi şi partea de miazăzi a Franţei, ea nu mai există in cit priveşte centrul celtic al Franţei sau nordul in mare parte germanic. Apoi este o mare deosebire intre psihologia franceză şi a noastră. Dar eu, care admit uşurinţa franceză (admisă chiar de scriitori francezi) şi cite odată chiar superficialitatea francezilor, recunosc insă şi intuiţiunea lor strălucită şi genială, limpezimea stilului lor şi repet aici ceia ce am zis in Parlament, că Franţa este ca adunarea spiritului omenirii şi că toate ideile cele mari, bune sau rele, trebuiau să treacă printr'insa şi să primească intipărirea ei spre a putea circula răpede prin lume. Am proclamat aceste calităţi ale Franţei şi tot eu, care am blamat atit de aspru politica ei jacobină, sint acel care in aceste clipe recunosc mărimea care, in afară de acea politică, o găsim in Franţa.

După ce infierează surgunul ordinelor religioase, politica antimilitaristă şi stabilirea delaţiunii in armată, conferenţiarul se inchină inaintea vitejiei şi a spiritului de jertfă dovedit de popor, adăugind:

Am credinţă in triumful ei final. Ştiţi pentru ce? Cred că, cind va ieşi purificată din cumplita incercare a catastrofei in care s'a aruncat, ea va reinnoda lanţul rupt al istoriei sale şi, suprimind paranteza jacobină, va fi iarăşi mare.

Deşi Spania are in Mediterană şi in nordul Africei interese potrivnice acelor ale Franţei, deşi intre aceste două popoare istoria a consemnat multe lupte, totuşi aceste contraste de interese şi aceste lupte au fost accidentale.

Mini, vom putea strînge relaţiunile noastre cu Franţa. Dar cu Anglia? Cu Anglia niciodată.

Conferenţiarul vorbeşte de mărimea Angliei, de urieşa impărăţie intemeiată de capacitatea, de puterea şi de energia Angliei: o asamănă cu Roma. Vorbeşte de puterea ei maritimă şi de formidabilele ei escadre, apoi exclamă:

Şi cind s'ar părea că se repetă fraza cronicarului aragonez, aplicată la toate mările, că nu se poate mişca cea mai mică bucată din ele fără a plăti vamă leoparzilor sculptaţi pe solzii fiecărui peşte dintr'insele, se intimplă că nişte stranii locuitori ai undelor, fabricaţi de ştiinţă, perfecţionaţi de geniu, mişcaţi de eroism, se scufundă intre talazuri şi imprăştie moartea asupra cuirasatelor engleze cari dispar sdrobite in prapastie, şi cind Anglia, plină de groază, ridică ochii spre cer, ea vede cum, urmind cursul Tamisei, se năpustesc asupra capitalei sale indăzneţele *zeppelinuri*, intinzind aripele lor ca nişte acvile triumfătoare ale Germaniei.

După ce mai recunoaşte inc'odată mărimea Angliei şi neputinţa ca ea să dispară zice:

Şi totuşi Anglia a mutilat, a supus, a subjugat patria mea, i-a tăgăduit viitorul, i-a desfăcut istoria şi i-a distrus idealurile.

Cind un tiran pune talpa pe capul unei victime şi aceasta nu se sileşte şi nu s'intoarce pentru a combate şi a se libera de agresor, dar sărută talpa care il striveşte, atunci fiţi incredinţaţi ca acolo a murit un trup, iar că inainte de trup a murit o onoare.

Eu doresc suveranitatea asupra strimtorii şi integritatea teritorială pe care ni-o tăgădueşte Anglia. Zic mai mult şi repet ceia ce am zis de multe ori: dacă Germania se va uni cu Anglia, eu voiu fi duşmanul Germániei; dacă Franţa se va desparte de Anglia, voiu fi amicul Franţei. Căci regula pentru mine nu este ura, dar sint interesele geografice şi integritatea patriei mele.

In faţa Angliei se ridică o altă putere. Ea s'a născut dintr'o smerită *marcă* a Brandeburgului. Cunoaşteţi altceva care să semene cu impărăţia germană? In evul mediu sint istorici cari o impart in mai mult de trei sute de state. Soseşte ceasul reformei şi ea se desagregează şi mai tare; şi lupta cea mai cruntă urmează in tot cursul secolului al XVI-lea, dela dieta dela Speyer şi dela liga dela Smalcalda şi dela răsboiul ţăranilor până la Mühlberg, singele curse şivoaie şi urmă a curge astfel pe pămintul Germaniei in cursul veacului al XVII-lea, cu prilejul răsboiului de treizeci de ani.

Şi după Frideric cel mare şi după cucerirea Sileziei, cind se pare că Prusia creşte şi se ridică, ea cade iarăşi sub loviturile impărăţiei napoleoniene, redusă şi robită la Iena, şi incepe pe urmă iar a creşte şi a se ridica, dar nu cu desăvirşire, nu cu avintul ce-l aratase la inceput.

Şi cind vine revoluţia dela 1848, care pare a fi prologul unei noui revoluţii ca acea dela 1789 şi sguduie toate tronurile Europei, Prusia se cutremură până in temeliile ei şi nu-şi poate recuceri vechea putere, dar incepe să lucreze in tăcere şi cu rabdare, şi soseşte ziua dela Sadova, in care ia predomnirea asupra intregului neam germanic iar, la 1870, asupra puterii latine care putea să precumpănească influenţa ei in Europa. Şi după ce s'a

ridicat astfel, se pune pe muncă nouă cu răbdare, cu stăruinţă şi mult urgisitul imperialism german, in cursul celor douăzeci şi şapte de ani cit a ţinut domnia actualului împarat, nu cucereşte o palmă de pămint cu armele, iar cind voieşte să dobindească teritorii noue, cum a fost cazul cu insulele Caroline şi Mariane, sau cu sultanatul Zanzibarului, le cumpără cu bani. Inmulţeşte activitatea fabricilor, acea a universităţilor, a şcolilor, cari toate se mişcă in urma aceluiaş avint, in aceiaşi direcţiune: mărimea împărăţiei.

Şi cind soseşte ceasul suprem al conflictului european, apare acea Germanie uriaşă înaintea căreia n'am avea decit să ne închinăm cu smerenie, dacă nu pentru altceva, cel puţin pentru temeiu de estetică.

Nu a fost încă pe lume, nu a umblat încă pe pămint maşină asemănătoare formidabilei unelte ce se numeşte oştirea germană. Luind ofensiva in Rusia, stind în defensivă pe linia Flandrei; cu o armată în Carpaţi, cu alta ocupind Belgia, cu alta in zece departamente franceze, cu alta mai mare veşnic in calea ferată, aceiaşi care ia ofensiva sau rămine in defensivă, aceiaşi care atacă şi care apără, aceiaşi care cucereşte cetăţi şi provincii, totdeauna in frunte, şi in această clipă, supunind lumea, ţine sub arme şapte milioane de oameni.

Ţine pregătit, încă de şase luni, un milion de oameni, căci conta cu defecţiunea Italiei, şi acesta este ceasul in care, Rusia fiind invinsă, smerită şi gata să ceară pacea, oastea germană poate grăbi triumful ei, cel mai strălucit din întreaga istorie. Şi această fabrică de răsboiu, cit de măreaţă este, nu se poate compara cu fabrica care a produs-o, care este poporul german, iar însăşi această fabrică este inferioară motorului acelei maşine, care este duhul ei şi pentru a înţelege bine acest adevăr, n'ai decit să vezi icoana şi intruparea vie a acestui duh in marele împărat.

Wilhelm al II-lea, despre care zicea încă Bismarck că el va fi propriul său cancelar, este pentru ţara sa consulul care deschide pieţe de desfacere produselor germane, este ambasadorul care urzeşte legăturile noue cu alte ţări, este poet, este artist, este humanist, încurajează sau cultivă toate ramurile artelor frumoase; impinge ştiinţa spre propăşire chiar in cuvintările in latineşte ce le adresează rectorului universităţii dela Bonn; pare un pelerin ce parcurge Palestina, pare un cruciat cind, spre seară, pătrunde în Sanctuarele Poloniei, este un fenomen de activitate ca Cesar. Intr'o zi apare dinaintea liniilor din Flandra, in alta in oraşele cucerite, prezidează sfaturile generalilor, îndreaptă planurile lor şi totodată prezidează sfaturile miniştrilor şi funcţionarilor săi civili; ia comanda unor diviziuni, dirijează bătălii şi, in Carpaţi, la lumina nehotărîtă a dimineţei, in clipa in care soldaţii lui, înţepeniţi de frig, luptă cu elementele cari au înfrînt oştirile lui Napoleon şi par gata a se clătina, apare deodată învălit in mantaua lui de soldat, par'c'ar fi vedenia unui nou Carol cel Mare care rosteşte cuvinte fărmăcate avind darul s'aprindă inimile. Şi deodată vedenia dispare, căci puţine zile în urmă auzim că împaratul Wilhelm se află in tranşeele din Franţa, stind de vorbă cu soldaţii săi.

Şi de aceia eu il salut cu respect şi cu dragoste, nu atit ca personificarea măreaţă a monarhiei şi a ordinei in lume, dar mai ales ca executor testamentar al lui Filip al II-lea şi al lui Napoleon, căci săvirşeşte împotriva Marei Britanii, acele scopuri ale neamului latin pe cari aceştia n'au ştiut să le aducă la îndeplinire.

Conferenţiarul tratează apoi despre al doilea ideal al Spaniei, care este uniunea cu Portugalul, absolut necesară spre a desăvîrşi autonomia geografică. Aceea uniune nu trebue să fie îndeplinită nici prin cucerire nici prin absorbţiune, ci prin f e d e r a ţ i e. Odată suveranitatea Spaniei stabilită asupra strîmtorii, nu mai există nici un temeiu pentru tutela Angliei asupra Portugalului, unitatea geografică a Spaniei va pretinde *o unitate politică internaţională*. Spania nu poate permite în peninsulă o politică internaţională impusă, într'o parte dintr'însa, de către o putere străină. Pentruca politica internaţională să fie

aceiaşi pentru toată peninsula, va trebuia să aibă un organ comun, lucru la care se poate ajunge numai printr'o federaţie sau printr'o monarhie dualistă. Nu se va subjuga Portugalul, se va ocîrmui sprijinindu-se pe un partid spaniol, alcătuit din aristocraţie şi din poporul de jos, de neam curat portughez, nu pe clasa mijlocie foarte amestecată, acea care face „revoluţiuni cinematografice." Federaţiunea cu Portugalul este absolut trebuitoare spre a împiedeca ca această ţară să nu devie Mexicul Europei. Arată temeiurile istorice, etnice şi politice pentru cari această federaţie este în folosul Portughezilor şi spre binele lor. Citează părerea unui ilustru istoric portughez, Oliveirea Martins, care arată că graniţile dintre Spania şi Portugal, care taie curmeziş peste munţi şi peste rîuri sînt nenaturale, că limba portugheză nu este decit un dialect romanic, ca şi limba *gallega* (care se vorbeşte în provincia spaniolă a Galicei), că interesele portugheze sînt identice cu acele spaniole, că Portugalul prin răscoala dela 1640 a pierdut mult, a devenit un p r o t e c t o r a t e n g l e z, o f a c t o r i e b r i t a n i c ă.

Apoi arată că interesele Germaniei conglăsuesc cu acele ale Spaniei pe cind interesele Angliei sînt cu desăvîrşire opuse intereselor geografice şi permanente ale Spaniei. După răsboiu naţiunea trebue să-şi îndrepte simpatiile spre Germania, niciodată spre Anglia, aceasta pe temeiul vechei apotegme răsăritene că: „duşmanii potrivnicilor noştri sînt amicii noştri."

Germania este, înainte de tot şi peste tot, o putere continentală; triumful ei o va sili să fie precum şi este o putere maritimă; va trebui să-şi întindă influenţa in Mediterană şi va avea nevoie acolo de un punct de sprijin, de o naţiune viguroasă şi puternică. Şi care va fi acea naţiune? Nu poate fi Italia, nu poate fi Franţa; Grecia este prea mică şi se află prea departe, tocmai la celălalt capăt. Această naţiune nu poate fi de cit Spania.

Pe cit se îndreaptă simpatiile Spaniei spre Germania, pe atita s'intorc acele ale Germaniei spre Spania. Citează părerile a doi generali spanioli. Generalul Lopez Dominguz zicea în prefaţa scrisă de el la cartea lui Navarrete intitulată: *Cheile strîmtorii* (vorbea despre Gibraltar):

Inainte de toate este de gîndit, că ori care ar fi temeiul, raţiunea, pretextul, până chiar şi dreptul cu care pavilionul Marei Britanii filfie pe vîrful muntelui Culpe, cuprins în pămîntul spaniol, faptul este că o asemene batjocură loveşte demnitatea tuturor acelor cari s'au născut într'însa, şi trebuie să se folosească toate prilejurile, să se adopte toate mijloacele oferite de pace sau de răsboiu, dacă in chip fatal ajungi la acesta, prin tratate ca şi **prin convenţiuni şi alianţe** pentru a urmări scopul ce-l propuneţi în lucrarea domniei voastre intitulată: *Cheile Strîmtorii*. Numai la un singur mijloc nu trebuie să ne gîndim niciodată şi acesta este un schimb eventual cu altă bucată din Spania, pentru ceia ce trebuie să redevie iar al nostru, precum cere onoarea şi integritatea patriei.

Apoi conferenţiarul citează un pasagiu din memoriile ce i s'au încredinţat de generalul Polavieja, care a fost şi un om de stat din cei mai distinşi. In acel pasagiu, Polavieja, după ce prezice „la 1904" că Italia va părăsi aliatele ei, arată situaţia ade-

varată a Spaniei între Anglia și Franța cari o amenință, și se pronunță cu hotărîre pentru alianța ei cu Germania care are tot interesul să aibă într'însa un aliat puternic și bogat.

Iată sfîrșitul acelui pasagiu:

Înaintea noastră se deschid numai două drumuri: acel al alianței cu Germania sau cu Anglia...

Această de pe urmă ne vrea slabi și ni impune servitute dacă nu sîntem dibaci, cealaltă ne vrea puternicie și ni cere să fim bărbați.

Spania, urmează conferențiarul, trebue să afirme idealurile sale înaintea Congresului care va trata despre pace. Cere ca politica internațională a Spaniei să se întemeieze pe cele trei mari objective: suveranitatea în strîmtoare, federațiunea cu Portugalul și confederația cu popoarele americane, ca acest întreit scop să lege pe toți Spaniolii și să s'întindă deasupra tuturor partidelor.

Da, să fim imperialiști ai împărăției spaniole; să facem ca aceste trei obiective să s'îndeplinească și cînd vom fi stăpîni pe strîmtoare, cînd vom fi impus o singură politică internațională, cu aceiași direcțiune în toată peninsula, ah! atunci va fi sosit ceasul pentru desăvîrșirea programului.

Atunci ne vom putea ridica în această extremitate a Europei și ne vom îndrepta spre popoarele americane zicîndu-le: „V'am dat ceia ce am avut, v'am dat legile noastre, cortesii noștri, așezările noastre reprezentative, tradițiunile noastre, am ridicat monumentul *legilor noastre pentru Indii*, am ridicat acele neamuri și am injectat într'însele sînge spaniol, și aceste state americane, cari vorbesc limba noastră, sînt alcătuite din carnea noastră și sînt opera civilizațiunii noastre. Acum, emancipați de tutela europeană, nu mai vedeți națiunea umilită, prostrată și decăzută, vedeți cum se întoarce ca să-și lege viața cu urmașii navigatorilor și a cuceritorilor (Americei), cari, cu spezile lor, au cucerit toate vîrfurile, precum misionarii cari cu crucile lor, călăuze ale unei vieți supranaturale, au cucerit inimile voastre. Aduceți-vă aminte cum toată această imensă cordileră a Andelor, cu codrii și cu rîurile ei, a vibrat ca o harpă uriașă, cu sunetele unei epopee ce până astăzi încă n'a putut-o scrie nici un alt popor pe pămînt. Acuma să alcătuim *Statele Unite spaniole ale Americei de Sud* spre a precumpăni greutatea Statelor Unite Saxone dela Nord.

Și dacă îmi ziceți că visez, că a căuta realizarea acestor idealuri este un vis ideologic, vă voiu zice că acest vis îl realizează toate națiunile pămîntului. Pangermanismul și panslavismul înseamnă stăpînirea neamului respectiv pe întreg teritoriul ce-l locuiesc membrii lui. Panhelenismul înseamnă tendența a voi să domineze insulele din marea Egee și toate acele pămînturi cari poartă pecetea helenică. Statele balcanice cari nu sînt altceva decît națiuni incepătoare, caută să întregească naționalitatea lor în unele porțiuni din Turcia. Franța își are iredentismul în Alsația și Lorena, Italia în Trentin, Trieste, Nizza și Savoia. Iredentiste sînt Finlandia și Estonia și toate țările de pe Baltică, unde apasarea urgiei muscălești n'a putut să ucidă germenul și floarea naționalităților pămîntene. Iredentistă este și Anglia, ramură germanică, care stăpînește țările celtice de pe teritorul ei; toate neamurile aspiră la întregirea teritoriului lor național. Și ceia ce eu cer, ar fi aici vis romantic, idealism vag, lucru himeric?

Conferențiarul termină prin o splendidă perorațiune în care amintește mărirea și gloria Spaniei de altădată și chiamă inimile spaniole la unire pentruca generațiunea ce vine să poată păși la îndeplinirea celor trei idealuri naționale.

Radu Rosetti

Profiluri literare

C. F. Ramuz

C. F. Ramuz este un scriitor contimporan al Elveției romande, un talent modest, puțin cunoscut în afară de țara lui, dar un realist de un caracter special, pictor al unei realități particulare: realitatea Elveției romande, mai mult decît a Elveției romande, a cantonului de Vaud. Un *vaudois* ca și un *genevois* și un *neufchâtelois* însamnă un tip care în orice poziție socială, în orice manifestare sufletească, păstrează și accentuiază felul de a fi, firea de țăran din sat dela el, *„de chez nous"* cum zic ei de obiceiu.

Pictor, filozof, literat sau savant, orice intelectual din Elveția romandă se strădănuește a găsi în el „les vieux d'avant, avec leurs gros pantalons de milaine", cum zice *Aimé Pache*, pictorul din nuvela cu acest nume a lui Ramuz. Profesori din vechi familii romande, savanți și filosofi cu faimă mondială, oameni de o erudiție imensă, suflete de o rafinare în cugetare, de o delicateță și înălțare morală de neînchipuit, artiști de un estetism subțire, țin totuși cu îndărătnicie a rămînea în viața și în felul lor de a fi *„les vieux d'avant"*.

Curios este că izbutesc să ție un acord constant între viața lor de orășeni, de oameni de lume în legătură de prietinie cu tot ce are Europa mai distins în toate privințele, și între viața rustică a celor cu *„gros pantalons de milaine"*, viața aceia simplă ce se desfășoară încet în evenimente ordinare, datorii mici, dar de fiecare minut, prozaism real al traiului de azi pe mîne. Își dă cineva mai bine seamă de această trăsătură a firii Elvețianului și înțelege mai bine semnificația gestului cutărui sau cutărui profesor, savant și filozof cu reputație mondială, care vorbește cu mîna 'n buzunar, cu *„un laisser aller"*, c'o bonomie, c'un accent „de chez nous" subliniat parcă anume, atunci cînd cunoaște manifestările literare și artistice ale Elveției romande. Sînt anume conferințe asupra literaturii și artei elvețiene, anume serate muzicale, ce sînt afișate cu discreție ca să

nu bată la ochiul străinului, ci să vorbească numai iniţiaţilor, adevarate bucurii intelectuale în care elveţianul se regăseşte pe el însuşi şi ştie să creeze în sală calda şi atît de credincios iubita atmosferă *„de chez nous...“*

Aşa au fost o serie de conferinţe ale lui Paul Seippel, profesor universitar şi publicist de valoare, care au reînviat pentru contimporani o intreagă veche, umilă si poetică Genevă îngropată azi sub greutatea zidurilor unei Geneve noi, strălucitoare şi atita de străină. Cu cîtă duioşie, cu ce dragoste, cu ce pietate urmărea sala pe conferenţiar care cu gestul măsurat, cu o elocinţă simplă şi cu acel pronunţat accent de *„chez nous“*, evoca figuri dispărute, poeţi şi scriitori atît de caracteristic elveţieni: Philippe Monnier, Gaspard Valette, etc. Numai cine i-a cunoscut pe aceşti dispăruţi şi a trăit intim viaţa elveţiană adevarată sub falşa înfăţişare poleită, oferită străinului, numai acela a putut gusta farmecul unic al unor anumite concerte ale lui Jacques Dalcroze, care „zicea“ cu un accent local de nedescris cîntece simple şi atît de pline de înţeles dela *„ei din sat“*. Cîntecele noastre în mare parte au fost „spălate“, ca să zic aşa, spre a fi cîntate la oraş; şi apoi este în poporul nostru un elan liric, o poezie duioasă şi tragică ce lipseşte cu totul poeziei şi muzicei populare elveţiene. Dar Jacques Dalcroze le-a cules şi le-a redat întocmai precum le-a făcut poporul, cu accentul şi tonul celor din sat dela ei, evocînd în sala de concert dela oraş pe bătrînul „aux gros pantalons de milaine“ în o realitate impresionantă şi cu el toată viaţa dela ţară cu atmosfera şi profunda ei însemnătate. — Şi numai cine a trăit în Elveţia asemenea clipe va putea înţelege, gusta şi simpatiza pe scriitorul Ramuz. El e în mod firesc realist, aşa cum a voit să fie din artă şi convingere literară un Flaubert sau un Goncourt. Subiectele simple dela ei *„din sat“: Jean Luc persécuté*, istoria unui ţăran chinuit pân' a fi scos din minţi de o femee care-l înşală; *Aline*, povestea unei fete de ţăran care naşte un prunc şi-l ucide; *les Circonstances de la vie*, viaţa unui notar dintr'un foarte mic oraş de provincie, însurătoarea dintăi şi moartea nevestei, burgheză placidă şi rece, însurătoarea de al doilea cu servitoarea sa, care — mamă rea şi soţie rea — îl duce la ruină şi la nenorocire, etc. etc.

Subiecte mărunte, oameni prozaici, realitate fără relief, dar de un caracter atît de real, dîndu-ţi senzaţia realităţii în mod atît de ascuţit, încît îi vezi trăind, îi auzi vorbind; şi fiecare vorbeşte tocmai ce trebue să spue şi atît de potrivit, încît ai impresia că nu se putea să vorbească altfel. Ţi se pare că le auzi vocea cu accentul ei particular, căci personagiile lui nu vorbesc franţuzeşte ci *vaudois*, lucru pentru care mult a avut de furcă cu criticii literari. În ritmul frazei simţi cum se scurge viaţa în micile oraşe de provincie şi la ţară, încet şi tacticos, simţi şi pulsul patimii, a stărilor de emoţii trecătoare şi întîmplătoare în aceste vieţi care curg pe îndelete. El se exprimă dela sine, prin accelerarea ritmului în contrast cu cadenţa rară

şi molcomă a frazei. Este acest fenomen literar un semn al strînsului şi permanentului acord dintre viaţă şi stil, dintre viaţa populară şi manifestările intelectuale. Atît de viu e în sufletul lui Ramuz felul de a fi şi de a vorbi „des vieux aux gros pantalons de milaine“ încît se serveşte de ele spre a crea procedee literare proprii. Expresiile din frază se repetă cum se repetă în graiul locuitorului din Vaud şi repetiţia aceasta serveşte lui Ramuz să-şi gradeze momentele unei acţiuni; adverbele de timp şi de loc împestriţează povestirea şi o fac să ia pauzele vieţii acestor oameni ce nu sînt grăbiţi niciodată. „Este vreme“ — aceasta-i deviza lor şi popasul la adverbe zugrăveşte foarte bine starea de lucruri. Vorba locuitorului din cantonul de Vaud este sămănată cu pleonasme şi Ramuz se serveşte de pleonasm spre a da putere, a ascuţi şi a sublinia impresia, pentruca ea să pătrundă ascuţit în observaţia cetitorului şi să-l facă să simtă nu ceia ce simte autorul, ci ceia ce simte personagiul el însuşi. Prin aceste procedee Ramuz se arată pe cît de realist pe atît şi de artist. Totuşi viziunea clară, limpede şi precisă a autorului pune toate aceste procedee pe planul ce îi se cuvine, în perspectiva cea mai potrivită, se slujeşte de ele cu măsură şi cumpătare şi aceste daruri fac ca realitatea să se înfăţişeze în nuvelele sale cu un caracter propriu foarte pronunţat, deşi nu cu mare intensitate, şi să înlăture banalitatea aproape inevitabilă cu felul subiectelor şi al vieţii redate.

În toate nuvelele sale,— dar mai ales în *Nouvelles et Morceaux* care sînt povestiri din viaţa muntenilor, victime ale naturii, — există sentimentul naturii. El este puternic şi adînc, aproape pios în sufletul oricărui Elveţian. Dar şi în exprimarea acestui sentiment se găseşte în Ramuz, ca în orice Elveţian, pudoarea de a se exprima de a dreptul. Este, poate, acest fel al lor o reacţiune împotriva extazurilor turiştilor de rău gust?—În cele mai multe dintre nuvelele sale el ascunde sentimentul acesta de un lirism puternic, cu un elan de misticism aprins, sub aparenţa rece şi fără colorit a realităţii. Dar el se simte pretutindeni mocnind sub cerinţa imperioasă a realităţii descrise, neîndrăznind să se arăte decît sub forma unor comparaţii ingenioase şi alese aşa fel ca şi cum le-ar fi găsit un ţăran, un mic proprietar de vie, de livede, din oraş, care în aşteptarea febrilă a ploii sau a soarelui cercetează zarea şi întreabă forma şi culoarea norilor, sau vre-o fiinţă stinsă care prinde jocul luminii şi al umbrei, fără să resimtă frumuseţa peisagiului, ca de pildă în *Les Circonstances de la vie*, Hélène prima nevastă a notarului, care fiind în covalescenţă — se uită pe Lacul Leman ca să-i treacă de urît:

„...alors qu' est-ce qu'elle voyait? Souvent il y avait du brouillard; elle ne voyait pas grand chose. Parfois aussi elle apercevait le lac. On aurait dit une plaine de sable, mais tout à fait une plaine, sans un monticule, ni un sillon, comme un désert mort et aussi sans bord, sinon là où le ciel venait rejoindre l'eau. Et puis, s'il se faisait un trou dans un nuage, la

lumière sortant par là s'élargissait formant un cône, avec la pointe tournée en haut; et à la surface du lac elle était com un rond doré. Elle semblait ranimer l'eau, car, à la place où elle était frappée des petites vagues naissaient, chacune avec son étincelle; et le gris à côté devenait plus gris". (Les circonstances de la vie).

De sigur Hélène vede lacul cu ochiul ei de convalescentă neocupată şi cu sufletul ei placid şi prozaic, dar efectul de soare îl prinde şi Ramuz, iar sentimentul acestuia palpită sub viziunea personagiului său şi încearcă chiar să-şi ia zborul în fraza dela sfîrşitul pasagiului citat.

Acest sentiment ascuns, supus viziunei personagiului izbucneşte totuşi din cînd în cînd în pagini fine, de un lirism sobru adevărat, dar elegant şi muzical, ca în descrierea pe care o face trecînd linia de separaţie a Rinului şi Ronului în prozaica nuvelă „Les Circonstances de la vie." Alte ori ca în nuvela „Aimé Pache" pe cînd pictorul zugrăveşte Lausanna nouă cu clădirile mari care închid perspectivele şi strică peisagiile, se întrerupe din lucru, aruncînd prietenului său cîte un: „te souviens-tu ?" repetat şi emoţionant, după care autorul dă drumul elanului său liric evocînd o Lausannă veche plină de farmecul naturii, nestricat încă de plaga civilizaţiei.

Alteori, ca în povestirile din viaţa muntenilor, natura e un personagiu în drama ce se petrece în lupta omului cu ea şi aci are, în sfîrşit, autorul ragaz să-şi exprime sentimentele poetice de-a dreptul şi să-şi dea drumul pornirii de a descrie munţi, ceruri şi nori în pagini cu adevărat admirabile, aşa încît ai impresia ciudată că acest realist minuţios şi veridic la exces este un poet, care ar fi putut scrie admirabile poeme în proză. Interesul ce leagă pe cetitor de opera lui Ramuz nu este interesul de a cunoaşte sfîrşitul unei povestiri interesante, ci plăcerea de a lua parte cu el, frază cu frază, la *crearea vieţii*. Simţi în toată opera lui tendinţa de a crea realitatea fidelă şi adevarată, nu frumuseţa artistică. Această realitate, elveţiană în cele mai mici amănunte, este în acelaş timp profund umană; pare că cu cît are mai mult caracter particular, cu cît personagiile sînt mai mult „din sat dela ei" cu atît sînt mai cu adevărat oameni în patimile şi felul lor adînc de a fi. Limba sa însăşi nu este frumoasă decît pentrucă se potriveşte în mod firesc şi plastic la crearea acestei realităţi; serveşte voinţa constantă a autorului de a fi veridic şi fidel în reproducerea vieţii. Respectul acesta de viaţă, seninătatea în faţa ei, preţul pus manifestărilor ei celor mai umile sînt o atitudine pur elveţiană. Ramuz, poet şi mistic, îşi impune realismul cel mai neîndurat ce se poate închipui ca o disciplină. Este pentru el aceasta o datorie religioasă către artă şi adevăr, prezintă acest fenomen curios dar nu aşa de rar pe cît se crede de a fi realist din cel mai înalt idealism. — Este şi acest caracter un caracter profund al elveţianului, e în linia dezvoltării sale sufleteşti. În morală, religie ca şi în artă, elveţianul are curajul să primească realitatea aşa cum este, ca o manifestare fatală şi firească a vieţii, are chiar datoria de a o primi astfel în toată goliciunea adevărului ei, pentruca din acest material brut şi impur să creeze dumnezeiasca lumină a făpturii lui Dumnezeu. Nu cunosc frază mai caracteristic elveţiană decît aceasta a lui *Aimé Pache*: „Je vais de partout vers la ressemblance, c'est l'Identité qui est Dieu." O putem privi, cu drept cuvînt, ca dogma literară, artistică şi morală a lui Ramuz, ca reprezentant caracteristic al intelectualităţii elveţiene.

Izabela Sadoveanu

Ştiinţa Germană* şi Romînii

I. Dacă este o ţară în care Romînia şi Romînii se fie cunoscuţi relativ maî bine, şi încă cu simpatie, apoî această ţară nu este alta decît Austro-Germania.

Cele dintăî studiî serioase asupra limbiî noastre s-aŭ făcut de savanţiî germanî şi austriecî.

In urma discuţiilor care avusese loc cu un secol maî înainte se ştiea acuma că limba noastră este o limbă romanică, dar acela care a stabilit definitiv acest adevăr şi a pus limba noastră în circulaţiea intelectuală a Europeî a fost însuş întemeetorul filologieî romanice, savantul german *Friederich Diez*, prin schiţa de gramatică romînă din *Grammatik der romanischen Sprachen*, ed. I Bonn, 1836—1843, 3 vol. şi prin cuvintele romîneştî relevate în *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*, ed. I Bonn 1853.

Savanţiî ruşî care pretindeaŭ, şi aŭ pretins încă multă vreme în urmă, că limba noastră ar fi o limbă slavă, aŭ trebuit în cele din urmă să amuţească, şi prin aceasta a căzut dela sine şi ideia că poporul nostru ar fi slav şi deci susceptibil de „ocrotirea" rusească.

Hugo Schuchardt, profesor la Universitatea din Graz, autorul celebreî lucrărî Vokalismus des Vulgärlateins, Leipzig, 1866—1868, 3 vol., s-a ocupat de timpuriŭ de limba noastră. Deja în Ianuar 1873 Schuchardt, Romania, II (1873) 72, zicea în treacăt: Parmi les langues néo-latines le roumain, à cause de la situation géographique de son territoire, nous offre un intérêt tout particulier, autant par les problèmes qu'il nous pose que par les éclaircissements qu'il nous donne. Il est donc à souhaiter que l'exploration de cette mine linguistique soit poursuivie avec

* Inţelegem prin *ştiinţa germană* ştiinţa produsă in ţările care aŭ adoptat sistemul de organizare universitară germană, in special Germania şi Austria.

la même ardeur et le même succès qu'elle a été entreprise dans les dernières années.

La 1878 Hasdeu, care tocmaî terminase de lucrat vol. I din 'Cuvinte din Bătrînî', l-a rugat pe Schuchardt să-î facă o prefaţă. Schuchardt a primit bucuros propunerea, şi prefaţa a luat o aşa de mare proporţie, încît s-a transformat într-un suplement de treî coale de tipar, scris în limba germană, şi în care făcea tot felul de observaţiî judicioase asupra limbiî romîne, iar la început atrăgea atenţiunea romaniştilor asupra importanţeî limbiî romîne pentru filologiea romanică, şi se exprima despre Romînî cu cea maî mare simpatie: „Timp de veacurî Romîniî aŭ fost excluşî dela munca spirituală a popoarelor apusene nu din vina lor, ci din vina soarteî nefavorabile (durch die Ungunst des Schicksals), dar dupăce eî aŭ reuşit să se împărtăşească dela ea, eî şi-aŭ pus toate puterile ca să ratrapeze ceĭa ce pierduse şi prin aceasta eî şi-aŭ cîştigat un drept la caldele noastre simpatiî (sich dadurch Anspruch auf unsere warmen Sympathien erworben)".

Schuchardt s-a consacrat apoî studiuluî vast şi migălos al etimologieî romanice şi a devenit, după propriea expresie a savanţilor franceji, *le maître incontestable de l'étymologie romane*. In studiile sale de acest fel el a luat totdeauna în samă şi limba romînă.

Unul din ceî maî distinşî filologî contemporanî este *Franz Miklosich*, profesor la Universitatea din Viena, mort la 1891. Cu ocaziea morţiî sale Romania, XX (1891) 371, scriea: „L'illustre slaviste Fr. de Miklosich, qui est mort à Vienne en mars de cette année, avait, comme tous nos lecteurs le savent, publié des travaux d'une grande importance sur les rapports du roumain, dans ses différents dialectes, avec les langues slaves. Il serait à désirer que ces travaux spéciaux fussent réunis et mis plus commodément qu'ils ne le sont maintenant à la portée des romanistes".

Lucrările luî Miklosich asupra limbiî romîne eraŭ insuficient cunoscute în Franţa. O spune autorul notiţeî şi o probează chiar prin el însuşi cînd afirmă că lucrările de filologie romînă ale luî Miklosich sînt privitoare la „raporturile limbiî romîne, în diferitele sale dialecte, cu limbile slave". Autorul face aluzie la *1. Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Viena, 1861, în care Miklosich a studiat elementele slave din romîneşte, şi *2. Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpathen*, Viena, 1879, în care Miklosich a studiat migrările Romînilor şi influenţa lor asupra limbilor slave.

Asupra acesteî din urmă lucrărî a publicat Antonio Ive o lungă recensie în Romania, IX (1880) 320—328. Recensentul începe astfel:

Le travail de M. Miklosich dont nous venons de citer le titre, et qui est extrait du tome XXX-e des Mémoires de l'Aca-

démie des Sciences de Vienne, contient des études très intéressantes sur les migrations des Roumains dans les pays situés sur la côte orientale de la mer Adriatique et dans les Carpates. Il se divise en deux parties, dont chacune se subdivise en plusieurs chapitres. A la fin de chaque partie on trouve des spécimens de la langue parlée dans les différentes régions dont l'auteur s'occupe. Voici les titres des chapitres de la première partie: *A. Roumains sur le territoire serbe* (p. 3—4); *B. Roumains sur le territoire croate* (p. 4—6). Ici notons d'abord que l'éminent slaviste a compris parmi les pays du territoire croate une partie de la Dalmatie et de la Croatie proprement dites, puis l'île de Veglia qui peut bien être considérée, à certains égards, comme faisant partie de la Croatie, enfin l'Istrie, qui n'a jamais été ni géographiquement ni ethnographiquement regardée comme croate. A la plupart des chapitres sont annexés des documents importants soit au point de vue linguistique, soit au point de vue historique. Il en est de même pour la seconde partie de ce mémoire qui traite: *1° Des Roumains sur le territoire de la Petite-Russie*; *2° Des Roumains sur le territoire polonais*; *3° Des Roumains qui se trouvent sur le territoire morave.* Parmi les spécimens ajoutés en appendice aux deux premiers chapitres, nous citerons une longue liste de mots roumains qui se trouvent dans le petit-russien et le polonais, mots qui, pour la plupart, concernent la vie pastorale (p. 12—22), et une autre non moins longue de noms de lieux dus à l'établissement des populations roumaines en Gaillicie (p. 25—35). Ces listes, ainsi que les notices historiques qui les suivent (p. 35—58), ont été communiquées à M. Miklosich par M. E. Kaluźniaţki.

Comme on le voit par ce résumé, c'est un ensemble d'études très sérieux, qui affirme une fois de plus l'admirable talent (dont nous avions depuis longtemps un grand nombre de preuves) du célèbre philologue autrichien pour aborder avec clarté et une méthode rigoureuse les questions les plus compliquées de la linguistique et de l'histoire, en cherchant à les résoudre d'une manière définitive et presque toujours satisfaisante.

Luĭ Miklosich îĭ datorim apoĭ *3. Rumunische Untersuchungen*, I *Istro-und Macedo-Rumunische Sprachdenkmäler*, Viena, 1882, care cuprinde Dicţionarul macedo-romîn al luĭ Kavalioti (publicat maĭ întăiŭ de Thunmann), Invăţătura Introducătoare a luĭ Daniil, text macedo-romîn (publicat maĭ întăiŭ de Leake), material isto-romîn adunat de Antonio Ive şi Theodor Gartner. *4. Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte*, Viena, 1881, în care studiează istoriea sunetelor romîneştĭ în chip aşa de magistral, încît lucrarea a rămas pănă astăzĭ neîntrecută.

Publicaţiile general romanice orĭ de cultură generală, apărute în Germania, acordă limbiĭ şi literaturiĭ romîne locul cuvenit. Astfel: *Grundriss der romanischen Philologie*, publicat sub direcţiunea luĭ Gustav Gröber, profesor la universitatea din Strassburg, ed. I Strassburg, 1888 (Tiktin, Gaster); — *Kultur der Gegenwart*, publicată sub direcţiunea luĭ Paul Hinneberg din Berlin, volumul *Die romanischen Literaturen und Sprachen*, Berlin, 1909 (Morf, Meyer-Lübke).

Această din urmă carte are o importanţă deosebită, întru cît este întăia oară cînd literatura romînă este introdusă în complexul literaturilor romanice.

Theodor Gartner, profesor la Universitatea din Innsbruck, fost multă vreme la Cernăuţ, dupăce publicase maĭ multe studiĭ importante privitoare la limba romînă şi dialectele eĭ, a publicat la Halle a. S. în 1904 în colecţiea 'Sammlung kurzer Lehrbücher der romanischen Sprachen und Literaturen' *Darstellung der rumänischen Sprache*, 8°, 237 pag., o gramatică a limbiĭ romîne cu bucăţĭ de cetire, foarte cunoscută de studenţiĭ germanĭ dela filologiea romanică.

In Germania s-aŭ publicat apoĭ şi următoarele gramaticĭ romîneştĭ:

H. Tiktin, Rumänisches Elementarbuch, Heidelberg, 1905, mic in-8°, 228 pag., in Sammlung romanischer Elementarbücher, herausgegeben von W. Meyer-Lübke.

Ghiţă Pop şi *G. Weigand*, *Selbststudium der rumänischen Sprache*, mare în 8°, 794 pg. + 3 Suplemente cu 116 pg. în Original Methode Toussaint-Langenscheidt.

H. Tiktin, autorul gramaticiĭ citate maĭ sus, originar din Breslau, ne-a dat un *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, care a adus limbiĭ noastre foarte marĭ serviciĭ.

Savanţilor austriecĭ şi germanĭ le datorim lucrărĭ capitale de istorie. Citĕm cîteva:

Thunmann, profesor la Universitatea din Halle, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Halle 1774. Este cel dintăiŭ care a scris despre istoriea Romînilor din Peninsula Balcanică.

Franz Joseph Sulzer, fost ofiţer în armata austriacă, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, das ist der Walachei, Moldau und Bessarabiens im Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte mit kritischer Freiheit entworfen. Viena, 1781, 3 volume: „o scriere de cea maĭ înaltă valoare sub raportul cultural, o lucrare în mare parte exactă şi solidă" (Şăineanu, Istoriea filologieĭ romîne [2], 34). Această carte s-a cetit aşa de mult, încît distinsul istoric *Engel*, *Geschichte der Moldau und der Walachey*, Halle, 1801, o numeşte „*das Sulzersche klassische Buch*".

Jung, profesor la Universitatea din Viena, *Römer und Romanen in den Donauländern*, Historisch-ethnographische Studien, Innsbruck 1877.

Tomaschek, profesor la Universitatea din Viena, *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*, Wien 1882.

Cont. Jireček, profesor la Universitatea din Viena, *Die Ro-*

manen in den Städten Dalmatiens wöhrend des Mittelalters, Wien 1902—1904.

Ethnographische Übersicht des europäischen Orients zusammengestellt von *H. Kiepert*, Berlin im Mai *1876*, semnalează *Romînî dincolo de Nistru și chiar pe ambele malurî ale Bugulul;*

Andrees Allgemeiner Handatlas, ed. IV, herausgegeben von *A. Scobel*, Bielefeld-Leipzig, *1903*, harta 25 (Europa, Völker und Religionen) menționează *Romînî între Bug și Nipru*. Nu cunosc încă o carte romînească care să menționeze pe acești Romînî.

Interesul Germanilor pentru literatura romînă se poate judeca după aceia că patru din ceĭ maĭ distinșĭ literațĭ romînĭ, anume *Creangă, Slavici, Caragiale* și *Sadoveanu*, aŭ fost traduşĭ în renumita bibliotecă populară *Reklam*; *Eminescu* a fost tradus în versurĭ frumoase de filologa germană *Johanna Minkwitz*.

Memoriile Regeluĭ Carol, 3 volume, și *Poeziile Carmen Sylvei* sînt foarte cunoscute în Germania.

Știința romînă a fost întâiaș dată recunoscută de Germanĭ în persoana luĭ *Dumitru Cantemir*, ales membru al Academieĭ din Berlin la 11 Iulie 1714 (Iorga, Istoriea lit. rom. sec. XVIII, I 405), din însărcinarea căreia a și scris, prin 1716, 'Descriptio Moldavie', publicată după moartea sa în 2 edițiĭ germane, 1 latină (Iorga, ibid. 411).

În Germania a publicat *N. Iorga*, *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha 1905, 2 volume, și *Geschichte des osmanischen Reiches*, Gotha 1908—1911, 5 volume, amîndouă în colecțiea 'Allgemeine Staatengeschichte', herausgegeben von Karl Lamprecht.

Nu vom uĭta că de cîțiva anĭ Universitatea din Viena a primit în sînul eĭ, ca docent, pe Dl *Caracostea*, profesor liceal în Bucureștĭ, și l-a permis să ție cursurĭ de literatura romînă chĭar în limba romînă.

Simpatiile arătate Romînilor de Germania n-aŭ rămas fără ecoŭ în Romînia. Guvernul romîn a înființat Institute Romîneştĭ la Leipzig încă din 1893, la Berlin în 1905 (?), la Frankfurt a. M. în 1912 (?), la Viena în 1912 (?),* institute menite să răspîndească și maĭ mult printre Germanĭ cunoștințĭ despre Romînĭ.

* Institutul romînesc din Viena a fost desființat de curînd, deoarece directorul *Meyer-Lübke* s-a strămutat la Bonn. Meyer-Lübke apucase a publica primul volum din anuarul institutuluĭ săŭ intitulat *Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien* (Heidelberg, 1914). Știm sigur că cel de al doilea volum urma să apară la finele luĭ 1915. Ar fi de dorit ca Meyer-Lübke să-și poată continua interesanta publicație.

II. Pe cît de numeroase și importante sînt lucrările filologilor și istoricilor germanĭ și austriacĭ cu privire la limba și istoriea Romînilor,* pe atît de rare și de maĭ mică importanță sînt acele ale filologilor și istoricilor francejĭ.

Față de cel puțin *30* de filologĭ de știință germană care, dela Diez încoace, aŭ cunoscut și cunosc limba noastră maĭ mult orĭ maĭ puțin, nu putem cita decît *4* francejĭ: Gaston Paris, Emile Picot, Edouard Bourciez și Mario Roques.

Gaston Paris a publicat numaĭ cîteva recensiĭ în 'Romania'; *Emile Picot* a publicat un studiŭ important despre cronica luĭ Urechi, cîteva studiĭ maĭ micĭ și cîteva recensiĭ în 'Romania'; *Bourciez* a publicat cîteva recensiĭ în 'Revue Critique' și a consacrat limbiĭ romîne 55 de paginĭ (paginile 536—591) din manualul săŭ Eléments de linguistique romane, Paris, 1910, 697 de paginĭ, în 12°.

Acela dela care sîntem în drept să pretindem o atenție maĭ serioasă pentru limba romînă este însă Dl *Mario Roques*, profesor de filologie romanică la Universitatea din Paris, subvenționat de guvernul romîn cu 12.000 de leĭ anual pentru institutul săŭ romînesc dela Paris, și directorul revisteĭ filologice 'Romania', întemeĭată de ilustrul Gaston Paris și Paul Meyer, cea maĭ importantă revistă de filologie romanică din Franța.

Este adevărat că Dl Roques a anunțat, deja de aproape zece anĭ, că prepară o ediție a Palieĭ dela Orăștie și un studiu asupra acestuĭ monument de limbă, dar până astăzĭ n-a apărut decît un articolaș în Mélanges Offerts à M. Emile Picot par ses amis et ses élèves, Paris, 1913, II 515—531. (L'original de la Palia d'Orăștie).

En attendant Dl Roques publică în 'Romania' niște recensiĭ care indispun. Maĭ întâiŭ subvenționatul guvernuluĭ romîn alege cărțile nu după valoarea lor intrinsecă, ci dupăcum sînt publicate saŭ nu de vreo instituție puternică din Romînia (d. p. Academiea Romînă);—recensiile sînt de obiceĭŭ privitoare la cărțĭ care cuprind *material* de limbă și folklor și decĭ în orice caz bine venite;—recensiile sînt așa de scurte, încît te întrebĭ dacă autorul citește cărțile orĭ le privește numaĭ coperta. Două mostre:

„Cimiliturĭ Romîneștĭ... de Tudor Pamfile, 1908, 57 pages.—Près de 400 devinettes, avec renvois au recueil fondamental de Gorovei; elles proviennent pour la plupart du village de Țepu (jud. Tecuciŭ), en Valachie [sic!]; introduction et glossaire". Romania, 42 (1913) 150.— Așa dar Dl Roques a ținut pe masa sa de lucru o carte timp de *cinci* anĭ pentru ca să ne spue că jud. Tecuciŭ este în Muntenia!

„Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache,

* Bibliografiea complectă până la anul 1895 v. la A. Philippide, Introducere în istoriea limbiĭ și literaturiĭ romîne, și Lazăr Șăineanu, Istoriea filologieĭ romîne.

l Lateinisches Element, von S. Pușcariu, 1905, XV—235 pages; supplée heureusement à l' insuffisance du dictionaire de Körting pour le roumain", Romania, 42 (1913) 148.—Dl Roques a răsfoit *opt* ani dicționarul lui Pușcariu; a observat că cuprinde mai multe cuvinte romînești decît Körting, dar n-a putut observa erorile și lipsurile sale numeroase, relevate de filologii din Romînia deja cu mult înainte de 1913!

Chiar Francejii recunosc că cunoștințile lor în privința Europei orientale sînt foarte slabe. In Revue Critique, vol. 48, p. 118 (8 août 1914) recensentul R. G. vorbind despre André Chéradame, Douze ans de propagande en faveur des peuples balkaniques, Paris 1913, zice: „L'auteur a été longtemps l'un des rares publicistes français bien au courant des questions orientales, sur quoi tout le monde parle et écrit depuis deux ans".

Nu cunoaștem vreun istoric francez care să se fi ocupat de istoriea noastră. Cunoaștem însă ce-a spus cu o ocazie un recensent. Ungurul Ladislas Réthy, Dezlegarea cestiunii Romînilor, traducere din limba ungară de Ioan Costa, Budapesta 1896, emisese ideia (!) că Muntenii, Moldovenii și Transilvănenii, cei mai orientali din toți Romanii și în special din Romanii peninsulei balcanice—precum limba lor o arată lămurit—ar fi venit ca păstori din Romagna Italiei deabia prin secolul VIII. Această părere absurdă a fost îmbrățișată de Francejii. In Revue Critique, vol. 48, p. 188 (4 Sept. 1899), recensentul B. A. vorbind despre Lamouche, La Péninsule balkanique, Paris, 1899, zice: „On demandera compte aussi à M. L. de son évidente partialité pour les Roumains; qu'il adopte la théorie ou légende dacoroumaine, libre à lui; mais il escamote (qu'on nous passe l'expression) trop complaisamment les arguments de Roesler et de son école. Enfin il semble ignorer la thèse récente et très digne d'attention de M. Ladislas Réthy sur le berceau et les migrations des Roumains". Vorbind despre broșura lui Rhéty, Meyer-Lübke, Literaturblatt für germanische und romanische Philologie, 1897, p. 236, zice: „Eŭ sînt de părere că nu numai nu s-a rezolvat chestiunea romînească prin cărticica de față, dar niciun pas măcar mai departe nu s-a făcut spre rezolvarea ei".

Pănă la izbucnirea actualului războiŭ publicul francez habar n-avea de existența poporului romîn, iar simpatiile intelectualilor francejii pentru Romînî sînt foarte contestabile.

Este adevărat că A. D. Xenopol este foarte apreciat la Paris: a colaborat la istoriea universală a lui Lavisse și Rambaud; a scris dări de samă despre mișcarea istorică din Romînia în Revue Historique, de sub direcțiunea lui Monod; a ținut 12 lecțiuni de istoria Romînilor la Collège de France; a fost ales membru al Academiei Franceze. Xenopol a repurtat însă aceste succese mai mult grație legăturilor sale *personale* cu savanții francejii, pe care-i vizita destul de des la Paris, iar în special membru al Academiei franceze a fost ales într-un timp, cînd Francejii își făceau calcule să dezlipească pe Romînia de Tripla Alianță.

Pe de altă parte toată lumea știe că Romînii revin des în literatura franceză ca tipuri de răŭ crescuți și escroci, iar conferențiarii francejii, care ne-aŭ vizitat la 1912, pe vremuri de prefaceri politice și cu scopul de a ne capta bunavoința pentru politica Franței, aveau așa idei despre gradul nostru de desvoltare culturală și maturitate politică, încît ne-aŭ ținut niște conferențe de o banalitate sfășietoare și colorate cu o tinctură de ieftină demagogie naționalistă. (Un general ne-a vorbit de vitejii Franței și de Mihaiŭ Viteazu, Valter Mărăcineanu, Peneș Curcanu).

Simpatiile Francejilor sînt pentru Unguri. Acest lucru s-a putut vedea deja din entusiasmul cu care Francejii au adoptat teoriea ineptă a lui Réthy. Iată alt caz: In Revue Critique, vol. 67, p. 436 (3 Juin 1909) Ungurul Kont, vorbind despre o carte a Ungurului Mailàth (La Hongrie rurale, sociale et politique, Paris 1909), zice: „Autorul probează că plîngerile contra ultimelor legi școlare și contra apăsării naționalităților sînt nejustificate". Nimic mai natural decît ca un Ungur să scrie o carte, în care să susție că Romînii din Transilvania sînt fericiți, și ca un compatriot al săŭ să-l laude pentru această ispravă. Cum a putut însă admite acest lucru Arthur Chuquet, *istoric*, profesor la Universitatea din Paris, directorul revistei în care Ungurul și-a publicat recensiea?!

Poate că savanții de la Revue Critique și-ar fi exprimat mai des părtinirea lor în controversa romîno-maghiară, dacă Romînii n-ar fi protestat la timp. Incontra recensiei care lauda pe Rhéty a protestat A. Philippide în Convorbiri Literare, vol. 38 (1900) pg. 109-110; încontra recensiei care lăuda pe Mailàth am protestat noi în Viața Romînească din Iunie 1909, p. 478. Nu știm dacă rîndurile lui A. Philippide aŭ ajuns până la Paris, dar ale noastre aŭ ajuns cu siguranță, căci le-am tradus în limba franceză și le-am trimes lui Chuquet, directorul dela Revue Critique.

Guvernul francez s-a grăbit să facă Ungurului Kont catedră de ungurește la Ecole des langues orientales vivantes din Paris, iar la Revue Critique „il a toujours été un collaborateur actif" (Revue Critique, vol. 76, p. 19, 5 Juillet 1913).

Cu ocaziea cărții lui Kont Bibliographie française de la Hongrie, Paris 1913, apărută puțin înaintea morții sale, E. Denis, Revue Critique, vol. 76 p. 19 (5 Juillet 1913), zicea: „Depuis Sayous, l'étude du magyar avait absolument disparu [en France], ce qui était vraiment une sorte de scandale. Kont a renoué les liens d'une chaîne qui menaçait de se rompre définitivement". Nu există încă un Romîn care să fi fost profesor de romînește

la Ecole des langues orientales vivantes, şi n-am auzit încă pe un savant francez care să fi declarat că necunoaşterea limbii romîne în Franţa „este un fel de scandal" şi care să se fi arătat îngrijorat de „legăturile unui lanţ care amenința să se rupă definitiv".

III. Cum se face că „sora noastră mai mare" ne ignorează şi ne maltratează, pe cînd Germanii ne cunosc şi ne apreciează? Răspunsul: *caracterul ştiinţii germane.*

Ceia ce caracterizează în primul rînd ştiinţa germană este universalitatea; nu există disciplină ştiinţifică care să nu fie reprezentată în Germania cel puţin prin cîţiva savanţi. Această universalitate este izvorîtă din simpatie. Germanii studiază limbile şi popoarele din lume pentrucă le iubesc. Germanii nu aŭ fumuri de „la grande nation", fumuri care să-i facă să nu iasă din ţara lor şi să dispreţuiască tot ce nu este ţara lor.

Ştiinţa germană nu este apanajul unei elite restrînse, ca în Franţa, ci aparţine tuturor persoanelor care s-aŭ împărtăşit dela învăţămîntul universitar. Profesorii secundari germani nu părăsesc studiile de specialitatea lor dupăce şi-aŭ ocupat locul în învăţămînt, ci se ocupă mai departe de specialitatea lor, constituind astfel acel mediu intelectual indispensabil pentru desvoltarea ştiinţii. De aceia în Germania, ca să rămînem pe terenul romanic, apar cele mai multe şi cele mai bune reviste de filologie romanică. Cetitorul romîn va afla cu mirare că, pe lîngă revistele de filologie generală romanică, în care cele mai multe studii publicate sînt privitoare la limba şi literatura franceză, Germania posedă şi o revistă specială pentru studii franceze, *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur.* Tot aşa se explică de ce în Germania se găsesc editori pentru cărţi oricît de speciale.

Ştiinţa germană este metodică, sistematică. Profesorul universitar german, reprezentantul prin excelenţă al ştiinţii germane, este un om cu cunoştinţi solide şi întinse şi care-şi face din cariera lui un apostolat. In cursurile sale el urmăreşte să dee studentului o imagină complectă a disciplinii pe care o predă, iar în seminarul săŭ el îl învaţă cum să procedeze pentru ca să-şi asimileze treptat cunoştinţile şi apoi să se folosească de ele pentru a contribui la înaintarea ştiinţii.

Ştiinţa germană este disciplinată. O ramură ştiinţifică are atîtea subdiviziuni, încît un savant, oricît de distins ar fi el, nu le poate stăpîni pe toate cu o egală competenţă. Savanţii germani aŭ găsit totuşi mijlocul de a da o imagină complectă şi unitară a unei ramuri ştiinţifice la un moment dat: unul din ei ia iniţiativa unei *colecţiuni* ştiinţifice; elaborează un plan general de lucru; îl comunică unora dintre colegii săi, pe care şi-i face colaboratori însărcinîndu-i cu monografiile speciale, şi... editorul e deja gata să iee publicaţiea în editură.

Astfel aŭ apărut în Germania *Grundriss der romanischen*

Philologie sub direcţiunea lui Gustav Gröber, profesor la Universitatea din Strassburg, în care limbile şi literaturile romanice se studiează de vreo 15 savanţi;—*Sammlung romanischer Elementarbücher* sub direcţiunea lui Meyer-Lübke, profesor la Universitatea din Bonn, fost multă vreme la Viena. Colecţiea aceasta cuprinde cinci serii: 1. gramaticile, 2. literaturile, 3. dicţionarele, 4. antichităţi şi istoriea culturii, 5. cercetări şi texte. Unele din aceste cărţi „elementare", ca de pildă *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft* de Meyer-Lübke, aŭ devenit deja celebre;—Publicaţia intitulată *Kultur der Gegenwart*, care apare sub direcţiunea lui Paul Hinneberg din Berlin, şi în care cei mai distinşi savanţi germani rezumă rezultatele la care s-a ajuns în toate disciplinile ştiinţifice, este unică în Europa.

Scopul suprem al tuturor cercetărilor speciale dintr-o ramură ştiinţifică este în definitiv 1. *tratatul, compendiul, manualul* şi 2. *dicţionarul.* Organizînd munca intelectuală astfel cum am descris-o mai sus, Germania a ajuns să posedă cele mai bune manuale şi dicţionare din Europa. Vorbind despre Syrische Grammatik de A. Ungnad, un recesent din Revue Critique, vol. 48, p. 119 (8 Août 1914) exclamă exasperat: „Jusqu'à quand les étudiants français seront-ils obligés de recourir aux manuels allemands ou anglais?" Dicţionarele germane cu privire la tot felul de limbi (latină, greacă, slave, romanice) sînt nu numai cele mai bune, dar adeseori singurele existente.

Ştiinţa germană se bucură de un înalt prestigiu faţă de Romîni. Cei mai mulţi şi cei mai buni dintre tinerii romîni care-şi fac studiile în străinătate se îndreaptă spre Germania. Profesorii facultăţilor noastre de Litere şi Ştiinţi sînt în cea mai mare parte elevi ai universităţilor germane. Astfel la Facultatea de Litere din Iaşi din 13 profesori (agregaţi şi suplinitori) 9 şi-aŭ făcut studiile în Germania (D-nii Bărbulescu, Bratu, Fedeleş, Găvănescu, Gusti, Mihaileanu, Philippide, Ursu, Xenopol), iar din ceilalţi 4 numai 1 şi-a făcut studiile în Franţa (Tafrali).

Actualul uriaş războiŭ, stîrnind urile mocnite pe care popoarele le nutresc de veacuri unele în contra altora, a pus pe tapet şi chestiunea „civilizaţiei latine" faţă de civilizaţia germană.

In Octomvre 1914 Dl Roques, profesor de filologie romanică la Universitatea din Paris, a venit la Bucureşti ca să-şi încaseze subvenţiea anuală de 12.000 de lei. Cu această ocazie D-sa a ţinut o conferenţă, în care, dupăce ne-a adus omagii că sîntem de origină latină caşi nobilul săŭ popor, lucru pe care l-a învăţat dela Germanul Diez, a afirmat că Romînia trebue să intre în războiŭ alături cu Inţelegerea pentru a salva civilizaţiea latină de „barbariea teutonică". Dl Roques este elevul marelui Gaston Paris.

Ne vom permite deci să amintim rîndurile pe care Gaston

Paris le-a scris în Romania V (1876) 412 cu ocaziunea morţiî luî Diez, unul din reprezentanţiî ceî maî de frunte aî ştiinţiî şi culturiî germane:

Nos lecteurs le savent déjà tous, le maître de la philologie romane n'est plus. Frédéric Diez est mort à Bonn, le 29 Mai 1876, âgé de 82 ans. Ce n'est pas ici le lieu d'apprécier dans son ensemble l'oeuvre immortelle de Diez; nous y reviendrons longuement quelque jour. La mort du doyen de notre science est un deuil peut-être plus sensible pour les Romans que pour les Allemands, puisqu'il avait consacré toutes les forces de son esprit à l'étude et à l'éclaircissement de nos langues et de nos littératures. Il n'a cessé non plus de témoigner à ses disciples *welches* une bonté et une indulgence toutes particulières. Des deux directeurs de la 'Romania', l'un a été son élève il y a vingt ans et a toujours gardé pour lui les sentiments du plus affectueux respect; l'autre est allé le visiter dans sa petite maison de Bonn et a pu apprécier autrement que par ses livres cette *anima gentile*, cette modestie presque craintive jointe à la décision la plus nette et aux vues les plus claires, cet amour exclusif de la science, cette simplicité touchante qui mêlait parfois un sourire au sentiment de vénération avec lequel on s'éloignait de lui. La nouvelle de sa mort n'était pas pour nous imprévue; elle nous a cependant causé une profonde impression, plus mélancolique encore que douloureuse. Nous sommes un peu maintenant comme des orphelins; nous n'avons plus ce doux sentiment de disciple, qui aime à s'incliner devant une parole respectée et chère; et nous nous disons aussi avec regret que nous ne pourrons plus lui offrir les quelques épis ramassés sur ses pas dans le champ qu'il moissonna si héroïquement, glanes accueillies toujours par lui avec tant de bienveillance, et avec une sorte d'admiration, comme si c'eût été quelque chose en comparaison de sa récolte. Tous les romanistes actuels se sont formés à la lecture de ses livres; puisse le sentiment de cette filiation commune les animer toujours de son esprit! Nul homme ne fut plus inaccessible aux rivalités mesquines, aux passions étroites, aux préjugés de clocher ou de pays. Il mettait son patriotisme à faire des oeuvres dont sa nation pût être fière, et il se plaisait tout particulièrement à se dire que les nations romanes auraient à un Allemand l'obligation de leur avoir révélé une grande partie de leur histoire. C'est en nous inspirant de ces sentiments élevés, c'est en continuant, avec la methode qu 'il nous a enseignée, l'oeuvre qu 'il a entreprise, que nous rendrons à sa mémoire un hommage vraiment digne d'elle.

G. Pascu

DIN LITERATURA RĂZBOIULUI

Ludwig Wolff, *Der Krieg im Dunkel, 1915*; **Rudolph Stratz**, *Lieb Vaterland*, ediţiune nouă prelucrată, 1915; **Richard Skowronnek**, *Das grosse Feuer, 1915*; **Paul Oskar Höcker**, *An der Spitze meiner Kompagnie*, (drei Monate Kriegserlebnisse), 1915. **Ernst v. Wolzogen** *Landsturm im Feuer*, 1915. Toate cărţile in editura Ullstein.

Imboldul de a citi operele de mai sus a fost dorinţa de a vedea cum cugetă societatea germană, reprezentată prin scriitorii săi, in aceste timpuri de aprigă încordare. Şi rezultatul a fost că, citindu-le, eşti cuprins de respect faţă de spiritul de umanitate ce se răsfrînge dintrînsele. Scriitorii sus arătaţi, dintre care sint unii cu un mare renume în Germania, au scris cărţile acestea sub impresiunea evenimentelor, prin care trece ţara lor. In ce-l priveşte pe Paul Oskar Höcker, un renumit şi fecund romancier german, el, în cartea arătată în titlul acestui articol, işi spune întîmplările lui timp de trei luni, August, Septembrie şi Octombrie 1914, pe cîmpurile de războiu, în calitate de căpitan de rezervă.

Ceia ce caracterizează spiritul acestor scriitori, şi prin urmare şi intelectualitatea societăţii din care fac parte, şi ceia ce se degajează din personalitatea eroilor romanelor ce le examinăm, este seriozitatea, cumpătarea şi energia bine înfrînată.

In timpurile tulburi, chiar în presa zilnică, ba, poate mai ales în presa zilnică, se reflectează sufletul poporului, în orice caz al păturii sale intelectuale. Orice om imparţial a putut să constate, urmărind presa din Germania, că cu tot crîncenul războiu, pe care ea îl duce, nu a lipsit obiectivitatea şi seriozitatea ştirilor date, nu a lipsit exactitatea în scrierea articolelor nenumărate din gazete. Parcă gravitatea momentului, prin care trece acel popor care duce un uriaş războiu pentru conservarea situaţiunei sale, o adevărată luptă pentru existenţă, nu permite luarea de atitudini ridicole, de declamare şi grandiloquenţă.

Dintre scrierile, ce le examinăm, trei sînt romane, şi ele manifestează starea de spirit din Germania, din ajunul războiului, care se părea acolo a fi inevitabil. Se expun în acele romane situaţiuni şi personagii, care sînt în legătură cu evenimentele din războiul actual. Este analiza societăţii germane, aşa cum se prezenta ea la data cînd a izbucnit conflictul războinic mondial.

Vom expune în mod succint cuprinsul acestor opere literare.

In romanul „Der Krieg im Dunkel" (Războiul în întuneric), scriitorul Ludwig Wolff redă viaţa socială din Austria, şi mai cu seamă este descrisă viaţa ofiţerilor austriaci. Personagiul cel mai de seamă din roman, este un căpitan de stat-major austriac, baronul Heinersdorff. El este îndrăgostit de fata unui general austriac, von Buschgart, şi, în povestirea acestei intrige de dragoste, se încrustează fel de fel de evenimente şi situaţiuni. Ca într'un caleidoscop apar ofiţeri austriaci de diferite naţionalităţi, fiecare cu caracteristica sa naţională. Titlul cărţii, „Războiul în întuneric", vine de acolo că partea caracteristică a romanului este expunerea spionajului, pe care-l făceau Ruşii în Austria, un adevărat războiu ascuns, războiu în întuneric, menit ca să slăbească apărarea statului austriac, în faţa duşmanului principal, Rusia. Prin intriga unei spioane, în serviciul Rusiei, anume Golubjew, care avea de unealtă un ofiţer din armata austriacă, de origină sîrb, Vidakotisch, căpitanul Heinersdorff este silit ca să-şi deie demisia din armată. El vedea cum agitaţiile Rusiei, şi spionajul, pe care-l întreţinea în monarhia habsburgică, ameninţau existenţa acestui stat şi, ca un bun austriac, se hotărăşte să-şi pună activitatea sa în serviciul patriei, făcînd la rîndul lui spionagiu în Rusia. S'a angajat capelmaistru într'o trupă de operete, austriacă, în turneu prin Rusia. Luă informaţiuni militare şi ajungînd în Varşovia, graţie legendarei negligenţe ruseşti, îşi însuşi, dela un ofiţer de stat-major rus, planurile de mobilizare ale unui corp de armată. Pentru a nu fi prins, printr-un concurs de împrejurări, conrupe pe un ofiţer aviator rus, care-l conduce în aeroplan până la graniţa dinspre Germania, unde însă a fost lovit de un glonte venit dela o patrulă de cazaci, care patrulau la graniţă. Cît-va timp, după aceasta, izbucni războiul austro-rus. In acest roman este analizată mentalitatea păturilor conducătoare din Austria, în preajma războiului, şi se vede că opinia publică, în mare parte, privea războiul cu Rusia ca inevitabil. Convingerea patrioţilor austriaci era că războiul trebuia început cît de curînd, căci ori-ce întârziere făcea ca Rusia să surpe tot mai mult bazele împărăţiei, prin uneltirile şi spionagiul său. Se găsesc în acest roman frumoase descrieri ale peisajelor din jurul Vienei, unde-şi legăna tînărul căpitan Heinersdorff dragostea sa, care n'a fost fericită, şi este redată în culori duioase natura din Austria de sus, unde era castelul familiei Heinersdorff, şi unde s'a retras căpitanul un timp, după ce a eşit din armată.

*

In romanul, „Lieb Vaterland" (Iubită patrie), scriitorul Rudolph Stratz descrie activitatea diferitelor clase sociale din Germania. Scriitorul a refăcut romanul acesta, dintr'un alt roman ceva mai vechiu, făcîndu-l de actualitate. El scrisese romanul întâiu sub impresia preocupărilor provocate de incidentele dela Agadir şi Algesiras şi, mai tîrziu, l-a refăcut, în cît, sub forma actuală, reflectează societatea germană din preajma războiului. Cum spune autorul în prefaţa care însoţeşte romanul: „In aceste timpuri, cînd din nou este o fericire şi o mîndrie să fii german, am luat ca să refac această carte, pe care eu am scris-o, cu cîţiva ani în urmă, în timpul unei vremi de adîncă pace. In pacea aparentă a zilelor dintre Algesiras şi Agadir, era cer albastru şi soare auriu peste Germania, era munca zilei şi sărbătoarea serei, şi toată lumea la noi ca oaspeţi, pe cînd împrejurul nostru era duşmănia veghetoare a unei întregi lumi, care urzea pe nevăzute, săpa fără sgomot, şi activă fără încetare". In esenţa lui, romanul acesta arată viaţa unei femei, superior înzestrată de natură, care zăpăcită de viaţa cosmopolită, încearcă deziluzii peste deziluzii, până ce ajunge să se reîntoarcă în modestul său mediu german.

Grete von Teuffern era fiica unui general prusian, care, fiind pensionar, locuia la Berlin. Generalul era un adevărat prusac, cu viaţa modestă, şi neputînd concepe că un alt gen de viaţă decît cel obişnuit în Prusia ar merita să fie trăit. El era veteran din războiul dela 1870—1871. Grete era logodită cu un locotenent de artilerie, german, Moritz Lünemann; însă nu puteau să se căsătorească, din cauză că logodnicul era sărac, şi fata nu avea zestre. Ambiţia lor era ca Lünemann să poată dobîndi o ocupaţie civilă, pentru ca să-şi asigure venitul necesar căsniciei lor. Intîmplarea face ca să i se ofere lui Lünemann postul de procurator al marei case industriale şi financiare Iwan Feddersen şi fiii. Această firmă avea de coproprietari pe fraţii Feddersen, de origină germani, dar desrădăcinaţi de mult din Germania, în cît uitaseră de origina lor şi, dimpotrivă, acum se găseau într'o crîncenă luptă cu industria şi cu capitalul german. Dîndu-şi seamă de tendinţele casei Feddersen, Moritz Lünemann refuză serviciul ce i se oferea, şi totodată şi Grete von Teuffern rupe logodna cu dînsul. Impregiurările fac ca Grete să se căsătorească cu Karl Feddersen, asociat în firma Iwan Feddersen. Karl era german de origină, dar născut în Rusia, şi trăind obişnuit la Paris, ba a şi devenit în curînd cetăţean francez. El era imens de bogat, trăia o viaţă cosmopolită şi, încît priveşte mediul german, din care se trăgea soţia lui, el îl socotea meschin şi neestetic. Curînd începu conflictul sufletesc între Karl Feddersen şi soţia lui, care se măritase cu dînsul, în vederea marei lui avuţii şi a posibilităţii de a avea o viaţă luxoasă,—căci în fond, Grete rămăsese tot fata unui general prusian, cu obiceiuri cinstite şi loaiale.

Prăpastia sufletească se surpă tot mai mult, și la urmă Grete părăsește viața Parisului și pe soțul său, și se reintoarce la familie, pentru a regăsi mediul liniștit și sănătos, deși plin de privațiuni, și astfel își regăsește echilibrul sufletesc prin reluarea vieții modeste, tradiționale.

*

Richard Skowronnek a publicat în decursul acestui an un roman „Das grosse Feuer" (focul cel mare), a cărui acțiune se petrece într'un orășel din regiunea lacurilor mazuriene. Acest scriitor a mai conceput și alte romane, publicate mai de mult, în care a expus, sub forma narațiunelor artistice, conflictul dintre poporul prusian și imperiul țarilor. In romanul „Sturmzeichen" (semne de furtună) a prevăzut atacul Rusiei împotriva Germaniei.

Acțiunea romanului „Das grosse Feuer" se petrece în orășelul Ordensburg, din regiunea lacurilor mazuriene. Acolo era reședința unui regiment de infanterie și a regimentului de dragoni Graf Smettau. Personagiile principale sînt ofițeri din regimentul de dragoni, și vreo cîțiva mari proprietari, ale căror moșii sînt în regiunea acestui orășel, lîngă granița Rusiei. La fiecare moment al acțiunii romanului se ivește conflictul între populația mazură și imperiul învecinat al țarilor. E în preajma războiului actual. Multe armate rusești sînt tăbărîte lîngă granița prusiană, așteptînd semnalul spre a o trece, pustiind totul. Până atunci, Rușii se mărginesc a trimete din cînd în cînd, noaptea, cîte o ceată de cazaci, care să jăfuiască și să dee foc gospodăriilor țăranilor mazuri, din apropiere. Impresionant este descris spionajul, pe care-l exercitau Rușii, în această regiune. O eroină a romanului, contesa Nadanyi, cumpără un domeniu chiar la graniță, și este surprinsă făcînd spionagiu rusesc, punînd sîrme de telegraf, care să unească castelul său cu un post rusesc. Romancierul evoacă în mod artistic spiritul de datorie și mentalitatea populației prusiene, din acea regiune, un popor totdeauna gata să-și apere cu arma rodul muncii sale, împotriva năvălitorilor din uriașul imperiu vecin. Este redat în roman conflictul între mentalitatea unor femei, care deși germane, dar sînt de origină franceze din Lorena, și spiritul populației prusiene, în mijlocul cărora au fost nevoite să trăiască cîtva timp. Soția unui funcționar din Ordensburg, Landrat von Döhlau, fiica unui bogat fabricant din partea apusană a imperiului, și domnișoara Françoise Eberlé, fiica unui mare fabricant din Lorena, se simțeau mai mult franceze decît germane, și se simțeau într'un antagonism complect cu concepția de viață și cu moravurile simple ale populației din acea regiune îndepărtată în răsăritul Prusiei. Romanul se isprăvește cu invaziunea Rușilor în Prusia Orientală, și cu primele încăierări în regiunea mazuriană. In tot decursul romanului apare în fond spectrul invaziunii rusești, care domina viața locuitorilor mărginași din această parte a Prusiei, și limbile de foc, care se ridicau noaptea spre cer, din satele aprinse de cazaci, năvălind în Prusia, îndreptățesc titlul suggestiv al romanului: „Focul cel mare".

*

Un renumit și fecund scriitor-german, Paul Oskar Höcker, care a luat parte la luptele din războiul acesta, pe frontul de Vest, în toamna anului trecut, 1914, își scrie amintirile sale într'un volum, intitulat: „An der Spitze meiner Compagnie" (în fruntea companiei mele). El a participat la războiu în calitate de căpitan de rezervă, comandînd o companie de Landwehr. Are observații interesante asupra modului matematic, în care s'a săvîrșit mobilizarea în Germania. Regimentul, din care făcea el parte, a servit în primele timpuri ca trupă de ocupație în Belgia, și în această calitate Höcker dă detalii interesante despre acțiunea franctirorilor în Belgia. Arată cum în fiecare sat, Germanii au găsit case, în care erau adevărate depozite de arme, de care se foloseau franctirorii. De cele mai multe ori aceștia scăpau neprinși, însă erau executați fără cruțare îndată ce erau găsiți. Localitățile, unde atacurile populației civile contra Germanilor au fost mai violente, au fost pedepsite cu cea mai mare asprime, au fost distruse. Și Höcker constată rigoarea cu care a trebuit să execute ordinele, necesitate de împrejurări și dictate de siguranța, ce trebuia să se facă pentru operațiunile militare, cu toată stringerea de inimă pe care o avea ca om civilizat. Dar legea supremă a războiului e necesitatea.

Regimentul de landwehr al lui Höcker a trecut apoi în nordul Franței și a dat lupte în împrejurimile orașului Lille.

In apropriere de acest oraș, compania comandată de dînsul a trebuit ca, pe o vreme ploioasă de toamnă, sub grindina de gloanțe și obuze să stea în tranșee, la pîndă, nouă zile și nouă nopți, într'o continuă supraveghere spre a nu fi surprinși. In lungile ceasuri libere, Paul Oskar Höcker citea Faust al lui Goethe, ascuns sub pămîntul tranșeei, pe cînd pe deasupra alerga, năprasnic și distrugător uraganul de proectile.

Dar prin viața întunecată de privațiunile și oboselile războiului, prin zarea mohorîtă de fumul incendiilor și prin ceața ploilor de toamnă, străbătea o rază luminoasă, care dădea un înțeles și un rost tuturor suferințelor. Era gîndul că sacrificiul celor de pe cîmpurile de bătălie apără căminul familiei, pentru cei rămași acasă. Cartea lui Paul Oskar Höcker este frumos scrisă, cu un humor pe care nu l-au secat suferințele din războiu, și arată abnegația unui popor care luptă contra unei lumi întregi de dușmani.

Cu o deplină obiectivitate și demnitate se arată față de dușman. Nu-i tăgăduește calitățile și nu-l acopere cu epitete dușmănoase. Dimpotrivă !...

Şi scriind aceste rînduri îmi amintesc de nişte articole, scrise anul trecut de Pierre Loti, dulcele şi sentimentalul Loti, publicate în revista franceză „Illustration" asupra războiului de tranşee. Unde este blîndeţea şi sentimentalismul obişnuit al lui Loti?—Faţă de Germani, „les sales boches", el nu are de cît expresiuni aspre şi ponegrire!

*

Scene din luptele de iarnă, din regiunea lacurilor mazuriene, în lunile din iarna 1914—1915, sînt redate de **Ernst v. Wolzogen**, în cartea *Landsturm im Feuer*. Autorul, un ofiţer bătrîn de rezervă, comanda o companie de Landsturm. Descrie viaţa grea a luptătorilor în intemperiile unei ierne geroase, rigorile vieţii de tranşee, unde a stat săptămîni îndelungate, sub grindina gloanţelor şi obuzelor ruseşti. Cu un talent deosebit, el dă viaţă situaţiilor şi personagiilor, care sînt soldaţii şi ofiţerii din compania sa, toţi oameni în vrîstă, aşezaţi, şi într-a căror amintire pluteşte necontenit dorul după cei lăsaţi acasă,—soţiile şi copiii ce-i aşteaptă. Din povestirea micilor evenimente ale zilei, a istoriei vieţii umililor soldaţi, vezi grandiozitatea sforţării poporului german, chemat ca să-şi apere graniţile ţării, ameninţate de duşmani numeroşi şi puternici. Şi, cu toate privaţiunile şi crîncenele sforţări, pe care le-a făcut, scriitorul acestei cărţi, nu are contra duşmanului ura care degradează mintea. El vorbeşte cu obiectivitate de ruşi, şi chiar cu duioşie, de soldatul muscal, care şi-a părăsit casa şi familia, şi a străbătut mii de kilometri, cu greutate şi privaţiuni, ca să asculte de porunca ţarului.

Cînd a fost crăciunul, în acea iarnă, soldaţii germani l-au sărbătorit, după obiceiul lor străvechiu, făcînd tradiţionalul pom de crăciun. Şi, atunci, căpitanul v. Wolzogen, autorul cărţii, le-a ţinut o cuvîntare, unde a spus, între altele: „Noi, mai cu seamă, aici la răsărit, stăm în faţa întunericului încarnat, în faţa poporului rus, care este, în mod ruşinos, subjugat forţei grosolane, a celui popor, faţă de care noi, totdeauna, am fost aducătorii de lumină. Şi, acum, s'au întovărăşit, cu acea putere stearpă a întunericului, naţiuni, care ar fi chemate ca să lucreze alăturea cu noi, în serviciul luminei, pentru emanciparea sufletelor.

„Francezii, cei mobili fără odihnă şi pricepuţi, cum şi verii noştri, Englejii, care-şi ascund sub o perdea de moralitate, într o scelerată ipocrizie, invidia lor josnică de negustori, şi care duc la ruină o jumătate din toată lumea, numai pentru a-şi îndeplini egoistele lor intenţiuni, ei toţi s'au făcut duşmanii luminii..." (pg. 188—189).

*

Am examinat mai multe scrieri literare, apărute în Germania, de sub pana unor scriitori de valoare. Am fost surprins de obiectivitatea şi de măsura, cu care au fost concepute şi redate aceste opere, de scriitorii respectivi, în aceste timpuri aşa de grele şi aşa de propice ca să întunece judecata oamenilor, din ţările din războiul actual. Toate aceste cărţi tratează şi expun situaţiuni şi probleme din societatea germană actuală, care trece prin aşa de grele încercări. Şi forţa morală care se degajează din ele nu este decît reflexul acelei forţe, care se manifestează pe multele şi îndepărtatele cîmpuri de bătălie, unde armatele germane duc crîncenul războiu, împotriva unei coaliţiuni mondiale. Energia, seriozitatea şi spiritul cumpănit al generalilor de pe cîmpul de bătălie, are acelaşi razem sufletesc ca şi spiritul calm şi imparţial al scriitorilor germani. Faţă de epitetele puţin literare, pe care le întrebuinţează Pierre Loti, de pildă, „Barbarie", „barbarie imbecilă", „Kaiserul seniorul vicleşugului, prinţul abatoriilor şi al cimitirelor", „Germanii fiii rasei abominabile, care are minciuna în sînge" (în articolul „Soissons", Illustration, No. 3791, 1915), scriitorii germani opun o complectă măsurare în expresiuni şi demnitate în aprecierea adversarului.

Căpitanul Heinersdorff, din romanul „Războiul în întuneric", sfărmîndu-şi cariera şi iubirea din cauza intrigelor unei spioane ruse, şi care apoi se duce el însuşi în Rusia, spre a surprinde acolo secretul operaţiunilor militare ale duşmanului ireductibil, nu are expresiuni vehemente şi triviale cînd vorbeşte de adversar. Işi face datoria cu abnegaţie şi fără sgomot.

Moritz Lünemann, care în romanul „iubită patrie", reprezintă oare-cum întruparea geniului activităţii germane, om muncitor şi liniştit, îşi urmează calea pe care crede că i-o impune tradiţia lui de german, şi refuză fără a face paradă, de a dobîndi o situaţie financiară avantajoasă, atunci cînd se convinge că pentru o asemenea situaţie trebue să facă sacrificiul sentimentelor lui de german.

In romanul „Focul cel mare" locotenentul Karl Gorski, refuză iubirea d-şoarei Françoise Eberlé, cînd aceasta-i cere să-şi deie demisia din armată în ajunul războiului cu Ruşii, cu toate că i se oferea situaţie de multi milionar. Romancierul Höcker, ori de cîte ori vorbeşte de inamicii Germaniei, de Belgieni, ori de Francezi, nu are nici o expresie de ură ori de insulte; dimpotrivă... Şi, pornirea generoasă a sufletului nu-i străină nici lui Ernst v. Wolzogen, vorbind de ruşi.

Şi aceasta este, dacă nu mă înşel, semnul unei deosebite culturi sufleteşti....

Ioan S. Neculau

D. V. PÎRVAN DESPRE CHESTIUNEA CONTINUITĂŢII ELEMENTULUI ROMAN ÎN DACIA TRAIANĂ

(Urmare)

IV. Argumente trase de autor din activitatea misionară şi din scrierile Sfîntului Nicetas, episcopul Remesianei.

Sfîntul Nicetas a fost episcopul Remesianei (astăzi Biela Palanca), în Dacia Mediterana, în a doua jumătate a veacului al IV-lea şi la începutul acelui următor. El era amic intim al Sfîntului Paulin dela Nola pe care l-a vizitat în două rînduri şi ni este cunoscut mai ales din scrierile lui Paulin, ale sale proprii fiind pierdute afară de mici şi prea puţine fragmente publicate de deosebitele patrologii.

Sfîntul Nicetas a fost mai cu samă cunoscut pînă astăzi ca convertitorul Bessilor; d. Pîrvan însă atribuie activităţii sale un cîmp mult mai întins şi deduce din poeziile dedicate de Sfîntul Paulin prietenului său, dovezi cum că episcopul Remesianei şi-a întins acţiunea misionară şi la nordul Dunărei. Reproduc textual următoarele rînduri ale d-lui Pîrvan, avînd numai grijă să dau, în faţa textelor latine citate de domnia sa, şi traducerea lor:

Vorbind de drumul pe care-l va face Nicetas (la întoarcerea sa din întăia lui călătorie în Italia, la 398) spre a ajunge în reşedinţa sa, Paulin zice:

ibis Arctos procul usque Dacos
ut olim
Tobiae Medis, ita prosequendo
ipse Nicetae comes usque Dacos
angelus adsit

vei merge la nord departe până la Daci.
şi
cum altădată a fost tovarăşul lui Tobia în călătoria acestuia spre Medi, tot astfel îngerul însuşi să însoţească pe Nicetas în mersul său spre Daci.

Prin „Daci" poetul înţelege dară pe provincialii din cele două Dacii dela sudul Dunărei. Iată acum în ce termeni defineşte Paulinus ţinutul missionat de episcopul Remesianei şi popoarele aduse de el la dreapta credinţă:

„Tu Philippeos Macetum per agros,
per Tomitanam gradieris urbem,
ibis et Scupos patriae propinquos
Dardanus hospes,

Prin cîmpiile dela Philippi în Macedonia, vei păşi prin oraşul Tomitana (Tomis?) mergînd şi la Scupi apropiet de patria ta, vei fi oaspe al Dardaniei,

prin urmare sînt citate centrele r o m a n e, cele mai îndepărtate, până unde putea ajunge înrîurirea binefăcătoare a lui Nicetas: în Vest Scupi, în Sud Philippi, în Est Tomi: graniţele acestea sînt, evident, fixate cu oarecare exagerare poetică; ceia ce e bine să reţinem, e faptul că Paulinus caracterizează, prin însăşi punctele de hotar alese, sfera de acţiune a lui Nicetas, ca prin excelenţă latină; iată acum şi popoarele „barbare" convertite:

quoque Riphaeis Boreas in oris
adligat densis fluvio pruinis,
hic gelu mentes rigides superno igne
resolvis
nam simul terris animisque duri
et sua Bessi nive duriores
nunc oves facti duce te gregantur
pacis in aulam [1]).

Ori unde, în munţii Riphaei, Borea leagă apele cu gheţurile sale dese, deslegi minţile înţepenite de gheaţă prin focul ceresc. Căci Bessii aspri ca şi pămîntul şi inimile lor şi mai aspre decît zăpezile lor, acum s'au făcut oi şi s'adună sub povăţuirea ta în bătătura păcii.

. . . .

te patrem dicit plaga tota Borrae
ad tuos fatus Scytha mitigatur
et sui discors fera te magistro pec-
tora ponit,
et Getae currunt et uterque Dacus,
qui colit terrae medio vel ille
divitis multo bove pilleatus
accola ripae.

Plagelul întregului Nord îţi zice: părinte. La cuvintele tale Scythul s'a îmblînzit şi, convins de învăţăturile tale, se leapădă de sălbătăcia lui. La tine aleargă şi Geţii şi Dacii din ambele provincii, acel care lucrează pămîntul în ţara de mijloc ca şi locuitorul ţărmurilor, bogat în boi şi îmbrăcat în sarică.

de lupis hoc est vitulis creare
et bovi iunctum palea leonem
pascere et tutis cava viperarum
pandere parvis.
namque mansueto pecore coire
bestias pulsa feritate suades
qui feras mentes hominum polito
imbuis ore
orbis in muta regione per te
barbari discunt resonare Christum
corde Romano placidamque casti
vivere pacem.

Din lupi faci viţei, duci la păşune boul împreună cu leul şi faci teafără pentru copii intrarea în locuinţa viperei. Căci convingi fiarele să-şi depună ferocitatea pentru a umbla la un loc cu turmele, tu, care, prin cuvîntul tău blînd, pătrunzi minţile oamenilor. Iarăşi prin tine, într'o regiune incultă a lumii, barbarii învaţă să cînte pe Hristos cu inimă (în limbă) romînă şi cu castitate să trăiască în pace.

1) Aici, nu înţeleg pentruce, d. Pîrvan sare două strofe ale poeziei lui Paulin pentru a le reproduce mai departe. Iată acele strofe cu traducerea lor:

Nunc magis dives pretio laboris
Bessus exsultat, quod humi manuque
ante quaerebat, modo mente coelo
calidos auri legulos in aurum
colligit aurum
verbis, et Bessos imitaris ipse,
e quibus vivum fodiente verbo
eruis aurum

Acum Bessul se bucură de o muncă mai bine plătită, căci aurul ce prin mînile sale îl caută în ghie, îl culege astăzi prin minte, în cer. Tu schimbi pe înşii dibacii căutători de aur în aur, pe Bessi înşuşi îi imitezi, scoţînd, prin cuvîntul tău pătrunzător, aur viu din inimile lor.

Care să fie oare cauza acestei omisiuni vremelnice? Faptul că se dă Bessilor un rol mai mare decît altor popoare în activitatea missionară a lui Nicetas?

Barbarii de cari vorbeşte aici Paulinus, „plaga tota Borrae" ne sînt cu toţii bine cunoscuţi: „Dacii" pagini din cele două Dacii dela sudul Dunărei,—Goţii de pe ambele maluri,—şi „Scythii" din Nordul Dunărei; căci, în ce priveşte pe Goţi, nu poate fi vorba numai de cei aşazaţi în Imperiu cari aveau locuinţe statornice, cu deosebire în Pannonia—unde Nicetas n'a predicat—ori în Moesia inferioară unde, mai ales aceştia, erau creştinaţi încă de mult,—sau, în sfîrşit, în Thracia, ci trebue să înţelegem pe Goţii din Dacia ripensă ori—mai ales—pe cei din vecinătatea ei, adică în Nordul Dunărei. În ce priveşte pe Scythi, aceştia, potrivit uzului limbii literare a vremii, sînt pur şi simplu locuitorii vechei Dacii între Tisa şi Nistru.

Nu sînt destul de bun latinist pentru a judeca valoarea literară a poeziei Sfîntului Paulin dela Nola şi nici nu-mi trece prin gînd să discut virtuţile evangelice sau talentele apostolice ale sfîntului Nicetas, dar de un lucru sînt încredinţat şi nu mă îndoiesc că orice cetitor nepărtinitor împărtăşeşte credinţa mea: argumentele d-lui Pîrvan, ca şi textele citate în sprijinul lor, nu ni dau absolut nici o dovadă serioasă că acel episcop al Remesianei şi-ar fi întins activitatea misionară pe malul stîng al Dunărei. Nici un istoric serios nu poate pune temeiu pe ele; nu pot fi privite decît ca simple manifestări ale unei imaginaţiuni poetice.

Activitatea Sfîntului Nicetas n'a putut să fie decît neasamanat mai modestă, căci precum arată Pagi, Roesler şi Hümpel [1]) faţă de exagerările poetice ale lui Paulin cînd acesta vorbeşte de hotarele cîmpului de activitate apostolică a lui Nicetas la Goţi şi Sciţi, aceştia aveau de mai de mult episcopatele lor proprii şi în Dacia (cea nouă) şi în Scythia Minor (Dobrogea). Nu trebuie uitat că în vremea lui Nicetas, pe malul drept al Dunărei sau în proximitatea fluviului, nu lipseau nici episcopiile nici episcopii.

D. Pîrvan ni mai dă încă un lung fragment dintr'un *carmen* al lui Paulin, adresat lui Nicetas cu prilejul celei a doua vizite ce acesta îi făcu în anul 402. Dau în notă [2]) traducerea foarte

1) Obiecţiunile lor sînt menţionate de d. Pîrvan în nota 754 de pe pagina 165, unde se găsesc citatele respective. Autorul nostru atribue „c o n f u z i a" ce ar fi făcînd-o zişii scriitori, „i d e i i l o r p r e c o n c e p u t e" cum că, în nordul Dunărei, n'ar mai fi ramas după anul 270 nici picior de daco-roman şi că „Dunărea a format o graniţă până la cer între nord şi sud"

2) Salut zi atît de scumpă, lumina ta am serbătorit-o totdeauna, dar în anul de faţă te-ai sculat mai strălucitoare decît oricînd, căci readucîndu-mi aniversarea lui Felix îmi dă iar pe Nicetas hărăzindu-mi prin iubirea a doi sfinţi, într'aceiaşi zi, bucuria a două aniversare: acea a plecării martirului pe care ni l-a răpit moartea şi acea a reîntoarcerii preotului viteaz pe care îl salut cu bucurie şi pe care îl primesc cu smerenie în sînul meu ca şi cum însuşi Hristos ar fi venit aici.

...Văd, la lumina ochilor mei, pe Nicetas în faţă, surîzîndu-mi. Şi în iubirea acestui părinte a cărui iubire domneşte în mine peste tot, devin însumi Nicetas (victorios), realizînd ceva din acest nume bine-cuvîntat în mintea mea, care triumfă şi se bucură în urma realizării voinţei sale celei mai scumpe.

Privindu-l lung după o lungă absenţă, gîndindu-mă că s'a întors la mine în chiar ziua serbării tale, o prea slăvite Felix, pot oare să nu cred că mîna ta mi l-a readus? Şi cine putea-va să nu vadă lămurit, în urma

conştiinţioasă a acestui lung fragment, anost şi lipsit de orice frumuseţă literară, în care, precum va putea lesne constata cetitorul, nu se zice *absolut nimic* nici de graniţele activităţii apostolice a episcopului Remesianei, nici de popoarele asupra cărora s'ar fi exercitat; mai mult chiar, nici macar nu se face menţiune de acea activitate.

Apoi după un panegiric al lui Nicetas, d. Pîrvan ni afirmă că episcopul Remesianei era: „de naştere, el însuşi, daco-roman".

Dacă prin *daco-roman* d. Pîrvan înţelege: daco-roman din N o u a D a c i e, din acea A u r e l i a n ă, pe malul drept al Dunărei, n'am nimic de obiectat; am văzut că Paulin, în întîiul *carmen* adresat lui Nicetas, pune patria acestuia în apropierea oraşului Scupi (Usküb), poate cu el să fi fost Dardanian, Illyrian, Trac sau chiar Dac din Dacia Mediterană. Dar afirmaţiunea că Nicetas era *daco-roman*, cînd ştim că d. Pîrvan susţine existenţa pe vremea acelui sfînt, în vechea Dacie, a unei populaţii daco-romane, este de natură a face pe unii cetitori mai uşurateci să creadă că autorul a vrut să zică că episcopul Remesianei era originar de pe malul stîng al Dunărei. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît, în nota 769 de pe aceiaşi pagină 171, d. Pîrvan zice:

unui semn atît de vederat, că în urma rugămintei tale hărăzitu-mi-s'a o fericire care întrece dorinţile mele şi care n'aş fi putut s'o aduc la îndeplinire nici macar prin vis.

Să revăd pe Nicetas chiar în ziua aniversării tale, să-l revăd aici, în faţa mea, să-l ţin strîns în braţele mele şi în prezenţa lui să cînt, o Felix, laudele recunoaşterii ce-ţi datoresc şi pe care o auzi... deşi nu pot exalta virtuţile tale şi meritele lui Felix fără a cînta în acelaş timp laudele lui Dumnezeu, te rog, Nicetas, deschide-mi părinteşte braţele tale, şi pe cînd odihnesc capul meu pe sînul tău, comoară de ştiinţe, pe sînul atît de bogat în iubire pentru mine, îngăduie ca sarea înţelepciunii tale să pătrundă ignoranţa mea şi ca izvorul bogat al ştiinţii tale divine să adăpe în chip neîntrerupt fiinţa mea întreagă. Bucuria mea este atît de mare încît de abia pot crede în fericirea mea. O, lasă-mă să te întreb necontenit: Te-ai întors într'adevăr? Nicetas, este oare acela pe care îl ţin îmbrăţoşat, acel către care gîndul meu îngrijit şi inima mea zi şi noapte suspina şi se trăgea! Îmi eşti redat după patru lungi ani de absenţă. Dar laude fie date lui Hristos pentrucă, deşi cam tîrziu, el te-a adus înapoi la mine! Ce mari au fost chinurile mele! Mă temeam ca cuprins în vîrtejul răsboaielor ce-şi fac veşnic acele neamuri departate, să nu fii reţinut ca rob de răsboiu în vr'o tabără duşmană! Dar precum am dorit noi, ai rupt lanţurile de cari ne temeam pentru tine; nici mările, nici ostenelile de tot felul, nici teama de Goţi, nici lungimea nici greutatea drumurilor, nimica nu te-a reţinut. Într'adevăr, Nicetas, în toate aceste primejdii ai fost în acelaş timp biruit şi biruitor prin mărimea mărinimoasei tale iubiri, ai fost totodată tare şi slab, dar totdeauna cu vitejie. Cînd într'adevăr, prietenia ta pentru mine, iubirea ta pentru Felix te biruiau, biruiai tu însuşi prin pietatea şi mărinimia ta asupra unor grele încercări. Şi acuma venerabile şi sfinte părinte, ascultă-mă şi îmi întinde o mînă ajutătoare... şi, în puterea îndoitului drept de învăţător şi de părinte, încuviinţează ceia ce am făcut bine, osîndeşte ceia ce am făcut rău, îndreaptă greşelile mele trecute şi bine-voieşte să-mi arăţi de mai nainte linia de purtare ce va trebui s'o urmez pe viitor!

Numele Nicetas e încă de vreme păgînă răspîndit printre Daco-Romani: cf. următoarea inscripție nu numai romană, ci deadreptul italo-romană, pusă în Sarmizegethusa de un înalt funcționar municipal și preot, împreună cu fiul său. (*C. I. L., 6270 [=1509]): M. Proc (ilius) M. fil. Pap (iria) Niceta II vir et fla [m] en col. Sarmiz, item sac[erd(os)] Laurentium Lavinat (ium)...*

A conchide, din faptul găsirii sale într'o s i n g u r ă inscripție, că un nume este răspîndit într'o țară sau într'o provincie, mi se pare un act cel puțin imprudent. Faptul de a se referi la Dacia T r a j a n ă cînd vorbești de Dacia A u r e l i a n ă este cu bună samă de natură a stîrni confuziune în mintea cetitorului nepregătit.

Urmează apoi paragraful următor:

Amintindu-ne de concluziile la cari ajunsesem în urma cercetării, pe deoparte a răspîndirii intensive a creștinismului în Moesia superioară, pe de alta a relațiilor—excepțional de strînse—ale acestei provincii cu Dacia Traiană, faptul că apostolul strămoșilor noștri a fost un daco-roman din Remesiana nu mai poate fi o întîmplare.

Observ mai întîiu că *prin nimic* d. Pîrvan nu ni-a dovedit că, pe la anul 400 D. H., relațiunile dintre foasta Dacie Trajană și Moesia Superioară erau excepțional de strînse; eu unul, până la proba contrară, mănțin că ele erau cît se poate de puțin strînse și că, acele ce existau se puteau întinde numai până la o mică depărtare de țerm. Tot prin n i m i c nu ne-a dovedit d-sa că Nicetas a fost apostolul strămoșilor noștri, (dacă, ca d lui, înțelegem prin acei strămoși locuitorii din epoca corespondentă a foastei provincii trajane). Apoi ce voiește d-sa să înțelegem prin cuvintele: faptul că apostolul strămoșilor noștri a fost un daco-roman din Remesiana nu mai poate fi o simplă întîmplare? Mărturisesc că nu înțeleg.

Mai departe găsim altă afirmațiune pe cît de importantă pe atît de nedovedită:

Timpul cînd vine Nicetas să întreprindă creștinarea Traco-Romanilor ramași păgîni, adică a masselor mari ale p o p u l a ț i e i r u r a l e d i n c e l e c i n c i D a c i i [1]) e deasemenea fixat prin elementele latine creștine ale limbii noastre: nașterea lor am văzut că e de pus, tocmai la întîlnirea veacului al IV cu cel de al V-lea.

Prin rîndurile de mai sus, autorul ni afirmă nici mai mult nici mai puțin că acțiunea lui Nicetas s'ar fi întins atît asupra întregii Dacii Aureliane, cuprinzînd cele două provincii: *Dacia Mediterană* și *Dacia Ripensis* cît și asupra întregului teritoriu al foastei Dacii Trajane, cuprinzînd cele trei provincii: *Dacia Porolissiensis, Dacia Apulensis* și *Dacia Malvensis*. Aceste sînt cele c i n c i D a c i i, altele nu-mi sînt cunoscute.

1) Rărit de mine.

Și pe ce dovezi, pe ce autoritate sprijină oare d. Pîrvan această îndrăzneață afirmare? N'am găsit nici umbră de atare lucru în paginile lucrării sale ce le-am cercetat până acuma. Căci nu presupun că autorul se crede în drept să ni facă această afirmare întemeindu-se numai pe imaginele poetice ale sfîntului Paulin, care ni arată pe Sf. Nicetas lucrînd apostolicește în m u n ț i i R i p h e i, din care d. Pîrvan face m u n ț i i R i p e i așezați în S a r m a ț i a n o r d i c ă de niște scriitori vechi, dar pe cari d-sa nu găsește cu cale să ni-i citeze. Presupunerea că episcopul Remesianei ar fi mers să predice creștinismul până în nordul Transilvaniei actuale nu va putea fi admisă de nici un istoric serios. Ea este întemeiată numai pe interpretarea, prin nimic justificată, absolut arbitrară a unui nume geografic, și acest nume geografic se află într'o poezie care, descriinduni călătoria de întoarcere a lui Nicetas, ni-l arată trecînd prin Tomis (Constanța) pentru a merge dela Philippi în Macedonia la Scupi (Usküb)! Și însuși d. Pîrvan, în nota 742 de pe pagina 163, recunoaște că geografia sfîntului Paulin nu trebuie luată *ad litteram*, căci itinerarul lui Nicetas dat de el ar fi: „ca și cum dela Sofia la București ai trece prin Odesa și Calafat". D. Pîrvan era deci pe deplin edificat asupra gradului de exactitate al sfîntului Paulin în materie de geografie.

Autorul mai găsește o dovadă despre activitatea lui Nicetas în nordul Dunării din faptul că, cum recunoaște Hümpel:

[Nicetas] caracterizează pe ascultătorii, respectiv cetitorii săi, pur și simplu, fără deosebire, ca foști păgîni, și prin urmare ne transportă într'un cerc de cetitori cîștigați prin „misionare": *„si gentiles suadent multos patres iterum colere, tu retine beatam professionem tuam"*. Ceia ce înseamnă că nu de mult credincioșii lui Nicetas fuseseră păgîni. Ce conchide acum Hümpel —influențat de Tomaschek!—din această presupunere, că anume ea se potrivește mai bine tocmai „ținutului central al peninsulei balcanice, ai cărui locuitori nu erau de mult creștini și de aceia se găsiau mereu în primejdia de a fi biruiți de ispitirile păgînilor", nu mi se pare așa de convingător—față de numărul destul de respectabil al episcopatelor existente aici încă dinainte de 350, lucru trecut cu vederea și de Tomaschek și de Hümpel—ci cred că vorbele lui Nicetas se potrivesc mult mai bine misionaților săi din Nordul Dunării, unde de fapt păgînismul era încă pretutindeni covîrșitor.

Dacă ar fi cum pretinde d. Pîrvan, dacă poporanii lui Nicetas ar fi fost creștini de mai nainte, cum rămîne atunci cu laudele aduse de sfîntul Paulin prietenului său, mai cu deosebire pentru creștinirea Bessilor, căci, în primul *carmen*, poetul dela Nola celebrează creștinirea Bessilor prin t r e i s t r o f e, pe cînd celorlalte popoare de abia li hărăzește cîte un vers!

Ținutul central al peninsulei balcanice, deosebit de muntos, era ocupat de popoare foarte primitive, foarte înapoiete și ale căror așăzări erau greu accesibile; era firesc deci ca creștinarea lor să fi mers încet chiar dacă, împrejurul lor, ar fi existat episcopii înainte de anul 350. Părerea autorului că vorbele lui Nicetas se potrivesc mai bine cu populațiuni din nordul Dunărei,

nu alcătuește deci și ea decit o p r e s u p u n e r e neîntemeiată pe vre un temeiu serios.

Autorul nu este mai fericit în restul argumentării sale asupra acestui punct. Intr'adevăr, el urmează:

Că interpretarea mea e mai aproape de adevăr, dovedesc următoarele două mărturii ale lui Hieronymus—contimporanul lui Nicetas—citate de Hümpel (căruia i le și datoresc), dar utilizate cu totul nesatisfăcător de dînsul,—și cari confirmă încăodată *creștinarea nordului Dunării prin anii 390—410*.

Intr'o scrisoare către Heliodor, din anul 396, Hieronymus zice: *immortalem animam et post dissolutionem corporis subsistentem... Indus, Persa, Gothus, Aegyptius philosophantur. Bessorum feritas et pellitorum turba populorum, qui mortuorum quondam inferiis homines immolabant, stridorem suum in dulce Crucis fregerunt melos, et totius mundi una vox Christus est* [1]) și la cîțiva ani după aceasta, în a. 403, Hieronymus adaogă: *de India, Perside, Aethiopia, monachorum quotidie turbas suscipimus. Deposuit pharetras Armenius, Hunni discunt psalterium, Scythae frigora fervent calore fidei, Getarum rutilus et flavus exercitus ecclesiarum circumfert tentoria et ideo forsitan contra nos aequa pugnant acie, quia pari religione confidunt* [2]).

Prin urmare e mai înainte de tot confirmată—fără a da numele misionarului—creștinarea Bessilor.

Apoi, e vorba de o *pellitorum turba populorum*; mulțimea de popoare îmbracate cu blăni, am zice cu sarici: mulțime mai înainte și păgînă și barbară. Că aceste popoare nu sînt a se căuta în dreapta Dunărei de jos, ne arată (?) informațiunile din a doua scrisoare, unde e vorba, în afară de Goții în luptă cu Imperiul (răspîndiți la a. 400 în întreg Illyricul), de Huni și Scythi. Unde e Scythia, am văzut mai sus, în Ammianus Marcellinus și ceilalți contimporani ai lui Hyeronymus: în Nordul Dunărei. Unde erau Hunii la a. 400, iarăși știm: tot în Nordul Dunărei. Ba mai mult, „Huni" și „Skythy" sînt termeni etnografici, cari stau în strînsă legătură unul cu altul: prin Sciți se înțeleg de scriitori Hunii și supușii lor din stînga Dunărei sau, cîte odată, Hun și Scit e acelaș lucru: firește tot în senzul generic de stăpînitori+supuși.

Acești Hunno-Skythi sînt deci *pellitorum turba populorum*, printre cari Hieronymus constată mai sus că, pe la a. 409, s'a răspîndit cu succes creștinismul. Că printre mulți purtători de sarici ai lui Hieronymus sînt a se deosebi și Daco-Romanii noștri, cred că e, după cele spuse, destul de clar.

Incep prin a declara că-mi este cu neputință să ieu sus zisele arătări ale lui Ieronim în serios: un izvor care-ți vorbește nu numai de Indieni, de Persani, de Etiopieni creștiniți în anul 400 d. H. și, dar chiar și de mulțime de c ă l u g ă r i c r e ș t i n i veniți din India, Persia și Etiopia (Abisinia de astăzi) și de Huni

1) Indianul, Persianul, Gotul și Egipteanul filosofează despre existența unui suflet nemuritor care supraviețuiește disoluțiunii corpului. Bessii fioroși, îmbracați în blăni, cari altă dată jertfiau ființi omenești duhurilor infernale ale morților lor, s'au lasat acuma de grozavele lor strigăte de răsboiu pentru a adopta dulcele cîntec al crucii și, în lumea întreagă, nu se mai aude decît singurul glas al lui Hristos.

2) Din India, din Persia, din Etiopia ni sosesc zilnic turme de călugări, Armenia a depus tolba cu săgeți, Hunii învață psaltirea, Sciții încălzesc gerurile prin căldura credinții, oștirea balaie și roșcovană a Goților își întinde corturile împrejurul bisericilor noastre și discută cu noi prietenește, poate fiind că cred într'aceiași religiune ca și noi.

discutînd Psaltirea nu merită nici o crezare în materie de istorie și de geografie ci trebuește înlăturat cu desăvîrșire, ca fiind absolut lipsit de valoare. Tot atît de puțină importanță dau faptului că „Huno-Skythii" sînt desemnați ca o: *pellitorum turba populorum:* popoarele cele mai deosebite, așazate pe punctele cele mai diverse ale planetei noastre au fost, sînt și astăzi îmbrăcate în blăni.

Apoi unde, în suscitatele cuvinte ale lui Ieronim, găsit-a d. Pîrvan macar umbră de temeiu pentru a conchide că Hunii sînt acelaș lucru ca Sciții și că acești Huno-Sciți aveau supuși printre cari erau și „Daco-Romanii noștri", adică niște rămășiți ale coloniei trajane? In cît mă privește, nu găsesc nimic și nu cred ca vre un om de bun simț să poată găsi nici cea mai mică dovadă în sprijinul îndrăzneței încheieri a d-lui Pîrvan.

Pe pagina 160, d. Pîrvan mai are o lungă notă în care s'ar părea că, din reproducerea unor scurte pasagii și fraze din *Explanatio Symboli* a lui Nicetas, ar voi să conchidă că latineasca acestui opuscul conține expresiuni și termene c a r i n u m a i î n n o r d u l D u n ă r e i s'a u p u t u t n a ș t e. Dovezi bine înțeles nu dă nici una și nici nu poate da, căci expresiunile și cuvintele relevate prin nimic nu se disting de acele ale celorlalți scriitori eclesiastici anteriori și posteriori.

Dealtminteri dacă limba întrebuințată de Nicetas în *Explanatio Symboli* ar fi prezentat particularități vrednice de interes, autorul atît de larg în materie de reproducere de texte latine neînsoțite de traducere, nu le-ar fi relegat într'o notă.

In aceiași notă, d. Pîrvan adaogă:

Asupra populației la care a predicat Nicetas mai aflăm în *fragmentele* lui (la Migne p. 873 sq), că era în special rurală și că barbații purtau părul lung, plete, iar pe frunte tăiet [întocmai ca țăranii noștri până azi, iar boerii și Domnii noștri în trecut] și femeile purtau cercei mari.

Adaog că fragmentul mai zice că acea populație purta și încălțăminte roșii. Dar ce rezultă de aici? Bretonii, Rutenii și mulțime de alte popoare mai poartă și astăzi părul cum îl purtau convertiții lui Nicetas și femei din nenumărate neamuri și triburi, pe toate continentele, au purtat și poartă cercei mari fără ca din atît de neînsemnate amănunte să fi încercat cineva a trage vro încheiere istorică sau macar etnografică.

Vedem deci că nici unul din argumentele scoase de autor din activitatea misionară a sfîntului Nicetas, episcop al Remesianei, nici nu este în stare să îndreptățească presupunerea că, pe vremea lui, se afla în nordul Dunărei o populație daco-romană, dar nici nu este de natură a autoriza conchiderea, în chip cîtuși de puțin temeinic, că zisul sfînt și-a întins activitatea apostolică și la nordul Dunărei. Și totuși d. Pîrvan nu ezită să încheie partea privitoare la Sf. Nicetas prin cuvintele:

Imprejurarea fericită că Sf. Nicetas a păstorit la Dunăre încă mulți ani după a. 398—402, poate chiar până la 420, a contribuit fără îndoială, la întărirea și înrădăcinarea definitivă a Creștinismului la Daco-Romani; ținutul misionat de Nicetas rămînea, potrivit sfintelor orînduiri bisericești, sub directa sa priveghere, și astfel Nordul Dunărei fu legat încă de pe vremea apostolului nostru ierarhic cu Sudul, atîrnind de diocesa illyrică a „Daciei".

V. Argumente trase de autor din scrierile lui Procop.

Trecînd la un nou ordin de idei d. Pîrvan zice:

Această stare de lucruri ne e în chip îmbucurător confirmată de un șir întreg de mărturii literare și monumentale, din vremea lui Iustinian, la un veac și ceva după repausarea Sf. Nicetas: toate aceste știri ni arată nu numai cumva ocuparea a cîtorva puncte strategice din stînga Dunărei și fortificarea lor, ci și întinderea provinciei bisericești din Sud destul de departe în Nord, cuprinzînd toată partea de miazăzi a Banatului și de sigur o bună bucată din Oltenia, precum vom arăta mai la vale. Cu acest prilej nu e de fel vorba în izvoare de o creștinare de curînd a Nordului, ci lucrul se înfățoșază ca foarte firesc și obișnuit: un fel de confirmare iuridică a unor stări de fapt existente dinainte. Dar iată știrile istorice.

Procopius vorbind de întăririle ridicate de Iustinian la Dunăre, spre a împiedeca pe barbarii ce locuiau dincolo de fluviu de a trece în Imperiu, zice că Imparatul nu numai întări cu castele puternice și dese posturi militare linia Dunărei, dar că, neavînd totuși destulă încredere în puterea de rezistență a acestor întărituri și pentru a nu da prilej barbarilor să pustiască iarăși, dacă reușiau să treacă în Imperiu, toate provinciile, luînd robi pe locuitori și distrugînd avutul lor, el prefăcu toate orașele și orășelele provinciale în cetăți întărite „așa încît fiecare așazare de țară să fie însăși un castel, sau să fie vecină cu un loc întărit"; se știe că barbarii erau absolut neinstare să cucerească cetăți întărite:... Măsura luată de Iustinian, bună în ea însăși, deși foarte grea de adus la îndeplinire, ni arată însă pe de altă parte, că nici acum linia Dunărei, cu toate întăririle ei naturale și artificiale, nu putea opri pe barbari de a trece în Imperiu, și prin urmare, că nici chiar în timpul lui Iustinian—relativ cel mai favorabil, în vremea năvălirilor, pentru provincialii din dreapta Dunărei—fluviul n'a putut alcătui o graniță între Nord și Sud.

Aceasta e cauza pentru care însuși Imparatul socoti necesar să-și întindă sistemul lui de fortificație și asupra malului stîng al Dunărei, și înaintînd pe alocurea prin castelele și cetățile sale până destul de departe în interiorul ținutului „barbar". In această privință știrile lui Procop sînt deosebit de instructive. Mai înainte de toate, el ni spune că și imparații dinaintea lui Iustinian (οἱ Ῥωμαίων τὸ παλαιὸν αὐτοκράτορες) pentru a opri barbarii de peste Dunăre de a trece în Imperiu, au întărit cu orașe și castele nu numai malul drept al fluviului, ci pe alocurea și pe cel stîng: ...οὐ δὴ ἐν δεξιᾷ τοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἐνιαχῇ ἐπὶ θάτερα πολίσματά τε καὶ φρούρια τῇδε δειμάμενοι. Ce-i dreptul, zice Procopius, întăriturile acestea nu erau clădite după toată rînduiala, ca niște cetăți bine întocmite, ci mai mult de-a scaparea, spre a nu se lasa malul Dunărei chiar de tot lipsit de apărători; barbarii din aceste părți nepricepîndu-se la asediul cetăților, lasau nesuparate chiar întăriturile acestea nesatisfăcătoare (constînd dintr'un singur turn și aparate numai de cîțiva soldați). Cînd însă veni Attila, el făcu una cu pămîntul toate spăriitorile de barbari cari mai durase, de bine de rău, până atunci.

Asupra celor cuprinse mai sus am de obiectat mai întâiu împotriva afirmațiunii dela început, adică: întinderea, în vremea lui Iustinian, [a provinciei bisericești din sud de Dunăre] „departe în Nord, cuprinzînd toată partea de Miazăzi a Banatului și de sigur o bună bucată din Oltenia, cum va arata [autorul] mai la vale..... un fel de confirmare iuridică a unor stări de fapt existente dinainte".

Și cînd vrea să ne expuie dovezile istorice ale acestei afirmațiuni, autorul pentru a da mai mare putere întăririi malului stîng al Dunărei, ni amintește cum Procop povestește că împaratul a prefăcut toate orașele și orășelele provinciale în cetăți întărite „așa încît fiecare așazare de țară sau să fie însăși un castel sau să fie vecină cu un loc întărit".

Știrea este exactă întrucît privește faptul că vestitul istoric ni aduce într'adevăr știrea de mai sus, dar ea nu se referă la orașele, orășelele și castelele dela Dunăre, ci la acele din Epir și Illyria, precum reiesă din pasajul citat de autor.

Intre aceste orașe [Sardicae, Naisopoleos Germanae și Pantaliae] așăză încă trei mai mici, Cratiscara, Quimedaba și Rumisiana și le clădi din temelii. Deoarece însă avea proiectul să ocrotească acele orașe și Europa întreagă prin Dunăre; înzestră acest fluviu cu întăriri grabnice de cari voiu trata peste puțin și așază pe mal, în diferite locuri, osteni în permanență cari să împiedece cu multă putere trecerea barbarilor vecini. Și cu toate că luase aceste măsuri, totuși nelăsîndu-se numai pe această nădejde și chibzuind în sine că, dacă, printr'un mijloc oareșcare, dușmanul ar trece Dunărea și s'ar năpusti asupra locurilor deschise și neîntărite, ar duce în robie pe toți locuitorii fără deosebire de vrîstă și ar distruge tot, nu găsi că locuitorii aveau parte de îndestulă siguranță prin cetățile așazate pe fluviu, dar mai contribui la asigurarea fiecăruia în parte prin multe întăriri de cîmp, astfel că orice așezare de țară sau să aibă un castel sau să fie în apropierea unui loc întărit, cum și făcu în Epirul nou și vechiu: unde clădi și orașul Iustinianopolis, căruia i se zicea înainte Andrianopolis.

Au reparat Nicopoli [în Epir], Phatica și Phemice...

Cele de mai sus se află în capitolul 1 al cărții a IV-a din *De Aedificiis*, referitor la construcțiile lui Iustinian în Tesalia și Epir; capitolele următoare 2, 3 și 4 sînt asemene referitoare la acele ridicate din nou sau reparate de Iustinian, tot în provinciile centrale ale peninsulei, iar după capitolul 5 ce urmează, găsim întreaga listă a acestor construcțiuni, pe ținuturi. Tocmai în capitolul 6 al aceleiași cărți IV, vorbește Procop de întăririle și construcțiunile din ținuturile mărginașe cu Dunărea.

Este deci bine stabilit că Procop, în citațiunea în chestiune, n'are în vedere orașe, orășele și așăzări de țară de pe malul Dunărei.

Mă mai văd silit să mă ridic și împotriva unei alte afirmări constituind o „gîtuire a istoriei" cuprinsă, în acelaș paragraf, anume acea că timpul lui Iustinian a fost relativ cel mai favorabil, în vremea năvălirilor, pentru provincialii din dreapta Dunărei. Iată ce ni zice în această privință acelaș Procop:

Din vremea în care Iustinian s'a făcut stăpîn pe putere, Hunii, Slavonii și Anții, aproape în fiecare an au pustiit prin năvălirile lor, în chipul cel mai crud, Illyricul, Tracia întreagă, Grecia, Chersonezul precum și toate țările și toate popoarele cari se află între țărmurile mării Ionice și suburbiile Bizanțului. Aș crede că în fiecare năvălire se pierdeau cîte două sute de mii de Romani, parte uciși parte duși în robie, astfel că în acele provincii ți se părea ca în singurătățile Sciției. [1])

Mi se pare că față de o asemene marturie, a celui mai serios istoric din timpul lui Iustinian, coroborată dealtmintrelea de nenumărate alte izvoare, trebuie, în desacord cu afirmarea d-lui Pîrvan, să privim epoca împăratului legist ca departe defavorabilă ci dimpotrivă ca hotărît nefastă pentru provincialii din dreapta Dunărei.

Apoi d. Pîrvan pretinde că, din această cauză—epoca favorabilă pentru provinciali — Împăratul socoti necesar să-și întindă sistemul de întăriri și asupra malului sting al Dunărei, înaintînd pe alocurea, prin castelele și cetățile sale, „până destul de departe în interiorul ținutului barbar“.

Această de pe urmă afirmare, cît se poate de importantă și de interesantă, nu este însă dovedită prin nimica. D. Pîrvan ni arată într'adevăr, întemeindu-se pe mărturia lui Procop, că împărații precedenți: „pentru a opri pe barbarii de peste Dunăre de a trece în Imperiu, au întărit cu orașe și castele nu numai malul drept al fluviului, ci pe alocurea și cel stîng“, d a r P r o c o p n i c i u n c u v î n t n u s u f l ă c a r e s ă n e î n d r e p t ă ț e a s c ă a î n c h e i a c ă a c e i î m p ă r a ț i s a u I u s t i n i a n n e m u l ț ă m i ț i n u m a i c u î n t ă r i r e a m a l u l u i s t î n g a r f i a ș a z a t p o s t u r i ș i î n i n t e r i o r u l ț i n u t u l u i „b a r b a r“.

Acest amănunt nu se găsește nici în Procop nici în alt scriitor contimporan, el nu este decît un adaos propriu al d-lui Pîrvan, o nouă afirmare pe nimic întemeiată, o n o u ă p e t i ț i u n e d e p r i n c i p i u.

Autorul reproduce apoi, în traducere romînă, partea din cap. 6, cartea IV-a din *De Aedificiis* privitoare la „enumerarea restaurărilor iustinianeice dela Dunăre“ mai jos de Viminacium:

„...iar dela Viminacium înainte sînt pe malul Istrului trei întărituri, Picnus, Cupus și Novae, a căror construcție și nume consista mai înainte numai în cîte un turn de fiecare. Dar acum împăratul Iustinian le-a adăugat acestor locuri atîtea clădiri și fortificații, încît cu dreptate le-a distins cu numele și demnitatea de orașe. *În fața cetății Novae, pe malul opus, era un turn de multă vreme lăsat în părăsire, anume Literata: oamenii de mai înainte ai acestor locuri l-au numit Lederata. Împăratul nostru făcu din acest turn un mare castel, extraordinar de întărit.* După Novae vin castelele Cantabazates, Smornes, Campses, Tanatas, Zernes și Duceprațum; *iar pe malul opus o mulțime altele pe cari le-a ridicat și întărit din temelii*“.

---

1) Procop. Hist. Arcona. c. 18.

N'am nimic de obiectat împotriva traducțiunii d-lui Pîrvan până la cuvîntul **mulțime:** *(iar pe malul opus o mulțime altele)*. Procop de loc nu vorbește de o **mulțime** de cetăți ci numai de **multe** cetăți, nu întrebuințează cuvîntul πλῆθος care însemnează *mulțime*, ci zice pur și simplu πολλὰ φρουρία, adică *multe* castele. Între *multe* lucruri și o *mulțime* de lucruri este mai mult decît o nuanță, o *mulțime* este, fără doar și fără poate, o majorațiune a cuvîntului *multe* sau *mulți*. Nu s'a gîndit oare autorul că traducerea cuvîntului πολλὰ prin *o mulțime* s'ar putea lua de cititorul atent, nu numai ca o traducere neexactă ci chiar și ca o traducere t e n d e n ț i o a s ă, avînd de scop să exagereze lucrările executate de predecesorii lui Iustinian și de însuși acest împărat pe malul sting al Dunărei?

Și faptul este cu atît mai inexplicabil cu cît d. Pîrvan s'a servit, precum singur arată în note, de edițiunea din Bonn a scriitorilor bizantini care, sub textul grecesc, dă o excelentă traducere latină în care Dindorf tălmăcește πολλὰ φρουρία prin *alia* **multa** și nu prin *aliorum* **multitudo**, cum fără îndoială ar fi făcut dacă ar fi vrut să traducă πολλὰ prin *mulțime*.

Apoi trebuie să mai observ că Procop califică drept *orașe* numai cele trei dintâi localități citate mai sus: Picnus, Cupus și Novae; pentru toate celelalte întrebuințează cuvîntul φρούριον, pl. φρούρια, care înseamnă: *post de strajă, loc întărit, castel, cetate*. Sîntem deci deplin îndreptățiți să tragem încheierea că „construcțiunile“ făcute atît de împărați predecesori ai lui Iustinian cît și de acesta, nu erau altceva decît *posturi întărite* pe malul sting al Dunărei, iar de loc nu așazări cu populație civilă: teritorii cu orașe și sate pe ele.

Și acuma întreb: este oare admisibil dacă Iustinian ar fi mutat hotarul împărăției, în Banat și în Oltenia, departe de malul Dunărei, ca un istoric de frunte ca Procop, care totodată era un mare demnitar al acelei împărății (senator și fost prefect al Bizantului), să nu fi menționat faptul într'o lucrare care tocmai tratează de lucrările de apărare a provinciilor împărătești și într'un capitol special consacrat apărării liniei Dunărei?

Dacă împăratul ar fi stăpînit o provincie pe malul sting al Dunărei, ar fi ridicat el oare întăriri între acea provincie și restul împărăției sau între acea provincie și barbarie? Noua graniță, departe de malul sting al fluviului, n'ar fi avut oare și ea nevoie să fie apărată prin număroase φρούρια? Și de ce ar fi trecut Procop sub tăcere tocmai acele φρούρια de pe adevărata graniță?

În tot capitolul al 6-lea al cărței a IV-a din *De Aedificiis*, nu găsim nici un cuvînt al lui care să permită încheierea cum că Iustinian stăpînea pe malul drept al Dunărei altceva decît niște posturi de strajă, în grabă ridicate și sumar întărite. Nimic nu îndreptățește concluziunea că Iustinian ar fi reînființat sau

macar ar fi încercat să reînființeze stăpînirea împărătească asupra vre-unei părți cît de mici a Daciei Trajane.

Ceva mai mult chiar. Însuși d. Pîrvan relevă cum Procop, istoric serios, amic intim al lui Belisarie, barbat deosebit de cult, senator și prefect al Constantinopolului, nici nu bănuia existența de altă dată, la nordul Dunărei, a unei mari provincii romane întemeiată de Traian. Intr'adevăr, iată ce știe să ni zică Procop acolo unde ni vorbește de castelul Pontes:

> Deoarece lui Traian, barbat tare și neleneș la suflet, i se părea lucru nedemn [de el] să aibă o împărăție nu fără margini, ci mărginită de Dunăre, se gîndi să unească amîndouă malurile fluviului printr'un pod pe care să poată trece de cîte ori ar voi să năvălească asupra locuitorilor barbari ai malului opus. Nu mă ostenesc să arăt în ce chip a clădit acel pod: se zice că arhitectul lucrării a fost Apolodor dela Damasc. Totuși el nu folosi Romanilor întru nimic: căci și revărsările Dunărei și curgerea timpului au daramat podul. Odată cu podul, Traian a așazat cîte un castel, pe fiecare mal al apei: din care unul, acel ce se află pe malul opus (stîng), fu numit Theodora, iar celalalt, așazat în Dacia [Aureliană], primi numele de Pontes, adică în latinește aceiaș denumire ca și podul. Iar de oarece fluviul se împiedecă astfel prin rămășițile temeliilor podului încît devine nenavigabil, pentru aceia este silit să-și schimbe cursul pentruca să fie și acolo navigabil. Îmbele castele fiind daramate de vechime și de năvălirile barbarilor, Iustinian August refăcu din nou, în chip foarte puternic, Pontes de pe malul drept, închezeșluind astfel siguranța Illyriei din această parte. În ce privește însă pe celalalt, numit Theodora, nu-l socoti demn de oarece era expus atacurilor barbarilor de pe acel mal.

Deci faptul, deși straniu, este mai presus de îndoială. Procop nu avea cunoștință de cucerirea și colonizarea Daciei de către Trajan. D. Pîrvan emite presupunerea că el s'ar fi făcînd numai că nu are cunoștință nici despre această cucerire nici despre existența, timp de aproape un veac și trei sferturi, a unei provincii romane la nordul Dunărei. Această simulare este inadmisibilă, neputîndu-i-se găsi nici un temeiu plausibil. Ignoranța lui Procop ne miră, dar nu ne putem îndoi de sinceritatea ei.

Apoi dacă în vremea lui Iustinian ar fi existat, în nordul Dunărei, o populațiune romanizată, Procop ar fi avut de sigur cunoștință de ființa ei și ar fi menționat-o fără îndoială în capitolul în care se ocupă de castelele clădite pe teritoriul locuit de ea.

În orice caz, cele povestite de Procop în privința întăririlor făcute de Iustinian pe malul stîng al Dunărei nu cuprind nici un cuvînt care să îndreptățească părerea că, pe acel mal, în timpul acelui împărat, ar fi existat vr'o populațiune romană. Pe țărmul stîng al Dunărei, Procop, afară de posturile de pază romane, așazate toate chiar pe malul fluviului, nu cunoaște decît barbari, nu vorbește decît de ei.

(Va urma) **Radu Rosetti**

Cuptorul lui Sima...

Cu o privire, în urmă, Slăvescu trînti ușa prăvăliei și cu o mișcare—în care părea a-și pune rămășița-i de putere și de voință—zmulse din părete tabla ruginită pe care se mai putea citi firma:

Ion Slăvescu
Tapițer. — Atelier de î...credere.

Și călcînd peste cuiele văruite ce cădeau, la rînd, din colțurile tablei, o asvîrli în căruță peste celelalte boarfe.

— Mînă! strigă el căruțașului. Și gloaba, opintindu-se, întinde sforile trăgînd spre marginea străzii.

— Ia te uită, parcă nici pe drum n'am avea loc în lumea asta" zice Slăvescu nevestei-sei ce de abia pășește, alături, cu un copil bolnav în brațe, atîrnat peste bucceaua celui ce nu e așteptat să vie...

— Mai la stînga, bre omule, iei *trotoalu* 'nainte; ai să răstorni lucrurile peste oameni, nu vezi?

— „Lucrurile peste oameni", mormăe căruțașul întinzînd numai dintr'o parte sfoara, scuipînd și mutîndu-și luleaua în cellalt colț de gură: „Lucrurile peste oameni! Ce, ți-i teamă să nu strîcească norodul? Nu vezi, frate, că n'ai nici cu ce omorî o găină?..."

Căruțașul șfichiue, căruța se hurducă și de peste grămada colțurată de lucruri alunecă încet cele două lăicere de sub care se ivesc, îndreptate spre cer, picioare de scaune vechi și așternuturi aruncate peste mindire roase, din care se cern paie lăsînd în urmă dîră.

— „Ne vede soarele sărăcia", îngînă femeia grăbind pasul şi prinzînd colţul lăicerului ce desgolea tot mai mult mizeria-i călătoare.

„Ionele, astupă şi lumina oglinzei", zice Slăvescu unuia din cei doi copii alăturaţi de hlube.

— Da' la ce, tată! Ia uită-te cît e de frumos aşa... se văd oamenii de două ori... Şi cerul şi toată lumea-i mai altfel... îi chiar ca la panaramă, tată...

— Se văd... se văd oamenii de două ori! îmi ajunge odată... Mai frumoasă-i lumea de colo... parcă eu aş trăi într'aceia... Panaramă! Scump plătesc intrarea la panarama asta.. Trage lăicerul!

Femeia mută de pe un umăr pe altul copilul adormit, gîfîie sub povara-i vie şi împiedecîndu-se din cînd în cînd de pietrele drumului, urmează şovăind căruţa.

— Mai e mult până la casa ceia?

— Nu ţi-am spus? Dela colţul şcoalei de pe bulevard, a treia casă.

— Pe bulevard, nu-i mai la vale? De ce-o luai în văzul lumii, între boeri? Cine-s vecinii?

— Iaca vorbă! parcă mai aveam eri timp să aleg! De aici ne dă afară şi dincoace cît pe ce să nu-mi primească arvuna... Căruţaşii scumpi, ca la zile de mutare. Ş'apoi, dacă-i la poziţie, cu atît mai bine; îşi mai amintesc boerii de mine.

— Te întrebam de vecini...

— Ce avem de împărţit noi cu dînşii? Ei cu avuţia lor, noi cu sărăcia noastră. N'am să fierb oala la focul vecinului. ...La stînga e casa lui Săndulescu, moşierul, şi 'n dreapta stă Sima advocatu'; — acu ştii?

— Ştiu, ştiu, gîfîie femeia; e pe acolo o casă mică, mai jos de cît *trotalu*. Aceia-i?

— De mică-i mică, da'-i la poziţie, asta-i tot.

— La ce foloseşte?... oftează ea înfăşurîndu-şi mai strîns braţele în jurul trupului slăbit al copilului. La ce foloseşte?

— Ce zici, nu foloseşte?

— Nu. Ai fi avut şi aici oricînd de lucru, de te ţineai de dînsul...

Ca şi cînd n'ar fi auzit, Slăvescu grăbeşte pasul şi petre-

cîndu-şi braţul printre ostreţele unui gard, deschide în lături o portiţă, făcînd de departe semne nevestei-sei şi strigîndu-i:

— Aici-i palatul!

Căruţa se opreşte lîngă trotuar, femeia o ajunge şi, privind spre casă, slăbeşte încingătoarea copilului ce geme şi holbează ochii, închizîndu-i iarăşi...

— Asta-i casa?

— Asta, răspunse tapiţerul grăbit să intre înăuntru.

— Ţine băetul, Lino, zice femeia întinzînd copilul unei fetiţe ce pare a se fi întors dela şcoală. Şi scuturîndu-şi braţele amorţite, clatină desnădăjduit din cap uitîndu-se la pereţii burdujiţi şi căzuţi pe alocuri, ce de abia susţin acoperişul cîrpit cu fel-de-fel de table, la prispa năruită şi la cele două ochiuri de fereastră prin care de abia pătrunde lumina umbrită de nucii care parcă străjuesc bojdeuca.

— Asta-i casă? mai întreabă femeia intrînd înăuntru.

— Ei asta-i, asta... Ce vrei, palat? Nu te mirai dese oprea căruţa la Săndulescu ori la Sima...

— Toate ca toate, dar nu-i loc; unde să dormim cu toţii?

— Noi cu Costel şi cu Ionică în odaia asta şi dincolo, pe masă, or dormi Lina cu Tiţa şi cu Silică.

— Pe masă a da Dumnezeu să ţii lucrul...

— Ziua, dar noaptea?

— Adică să lucrezi numai ziua, numai dimineaţa, la zece zile odată... ca dincolo poate?

— Lucru, lucru să vie că loc am găsi noi.

— Dar cînd va fi şi albia în casă?

— Hei, asta-i pe la vară, atunci facem umbrar sub copacii de colo...

*

Vîntul vîjie şi frunzele uscate ale nucilor alunecă pe acoperişul căsuţei în care, prin ferăstruia strîmbă, cu cerceveaua 'n cruce, se văd cîte odată lucind pe o masă, la lumina unei lămpi apropiate, bucăţi de mătasă şi suluri ce aşteaptă cu zilele să fie isprăvite. Alte ori, între copii adormiţi cu capul pe masă, stă la lucru tapiţerul sucind răbdător ibrişinuri în isonul aceluiaş cîntec... dar în cele mai multe seri e în căsuţa asta întuneric beznă şi numai tîrziu, după miezul nopţii, scîrţie portiţa ogrăzii şi se aud în uşă bătăi.

— Des-chide, tică-loaso, hai, des-chide odată; mă ţii în frig... să-mi înghe-ţe dege-tele... Parcă tu ai coa-se, tică-loaso!

Geamul se luminează slab şi uşa, oprită 'n dîmburile lutului de pe jos, de abia se crapă.

— Des-chide 'n lături! zbiară tapiţerul, izbind-o peste copilul de care nu-şi aduce aminte...

— Vai! l-ai omorît, vai! se tîngue femeia, lăsîndu-se într'o parte.

— L-am omo-rît, da, l-am omo-rît... La ce-i bun pe lume, de i-o fi scris să-l o-moare alţii... străinii. Eu, eu să-i o-mor că al meu e...

— Iar?

— Ce-ai zis?

— Ai băut banii dela şef!

— I-am bă-ut pe toţi... tu i-ai cişti-gat, tu? tică-loaso! Mă tul-buri, mi-i rău... fă-mi o ca-fe...

— Las' acu, iaca-i ziuă...

— Fa-mi o ca-fe, că te zzdro-besc de-ai bi-nelea şi pe tine şi pe şarpe... Dă-mi lampa.

— Ce să faci?

— Să lu-crez.

— Să lucrezi acu, în halul ista?

— Acu, iaca acu, ca să ai ce roade mîne.

— Nu ţi-a mai rămas nimic?

— Am dat tot, pe vin, ca să-mi mai amor-ţesc ne-cazul. Şi dacă am dat nu mai am... Că doar nu-s ca Sima, advo-catul... să-mi intre de dimineaţă până 'n sară bani în buzu-nar. La mine vin ţîr-ţîr, ţîr-ţîr, şi-i soar-beţi cum soar-be pămîntul uscat apa...

— Noi n'am mîncat în sara asta.

— Să beţi mîne... apă. Hai, dă lampa.

— Lasă, omule, copiii să doarmă...

— Dormire-ar...!

Cu mîna tremurînd Slăvescu apucă lampa; proptindu-se în uşori merge împleticindu-se până la masă şi căutîndu-şi lucrul rămîne înlemnit lîngă copiii adormiţi sub oghialul de mătasă... Un răget ese din gîtleju-i amorţit şi trîntind lampa pe colţul mesei bîjbăe tîrînd şi izbind de pămînt copiii aiuriţi, ce se 'nghesue unul în altul şi dîrdîind de spaimă se 'neacă 'n plîns.

— Jigăniilor! aşa dor-miţi voi, hai? cine v'o învălit? Spuneţi, că vă tur-tesc aicea!

— Ne era... frig tată, îngînă fetiţa cea mai mare ascunzîndu-şi capul după umărul surori-sa.

— Ne ela fig, repetă băeţelul cel mic tupilîndu-se după un scaun.

— Să vă fi culcat îmbrăcaţi, dihăniilor!

— Taca-ţi gura, nu speria copiii. Na, cafeaua!

— Gura? Stai, să-ţi dau eu ţie.

Şi încleştîndu-şi mîna după braţul femeei o învîrte 'n loc şi o încîrjoaie sub lovituri în ţipătul copiilor ce se reped şi-i prind din putere pumnii.

— Omori pe mama, tată!

— Ma-ma! ţipă cel mai mic lovind pe tatu-său peste spate.

— Ai să mă ucizi, nebunule, faci două păcate! îi strigă femeia din odaia vecină privindu-l cu ură.

— Pă-cate, pă-cate faci tu că umpli lumea de jigănii: iaca cei de colo 's păcate... Calici la poarta oamenilor!

Lumina slabă a lampei aîumate îi arată straniu chipul în oglinda de lîngă fereastră.

— Iaca panarama", mormăe el. Şi cade, istovit, pe un scaun.

*

Fulgi mărunţi de zăpadă se 'nvăluesc şi se grămădesc pe marginile străzii. Felinarele legănîndu-se pe sîrme, dau umbrelor forme bizare şi de abia lasă să se zărească fumul dela case, împrăştiat de crivăţ.

Fără de lucru, de cîteva zile, Slăvescu umblă şi 'n sara asta în sus şi 'n josul străzii, şi nu-i vine să intre în casă de groaza celor şase guri flămînde; tîrîndu-şi nehotărît paşii pe lespezile lunecoase, se gîndeşte într'una: „de-ar adormi" şi furişîndu-se pe lîngă poartă trece grăbit înainte.

La Sima e şi 'n sara asta lumină mare; prin reţeaua perdelelor lăsate se vede lume, iar după mirosul ce se răspîndeşte în aer se simte pregătirea unei mese îmbelşugate.

— Şi noi n'avem pîne", oftează el lungindu-şi pasul şi uitîndu-se chioriş spre casa luminată.

Portiţa ogrăzii lui scîrţie şi în întredeschizătură se arată

un copil ce cercetează strada; el îl vede şi dă iute după colţ, la vale.

— Nu era tata. A trecut dincolo de Sima, zice băeţelul, tremurînd şi îmbrăţişînd soba.

— El, el era, îngînă femeia, i-am cunoscut mersul... O fi uitat şi drumul în sara asta...

— Mamă, mi-i foame, scînceşte o fetiţă gata să adoarmă.

— Aşteaptă, Tiţică, să ne aducă tata pîne.

*

Mătăsuri în culori vii lucesc iar la lumina lămpei şi tapiţerul întinzîndu-se în lungul şi 'n latul mesei potriveşte cît e noaptea de mare, „baclavale" şi „ciubucuri".

— Odihneşte-te de-acuma, îi mai lucra şi mîne" îi zice femeia, din pragul uşii, privindu-l cu milă.

— Mîne? Mîne lucrez pentru poimîne şi azi, vezi bine, e pentru mîne... Aşa-i blestemul meseriaşului, ca mine, să nu mai aibă odihnă... Sima, advocatul, îşi umple într'o zi chimirul şi poate dormi pe urmă... Da' eu, de n'oiu pungări o săptămînă...

— Dă, n'ar fi fost aşa de nu te apucai de băutură.

— Hei, ce ştii tu? întăiu am băut pentrucă vedeam eu că aşa are să fie şi acu beau pentrucă-i aşa. De n'ai capital, copiii sînt lanţuri şi meseria-i ocnă făr' de ziduri.

— Nici alţii n'au bani, dar nu beau şi trăesc bine.

— Hei, nevastă; aceia nu-s ca mine, nu se gîndesc de aici într'o lună... Aceia mănîncă şi eu beau ca să amorţesc, să nu gîndesc, să nu-mi aduc aminte... Îmi îndoi oasele potrivind oghialuri şi la plată cît? opt lei bucata... Ce să fac? unde să-i dau? la chirie, la lemne, la haine, la pîne? Îi beau ca să nu-mi mai aduc aminte. Halal de Sima! Trece pe aici, drept şi ţanţoş, cu cîrdul de ţărani după dînsul, le spune în şapte vorbe trei minciuni şi-şi umflă chimirul!... A doua zi alţii şi alţii... pentru unii o vorbă din carte, pentru alţii zece din capul lui şi merge, îi fac drojdie banii în pungă... Ia uită-te în ogradă! Şi-o adus pădurea întreagă. Şi slugi, şi mese... Cuptoru-i arde, îi arde într'una!...

— Ar fi aşa de-ar bea şi Sima?

— De-ar bea până să nu-i mai încapă tot ar avea de unde..

da' de ce ar bea Sima? Ce grijă are?... Închide odată uşa, femee, mă 'nneacă mirosul.

— Ce miros?

— Mirosul cela... nu ştii? miros de belşug... de... uf! iar miroase cuptorul şi mă 'neacă! Închide!

*

La fereastra casei tapiţerului nu se mai vede lumină de cîteva zile, numai o licărire slabă face pe trecător să bănue că înăuntru pîlpie focu 'n sobă. Omătul acopere ograda şi netezimea-i lucioasă e o tăcută mărturie de uitare şi pustiu...

Un cotei, legat la colţul casei, ese din cînd în cînd, pe sub cele două scînduri împreunate 'n şopru, mîrîe la drum, se 'nvîrte în loc şi tremurînd se 'ncovrigă iar pe grămăgioara de paie nemăturată încă de vînt.

De departe se aude un fluer...

— Tata! tata! strigă odată cei doi copii care-l mai aşteaptă în sara asta, şi se grăbesc spre poartă.

— Ptiu! bată-vă norocul... ce staţi aici în ger?

— Te aşteptăm, tată!

— Iaca v'am adus, ici, în hîrtie...

— Ce tată? Ce ne-ai adus, pîne? întrebă într'un glas copiii cătînd să măsoare cuprinsul legăturii ce se vede trecînd mult de o parte, sub braţul strîns, cu degetele ascunse adînc în mîneci.

— Ce-i acolo, tată? întrebă timid Costel.

— Taci că te bate, îi şopteşte Ionică.

La lumina palidă a felinarului umbra şovăitoare a lui Slăvescu se lungeşte pe pereţii casei şi copiii, zgribuliţi, se reped la uşa crăpată deschizînd-o în lături.

— O venit, mamă, şi ne-o adus..

— V'am adus, na! bîlbîe el.

Şi pune pe masă legătura.

Femeia se scoală cu greu din colţul patului şi-l întreabă deslegînd basmaua sub ochii aprinşi ai copiilor.

— Ce-ai adus?

— Două pîni şi masline.

— Numai atît?

— Dă-ne, mamă, se roagă copiii înfometaţi.

— Numai atîta ai adus şi-s două zile de cînd n'ai dat pe acasă... Noroc că a luat fata, pe lucru, dela Sima.

— Is sărate, mamă, zice unul din copii lungindu-și limba: mai dă-mi pine.

— Să-rate? Nu vă mai place nimic de cînd îmbucăriți dela til-harul de Sima... Sărate? Nu-ți place, jiganie, hai marș! dincolo-i iar masă mare.

Și apucînd de-o mînă copilul speriat, îl îmbrîncește afară...

— Bețivule! țipă femeia oprind ușa. De nu era Sima muream de foame.

— Sima! de cînd vă 'nfruptați... spurcăciunilor?

Și aruncîndu-și paltonul pe umeri Slăvescu se 'ndreaptă spre poartă...

*

Lumina roșie bate 'n geamul căsuței tapițerului. Pe stradă se aud oameni alergînd în fluieratul gardiștilor ce se chiamă într'una.

— Foc! foc! țipă femeia năpustindu-se afară...

Din fumul gros și negru ce 'nvălue casa lui Sima, țișnesc limbi de flacări și 'n huruitul pompelor și a goarnei de alarmă de abia se deslușesc țipete: „ajutor! ajutor! apă!" înăbușite de loviturile tîrnăcoapelor și pîrîiturile grinzilor pe care furtunele par a stropi scîntei.

— Cheia! unde-i cheia de apă! țipă femeia tapițerului, alergîndu-i înainte.

— Să-l stin-gi? Las', las' să ardă cuptorul lui Sima!

Constanța Marino

George de Porto-Riche

— Insemnătatea operei lui —

In toate piesele sale, Porto-Riche desvoltă o singură idee, care formează esența teatrului său: iubirea birue rațiunea, dăinuește multă vreme, e mai tare decît viața și ucide. Cînd un autor urmărește cu o asemenea stăruință o gîndire unică și cînd expresia ei în forma dramatică întîmpină un interes așa de viu și exercită o înrîurire atît de necontestată, ca cea a scriitorului francez, e natural să presupunem că într'însa trebue să fie ceva puternic și neobișnuit.

Epopeia iubirii s'a cîntat de multe ori înaintea apariției *Indrăgostitei*, în opere care au vibrat de durerea sau de fericirea eroilor ei, dar nimeni n'a închinat un imn mai jalnic și mai profund omenesc dragostei adevărate, ca George de Porto-Riche. Data primei reprezentări a *Indrăgostitei* va rămîne pentru multă vreme fixată în analele teatrului universal, ca punctul de plecare al unei inspirații nouă.

Intr'adevăr, rareori o operă a putut stîrni o emulație mai justificată și numai la intervale depărtate, observația realistă a vieții a putut înregistra cu mai multă precizie, un episod de însemnătatea celui întîlnit în piesele lui P.-Riche.

Ideia exprimată în *Amoureuse* trebue să fi copleșit pe însuși autorul sub greutatea puterii ei revelatoare. Numai astfel se explică de ce P.-Riche n'a izbutit în întreaga sa carieră dramatică, decît să lărgească și să evidențieze în mod stăruitor vechea sa concepție, fără a-i mai adăuga nimic nou in alt senz. Preferăm gestul înțelept al autorului *Indrăgostitei*. Decît o silnicie evidentă în elaborări variate și decît o goană, mereu reînoită, după o originalitate obscură și dubioasă, mai bine o idee unică și mare, desvoltată până în ultimele-i consecințe.

Se pare însă că zadarnic Porto-Riche a desfășurat, într'o singură

direcție, atîtea calități uimitoare de observație justă și de psihologie fină. Tema *Indrăgostitei*, oricît de simplă și de clară s'ar părea, n'a fost pe deplin înțeleasă de toți cei care au avut prilejul să asiste la desvoltarea ei.

Se știe că eroina piesii e mai tînără decît soțul ei. In oarecare momente de revoltă, cînd Etienne îi aruncă în față o mulțime de mustrări nedrepte, ea îi reproșează trecutul, iubirile lui mercenare, care i-au uzat puterea de afecțiune și lipsa lui de dragoste pentru o femee, care-l adoră cu puterea primei ei iubiri. Mulți au vrut să vadă aici motivul principal al piesei, din care să deducă principiul ei conducător. Morala reeșea astfel cu limpezime din simpla privelişte a antagonismelor de vrîste și avea încă avantajul de a oferi criticii un larg teren, pentru desvoltarea considerentelor de circumstanță. Bărbații puteau fi lesne învinuiți că nu-și alcătuesc o căsnicie trainică mai din vreme, că ignorează afecțiunea duioasă a femeii, că o împing la destrăbălare prin indiferența lor... Ce perspectivă ar fi izbutit mai mult să atragă privirea criticului spectator, decît acea care constitue subiectul unor asemenea tirade elocvente?

Nu vom tăgădui că și constatările acestea își au marea lor însemnătate, dar ne întrebăm dacă ele ar fi fost suficiente, ca să determine nu numai rezistența în timp a unei piese, ci și emulația febrilă, pe care ea a provocat-o la mai toți autorii de seamă ai teatrului contemporan.

Ne pare că altceva se inalță cu putere din concepția piesei lui Porto-Riche. E constatarea faptului etern, că iubirea invălue întreaga viață omenească și determină gesturi, a căror impetuozitate n'o poate domoli nicidecum rațiunea. Ideia prezentată astfel nu apare nouă. Dar „simplicitatea e pecetea adevărului" și marile idei sînt, de obiceiu, atît de puțin complicate! Totul e felul nou cum a privit autorul fața cunoscută, dar etern schimbătoare a iubirii și atitudinea pe care a determinat-o în întreg teatrul contemporan.

La lumina teatrului lui Porto-Riche, multe elucubrații literare s'au dovedit absurde și au făcut să ne putem da seamă cîtă artificialitate se ascunde uneori în operele unor scriitori de seamă. Să luăm, de pildă, exemplul piesei *Amants*, a lui M. Donnay. Actul al treilea se sfîrșește cu un cap de operă de sfîșiere sentimentală. Eroii, îndrăgostiți, neputîndu-se iubi în voe, se despart zdrobiți și plini de disperare. In actul al patrulea însă, fostul amant se întoarce dintr'o călătorie lungă, cu totul vindecat de vechea dragoste.

Ei bine, e de ajuns să citești *Le Passé*, a lui Porto-Riche, ca să te convingi de absurditatea acestei transformări neașteptate. Cum, o călătorie, fie ea oricît de lungă, e un paliativ sentimental? Dar că iubirea dăinuește, înfruntă timpul și izbucnește din nou cu pasiune, ne-o dovedește perfect Porto-Riche în *Le Passé*.

Trecutul nu e decît complectarea *Indrăgostitei*, care rămîne nucleul

teatrului acestui autor. Iubirea rezistă vremii, dar rezistă pentrucă e puternică, pentrucă se infiltrează în sînge și fiindcă se manifestă ca un principiu esențial de viață și asta ni se arată în *Amoureuse*. Acolo Etienne iubește pe Germaine cu o dragoste rece, care izbucnește numai la intervale, egoistă, sfidătoare și brutală. E felul cum îi place lui Porto-Riche să descrie, în genere, iubirea bărbătească. Dragostea Germainei, dimpotrivă, e pasionată, jertfitoare, instinctivă și nemărginită. E felul mai abstract, în care se manifestă iubirea feminină. (In *l'Infidèle*, ea merge până la sacrificiul vieții).

Aceste două feluri de iubiri se ciocnesc în mai toate piesele lui P.-Riche și formează sursa peripețiilor dramatice. Iubirea femeii e mai totdeauna exasperată de ușurința și indiferența bărbatului iubit și exasperarea se rezolvă într'un gest curios, repetat în cîteva din piesele scriitorului francez: femeia ignorată în afecțiunea ei, se aruncă în brațele primului venit care-i cerșește dragostea. Gestul acesta e iminent în *l'Infidèle* și *les Malefilatre* și împlinit în *Amoureuse* și *O dramă sub Filip II*. Această formă stranie a izbucnirii revoltei feminine, n'a fost dintru început înțeleasă. Acum patru decenii s'a pus pe seama inexperienții autorului. Mai apoi repetînd gestul în *Amoureuse*, P. Riche a făcut să se întrezărească mai clar tragicul lui profund și adevărat.

Dar oricît de mari ar fi deosebirile de caractere între ființele care se 'ndrăgesc și oricare ar fi prăpastia care desparte manifestarea felurită a iubirii bărbătești de cea feminină, legătura dragostei e prea puternică spre a nu rezista diverselor ciocniri. Repet: aceasta e ideia principală, care corespunde adevărului veșnic, în piesele lui Porto-Riche. Și noutatea gîndirii sale nu constă în revelarea eternității dragostei, — doar aceasta a arătat-o deajuns Shakespeare in *Romeo și Julieta*,—ci în constatarea faptului că dragostea izvorăște adesea din contradicțiile firii și se menține prin mizeria adîncă a ființei omenești.

Dacă *Amoureuse* ar fi tratat, în special, chestiunea aportului de dragoste obosită a bărbatului în domeniul vieții conjugale, valoarea ei ar fi fost sensibil micșorată. Intre însemnătatea reală a *Indrăgostitei* și cea pe care ar fi avut-o dacă ar fi desvoltat un subiect de o importanță temporară, ca cel amintit, e deosebirea care ar exista, de pildă, între *Goana Torțelor* și *les Tenailles* cele două piese cunoscute ale lui Hervieu.

Goana Torțelor, tratează o temă etern omenească: dragostea părinților pentru copii, care-i infinit mai mare de cît cea a copiilor pentru părinți. *Les tenailles* e îndreptată mai mult împotriva legii aspre a divorțului, din Franța, care face ca două ființe să fie strînse în cătușe, contra voinții lor. Dar dacă legea divorțului s'ar modifica în Franța, așa ca desfacerea căsătoriei să poată fi obținută prin voința unuia din soți (un asemenea precedent a mai existat acolo), această transformare ar avea o repercusie nefavorabilă asupra dăinuirii temporare a piesei lui Hervieu.

Și așa cum o măsură legală ar putea distruge dintr'o dată interesul unei opere de artă, tot astfel un aranjament social, (de ex. ca bărbații să se 'nsoare mai de tineri) ar distruge însemnătatea pretinsei teme a *Indrăgostitei*. Și apoi, căsătoria tardivă nu e norma generală...

Considerată însă în fundamentul ei etern, cît de nessemuit mai importantă apare tema *Indrăgostitei*, pe care în *Omul de altă dată* Porto-Riche o precizează și mai mult. Acolo, el cere dragostei cea mai îngrozitoare jertfă pentruca de pe altarul plin de sînge, să proclame puterea invincibilă a iubirii. Nimic nu poate doborî această formidabilă putere: nici ura, nici desgustul, nici crima.

Cînd la sfîrșitul *Indrăgostitei*, Etienne se întoarce acasă și află că Germaine îl trădase, aruncîndu-se în brațele prietenului său, o alungă, dar după prima furie o oprește și îi cerșește îndurarea: „Ah! de ce îngrijorarea și gelozia m'au făcut să redeschid această ușă? De ce te-am împedicat să pleci? Prin ce contrazicere grozavă a inimii m'am reîntors? De acum voiu mai putea pleca oare? Vai! ne-am sfîșiat ca doi dușmani, cuvinte ireparabile au fost rostite, te-am ignorat, m'ai înșelat, și sînt aici. Se pare că sîntem legați unul de altul prin tot răul pe care ni l-am făcut, prin toate infamiile pe care ni le-am spus. Ce înjosire!"

In această replică se cuprinde întreaga tragedie a iubirii din piesele lui Porto-Riche. Autorul a accentuat importanța acestei situații, repetînd-o în *Omul de altă dată* și în *les Malefilatre*.

Astfel, Porto-Riche a dărîmat influența școalei romantice, care introdusese liberul arbitru în materie de dragoste. Noblețea artificială și plină de emfază a renunțărilor sentimentale, pe care amanții îndurerați o afectau în teatru, practicînd-o cu o fervoare cam suspectă, a dispărut ca prin farmec la atingerea operei lui Porto-Riche. Eroii încărunțiți nu mai renunțau înduioșați la dragostea lor senilă și nefericită, în favoarea cavalerului tînăr, care se ivea în calea iubitei și cucerea farmecele ei candide. Femeia nu mai jertfea cu o bunătate îngerească dragostea ei ignorată, spre a prileji iubirea pașnică a rivalei, cu amantul neîndurat.

De acum, dragostea intra și ea în lupta aspră, animală, reintegrîndu-și frămîntările în acea generală *struggle for life*. Și în goana grozavă după izbîndire, cei mai slabi trebuiau să cadă jertfă săgeților, de astădată otrăvite, ale lui Cupidon.

In *Omul de altă dată* eroul se ucide, cînd inima femeii adorate e cucerită de însuși tatăl său, și în *l'Infidèle* amanta preferă să se omoare, decît să asiste la trădarea ei. Aceiași implacabilitate a destinului se manifestă totdeauna în izbucnirea valurilor tulburi ale dragostei. Noblețea sufletească nu mai are nimic de a face cu mișcările de gelozie. La eroinele lui Porto-Riche, gingășia sufletului Desdemonei, se amestecă cu izbucnirile tumultoase și brutale ale lui Othello. Și așa, odată cu apariția *Indrăgostitei*, povestea idilică și trandafirie a iubirii, își nărui palatele-i de aur...

Frămîntările iubirii sînt aceleași în toate piesele lui Porto-Riche, dar e în *Amoureuse* o împrejurare particulară, asupra căreia vreau să atrag, în deosebi, atenția cetitorului. Etienne, eroul dramei, e un savant, căruia dragostea mereu prezentă și stăruitoare a Germainei, îi strică obiceiurile de viață liniștită, necesară studiului. Această stăruință e cea care determină mai ales ura lui Etienne împotriva soției sale și mustrările pe care i le aruncă fără încetare.

Rațiunea lui se revoltă împotriva femeii, care-i răpește prin insinuări de o perfidie vinovată, timpul atît de necesar lucrului său, dar în cele din urmă pornirea pătimașă a instinctului de dragoste birue rezistența sa. Etienne e conștient de această slăbiciune și, cunoscînd puterea de atracție a femeii sale, renunță să mai lupte împotriva farmecelor ei.

Ei bine, duelul acesta al rațiunii cu instinctul, e cel care, după mine, consacră *Indrăgostitei* o valoare superioară celorlalte piese ale lui George de P.-Riche. *Omul de altă dată* va fi conținînd o observație mai bogată a vieții, momente mai tragice și e scrisă, poate, cu o artă mai desăvîrșită, dar dacă ar avea mult mai multe calități, încă n'ar putea să egaleze însemnătatea *Indrăgostitei*. Lucrul este atît de evident, încît mă miră că nu i-a semnalat critica franceză.

Nu s'a văzut oare că în *Amoureuse*, P.-Riche reînnoia pe o temă modernă, lupta antică dintre spirit și corp? Că *Thaïs* și *Salomea* reînviau în drama autorului francez, cu întreaga luptă a spiritului împotriva atracțiilor senzualității? Dar de astădară, cît de serios motivată și cît de elocvent susținută!

După ce spiritualismul ascetic al primei ere creștine prilejise nenumărate drame asemănătoare, iată că, într'un moment de frămîntare antireligioasă, vechea problemă apare sub un aspect neașteptat și cu un caracter cu totul acut. In pragul secolului al XX-lea, P.-Riche dădea un nou teren de luptă, desfășurării antagonismului dintre spirit și corp, după ce bărbații cei mai de vază ai științii și cei mai simpatici oameni ai bisericii demonstraseră deșertăciunea și inconsecvența care se ascundeau sub principiile ascetice ale dogmei creștine.

Femeia, cu atracțiile irezistibile ale ființei sale, era mai ales obiectul urilor ascetice. Și iată că retragerea înspăimîntată a lui Paphnuce din Thebaida, în fața acestor grații, se repetă după douăzeci de veacuri, în centrul vieții libere și libertine, a Parisului: Etienne fuge de atracția Germainei. Dar de astădată nu teama religioasă de păcat determină mișcarea, ci dorința de a putea munci în știință pentru binele obștesc, muncă pe care prezența neîncetată a femeii iubitoare o zădărnicește, fără întrerupere. Imaginația cea mai stranie n'ar fi putut inventa o temă mai senzațională, care cu toate acestea să conție atîta justeță implacabilă și atîta tragic adevăr!

Oricît de însemnată ar fi laturea aceasta a gîndirii dramaturgului francez, ea n'a determinat nici o mișcare de imitație în teatru. Toată e-

mulaţia s'a manifestat în cealaltă direcţie, principală, a concepţiei sale şi anume în considerarea puterii neînvinse a dragostei, care doboară stavila voinţii, moralităţii şi raţiunii.

Privite în acest senz, marea majoritate a operelor lui Bataille şi Bernstein, parte din cele ale lui Coolus şi Brieux... cum şi multe din genul comediei uşoare, reprezentată de Flers, Veber, Capus, Caillavet... sînt produsul influenţei exercitate de teatrul lui G. de Porto-Riche. *Les Hannetons* a lui Brieux, e exact *Amoureuse* în comedie. Şi cine ştie dacă Shaw, în *Iubitul femeilor*, şi Beyerlein au fost străini de această influenţă.

Numele pe care le-am citat nu sînt din cele mai mici, care ilustrează teatrul modern. Gîndindu-ne la ele, ne putem da seamă de valoarea reacţiunii, pe care concepţia lui Porto-Riche a determinat-o în teatrul contemporan.

Aureliu Weiss

Lui Don Juan
în eternitate

ii scrie

Bianca Porporata

I

Azi, ziua lui Iove, a 3-a din Sagittar.

Juan, ce păcat că ai murit!

Tocmai acum, adică la acel anotimp din ale mele şi din ale vieţii, cînd ar fi fost mai nemerit să ne fi întîlnit amîndoi.

Fiindcă nici cu un an mai înainte nici cu unul mai în urmă, această întîlnire nu ar fi fost un neînsemnat lucru, minunat prin concordanţa drumurilor noastre cu totul deosebite, spre tot neînsemnatul act al trecerii noastre unul pe lîngă altul.

Fireşte neînsemnat!

Tocmai acum Regele Cataloniei e pe moarte. Patru naţiuni mor cu îndîrjire, ucizînd la rîndul lor un duşman din care ţîşneşte plumb, şi ale cărui răni sîngeră fier călit... Un dragon ceresc ieri a doborît şi nimicit două Lebede înaripate. Preţul cărnei de juncă s'a urcat... nu se mai află miere în stupuri... atîtea lucruri mari micşorează comerţul nostru eventual, şi dacă te-ai urca în astre am fi pe loc nimiciţi în nimicul terestru.., *Terra*, gămălie de ac auriu în vastităţile cosmice.

Don Juan, în totdeauna am ştiut cu cine stau de vorbă, şi sînt sigură că, cu toate aste mari evenimente, secunda indefi-

nitului care asvîrle sîngele mai viu pe suprafeţele lumilor misterioase ale corpului iubitei tale, îţi sînt probleme mult mai definitive.

Juan, nu cred să fie totdeauna vesel traiul în eternitate. Tu, care aveai o mobilitate aşa de oportună şi erai fidel eternului voluptuos şi eternului frumos pe multele sale exemplare, trebue să ţi se pară cam uniformă viaţa şi timpul cam lung.

Dacă nu aş avea credinţe tari şi fanatisme puternice, dacă împotriva orbirii celorlalţi oameni, nu aş fi sigură de metempsicoze şi transmisiuni, dacă nu aş avea ideia că totuşi sub vreo formă te-aş mai putea întîlni, poate nu aş risca o corespondenţă aşa de vagă...

Norocul meu e că nu-ţi cunosc chipul, solemnul chip oficial, aşa că te voiu putea uşor şi sigur găsi sub forme multiple.

Nu ştiu cum s'a făcut, — te-au neglijat zugravii, sau eu nu am văzut puţinele tale fotografii postume, dar nu sînt silită cînd voiu avea fluidica percepţie că am dat de un exemplar al tău, să zic: Nu! e cu cinci centimetri mai scurt ca Don Juan! Aş contesta pe Romeo, Apollon, Hamlet... zadarnic mi-ar spune ei date şi probe, dacă nu ar semănă cu cei cinci Romeo sau patru Hamleţi pe care îi ştiu, aş refuza evidenţa; cît despre Apollo, iconografia lui e unică—cea din Belvedere—şi nu i-aş face nici graţia unui muşchiu mai puţin încordat.

Don Juan, am de gînd să-ţi spui o mulţime de lucruri intime, să te iau arbitru pentru o mulţime de palpitante chestiuni în care eşti competent, dar mai ales aş fi voit să pot lua cu tine cîteva lecţii...

Simt că am talent—uite, sînt sigură că dacă noi doi am avea plăcute raporturi amicale, ai avea niţel necaz cu mine... dar şi puţină bucurie.

Cine ştie mai bine decît tine că sînt fel de fel de femei! Unele au mania să le săruţi pe frunte. Au auzit pe semne că e sediul onoarei în domeniul sărutării. Altele, nu pot suporta să le săruţi pe un anume punct geografic al gîtului, şi îşi pierd tot elanul, cînd ai avut stîngăcia s'o faci. Unele clipesc la lumină, şi altele nu văd decît în întuneric. Sînt şi de acele care nu păcătuesc o slovă scrisă, iar altele se aştern pe hîrtie... Impractice, dau de lucru mai mult... Pe vremea ta trebue să-ţi fi făcut multe neajunsuri, exemplarele de felul ăsta. Ce nevoe de atîta scris! Eu sînt ca ele Juan. Ce vrei,—mici manii nevindecabile! Ce vînătoare nu are riscuri? Ce păsări n'au năravuri?

Juan, ca şi pe vremea ta apune soarele; florile aruncă parfum peste umărul corolelor şi ameţesc înserarea; ca şi atunci oamenii care n'au griji de amor, vor să cineze copios. Dac'ai băgat de seamă, totdeauna cei sătui,—mănîncă.

Dac'ai fi cunoscut tu viteza automobilelor care ţipă acum în depărtare, cu cît oare statistica raporturilor tale ar fi fost mai bogată?

Mergem la masă, Juan... De un singur fel de hrană sînt mereu flămîndă.

Tu ai cunoscut, Juan, şi pe lacoma Manola şi pe suava Clara, dar nu le-ai cunoscut pe amîndouă într'o plămadă,—nu m'ai cunoscut, Juan. Am grijă să-ţi spui că e aluat fraged; ştiu că e considerentul care primează.

E păcat, Don Juan, sînt sigură că e păcat... Asta e o convingere care îmi strică somnul... şi mi-l şi drege.

O convingere e un lucru grozav, Juan! Iar eu sînt Bianca Porporata, o femee, nu o fecioară... E tot ce ai tu nevoe să ştii despre mine în legăturile noastre absurde.

II

...Mîna, mîna mea în întuneric...

Juan, mîna mea!...

E întuneric şi am văzut braţul meu luminînd în întuneric. E alb, Juan, închipueşte-ţi că e alb. Trage o curbă vie, un mister ciudat în umbră. Nu e nimic aprins în odae, şi în oglindă el se vede clar luminat din el singur, ca o torţă. Seamănă cu braţele de statui de prin lume, în gesturile lor eterne.

Oameni nenumăraţi au adorat şi adoră încă aceste curbe de marmoră, şi ce sînt ele decît nesimţitoare pietre în care dorinţa sau amintirea s'au chinuit turnînd fiorul în degete tremurătoare, să realizeze carnea visată sau iubită?

Şi ale mele sînt vii, vii şi zădarnice! E întăia oară că-mi văd braţul, Juan, braţul alb de marmoră vie, pe care nu-l iubeşte nimeni.

Până acum, legate pe osia încheeturilor, braţele mele au

fost două furci neobosite, care au făcut slujbe umile. Şi iată că acum în umbră, văzîndu-le ca două transparente rame sacre, o mîndră ură pentru umilirile lor trecute mă cuprinde.

Luate de peste cap, unde îmi făceau o cunună somptuoasă, le-am întins împreunate în vîrful degetelor prelunge, şi o durere imensă pentru soarta lor obscură, le-a dat mişcarea sublimă a desperării.

Au trecut acum pe dinainte-mi din marmoră şi porţelane, din paste fine, şi sidefuri într'o singură clipire de ochi, procesiunea nesfîrşitelor braţe scupturale, şi alte mii de braţe viitoare se înoadă şi se desnoadă înainte-mi, şi nici unele nu vor nemuri perechea de ramuri atîrnate, cu o curbă uşor bombată, de bustul meu muiat în întuneric.

O milă cumplită, simţirea unui păcat fără remediu a întins arcul lor elastic. Le iubeşte şi sora mea Licia şi vecina Flavia cea bătrînă, care nu e nici rea, nici bună,—e un gust mijit sub domul frunţii ei înguste, cu părul roş ca tinicheaua ruginită. Se uită cu ochii mici şi galbeni ca de pasere şi cu gust de poame dulci pe gura ei lată; le netezeşte unghiul gînditor dela cot la vîrfurile degetelor pătate cu roşu de capriciul sîngelui, cîntărindu-le cu vorbe gustoase,—din ascuţitul moale al cotului, pe al cărui razăm îngust se urcă spre frunte braţul, de care mîna, ca o frunză de palm, atîrnă din încheetura gingaşă a pumnului. Se miră fără odihnă de mătasa albă a pielei prin care se vede, ca printr'un tulpan, sîngele şi mai ales drenajul minuscular al vinelor albastre.

De cîte ori mă vede, dispreţuindu-mă, se închină numai braţelor mele. Mă plictiseşte. Trag ades peste ele mînica hainei. Nu ştiu de ce mă supără, în loc să mă bucure. Mă supără că le vede ea, ca şi cum ar fi o greşală, şi le păstrez mereu mai transparente cu cît cît trece timpul peste ele în umbră, atît încît uneori mi-e frică să nu se spargă pojghiţa ireală a pielei şi să nu scape de sub ea rîurile revărsate şi cruda ţesătură ce învăluesc. Dar azi simt cum se tae o dungă între sprîncenele mele împreunate de grijă. Plecînd armonios pe un galb plin şi sinuos, cînd să se prindă de pîrghia umerelor, ies din drumul prevăzut de măsura precisă a artei, şi se rotunjesc prea bogat la rădăcină. Oare faţă de frumosul etern, nu păcătueşte forma lor cumva?

Nu am pe nimeni, Juan, să-mi spue că ele sînt ale mele şi

cele mai frumoase, că sînt unele şi vii, cu măsura lor, una,—numai a mea, cu modelarea lor, una — numai a mea. Pieritoare minuni pe care nici un amant nu le va măsura în podul cald al palmelor sau în marmoră eternă, ci numai vînăta îmbrăţişare a putregaiului, singură, va săruta curba lor unică.

III

Marea, Juan!...

Ce uşor e să fii fericit! Cine a născocit durerea? Ce neînţelegere crudă a lipsit omenirea de minunata desfătare fără umbră?

Simt oboseală să caut înapoia vremilor, sîmburele strămoşesc al suferinţelor de acum.

Ce puţin lucru e mintea, ce palidă e cugetarea, ce mici sînt minunile oamenilor, ce şterse eroismele, ce slabe puterile!

E deasupra mea cer neisprăvit, cîmpie împrejurul meu, încît pot crede că cuprinde tot întinsul, flori prin care calc adînc, fără să le ştiu numele, grîu tăiat, holdă aurie de pîne culcată, şi la dreapta mea, Marea.

Marea, Juan!... Tu ai cunoscut-o chiar pe aceasta. De ce îi zic „neagră"? Fiindcă a ucis toate cutezanţele, a înecat toate ticăloşiile şi furtunile ei i-au înghiţit duşmanii în totdeauna!

E cea mai frumoasă femee din lume şi cea mai mîndră. E unica şi eterna. Şi e albastră azi... Parcă m'aş simţi nebună să cred că e vreodată altfel. Aşa de albastră parcă s'a sfărămat topaz. Nu e adevărat ce spun oamenii, eu sînt sigură că surîsul ei vopseşte cerul până departe cu un surîs mai palid şi că el nu e albastru decît din culoarea ei.

Pentru ce puţin lucru ne-am putea lipsi de viaţă! Simt că m'aş ucide de necazul că apa ei în pumnul meu e incoloră, şi cînd îi dau drumul pe lama valurilor tremurătoare, cobaltul ei scînteiază iarăş.

Tremură azi încet şi lin ca un cîmp care clipeşte, şi aruncă în mai abia o singură lamă spumoasă ca un palpit de viaţă cadenţată.

Ştii tu mirosul ei dedeparte, ce răsuflare amară şi caldă!

E principiul ei generator de mare creatoare, e parfumul sexului ei ce se exală.

Mă duc singură, adinc prin flori necunoscute, cu cîmpia lumei împrejur şi cu Marea în dreapta, mă duc la casa de pescar care se vede acolo departe....

IV

Juan, plouă.

Eu cînd eram mică iubeam cu pasiune ploaia.

Tu cum erai, cînd erai mic, Juan? Ce ciudat om mic trebue să fi fost tu!... Iată-mă deodată neliniştită. Ce dar am să mă nefericesc!

Aş vrea acum să te văd aşa cum erai mic, să te ştiu.

Erai tu un nepăsător copil cam palid şi buclat, sălbatec ca vînatul?...

V

Am un amant...

Am un amant! Da. Eu Bianca Porporata, alba ta amică, ultima ta cucerire imaterială, eu cea pură şi mîndră!

De ce te superi, Juan? De ce această nedreaptă indignare? I se pare plugarului făcută lumea pentru a încolţi sămînţa, şi natura închinată destinului lanului fructuos. Făcută îi pare ostaşului pentru luptă. Acel ce caută dealungul existenţei o piatră quaternară, nici nu şi-o poate închipui pierdută şi risipită.

Şi tu ai proclamat cît ai trăit că nu e în lume decît „Amanta"..... de ce acum te necăjeşti?

Nu mă crezi. Şi mă umileşte îndoiala ta. De ce vrei tu să fie sterpe darurile mele, Amice? Mai ruşinoasă mi se încălzeşte faţa decît dacă ai fi găsit ascuns la mine un paj... Tu mă desbraci de puterea mea de femee; de ce ocara asta a îndoelii?

Fiindcă ai trimis suflarea ta vreodată aproape şi m'a respirat, şi ţi-a spus că nu am aroma niciunui păcat?

Tu nu mă crezi... şi acum mă desmeardă îndoiala ta, Juan!

Am un amant, Juan! A fost la mine în seara asta. A venit fără să-l simt în întunericul grădinii şi m'a prins pe după frunte, uşor, cît abia s'a răsfirat părul subţire şi truda zilei s'a spulberat.

Pe gît m'a sărutat fără să-l pot mustra, pe gîtul gol unde mă supăr şi nu vreau; s'a plimbat fără voe înainte să-l pot opri şi a intrat lin pe sub mînica largă până la umeri, m'a înfiorat peste sîni cuprinzîndu-i, a lunecat dealungul glesnelor ca un tremur, prin porii opaci ai hainei, peste tot s'a strecurat, tînăr şi răcoros, ca un scutier din ţinuturi nordice, şi eu am stat pe locul unde m'a cuprins şi fără apărare l-am lăsat să se joace cum i-a plăcut.

E fantastic, şi astăseară n'a vrut decît desmerdări uşoare, cu mîni mai subţiri ca adierea penelor de hulub. Dar alteori vine aprig, încruntat şi rece şi mă răstoarnă, mă ia brusc, mut şi violent. Şi mă supui, înfricoşată. Sau fierbinte mă arde şi mă doare pretutindeni, mă osteneşte şi mă asudă. Mai rar mă strînge în braţe ucigătoare de nimicire, mă bate şi mă alungă, dar astăseară de abia mă atinge, mă aţîţă şi nu mă satură, amantul meu şiret ca un paj.

Nu vrei, Juan, să vii să astîmperi tu ce a trezit amantul meu, *vîntul*, şi nu a săturat?

VI

...eu ştiu cum iubesc băeţii mici...

Juan, mi-a venit o idee—nu ştiu dacă e bună sau rea, nici nu vreau să ştiu,—parcă cine vreodată a putut măsura binele şi răul? A venit necăutată, din isvoarele sfinte, nestăpînite de nimeni, de unde curge această apă misterioasă a gîndului.

Juan, sînt singură în Carmelul de aci. Parcă ar fi împrejur oameni destui, dar eu nu-i văd demult. Nu ştiu bine dacă sînt oarbă sau dacă altă boală îmi face neputincioasă vederea de aproape: nu încep a deosebi decît de unde se închide orizontul meu, numai de dincolo de porţi şi de zăvoare.

Nu ştiu de ce şi de unde am venit aicea. Parcă m'aş fi deşteptat dintr'un somn letargic, pierzînd toată amintirea numai a unor lucruri.

Cei de aici îmi vorbesc o limbă pe care parcă o înţeleg — dar uneori îi aud numai ca un vuet gonit de glasurile dulci dinăuntru-mi, alteori ca o obositoare pedeapsă — alteori ca o crudă chinuire pe care o primesc fără s'o înţeleg, urmîndu-i cu gesturi a căror folos şi chibzuire nu le pricep...

Juan, fiindcă mi-e urît...

Ai văzut tu oameni purtînd pe drumuri fără ţel şi cenuşii, samarul cumplit al Urîtului, mai sterp ca o pustă?

Nu i-ai văzut fiindcă nu te-ai uitat la ei, ai întors privirea ta care nu trebuia să poarte decît scîntei peste scîntei şi luciri fără umbre, sclipiri de fericiri fără melancolie, clopoţeii cristalini ai lucrurilor fără reflexul lor melancolic, pentru a putea desăvîrşi menirea ta de paj al amăgitoarelor minute de desfătare, în amăgirea totală a delirului care e viaţa.

Tu nu puteai privi nimic urît, fiindcă ai fi prins pe fiinţa ta o umbră care ar fi întunecat diamantul atracţiei cu care trebuia să chemi, şi al veseliilor ce trebuiai să împrăştii.

Ţie nu ţi-a fost permis repaosul durerii, mîngierea milei, deliciul suferinţei şi divinitatea plînsului, tu dispensator de fluturi strălucitori,—ai amorului fără suferinţă.

Aş vrea, Juan, să-mi închipuesc că trăieşti, să poţi fi tovarăşul meu. Să stăm frumos de vorbă. Să rîdem.

Frumosul cîntec al risului, cînd îl aud aşa de rar cîntîndu-mi în gîtlej, tremurîndu-şi uimitoarea armonie pe buzele mele, mă opresc singură în loc, mai fericită decît cînd cîntă în frasin privighetoarea!

Dacă ai fi un băeţel mic, Juan, ai veni la orice ceas pe portiţa întredeschisă. M'aş juca stîngaciu cu tine, şi ţi-aş da mingea pe o sărutare, cînd ar pica din aruncatul tău sburdalnic în poala rochiei mele; cînd ai sufla năduşit tare, te-aş şterge pe păr cu grijă, şi ca să te înşel dela nebunii ţi-aş da caramele de Parma parfumate, şi te-aş prinde cu întrebări să-mi spui micile tale necazuri şi să-mi destăinueşti grijile tale mărunte.

Eu ştiu cum iubesc băeţii mici, Juan! Intăi sălbateci nu-i poţi ademeni cu nimica apoi, sdrobiţi de propria lor putere cheltuită, le vorbeşti binişor ca să nu-i sperii, până îi culci pe braţe. Atunci ei se lipesc acolo ca şi cum te-ar fi cunoscut de cînd lumea, se agaţă de gîtul şi de rochia ta de nu-i mai poţi desprinde şi încep să te iubească fără noimă şi tot sălbatic, cu aceiaşi putere cu care te ocoleau, cu o ciudată simţire în care fără conştiinţă se amestecă iubirea filială, fraternă, cu instinctul încă adormit al amantelor viitoare.

Eu ştiu cum iubesc băeţii mici, Juan: ca şi mai tîrziu!

VII

Clar de lună . . . .

. . . .

. . . .

VIII

...ca o signoră mascată...

Juan! Luna, amica noasră, nobila noastră confidentă, am surprins-o astă-seară trecînd pe drumul ceresc învăluit în întuneric, trecînd pe după nori, către un misterios „rendez-vous" ca o signoră mascată.

Avea mersul acela nobil şi lin ce-l ştii, şi înapoia vălului gros era tot frumoasa patriciană pe care o adoram împreună.

In misterul ei era atîta demnitate şi în portul ei atîta seninătate încît am isgonit orice gînd curios şi nu mi-am pus chinuitoarea întrebare, dacă acel spre care se duce această mîndră signoră învăluită, e demn de un aşa bogat noroc.

Aşa se va fi strecurat prin umbra florentină către tine, vre-o amantă mascată, mîndră patriciană care îşi abdicase orgoliul, îşi îngenunchiase virtuţile, îşi mlădiase făptura... Şi fiindcă „*se ducea*" Juan, nu trebuia întrebată dacă erai demn de asta... Juan, cînd viaţa nu e numai ceia ce luăm depe alţii, e totdeauna ceia ce pierdem depe noi...

IX

Corbii...

Astă seară, după apus, au sosit deodată şi au umplut cerul, două armate de corbi croncănitori. Se învîrteau, într'un cerc

mare, ca o cohortă întunecată, desenînd curbe cîrmuite de cine ştie ce legi păsăreşti.

S'au urmărit aşa, într'un joc neînţeles nouă, sus, foarte sus, pe urmă s'au lăsat drept în jos, năruindu-se ca o ninsoare deasă şi neagră pe pomii noştri seculari, unde au părut ca nişte ciorchini de struguri întunecaţi.

Apoi au plecat toţi în coloane lungi, şi numai cîţiva au rămas răzleţi ca nişte boabe uitate după cules.

De unde şi dece au venit?

Ce prevesteau, ce veşti aduceau?

Din al cui cadavru hrăniseră foamea lor de hoituri? Unde mergeau?

Musafiri cu parfum de iarnă, în seara asta cu apus timpuriu şi palid de August!

Tîrziu, numai doi au tăiat drumul liniştit al aerului, încet şi foarte jos.

Doi corbi cu pene de tăciune lustruite,—scăpaţi păreau din privirea gemene şi strălucitoare a ochilor tăi negri...

X

...astăzi îmi eşti drag!

Juan, azi am să-ţi spui ceva cam ridicol—ştiu că nu urăşti umorul—: Te iubesc!

Aşa cel puţin mi se pare.

Cînd mă gîndesc, Juan, la Desdemona, la Julietta, la Marguerita, mă simt cuprinsă de îndoială. Sînt eu în stare pentru tine de suferinţe aşa de celebre?

Ce are aface! Mi-eşti foarte drag. Asta vezi e sigur... astăzi.

De altfel Donna Veronica, dădaca sbîrcită a amicei mele Joachima, spune despre o mulţime de lucruri că: „Asta vine pe urmă".

E posibil, Juan, ca „pe urmă" să fiu în stare pentru tine de o mulţime de lucruri plictisitoare şi grandioase. De crime, de sacrificii, de dureri şi de devotamente, de moarte şi mai ales de viaţă.

E mult mai uşor să mori pentru cineva, decît să trăeşti pentru el.

Aşa spune Veronica, dar eu cred că tot ce a fost putere în tine s'a consumat în lucrarea obscură şi neştiută de tine, care m'a adus să-ţi spui acest cuvînt de cutezătoare înfrîngere; şi mai cred, din ce ştiu eu de mine, că ceia ce ar veni pe urmă, Juan, ar fi lucruri pe care nu ţi le-aş spune, le-ai tăgădui împotriva evidenţei celei mai superbe, din cauza acelui invincibil amor, pentru tine şi pentru întregul principiu masculin al universului, pentru plăcuta şi nesuferita ta mîndrie, solidară chiar cu acest bondar care se plimbă pe pantoful meu, cu coaja lui adamantină şi solemn ca un Burgrav, dacă el ar fi mascul.....

XI

Ai văzut tu cum mersul femeei se leagănă, mlădiind capricios trupul pe resorturile fragede ale încheeturilor? In gestul acela, ea se iubeşte ades pe ea singură.

Il face de multeori cînd nu o vede nimeni — şi totuşi iubindu-se pe ea, în sensaţia fiinţii ei proprii, fie subt ochii altora, fie în odaia întunecoasă, fie într'o insulă pustie, iubeşte în ea pe amantul ce nu o vede, pe cel ce e departe, sau pe cel ce nu l-a întîlnit încă, pe cel ce o presimte şi o vede, pe cel ce nu se va naşte niciodată, pe toţi cîţi sînt sau ar putea să fie, pe toţi... afară de cei ce au trecut.

Ca să sting cutele învoltate ale hainei, am tras mîna peste mine dealungul pieptului până aproape de genunchi. Şi lîna moale, tunsă de pe o oiţă tînără cu ochii blînzi şi naivi, lîna docilă a tunicii şi-a stins involtarea şi s'a lipit de forma trupului meu, desenîndu-l moale sub mînă.

Juan, o bruscă dorinţă s'a strîns ca un chiag în mine.

Aş fi vrut să treci tu mîna aşa, Juan!

Vreau, şi sufăr fiindcă mînile tale de ether impalpabil sînt netrebnice acum...

XII

Mi s'a părut c'ai venit in umbra grădinii...

Ei sînt încă la prînz cu lumini şi sgomot, la ospăţul lung întins în fiecare seară, şi i-am lăsat.

Am plecat pe alee până am dat de întuneric. Mă gîndesc, sau nici nu mă gîndesc, răstorn capul spre pologul de boltă întunecată, înfiptă cu gămălii de aur.

Dar astăseară cînd am ajuns la gardul grădinii mi s'a părut că ești acolo, în umbră, și m'am speriat de bucurie, și m'am cutremurat de spaimă și repede te-am sărutat neștiind ce să fac de spaimă și de bucurie, te-am sărutat fiindcă ai venit și ca să pleci.

Niciodată nu te sărutasem. Și acum... așa de iute... fiindcă m'am speriat de plăcere în întuneric.

Și ai fugit.

M'am așezat pe îngusta canapea de piatră. Prea mare pentru unul, prea mică pentru doi, e bună pentru acel unul pe care-l fac doi îndrăgostiți lîngă care, printr'o minune, rămîne totdeauna cît ar fi de strîmt, loc alături.

Ai putea ședea lîngă mine, Juan!

Pe unde ai venit? Porțile mari deschise, cu aleia lor împietrită, sînt în plină lumină, și unul din meseni vede totdeauna orice umbră ar intra pe acolo.

Lumina vie a aleei mi-a înfiorat umerii. Prin fundul parcului unde e înalt inul, gardul e putred. Ușor ca o umbră sveltă, ai sărit peste el, te-ai dus prin fund unde sînt așa de deși smochinii și prinnapoia clădirii întunecoase ai răsărit lîngă boschetul de chiparoși pe unde mă plimb în fiecare seară. Și speriată, fericită, te-am sărutat fiindcă nu puteam vorbi, te-am sărutat ca să nu țip de plăcere și să te trădez, ca să astup emoția mea imprudentă, ca să nu fac sgomot te-am sărutat și te-am gonit.

Atît am vorbit astăseară amîndoi.

Și acum nu-mi aduc aminte deloc ce gust a avut vorba asta pe care ne-am spus-o neașteptat...

XIII

„Ce frumos lucru e păcătoasa de iubire, până ce trece..."

Azi te așteptam. M'am îmbrăcat un ceas... Timp pierdut!

Ce curios lucru e să te îmbraci așa mult pe așa căldură, cînd tendința naturală spre răcoare e să te desbraci cît mai mult. Fiindcă e cald aici, Juan. Poate tu nu știi. Nici eu nu știu dacă spiritele sînt la aceiași temperatură cu noi.

După ce m'am îmbrăcat, m'am impacientat și am gonit cu piciorul meu îmbrăcat cu atlas indigo pe Cora, cățelușa favorită, care s'a uitat la mine cu ochii ei mult mai frumoși ca ai vecinei mele Flavia, plini de durere și de resemnare, sentimente canine prin excelență.

Ceasul arată o oră neisprăvită — ora la care trebuia să fi venit de mult. Și am trîntit o ușă sculptată de Canido—nu știu mai mult ca tine cine e Canido—probabil e unul din acei despre care zece inși în șir au întrebat: „Cine e Canido?" și de atunci a devenit celebru.

In fața mea e o oglindă mare, culcată într'un sicriu de abanos.

Ce oribil lucru e iubirea! desgustător ca febra eruptivă. Eram roșie, Juan, roșie până la gît.

La masă Licia a spus ca 'ntotdeauna o prostie și în loc s'o învelesc în miez de pîne ca să nu se vadă, sau s'o înghit cu vin de Cipru ca să nu se simtă, am întrebat ce a spus, și a repetat, deslușit, așa încît toți s'o poată gusta cu tomate napolitane,—felul favorit al lui Don Camillo.

Don Camillo care are grijă să nu slăbesc și să mă menție la o măsură cerută de înalte și nobile meniri, m'a servit copios cu parmezan autentic de Parma, frumos ca un masacru de petale subțiri de crizanteme albe, și a primit în schimbul generosității sale o privire care l-a lăsat uimit—din ochii mei albaștri, pe care i-a văzut uneori înverzindu-se —a primit o privire neagră.

Și tot nu veniseși....

M'am dus acoperită cu un văl subțire să culeg trandafiri.

Moțăiau sub căldură. Și cînd m'au văzut cu foarfeca ucigătoare, s'au ridicat ca un punct de exclamare. Niciodată n'am omorît trandafiri! Pedro, grădinarul, e călăul lor ordinar.

Trei boboci galbeni, gemeni, au plîns o roză voluminoasă—mama lor, și sufletul meu avea un gust mai amar ca frunzele de oleandri tenebroși dinapoia cărora pîndește Don Camillo.

Tăiam trupul unui tînăr „Romeo Novarese", stropit cu roșu, cînd fierea scurgîndu-se prin tocurile înalte din piele de capriță de lapte, a ucis un biet bondar, care va fi trecut pe registrul de stare civilă a gîndacilor, la rubrica „morți subite și misterioase". Apoi grațiind o „Dona Lée" albă ca zăpada, am simțit un gust de pralină vanilată.

Ce frumos lucru e totuşi păcătoasa asta de iubire până trece!....

Veniseşi Juan! Mi-a zburat necazul ca un porumb ursuz.

Juan, sceleratul meu favorit, veniseşi însfîrşit!

Te asigur că Licia nu e aşa proastă cum crezi, fiindcă mi-a spus într'o zi, cu ochii plini de cuţitaşe, că tu nu iubeşti pe frumoasa Carlotta, fata librarului depe Corso cea cu gura cît un nasture de sidef...

Ce rea e Licia fiindcă crede că nu iubeşti pe Carlotta şi ce proastă e cînd crede că iubeşti pe alta....

Parcă pe mine mă priveşte dacă tu iubeşti pe cineva, fie chiar pe mine!

Ceia ce nu face acum ca Duminica asta de vară să fie scrisă pe micuţa carte a zilelor care putrezesc în gunoiul timpului, ci aşezată între filele subţiri de carte a vremei plăcute, e că te iubesc eu.

De nu mă vei iubi, sau cînd mă vei iubi, va fi prea tîrziu, nu te voiu mai cunoaşte, Juan!

Odihneşte-te! Arăţi grozav de obosit. Se vede că ai dormit prea mult şi nu-ţi prieşte. Noima ta e să nu dormi niciodată.

Ciudat gust de emetic au toate saţiile. Mă gîndesc cum ar trebui să fie al tău vreodată....

Saţiul hranei — al suferinţei — al beţiei—al fericirii—saţiul sclaviei—al libertăţii, al vieţii—toate care umplu măsura şi încreţesc şi creştetul de desgustul ultim!

Toate saţiile... dar ăsta!...

Ce revulsie! Nici închipuirea lui n'o pot suferi: saţiul nesaţiului tău!

Adesea vii la mine răvăşit de saţiu şi desgustul tău trece în mine împotrivă-ţi şi se contopeşte cu plăcerea mea de tine, ca o mixtură cu gust sălciu.

Dar azi nu ştiu ce are oboseala ta, ceva care-mi place.

Imi aduc aminte că ieri eram frumoasă şi nu dormeam ca alteori peste viaţa mea vie; eram frumoasă şi nu în oglindă am văzut-o... ci plutea numai în impalpabil şi în aerul odăii umbroase.

Tîrziu de tot ţi-am spus că ceilalţi sînt duşi la tîrg, şi nu

ştiu de ce nu ţi-am spus-o mai de vreme, şi amîndoi am vrut să ieşim din odaia umbroasă afară, la ochii luminei.

Ne-am plimbat prin toţi spinii din fundul grădinii şi am sărit un gard şubred şi mărunt ca o jucărie; e mult mai lesne decît să treci peste gardurile orgolioasei făpturi...

De ce azi desgustul saţiilor tale, nu-mi dă revulsie de tine? De ce-mi place oboseala ta din noaptea asta?

A fost ea noapte de nesaţiu?

Nu ştiu. Cunoaşterea nu e lucrul de căpetenie.

Eu simt—deci exist!

XIV

...stropită cu lalele sîngerate...

Rochia mea, Juan, cea albă ca un grumaz de lebădă, în dimineaţa asta luminoasă, prin vitraje... rochia mea,—ce grozăvie!—e plină de flori mari şi roşii.

Nu am atins-o de nimic şi nu am întîlnit ieri nici o ţigancă de acele cu ciorchini de icoşari la ureche, care să mă vrăjască.

De ce are rochia mea, albă ca guşa pelicanului, flori mari şi roşii crescute astă noapte?...

Aseară am pus-o frumos pe marginea patului meu bronzat şi m'am culcat cuminte în braţele visului...

Şi toate dorinţele mele luxurioase din astă noapte au înflorit flori purpurate pe rochia mea cea albă.

Juan, sînt eu, cu rochia albă ca grumazul mîndru al lebedei, stropită cu lalele sîngerate ale dorinţilor, eu Bianca Porporata, amica ta, ultima ta cucerire imaterială, cea pură şi caldă, pură ca ninsoarea şi caldă ca sîngele proaspăt.

XV

Ce trudit e corpul care nu munceşte, ce trudit de lenea lui!

Uneori, seara, nu mai pot sta în sus, şi părăsesc cu tristeţe nesăturata scăldătoare a aerului, ca să mă întind pe pat.

Mă întind drept pe spate și fără perne, până îmi lungesc ultima măsură elastică a legăturilor vii.

Mijlocul mai ales îmi place să-l simt rupîndu-mi-se, arcuindu-se... și pe urmă nu mișc... mă aștern cu fața în sus, sînt eu însămi un așternut luxos.

Prin fereastra deschisă nu se vede nimeni și nimic, decît acelaș craiu aerian, care sosește cînd fac din trupul meu un așternut. E craiul care în fiecare seară răsare, după ce toată curtea regească a stelelor s'a adunat, răsare dinapoia hambarului de lemn și urcă încet și cam greoiu ca un împărat puternic încă, dar bătrîn, cu ochiul lui mare și hlama lui de aur roșiatic.

Se uită cu ochiul lui împărătesc la mine, ca la o sultană întemnițată și umple cu alaiul lui încăperea.

Stau sub ochiul moșneagului Luceafăr, neturburată, nesfiită, cum stau cadînele la scăldat în jurul basinului, sub ochiul zadarnic umed al bătrînului Sultan, necinstit de vreme și necinstit prin vreme,—cum stai sub ochiul soarelui și sub ochiul apei, cum stau statuele goale sub ochiul neputincios împotrivă-le al privitorului.

Lumina lui regească clipește, mărindu-și strălucirea ca o implorare sadică și ca o ofrandă tremurătoare și bogată. Și întorcîndu-mă dealungul, cu fața trupului în jos ca un așternut răsturnat, îi cer silnic toate ăcele de aur prinse pe trena mantiei lui albastre ce astupă cuprinsul, ca să-mi prind mîne cu ele vestmintele... Și sub ochiul lui luminos și zadarnic, adorm fără dorințe.

Ce nume va fi avînd craiul atotputernic, strălucitor și istovit ca o lume moartă, care răsare în nopțile astea de vară de după hambarul nostru de lemn? E el Orion, Procyon sau însuși Jupiter Arhaicul, stăpînul detronat?... Nu știu.

Tot așa cum nu știe el cine e sclava al cărei trup nepăsător îl scaldă în fiecare seară în gîrla lui de aur.

XVI

„...forse che si, forse che...

Am luat un cornet acustic—mi se pare că e pantoful de brunel al Papei Galiano al 13-lea, pe care-l păstrează Don Camillo pe masa cea mare din pretoriu.

Era aseară Lună plină și mi-am adus aminte că ți-am pus

de o lună o întrebare.

— Allo! am zis. Juan, răspunsul? In fundul papucului sanctificat am auzit:

— „Forse che si, forse che..."—Atît!

— Allo! Acolo, Don Juan? *Chiar* Don Juan?...

Don Camillo care în picioare urmărea alarmat soarta condurului papal, se liniști.

— Donna Bianca, îmi spuse, știi cu cine vorbești?

— Cu Don Juan, Don Camillino! nu fac nici o eroare. Don Juan e o persoană cu multă reputație neuzurpată și faptele lui palpabile deși n'au lăsat urme positive sînt, pare-se, incontestate.

— Donna Bianca, Don Juan era în adevăr un mare vinovat, dar el avea o scuză: căuta neobosit idealul său și Satan, stăpînul lui, nu-l lăsa să-l găsească.

— Crede cineva asta, Don Camillo? Ce rea e gura lumii! Vrea să micșoreze meritele lui Don Juan. Vreun gelos debil trebue să fi scornit versiunea asta.

Nimic mai frumos ca idealul—cui i se potrivește. Nimic mai urît decît să denaturezi un om care are norocul să aibă o natură, aruncîndu-i o haină străină pe umeri. Presupune pe Don Juan îmbrăcat în mantaua lui Romeo; ar fi prea largă și prea scurtă.

— Prea largă? de unde știți, Donna Bianca? Cunoașteți pe Don Juan?

— Da, îl cunosc; haina idealului îi e prea largă... și prea scurtă, fiindcă mantaua lui Juan trebue să-l învelească până 'n glesne ca să-l ascundă bine, lungă ca mantaua întunericului peste nelegiuirile lumii.

Don Juan are o reputație mare, și nu am făcut nici o greșală cînd, pe urma unei raze de Lună privind într'o culă la un fecior întunecat care sta cu capul în poala Domniței albe, l-am întrebat pe Juan dacă ar vrea să-i fie în locul aceluia.

Nu știu, Don Camillo, dacă ești convins—în fotoliul lui de piele Don Camillo dormea—nu știu dacă ești convins că femeile nu pun decît întrebări inutile.

Eu știam că Don Juan are fatuitatea unei glorii numerice, că era un mare statistician, și de aceia întrebarea mea era inutilă; Domnița albă era o femee mai mult—o cifră... Deci, zadarnică întrebare.

Prejudecățile și scrupulele sînt hîrtiuțe cu care nu-și um-

plea buzunarele el. Ce să mai poarte atunci burghezii! I-ar fi stat tot aşa de rău ca haina d-tale de lustrină.

Mai ştiu că ceia ce spunea amicelor sale nenumărate, nu era nici madrigal, nici odă. Dacă vroiam să aud „Imnul dimineţii" chemam pe Romeo....

Don Camillo, e aşa de fericită viaţa între d-ta şi spiritele eterne, încît uneori mă uit la ulmul cel înalt. In vîrful lui aş părea cu haina mea cea albastră o făşie de cer spînzurată în ramuri.

Şi, ziceam de Juan: Acest scelerat împingea nemernicia până la oarecare măsură, o măsură de unde josnicia însăşi devine interesantă, dela care înainte umanul bun sau rău e destul de accentuat ca să formeze prototipul acelora peste care geniul va proecta luneta magnifiantă a eternităţii.

Don Juan, în orice exemplar, ca să merite numele lui şi să te opreşti cu el de vorbă, are galantuonomia lui.

Eu sînt mai sigură că ar fi închis ochii şi nu ar fi zis „nu" amicei d-tale întru Domnul, Donna Frosina, venerabila mea duegnă, decît să se recuze.

Don Juan avea punctul lui de onoare, consecinte punctului lui de vedere.

Orice punct de vedere implică şi desagramente de felul Donnei Frosina.

Dacă n'ar fi vorba de Juan, aş zice că zidul clădirii era cam înalt, şi ochii pîndarului cam ascuţiţi. Don Juan nu începe decît dela acea măsură umană de unde primejdia în ea însăşi, fără obiect, e o atracţie, ca şi hazardul, şi lucrarea în ea însăşi de a învinge imposibilul era viţiul lui pentru care nu menaja nici timp nici şiretenie, pentru ca apoi să treacă lesne înainte la lucruri noi, dela subretă până la catastrofala Duegnă.

De ce a răspuns Don Juan evasiv? „Forse" nu e în vocabularul lui şi e o defecţiune. De ce te temi, Don Juan, şi de cine? De alţii te temi sau de tine?... Un dubiu îmi vine asupra reputaţiunii tale.

„Forse che si, forse che no" eşti aşa de scelerat cum se spune.

— Poate, Donna Bianca, a venit un pseudo Juan?

— Don Camillo, logica mea are felul ei absurd dela care nu se abate. Eu cînd văd, cînd *simt* un lucru, nu tăgăduesc ce am văzut sau simţit sub motiv că nu-i găsesc explicaţia; îmi zic că *este*, de oarece l-am văzut sau simţit, dar cauzele lui scapă raţionamentului meu.

Papucul, Don Camillo! Papucul Papei e de vină. E un receptor iezuitic şi tergiversant, un cornet acustic călugăresc, care interceptează comunicaţia.

Dacă acesta nu era un cuvînt exclus din calendarul virilităţii sale, Don Juan ar fi răspuns: „Nu". E mult mai masculin.

Dar noi, Don Camillo, noi n'am întrebat în chestia asta pe Domniţa cea albă din Povestea Clarului de Lună. Te pomenesti că răspunde: „Forse che si, forse che!..." Asta e cel puţin feminin.

Femeile nu prea ştiu ce vor, cînd nu se fac a nu şti. Cu ele trebue totdeauna să ştie altul *bine* ce vrea.

Eu, Don Camillo, dacă-mi făcea mie cineva gluma să-mi răspundă „Forse che si...", îi spuneam ca şi Carmen: „si tu non m'ami io t'amo..... si io t'amo bad a te".

Ii violam îndoiala, Don Camillo! Don Camillo nu fii scandalizat. Ii violentam îndoiala,—dacă cuvîntul îţi pare mai ecumenic.

O aşa întrebare pusă pentru mine ar fi însemnat un capriciu, o curiozitate sau o atracţie involuntară. Toate trei lucruri respectabile şi efemere.

Lucruri care ar fi murit de mult într'o lună de tăcere, anevoe înfăptuite, ca de natură un flutur, şi lesne ucise. Eu însă, Don Camillo, mă găsesc cu d-ta aşa de bine că nu doresc nimic decît poate un cutremur care să ne mai sdruncine fericirea, sau un ciclon care să ne mai sgudue liniştea.

Don Camillo, cînd te gîndeşti bine! Eu sînt sigură că Don Juan ar fi stat în Paradis pentru Donna Frosina.

A închis ochii şi a dat.... Ne închipuim numai, Don Camillo, nu fii aşa mişcat!

Donna Frosina fără de darul ăsta, ar fi dus în Purgatoriu un suflet chinuit de dorinţe libidinoase şi ascunse, un suflet ipocrit şi răsvrătit, un suflet nerecunoscător pentru calma d-tale prietenie, răutăcios şi veninos ca al tuturor virtuţilor implacabile.

Donna Frosina după darul lui Don Juan ar fi o matronă cu mînile, obrazul şi sufletul mai răbdătoare cu răbdarea d-tale, Don Camillo, îngăduitoare cu omeneştile necazuri, iertătoare cu toţi cei ce au a li se ierta, şi pioasă fără răsvrătire. Suflet gata pentru cîmpiile Elisee.

Ce drăguţă băbuţă ar fi Donna Frosina. Nu te supăra Juan, îmi vine să rîd. Imaginea...

Dar tu nu te temi de ridicol; dela măsura ta înainte se înfruntă primejdia acestui mărunt duşman. Caritatea ta, mai vie ca o rece monedă de aur, are ceva din imolarea de carne şi de sînge a Nazarineanului.

Se zice, Don Camillo, că pentru femei iubirea e marea daraveră a existenţei,—fireşte pentru unele, pentru cele mai multe; iar pentru bărbaţi ar fi numai o destul de mare daraveră.

Eu, am surîsul, surîsul care ştie bine contrariul... Dar am socotit totdeauna că e o proastă întreprindere să detronezi regi ca să aduci alţii în loc.

Dar dacă după o eroare veche, tot aşa de fastidioasă ca una nouă, am admite că pentru bărbaţi amorul e o daraveră mai mult sau mai puţin importantă, apoi pentru Don Juan el era cea mai importantă,—singura. Şi desvelit de orice atribute ale poeziei, portretul lui strict uman nu-i atribue nici o funcţiune, nici o pasiune, nici o manie, nici un gust—decît unul.

Don Juan, dragul meu Juan,—ca să judecăm pentru cine amorul e o mai importantă afacere: ştii tu ce tranşează preponderenţa între capital şi muncă? Grevele.

Să ne închipuim o grevă... Ce zici?

Banul! Autocratul, Imperatorul, Dictatorul — banul, adunat cu sudoare, cu cinste, cu trudă, cu tâlhărie, cu crimă, cu ruşine, —sub formă ipocrită sau sfruntată, *ce* plăteşte el fără măsură?...

Dar sufletul! al oamenilor buni, virtuoşi, cuminţi, — unde şi-l asvîrlă ei, în ce abis?... Cum se chiamă? O dac'aş găsi un nume adevărat... dar nu pot. I-aş spune pe nume dar nu-l ştiu...

Voltaire, care avea un nume bun la sceptici, deşi acum ultimul adolescent e mai sec la suflet ca acest genial denegator, —Voltaire scria despre timp:

„Tout le consume et l'amour seul l'emploie".

O eroare curentă pune Luna în serviciul unei categorii de oameni destul de ciudaţi la apucături, numiţi Poeţi.

Imi închipuesc uşor că nopţile fără lună erau mai comode lui Juan, dar nu cred că pe vremea lui luna se jena să-şi parcurgă mensualitatea şi să apară oricînd.

Nu luna m'a făcut să mă gîndesc în noaptea ceia la acest signor Juano, ci oficiul celor doi.

Stau să-mi aduc bine aminte... Nu poate fi îndoială. Pantomima lor era eloquentă: erau ai tăi, Juan! Nici urmă de sentimentalism nu-i desonora în clipa cînd i-am zărit.

Uite, Don Camillo, ce frumoasă Lună! Inundă cu lanterna ei de raze albe cămaşa cu dungi verzi a lui Don Pedro grădinarul, răstignită cu cele două mînici întinse pe frînghie, a cărei umbră proectează o gigantică armură argintie pe gazonul fraged.

E iluzoria proporţie a nopţilor lunare...

XVII

Juan, eu fireşte, judecînd bine, m'am născut pe lume ca să mă cert cu tutorele meu, Don Camillo, şi chiparosul din colţ a răsărit, ca să umbrească geamul dela bucătărie.

E frumos chiparosul din colţ, Juanno. Ori, pentru a-mi împlini destinul, azi mă certam cu Don Camillo.

Don Camillo şi cu mine sîntem totdeauna de acelaşi părere contrarie.

Ce bine a alcătuit Divinul universul. Ia închipueşte-ţi că nevoiţi să stăm amîndoi aci închişi, două făpturi anodine, Don Camillo un prelat despopit şi cu mine, amica d-tale, am fi avut asupra contestabilelor întîmplări umane aceleaşi idei. Convorbirea noastră ar fi fost leşuită ca moşmoanele din grădină, şi ar fi căzut ca pietrele pe care le arunc în basin şi care cad fără nici un sgomot.

Am spus lui Don Camillo, stînd pe fereastră: E un gust poate absurd, dar un gust pozitiv: aş mînca smochine proaspete din smochinul care se vede de aci în parcul vecin.

Ştiu bine, Don Camillo, că smochinul nostru e de cea mai bună speţă, nu zic că are gust rău, atît cît poţi judeca un fruct fără a-l compara cu altele similare, nu zic că nu e un smochin fertil. D-ta cu generozitate îmi oferi aproape zilnic, ceia ce mă face să cred că ele sînt pînea noastră cea de toate zilele; uneori îmi plac şi adesea mi se face saţiu de ele; totuşi după multe desbateri pro şi contra cu mine însămi, am stabilit din indicii incontestabile că smochinul de alături trebue să aibă gust bun.

Don Camillo, ştiu ce ai să-mi spui despre păcatul lăcomiei, despre parabola fructului oprit şi despre Infern.

Tot ce-ţi pot riposta e că împărtăşind asupra acestor primejdii, aceleaşi idei cu d-ta, simt gust să mănînc din smochinele de acolo. Nu în sufletul meu stă păcatul, nici în creerul meu crima,—buzele mele poartă nevrut dorinţa.

Nu am poftă de vorbă, Don Camillo; altfel am putea cer-

ceta prin descompunere elementele acestei dorinți insolite și antechriste. Acele fructe poartă în ele sămînța gustului meu, sau e ea numai în mine?

Smochinul crește demult pe locul lui în grădina lui Don Antonino, și eu stam demult la geamul domniei-tale. Smochinul s'a uitat întâi la mine, Don Camillo,—sau eu la smochin?

— Ce idei, Donna Bianca, ce idei!

Tot smochine!... cele de aci umplu cu gustul lor buzele mele și le primesc. Pentru cele de colo buzele mele își pregătesc un gust care le cere!

Țesătura de fibre fine ale savoarei le așteaptă și adaogă lucrarea dorinții la savoarea lor proprie.

Să scurtăm, Don Camillo, și mai ales nu mă întreba cu o elocventă oroare „De ce?" Nu cunosc o mai sarbădă întrebare. Cine știe de ce? Ce am folosi să știm de ce?

După multe calcule, d-ta recunoști că eu nu am obiceiul furatului, crezi că voi sfîrși plăcuta mea existență înaintea acestui parc inviolabil.

Nu voi sări niciodată peste gard să culeg smochinele lui Don Antonino fiindcă, cînd sari peste garduri te sgîrii, și cînd te sgîrii ți se strică pofta de mîncare.

Dar dacă trecînd peste gard vor veni ele la buzele mele, voi mînca cît voi mai avea poftă.

Am oprit orice ripostă a lui Don Camillo. Invariabil, după ce a ascultat cu atenție ce-i spun, mă combate cu o spaimă delectabilă; — eu fără să-l ascult îl neg întotdeauna, fiindcă făcînd cu amănunțire și definitiv studiul astral al circonferenței sale cerebrale, am stabilit că nici una din ideile lui Don Camillo nu-mi poate conveni.

Așa m'am certat azi cu Don Camillo, Juan. Viața doară e un paradis pierdut.

Smochinul lui Don Antonino n'are spirit, Juan: nu l-am întrebat dacă consimte să fie mîncat de mine.

Arborii fructiferi nu au liber arbitru. Că vrea sau că nu vrea, îi voi zice:

— Io ti vorei!

Egoismul e zeul cel mare. Nu e el la baza existenței noastre? Și dacă egoism înseamnă viață, tot el înseamnă și fericire. In ziua cînd dorința mea precisă de tine, care nu e nici în suflet, va concorda, îți voi zice ca smochinului de peste gard: Io ti vorei! smochinului al cărui fruct al păcatului sfarmă pe

buze o acră dulceață sîngerată, și a cărui coaje stoarsă o a-runci cînd vrei.

Don Camillo! Don Camillino! Eu știu totdeauna cu cine vorbesc. Cu Don Juan vorbesc, Don Camillo!...

XVIII

E o bulă de ivoriu alb, rotundă și lustruită ca o alună gigantică—o bulă de ivoriu patinat cu tonuri blonde din polenul pipăitului—învăluită cu o ceață aurie ca fumul vaporizat al țigărilor umplute cu fire de tutun aromitor. O bulă de ivoriu cît o nucă minusculă, luată dela un joc de savante pierderi de vreme, al lui Don Camillo.

In albia palmei mele stă în nestabil echilibru; dar mai ales—producție extraordinară—o gonesc încet pe braț înainte, și ca o balerină pe firul de sîrmă, lunecă nesigur pe drumul unei vine mari, albastre, ca un fluviu în geografia apelor umane.

Merge încet și legănat până se așează în gropița încheeturii cotului și iar se întoarce mai primejdios înapoi, până în vîrful ultimei falange a medianului.

Pe masa netedă o asvîrl și se duce vertiginos până la margine, dar înainte de a cădea în abis—emoție violentă!—o apuc. Apoi îi dau drumul în poală: — pe leagănul ei merge amețit până la primejdia căderii și o prind cu palpit puternic... Și iar...

Dar odată se rostogolește pe covorul mai puțin oriental ca principiile lui Don Camillo, și îngenunchiată alerg după ea cu nerăbdare sufocantă... Am găsit-o!

Deodată mă cuprinde o spaimă. Mi se pare că o prezență invizibilă, un principiu de forță și de stăpînire mai ager ca mine, cea stîngace, vrea să-mi smulgă—mica minge de ivoriu. Unde s'o ascund? repede pe buze... o apuc în gură; în încăperea înfierbîntată, răcoarea ei de fildeș s'a înfiorat.

Cine mi-e dușmanul, la jocul ăsta mic?—Sînt singură. Portretul tău, Juan, se uită din cui, cu ochi negri mînjiți ca de tăciune, și pe masa lui Don Camillo un cameleon de bronz mă privește crunt. Tu ești, Juan? Sau șarpele?

Tu ești, dar nu te mai recunosc, dorința ta dintâi nu mai e amorul, e victoria. Vrei să învingi la jocul ăsta mic; buzelor nu le mai vezi scoica de floare rozată, ele îți par o poartă închisă și vrăjmașă spre drumul voinții tale înfruntate; le apuci

cu ale tale fără milă, cum ai smulge un obstacol. Un fir subţire de sînge neţişnit mi-a conturat gura duşmană alei tale, durerea i-a deschis caliciul.—Durerea şi sîngele sînt triumfătoarea înfrîngere a femeei. Acum, strînşi ca două şiruri de ziduri crenelate, dinţii mei se apără, şi ai tăi, de fildeş mai tare şi mai ascuţit, îi atacă fără îngăduinţă,—ca o pîrghie mi i-au întredeschis uşor... şi fără să clipesc, cu ochii într'ai tăi cei duşmani, duc mingea minusculă în fundul palatului, spre gîtlej.

Nu eşti tu Juan, e şarpele—e cameleonul!

Limba lui lată şi uscată de monstru, se bate cu a mea, cea sinuoasă şi umedă, loveşte ca o lopată puternică...

Sînt singură, Juan, în biroul lui Don Camillo, şi mă joc cu o bulă de ivoriu dela unul din savantele jocuri de pierderi de vreme. Am adus mingea acum călduţă înapoi, până pe buzele mele reci, pe care mi le muşcasem singură conturîndu-le cu un fir de sînge neţişnit, şi deschizîndu-le dispreţuitor am lăsat să lunece mingea de fildeş pe covorul mai oriental ca principiile lui Don Camillo.

XIX

...ca Sancta Tereza din pârete...

Ce bine înţeleg, abia acum, Juan, şi ce tîrziu, ceia ce tu ai preţuit întotdeauna şi pe deasupra a tot!

Don Camillo doarme, şi eu nu dorm nici chiar nu visez—mi se pare numai că mi se rupe gura sub sărutări şi-mi trec de-alungul mîni desmerdătoare pe trup.

Şi împrejur se înalţă zidul. Imi pare că mereu se înalţă şi mereu se strînge, şi de ce se strînge, de ce mă sdrobesc strînsori închipuite.—Şi astăzi m'am sculat cu ochii bătuţi, la fel cu Sancta Tereza din perete. Am explicat lui Don Camillo aiurit, că sfinţii s'au canonizat pentru desfătările ce au pierdut aicea jos, nu pentru aureolele ce au cîştigat aiurea... Juan!

XX

Intîmplare...

Juan, astăzi mergeam pe stradă...

Ce fel? Nu ţi se pare lucrul ăsta destul de important ca să merite osteneala unui factor care să facă drumul până în Eternitate, sau poate chiar crezi că te-am supărat din olimpica ta lene pentru un lucru de nimic?

Te înşeli, Juan! A merge pe stradă înseamnă a fi liber, a se bucura de aer, de spaţiu, a nu simţi în jurul său celula; a-şi auzi pasul sunînd pe drum, fără alt pas de temnicer înapoi.

E ca şi cum ai avea aripi. Ce fericit trebue să fi fost creatorul în ziua cînd agăţînd primei paseri primele aripi, i-a dat drumul. Să-l întrebi dacă-l întîlneşti cumva pe-acolo—eu cred că a avut o impresie desfătătoare.

Mergeam, zic, pe stradă şi mi s'a întîmplat ceva... Intinzi urechea, Juanito mio? „Intîmplările" se mai tălmăcesc „aventuri" şi subiectul nu-ţi displace.

Don Camillo ar zice dimpotrivă: „Ţi s'a întîmplat ceva. Vezi! nu ţi-am spus eu să nu umbli singură? Dacă erai cu mine nu ţi se întîmpla nimic".

„Nimic", Don Camillo,—nimicul e o plantă pe care o semeni şi cultivi cu îngrijire în grădinile sufleteşti ce-ţi sînt încredinţate—o semeni şi o culegi.

Nu există nimic care nu are două feţe. Sînt o mulţime de oameni obosiţi de întîmplări felurite care se aruncă într'un fotoliu, exclamînd cu un oftat: „Iată însfîrşit o zi în care nu mi s'a întîmplat nimic!"

Şi sînt alţii care pot zice uneori: „Iată însfîrşit o zi în care mi s'a întîmplat ceva!"

Ce melancolic cuvînt! Iţi vine să scoţi pălăria înaintea lor. Toţi iloţii, toţi infirmii, toţi cei care au stat nemernici alături de viaţă, alături de furtunile ei, fără fapte, ţi se înalţă în suflet cu ochii lor trişti de sclavi.

Mi s'a întîmplat că un trecător....

Am uitat ce mi s'a întîmplat, Juan! Ce lucru mic va fi fost, care n'a tras nici o dungă? Am privit cerul,—toate drumurile, toate lumile lui erau însemnate acolo etern,—şi am înţeles ce puţin ni se întîmplă nouă şi ce puţin însemnăm...

XXI

...lumini roşii şi verzi...

Juan, de cînd ai umblat prin grădinile carmelului, florile

de pe boschete poartă bizare estompări rumene. Un şarpe verde mort pe o alee, acelaş care mă muşca anul trecut cînd vindecam cu frunze de bujor urmele lui înveninate, pare şi acum un juvaer de nepreţuite smaragde. Şi peste tot lumini roşii şi verzi pătează strălucirea grădinii.

XXII

Fum...

Azi, după atîta timp, în camera umbrită, ca 'ntr'o cadelniţă stinsă de mult, mirosul de ţigară a plutit aşa de gustos că am cătat cu ochii fumul, şi 'n talgerul smălţat ţigările strivite—tămîe modernă a vorbelor nerostite şi vaporizare a simţirilor nelămurite... Fum!

XXIII

...numai odată n'ai cules...

Juan! nu ai trecut de geaba prin ţara şi locul meu: sînt gata. Cu încetul floarea păcatului ce răscoleşti pretutindeni îşi coace seminţele în parcul grădinilor mele, păzite cucernic de Don Camillo.

Bianca Porporata a înflorit superb numele ei alb şi roşu în urma drumurilor tale.

Juan, numai odată n'ai cules. Şi în buchetul tău e parfum de crin, dar crinul lipseşte.

In grădina noastră de aci, floarea cînd e coaptă şi neculeasă, se rupe ea singură de pe tulpină şi se dă drumeţului care a fost scris să vie în pragul porţii, în clipa cea bună. Şi *el* e cel mai bun fiindcă a venit la vreme, şi a venit la vreme fiindcă era cel bun.

XXIV

...purtăm în noi toate presimţirile.

Am întîlnit o amică a ta, Juan, care de atunci e şi a mea. Şi fără voie ţi-am rostit numele.

Era în camera unde stam noi de vorbă, şi odaia înţepenită cu jilţurile ei mai vechi cu un an, părea a nu şti că timpul trece...

Don Camillo te-a uitat îmi pare, şi păzeşte mereu de geaba grădinile dorinţelor mele flămînde, cum va păzi pe ale dorinţelor sorbite.

...Ştii, braţul meu alb rotunjeşte cupa lui în oglindă, dar nu mai plînge.

Cînd vine craiul Primăverii noi, să se uite prin geam cu ochiul lui regesc de Luceafăr, mă ascund să nu mă vadă,—mă înfăşoară un văl alb ca pe o mireasă a darului de bună voie şi-mi tremură în mîni gata să mi se desprindă de pe piept. E tăiat dintr'o pînză vrăjită, cu firul îndoit,—alb ca o marmoră pe o faţă cînd îl faci mantie sau linţoliu... iar dacă te-ai culcat în el cu amorul, e aşternut înflăcărat pe care mori, ca 'ntr'un regesc linţoliu de purpură.

Cum purtăm oare în noi toate presimţirile şi găsim singuri gesturile principiilor eterne?

Cînd mă jucam cu o bulă de ivoriu singură în sala carmelului, nu ştiam, ţi-o jur, Juan, că este o minge impalpabilă de pasiune şi de sînge, care luneca de pe buze în gîtlej, nici jocul geamăn care o caută şi o ascunde în lupta cea eternă. Dar e mai crud jocul şi buzele nu scapă reci din el, ci îndurerate ca o rană caldă, făcută de dinţii lacomi într'un fruct prea copt.

XXV

Cînd mă întorc furiş în pragul mănăstirii, ostenită de fericire, şi-mi palpită şi teama şi nădejdea—pe cînd Don Camillo mereu păzeşte palatul cel pustiu — văd uneori mantaua ta cea neagră fîlfîind agăţată pe ultimul gard al grădinii, ca un talisman protector de amoruri vinovate. Şi e poate numai un joc de umbre.

Juan, cavaler nelegiuit, născut în Spania cea veche, cu suflet aspru ca pămîntul ei cel ruginiu ca şi coamele cele sterpe, cu ochii negri ca un corb din pinii sumbri ai Pirineilor,—îmi pare acum prea departe drumul până în Eternitate ca să te 'ntreb: Tu, cel care o singură dată n'ai cules, ce crezi? Preţuesc toate femeile cele aveţi, cît cea pe care n'aţi avut-o?

Voi întreba aiurea mai aproape, gură cu glas, să-mi spue

dacă femeia care vi se dărueşte, preţueşte cît toate fericirile care v'au lipsit...

Voi întreba, dar nu voi aştepta răspunsul, căci îl cunosc.

Juan, aş vrea să-ţi fac un dar, şi nu ştiu dacă e urît sau frumos, fiindcă străbuna mea, Eva, a amestecat apele celor două isvoare de Bine şi de Rău... Cavaler diabolic, îţi promit că-mi voi lua un mire al păcatului cu numele tău predestinat. Sînt eu, Juan, acea care-ţi vorbeşte sînt eu, cu rochia albă ca gîtul mîndru al lebedei, stropită cu lalele sîngerate ale dorinţelor.

Ce frumoasă e viaţa, Juan! Adesea, seara, cînd sufletul meu rămîne desbrăcat ca şi mine cînd scot ultima pînză, îmi zic,—fiindcă fără de preţul ce punem pe ele şi trupul şi sufletul nostru goale nu mai sînt nimic,—îmi zic: „De nu m'aş mai deştepta mîne!"...

Aşa scria în ciclul lunar al XVI-lea, lui Don Juan în Eternitate, Bianca Porporata.

p. c. **Hortensia Papadat-Bengescu**

Mai 1915 — Mai 1916.

Note pe marginea cărţilor

Dumitru C. Moruzzi: *Pribegi în ţară rîpită.* Roman social basarabean.

Sînt unele cărţi care, deşi imperfecte din punct de vedere artistic, ne cuceresc totuşi cu încetul prin adevărul omenesc al fondului sau prin ideile pe care le trezesc în noi.

Romanul social „Pribegi în ţara rîpită" a lui Dumitru Moruzzi e dintre acestea.

Dacă unele situaţii falşe, cîteva scene de romantism naiv sau disertaţii lungi şi nu totdeauna în legătură cu subiectul ne impresionează displăcut pe alocuri, reconstituirea trecutului e vie, unele caractere sînt viguros desenate şi nota satirică ca şi umorul nu sînt fără farmec.

Acest boier de viţă domnească căruia nu-i lipsea fineţa ereditară a devenit abia la bătrineţe un scriitor.

In stilul său nu se vede nimic din influenţa literaturii nouă, nimic din preocupările ei artistice, dar nici din mijloacele de eftin efect.

Proza lui are ceva spontan şi sincer şi povestirea curge încet, luminos şi limpede ca rîurile care străbat alene şesurile întinse şi bătute de soare ale Moldovei noastre.

Dragostea caldă a pămîntului şi a naturii, sănătatea morală, optimismul, seninătatea clasică ne aduc aminte, de un Negruzzi, de un Alecsandri, de un Gane, de un Rosetti, de frumosul şir de prozatori pe care l-a dăruit romînimii boerimea moldovenească.

In această privinţă Moruzzi continuă o tradiţie şi însamnă poate un sfîrşit.

Romanul lui evocă viaţa sufletească şi socială a Basarabiei în cursul unei jumătăţi de secol şi valoarea sa documentară va creşte desigur odată cu vremea.

Dar acest roman conţine ceva mai mult, o problemă şi un conflict dramatic care frămîntă două din personajele principale.

Un accent personal vibrează într'însul și se pare că autorul l-a trăit în propriul lui suflet.

Și acest conflict dă romanului cu toată compoziția lui dezlînată și lipsită de sentimentul just al proporțiilor, o unitate organică și în acelaș timp o semnificație adîncă.

*

In iarna anului 1855, prințul Alexandru Mavrocosta, de neam domnesc, dintr'o familie greacă dar așezată în Moldova de mai multe generații e nevoit să o părăsească.

Victimă a unor intrigi feminine țăsute la curtea lui Grigorie Ghica, el fusese acuzat pe nedrept pe lîngă generalul Coronini, comandantul trupelor austriace ce se aflau atunci în țară, că ar fi trădat Rușilor unele secrete de stat.

Năcăjit pe domn și pe țară unde nimeni nu avusese curajul să-i ia apararea, vînzîndu-și în grabă și pe un preț mic moșiile din Moldova, el trece în Basarabia, hotărît să rupă orice legătură cu vechea patrie și să devie un supus credincios al țarului.

Cu toate că avea un suflet generos și entuziast și fusese educat în Apus, Mavrocosta pierduse încrederea în viitorul neamului. „Mai bine vernapodan rus decît raia turcească" spune el bătrînului boier Rusu din Chișinău. „Odată ce m'am încredințat că acest neam se va pierde în neam rusesc, de ce nu i-aș lua cu douăzeci de ani înainte".

Necunoscînd decît foarte vag Rusia, la început Mavrocosta e plin de speranță în viața nouă pe care o va duce aici și greutățile pe care le prevede pentru el, bătrînul boier, nu-i tulbură optimismul.

In fața soborului din Chișinău cneazul Mavrocosta jură credință țarului pentru el și urmașii săi. Bine primit de aristocrația rusă, prin stăruința prințului Gortciakof care comanda pe atunci trupele din Basarabia, el obține dela țar ukazul de revizuire a unui vechiu proces pentru două moșii din ținutul Sorocei, care aparținuseră soției lui și în curînd cîștigă procesul.

In primăvară, cneazul se duce să-și vadă moșiile. Până la ele străbate numai sate și tîrguri moldovenești: Pașcani, Peresecina locuită de răzeși și mazili coborîtori ai Lipcarilor lui Ștefan Vodă, Orheii cu codrii lor seculari, Baltele cu casele Catargiului, Soroca așezată pe malul Nistrului într'un loc încîntător și poetic. Aproape de tîrg erau și satele stăpînite de Mavrocosta, Cosăuții și Ciripcăul cu bisericuța zidită de Ioniță Sturza, privind dincolo de Nistru la orășelul Iampoli și la cîmpiile cultivate ale Podoliei.

Țaranii o duceau bine pe atunci, viața curgea din belșug, relațiile între ei și boer erau patriarhale. Duminica se întîlneau cu toții la biserică unde slujba era făcută în limba și după tipicul țării Moldovei.

La întrebările lui Mavrocosta care voia să știe cum se împăcau țăranii moldoveni cu stăpînirea rusască, aceștia răspund: „Trăim bine cu dînșii, sînt doar creștini ca și noi, numai ceva mai harnici la băut rachiul și mai lunguți la mînă". Se plîng împotriva cinovnicilor, mai ales a celor de origine moldovenească: „Dar să te ferească sfinții de un moldovan cînd apucă să îmbrace șapcă". Cinovnicii le tot spun că slujba bisericească dacă nu-i făcută pe rusește n'are trecere înaintea lui Dumnezeu și amenință cu urgia împaratului, dar vorbele lor nu prind căci spune Moș Sandu „cît lumea n'or putea să facă din moldovan, rus".

Pe cînd Mavrocosta se ocupa cu administrarea moșiei și munca cîmpului, domnița Ruxanda, conducea gospodăria curții și se ocupa de educația micului Titi.

De neam domnesc și ea, soția lui Mavrocosta, avea unele prejudecăți aristocratice în firea ei delicată și gingașă.

Luase pe lîngă copil o guvernantă franceză, căci ea nu știa să citească romînește decît în cartea de rugăciuni. Deși avea ambiția să facă din copil un diplomat al țarului pentru care arata o mare admirație, nu voia să-l dea în școlile rusești, căci educată într'un pension din Lemberg considera limba rusească ca o limbă sălbatecă, cu mult inferioară celei poloneze.

Sfătuit de vecinul de moșie, un general rus în retragere Starov și voind să arăte țarului recunoștință pentru bunavoința care i-o acordase, Mavrocosta se hotărăște să se prezinte la curte cu prilejul serbărilor încoronării care aveau loc la Moscova.

El pornește cu careta cum se călătorea pe atunci. După ce străbate Ukraina cu stepele ei întinse, pe cînd se apropia de Kiev aude niște țarani Ruteni care treceau cu carele vorbind moldovenește. Mavrocosta află cu uimire că erau Moldoveni aduși de Cantemir și rămași prin părțile acestea.

După trecerea Niprului începe a auzi în locul armonioasei limbe hohole, pe cea velico-rusă, mult mai aspră. Casele țărănești sînt în aceste ținuturi de brad, dar fără acareturi și cu un aspect mai frumos ca cele din Ukraina. Mavrocosta e îngrozit însă de murdăria care domnește înăuntru.

După opt zile de călătorie ajunge însfîrșit la Moscova unde începuseră serbările încoronării. Recomandat contelui Adlerberg, ministrul curții împărătești, de cîțiva cunoscuți din aristocrația rusească, Mavrocosta e introdus la clubul marilor comercianți unde joacă cărți cu acești negustori din Moscova care-l minunează cu bogăția lor.

Fastul bizantin și oriental al ceremoniilor, încoronarea țarului urmaș al lui Vladimir monomahul și apărător al credinței ortodoxe, impresionează pe Mavrocosta în chip straniu.

E primit la curte, unde toată lumea vorbea numai franțuzește sau nemțește și apoi în audiență de țar. Acesta-l privește ca pe un fel de animal curios și îl întreabă lucruri naive asupra Moldovei. Numit gentilom al camerii majestății sale, el e nevoit să facă obicinuitul turneu la marii duci. Calea onorurilor rămînea

deschisă lui Mavrocosta dar el nu dorea decît să se întoarcă cît mai degrabă la moșia lui. Se simțea străin și în suflet începea să-i încolțească îndoiala, dacă în țara pe care o adoptase de voie nu va rămînea un străin, totdeauna.

Patru ani trecură. Familia Mavrocosta petrecea vara la țară, pe moșiile de pe Nistru, iar iarna în Kișinău. Titi era acum de nouă ani, vorbea perfect franțuzește și îi plăcea mai bine să se joace cu țăranii din Ciripcău decît cu băieții cinovnicilor ruși ai Chișinăului.

Mavrocosta avea un fiu Andrei din prima căsătorie. Acesta sfîrșise acum liceul la Paris și scria cneazului că vrea să rămînă în Franța și să intre la Brest în școala de marină.

Cneazul care voia să-l aibă pe lîngă el, se hotărî să facă o călătorie la Paris să-și aducă fiul, îndreptîndu-l pe calea cea bună.

După o călătorie pe Dunărea până la Viena, ajunse la Paris și la întoarcere, din cauza unui proces, se opri mai mult la Petersburg unde fu nevoit să se prezinte iarăși la curte.

Rămase mirat de schimbarea care se observa în societatea înaltă. Aproape nu se mai auzea limbă străină, se vorbea mai puțin de străvechea menire a monomahului apărător al ortodoxiei și tot mai mult de țarul alb și de pajura cu două capete care trebuia să stăpînească în ghiare întreg pămîntul. Șuvalov și Gorciakov, sfetnicii țarului îndrumau politica imperiului în senzul ideilor lui Katkov și Pobedonoszev. Prin saloane se discuta atunci cu aprindere eliberarea robilor, marea reformă care era la ordinea zilei. La un prînz cu Katkov și Pobedonoszev, pe care-i cunoștea, Mavrocosta, ca vechiu student german dela Heidelberg, ca bonjurist moldovan care în revoluția dela 48 își primejduise viața și nu avusese decît robi țigani pe care printre cei dintăi îi eliberase, găsi prilejul să felicite pe Katkov că insuflase țarului o idee atît de dreaptă și generoasă ca acea pe care Alexandru al II-lea avea intenția s'o îndeplinească.

Katkov îi răspunse zîmbind: „Crezi că noi am luptat pentru ideile noastre și am făcut pentru ele atîtea jertfe numai din dragostea țăranului rus? El este deprins din veacuri cu robia și întunericul. Ar mai fi așteptat bucuros un veac, înainte de a rîvni să mai stăpînească altceva decît oasele și pielea. Cine știe dacă nu se va răzvrăti împotriva celor care vor să-l scoată din obiceiurile sale străvechi? Nouă, prințule, ne arde cu totul de altceva: rusificarea Polonejilor și a Rutenilor. Prietenul nostru Pobedonoszev, ce șade alături cu d-ta la masă, a lucrat destul de frumos încă sub Niculai Pavlovici, readucînd la dreapta credință sute de mii de suflete, smulse odinioară bisericii prin uneltirile și siluirile preoților catolici și ale nobililor polonezi, care în mare parte stăpînesc moșiile prin părțile acelea. Peste doi ani cel mult, mulțumită silințelor lui Pobedonoszev, nu vei mai găsi picior de uniat în toată Ukraina și Polonia, să-l cauți cu lumînarea. De bisericile catolice însă e mai greu să te legi, din pricina statelor catolice din Europa. E timpul ca legea insuflată de mine, să vie

să ia panilor moșiile, vîrînd prin acest mijloc vrajba între ei și țăranii lor. Se mai poate că mai curînd decît te gîndești să-l vezi pe hlopul malorus și pe cel polonez, alungînd pe panii lui cu coasa, furca și topoarele pentru a le lua pămînturile.

„Lipsind păturile neruse de acea pătură, care este totodată și cea avută, le tăiem dela rădăcină orice încercări și orice mijloace de răzvrătiri etnice".

Și pe cînd Mavrocosta rămînea aiurit, Katkov continuă:

„Este neapărat să mistuim mai întâiu ceia ce am înghițit până acum, adică să rusificăm popoarele din cuprinsul imperiului. Bine înțeles că nu vorbesc de cele sălbatice, ca tătarii, cerkejii, kirghijii și celelalte, care nu ne pot vătăma și ne aduc numai în timp de războiu o cavalerie numeroasă, în stare tocmai prin sălbătăcia ei, să sperie pe dușman. Odată aceasta făcut, ceia ce după credința mea nu va cere nici zece ani, vom înghiți țărișoara voastră de obîrșie, care n'are ce căuta printre popoarele slave. Tot mai bine va fi sub noi decît sub Turci mai ales că e cu noi de o credință. Apoi va veni rîndul Bulgariei, Serbiei libere și celeilalte a Sangiacului Novi-Bazar, a Bosniei, Herțegovinei și într'un cuvînt a tuturor Creștinilor slavi și neslavi din Turcia. Veni-va îndată ori laolaltă și alipirea Slavilor din Austria cu Galiția și Cracovia, a Boemiei, Croației, Dalmației. Căci bine spunea Mencicov împăratului Neculai Pavlovici: Drumul spre Bizanț, Sire, trece prin Viena!"

Mavrocosta înțelese atunci ceia ce simțise dela început că nu va putea fi niciodată rus și că rădăcinile care-l legau de țara în care se născuse erau mai puternice și mai profunde decît bănuise.

Renunțînd cu totul la aspirațiile de mărire la care obîrșia, inteligența și cultura i-ar fi dat drept el se hotărî să ducă viața modestă și obscură a unui boier de țară.

În anii următori vîndu moșiile de lîngă Nistru și ca să fie mai aproape de Moldova și de Iașul în care copilărise, cumpără Buzduguna și Dănuțenii de pe malul Prutului. De aici se zărea Frumoasa, Galata și turnurile Mitropoliei ieșene.

În momentul plecării din Ciripcău țăranii plîngeau și deseori Mavrocosta se căi mai tărziu de pasul pe care-l făcuse în grabă sub imboldul nepotolit al inimii.

Dela moșia lui urmărea cu simpatie toate mișcările de emancipare ale popoarelor asuprite de autocratismul rus și în timpul revoluției dela 1863 el ajută cu bani și înlesni plecarea unui tînăr polonez care era preparatorul lui Titi.

Unirea țărilor romîne Mavrocosta o salută cu mirare și cu entuziasm și ar fi ascultat chemarea lui Cuza cu care se jucase în copilărie și îi rămăsese prieten, întorcîndu-se în țară, dacă în cavalerismul lui nu i s'ar fi părut că era dator să respecte până la urmă, jurămîntul pe care-l făcuse țarului.

De pe urma fiului celui mai mare Andrei, avea însă numai nacazuri. Plin de fumuri aristocratice, el disprețuia Moldova și

mai mult încă pe ţărani. După ce se însoară cu fata unui grec care conducea o casă de export din Odessa nu se gîndeşte decît să dobîndească dela Mavrocosta partea lui de moştenire, ameninţînd chiar cu proces pe cneaz.

Mavrocosta se înfurie şi amărît vrea să-l desmoştenească. Cedînd însă stăruinţelor domniţei îl iartă şi îi dă chiar în arendă una din moşiile sale de lîngă Cahul.

Titi studia în vremea aceasta la Paris şi trăind în mijlocul tinerilor romîni de acolo el împărtăşea ideile lor naţionale. La 1869, sfîrşindu-şi studiile se întoarce acasă. Vîntul distr-gător al panslavismului pe care cneazul îl observase la Petersburg cu zece ani mai înainte, începuse acum să bată şi în Basarabia.

Tineretul purta plete de mujic, barbă de vlădică şi bea ceai cu vadra. Pătrunşi de spiritul dobîndit în şcolile ruseşti tinerii spuneau că sînt ruşi de origine moldovenească. Literatura rusă cu Tolstoi şi Dostoiewsky erau dela Biblie şi Evanghelie încoace cele mai mari lucruri pe care le-a văzut omenirea şi ele vesteau că lumina nu va mai veni de acum înainte lumii din occident. Ţăranii erau năcăjiţi că stăpînirea începuse să le ia flăcăii la oaste şi legea nadelului după care se dădea fiecărui gospodar cîte 9 deseatini de pămînt nemulţumea pe boeri.

Cînd se anunţă sosirea ţarului la Bender, cumnatul lui Mavrocosta, Moruzzi, care era un visător, spera să obţ-e dela el şcoli, universitate în limba moldovenească împreună c'o largă autonomie. Mavrocosta, sceptic şi cunoscător de oameni îi spuse: Vezi, cumnate, să nu pierdem şi ultimul bun care ne-a rămas, limba din biserici.

Ţarul rămase uimit de frumuseţa şi portul mîndru al ţăranilor moldoveni, dar încruntă sprincenele cînd văzu că nici unul din ei nu ştia să vorbească ruseşte. Şi în anii următori limba rusească fu introdusă în judecăţi şi se înfiinţară zemstwourile unde tîrgoveţii şi ţăranii trebuiau să discute între ei tot ruseşte. Archiepiscopul Pavel veni în curînd cu cărţi slave în biserici şi ţăranii care nu înţălegeau slujba bisericească începură a veni la biserică tot mai rar.

Măsurile acestea impresionau dureros pe Titi şi sufletul fiului începea să fie frămîntat de aceleaşi lupte pe care le cunoscuse tatăl.

Cu toate stăruinţele familiei care voia să-l vadă făcîndu-şi carieră în serviciul statului, Titi refuză să facă parte din zemstwou. Crezînd că o să-l mai apropie de societatea rusească, domniţa Ruxanda îl trimise pentru cîteva luni la nişte rude din Odessa, boerii Keşcu.

Aici Titi cunoscu pe tinerii prinţi Cantacuzino Speranski de origine moldovenească. Unul din ei era maior şi avea o frumoasă situaţie.

Pe cînd Titi protesta într'o zi împotriva măsurilor de rusificare a Basarabiei arătînd cît erau de crude şi de zadarnice şi că nu se poate stîrpi un neam, tînărul maior zise: „Şi totuşi îi vom stîrpi cu asta", lovind cu palma peste locul săbiei.

„Nouă, elemente neslave nu ne trebuesc între slavi şi ei se vor slaviza de bună voie sau vor pieri".

„Dar cu cele cinci milioane de aceiaşi limbă de peste Prut ce veţi face?" întrebă Titi.

„Ceia ce vom fi făcut cu Basarabenii răspunse maiorul, cu sînge rece. Le va veni rîndul îndată ce vom lua Ţarigradul, adică mai curînd decît ai putea crede".

Plin de indignare, Titi vorbi de sentimentele de mongol ale prinţului, dar acesta răspunse: „Departe de a mă supăra, eu mă fălesc cu mongolii. Ei au zguduit Europa întreagă".

Studiul legilor ruseşti întări şi mai mult sentimentele tînărului Mavrocosta. Unele fapte ca nestatornicia lucrului judecat, mijlocul legal de a-şi înstrăina averea moştenită în paguba nu numai a moştenitorilor, dar şi a creditorilor, putinţa pentru un tată de a închide pe fiul său major, părinte şi el de familie, în vre-o mînăstire, dar mai ales osîndirea prevenitului politic de către puterea administrativă fără judecată şi sequestrarea averii osînditului în folosul statului; i se păreau nişte adevărate monstruozităţi.

Istoria Rusiei pe care o cunoscu din arhivele şi documentele din biblioteca Odessei îi lămuri făţărnicia, năzuinţile nedrepte şi lacome ale unei stăpîniri asupritoare şi conrupte, şi el înţelese cum numai în această ţară spiritele exaltate puteau să ajungă la nihilism.

După războiul din 1877, Titi nu mai şovăi şi trecu în Romînia liberă părăsindu-şi pentru totdeauna familia, renunţînd la supuşenia rusească ca şi la partea lui de moştenire. Aici, luptă din greu ca să-şi facă o carieră, dar se simţi mai fericit, mai ales după ce se căsători cu Lenuţa, fata unui răzeş care fusese crescută de Domniţa Ruxanda şi alungată de lîngă ea prin uneltirile prinţului Andrei.

Acesta, care în vremea războiului nu vorbea decît cu dispreţ de Romîni şi aştepta ca ţara lor să devie gubernie rusească se lasase de moşie şi intrase în diplomaţie. Dar era rău văzut, plin de datorii din cauza vieţii luxoase a soţiei, căreia îi ierta toate infidelităţile. Un scandal provocat din cauza ei la curtea din Petersburg şi care făcu mult zgomot scurtă zilele bătrînului Mavrocosta. El se stinse cu gîndul la Moldova şi la fiul cel mic căruia în sufletul lui larg, îi dase de mult dreptate.

*

Cultura unui popor e o atmosferă morală, o acumulare de bunuri imateriale şi de deprinderi sufleteşti care sub influenţa împrejurărilor istorice s'au desvoltat în chip lent într'un lung şir de veacuri pe solul vieţii lui interioare.

Împrejurările istorice în care a trăit poporul rus au fost cu totul deosebite de acele ale popoarelor occidentale şi ele explică în deajuns caracterul atît de diferit al culturii sale.

Intr'o măsură mai mică sau mai mare, doi factori au contribuit în primul rînd la educația și cultura popoarelor occidentale. Unul, e cugetarea greco-latină sub multiplele ei forme, a cărei moștenire nu s'a pierdut niciodată; altul, creștinismul sub forma lui catolică și mai ales protestantă.

Aceste două mari forțe de disciplină, de organizare, de inhibiție a pornirilor și instinctelor primitive au lipsit poporului rus. El a primit creștinismul cu multe veacuri în urma apusului și mentalitatea lui crudă nu s'a putut impregna nici de cugetarea greacă sub forma ei bizantină și degenerată.

Din creștinismul venit din Bizanț, poporul rus n'a luat decît partea lui exterioară, fără a se putea ridica până la fondul lui etic. Și pe cînd în lumea occidentală catolicismul ca și protestantismul sub diferitele lui forme au dat naștere la atîtea virtuți active și au fost de atîtea ori un izvor de reînoire a vieții morale, biserica ortodoxă subordonată unui guvern absolut s'a osificat în rigiditatea formelor sale, iar în masele poporului sentimentul religios s'a manifestat doar prin superstițiile idolatre ale păgînismului slav sau prin exaltarea mistică și contemplarea pasivă. In schimb, multe secole, poporul rus a suferit dominația mongolă dela care a împrumutat în mare parte formele vieții sale politice. Și dacă mai tîrziu a cunoscut influența apusului ea n'a pătruns decît în păturile de sus și nu departe de suprafață. Căci nu numai forma lui de guvernămînt aduce aminte de acea a vechilor despoții orientale dar și sufletul rus e profund înrudit cu acel asiatic.

In locul disciplinei, a organizării raționale, a spiritului critic, și a contururilor precize pe care le întîlnim în occident, misticismul, inconherența, aspirații spre absolut, ceva vag, nedefinit, haotic asemeni priveliștelor stepei nemărginite.

Și alături cu aceste tendințe care se pot observa atît în caracterul poporului ca și în operele pline de un farmec misterios ale filozofilor și ale literaților lumii slave, instinctul de dominație, intoleranța și acel mesianism caracteristic popoarelor mari și tinere, credința aprinsă în misiunea lor de a regenera lumea, credință care-și are izvorul în conștiința obscură a unor forțe virgine și imense.

Dacă deosebirea fundamentală care există între cultura rusească și cea occidentală, Moruzzi n'a înțăles-o totdeauna în ce privește cauzele ei profunde, el a simțit-o însă cu o mare putere.

Și lupta interioară pe care au cunoscut-o cei doi Mavrocosta s'a dat desigur și în alte suflete...

Viața acestei familii e acea a boerimii basarabene, în ultima jumătate a secolului trecut.

Oamenii din generația bătrînului cneaz s'au stins.

Din urmașii lor unii au făcut ca prințul Andrei, au devenit ruși apucînd calea largă ce ducea spre onoruri și neamul nostru i-a pierdut pentru totdeauna. Alții, cei mai buni ș'au lasat oasele în temnițele Siberiei sau au găsit ca fiul mai mic al lui Mavrocosta un refugiu pe pămîntul liberei Romînii. Orășanii s'au rusificat și ei în cea mai mare parte.

Lipsită de conducători, ținută în întuneric și în ignoranță de o stăpînire fără scrupul, țărănimea basarabeană a știut totuși să păstreze intact în sufletul ei, romînismul și tradiția latină. Valurile slavismului n'au putut măcina această stîncă dură.

Și dacă glasul acestei țărănimi nu s'aude, nu somnul morții se oglindește în resemnarea-i mută.

Energii care dormitează de secole trăiesc aici în adîncuri, ele așteaptă numai ceasul care va face posibilă desvoltarea și înflorirea lor minunată.

Și toți Romînii care văd dincolo de ziua ce trece și nu pot și nu vor să uite trecutul se gîndesc la acest ceas ca și Dimitrie Moruzzi cu îndărătnicie și c'o neclintită credință.

Octav Botez.

CRONICA LITERARĂ

„Cîntece fără țară“ de Octavian Goga

D. Octavian Goga s'a făcut cunoscut acum zece ani printr'un volum de *Poesii*, în care aducea o lume nouă, un sentiment nou și o formă nouă. După Alecsandri, care cîntase pe țăranul pitoresc și patriarhal, cînd nu cîntase pe țăranul-decor, sau chiar pe țăranul-bibelou, veni Coșbuc care cîntă viața idilică, idealizată a unei țărănimi fericite, iar după Coșbuc veni d. Goga, care introduse în poezia noastră pe țăranul oprimat, așa cum se încercase altădată să ni-l zugrăvească, în treacăt și fără succes, Cesar Bollac sau, în timpurile mai nouă, cu un succes discutabil, N. Beldiceanu.

Dar d. Goga, în deosebire de acești înnaintași, nu se mărginea numai la zugrăvirea vieții țărănești, într'un sens sau în altul. La dreptul vorbind, nici nu era în intenția sa să dea scene, idilice sau tragice, din viața țărănească.

Natură personală, subiectivă și revuluționară, d. Goga reda numai atîta din aspectele vieții dela țară, cît îi era necesar spre a exprima mila pentru desmoșteniți, ura pentru asupritori și speranța într'un viitor de răzbunare și de reparație.

In acel admirabil prolog al *Poesiilor* sale intitulat *Rugăciune*, d. Goga își definea însuși natura temperamentului său poetic.

Sădește 'n brațul meu, stăpîne,
Tăria urii și-a iubirii.

. . . .

Nu rostul meu, de-apururi pradă
Ursitei maștere și rele,
Ci jalea unei lumi, părinte,
Să plîngă 'n lacrimile mele.

Dă-mi tot amarul, toată truda
Atîtor patimi fără leacuri,
Dă-mi viitorul, în care urlă
Și gem robiile de veacuri.
— Demult plîng umiliții 'n umbră
Cu umerii gîrbovi de povară...
Durerea lor înfricoșată
In inimă tu mi-o coboară.

In suflet samănă-mi furtună
Să-l simt în matca-i cum se sbate,
Cum tot amarul se revarsă
Pe strunele înfiorate
Și cum subt bolta lui aprinsă
In smalț de fulgere albastre,
Inchiagă-și glasul de aramă
Cîntarea pătimirii noastre.

(Să nu trecem peste prilejul de a spune că din toate „rugăciunile“ poeților noștri, aceasta e cea mai frumoasă, cu mult cea mai frumoasă, prin fond și, mai ales, prin formă).

Deși prin natura și mărimea subiectului, ca și prin rolul ce-și luase, d. Goga era încă un poet epic sau mai bine zis un poet de mare suflu epic, d-sa totuși era mai liric decît predecesorii săi. D. Goga blestema trecutul și prezentul, apărea ca justițiar al poporului său, sunînd din trîmbiți marșul redeșteptării și chemînd la luptă pentru sfărmarea străvechilor lanțuri. Acesta era sentimentul nou ce d. Goga aducea în poezia romînă. Iar acest sentiment și această concepție poetică aveau cauze multiple și complicate. La d. Goga sentimentele unui fiu de țăran, rămas, cum se întîmplă de obiceiu în Ardeal, aproape de sufletul clasei sale, erau fecondate și intelectualizate de preocupările unei minți care se împărtășise de problemele veacului. Problema revendicărilor sociale și naționale, care agită spiritul european, altoită pe sufletul de luptător al unui țăran ardelean a dat fondul nou, unic, al *Poesiilor* d-lui Goga. Nou și unic chiar și față de *Noi vrem pămînt*, căci în această minunată poezie Coșbuc redă, realist și obiectiv, însuși glasul „pătimirii“ celei mai dureroase a țărănimii, și nu propria și subiectiva lui „cîntare a pătimirii“.

Această poezie nouă era înveșmîntată, firește, într'o formă tot nouă. Fondul acela, în care erau contopite simțirea populară și preocuparea unui intelectual, apăru îmbrăcat într'o limbă populară *intelectualizată*. In adevăr, limba din *Poesii* (afară bine-înțeles de „Cîntece“) n'are nimic din acele „idiotisme“, din acele „zicale“, din acele „popularisme“, care fac savoarea lui Coșbuc sau Creangă și care ar suna rău în poezia sa plină de

preocupări şi de intenţii peste nivelul poporului. Dar limba d-lui Goga avea şi o nuanţă bisericească. Acest *profet*, care sămăna blestemul şi propovăduia răzbunarea, vorbea o limbă biblică. D. Goga, apostol al războiului celor mulţi, amintea pe acei „preoţi cu crucea'n frunte, căci oastea e creştină", şi vorbea în limba cărţilor bisericeşti. Iar uneori d. Goga aducea în poezia sa mai mult decît limba, aducea ceva din sufletul şi din viziunea biblică:

Rătăcitor, cu ochii tulburi,
Cu trupul istovit de cale,
Eu cad neputincios, stăpîne,
In faţa strălucirii tale.
In drum mi se desfac prăpăstii
Şi'n negură se'mbracă zarea,
Eu în genunchi spre tine caut:
Stăpîne-orîndue-mi cărarea!

versuri cu care-şi începe volumul şi care au ceva din *Genesis*.

Dar la perfecta concordanţă a formei cu fondul, contribuia şi o altă particularitate a limbii d-lui Goga. Limba din *Poesii* era parcă fe-recată, în sonorităţile ei se auzea parcă zîngănitul lanţurilor şi sfărmarea lor, vestită de poet. Iar ritmul, uneori fatal parcă în precipitarea lui, ca în *Clăcaşii*, alteori sombru şi solemn ca în *Rugăciune*, desăvîrşiau prestigiul acelor poezii.

Prin aceste variate mijloace a izbutit d. Goga în acest gen ingrat, al cărui material, sentimentele naţionale şi sociale, are atîtea contingenţe cu utilul, în specie cu preocupările politice de toate zilele.

*

Volumul de *Poesii* al d-lui Goga avu un succes răsunător, datorit şi frumuseţii artistice şi atmosferei de sentimente de pe atunci. Dar d. Goga în urma publicării acelui volum, făcu o evoluţie. Cauzele sînt variate. Mai întîiu, poate, ar fi aceia că, prin chiar natura ei, lira revoluţionară are puţine coarde. Apoi însuşi duhul biblic al acestui apostol trebui să sufere o scădere. D. Goga, cucerind celebritatea, începu să vină în contact cu cercuri mai largi de oameni, începu să frecventeze „ţara", să vină prin Bucureşti, să cunoască „domni". Pe de altă parte începu să devină un „factor" important în luptele din Ardeal, să păşească pe arena politicii practice,—lucruri care, toate, contribuiră să laicizeze pe profetul din *Rugăciune*. Şi, dacă vom mai adăoga fatala oboseală a inspiraţiei în preajma vristei de treizeci de ani a poeţilor romîni, atunci poate vom fi atins cauzele mai însemnate pentru care d. Goga şi-a spînzurat în cui lira sa revoluţionară sau, ca să fim mai pre-cişi, pentru care d-sa a început să instruneze tot mai rar *această* liră.

Omul politic, care se tot degaja din profetul de altădată, s'a dovedit însă un ziarist de mare talent. *Insemnările unui trecător*, „crîmpee din sbuciumările de peste munţi", un mănunchiu de articole publicate acum vre-o cinci ani, sînt scrise, în felul lor, tot aşa de bine poate ca şi *Poesiile*.

Dar d. Goga nu rămase numai un ziarist. In d-sa mai stăruia un *reziduu* poetic şi d. Goga deveni un poet curat obiectiv, un liric-filozof, cu reminiscenţe naţionale şi sociale. In adevăr, în *Ne chiamă pămîntul* şi mai ales *Din umbra zidurilor*, poeziile cu subiect de altădată se tot împuţinează (şi nu mai au suflul de odinioară). D. Goga îşi cîntă acuma tot mai mult propriile-i suferinţi (şi nu „durerea altor inimi"), cazurile de conştiinţă, îndoelile teoretice, etc. Şi acuma, sau îşi îmbracă fondul acesta tot în vechiul stil, în vechea limbă a poeziei eroice, cîntînd, cum s'ar zice, sonate din instrumente de alamă—şi efectul e pejorativ straniu—sau, simţind nevoia unui instrument potrivit pentru noul său cîntec, d-sa instrunează vioara—dar instrumentul e străin d-lui Goga, naturii d-lui Goga şi efectul e mediocru. Acum, avînd să exprime acele destăinuiri pe care omul şi le face sie însuşi şi care cer altă limbă, alt stil, altă versificaţie, alt ton, d. Goga scrie totuşi popular şi bisericeşte, cu „glie", cu „maşteră", cu „isop" şi cu „patrafir", atît de fericite odinioară, atît de *shocking* acuma!

O singură dată *maniera* aceasta i-a slujit d-lui Goga să scoată efecte admirabile lirice, şi anume acolo unde ea se potrivea, era chiar cerută,—în acele din poeziile sale de dragoste, care sînt *imnuri* ale iubirii.

In vremea aceasta ni se părea, unora, că d. Goga e într'un penibil proces de transformare, în transiţie către ceva, care va avea iarăşi puterea şi strălucirea de altădată. Dar d. Goga nu trecea spre altceva... D. Goga avea să se întoarcă înnapoi.

Părăsind Ardealul, venind în ţară, d-sa îşi continuă activitatea de ziarist. D-sa ne dădu *Strigătele în pustiu*, „cuvinte din Ardeal într'o ţară neutrală", care sînt scrise admirabil, căci D. Goga e unul dintre foarte puţinii noştri ziarişti de talent, şi nu cedează pasul nici unuia—ba în unele privinţi e cel dintîiu dintre ei. Dar primul ipostas al d-lui Goga, poetul luptător, acuma nu rămase mut nici el. D. Goga ne dădu *Cîntece fără ţară*, care au dat prilej acestor rînduri.

Cu acest volum d. Goga a pus iarăşi trîmbiţa la gură, spre a intona cîntece de luptă. Instrumentul fireşte nu mai e nou, are poate chiar cîteva crăpături şi e puţin ruginit, iar cîntăreţul nu mai are plămînul aşa de puternic, se simt oarecare sforţări. Dar oricum, e instrumentul lui şi e genul lui şi d. Goga reuşeşte să ne dea cîteva bucăţi frumoase.

In comparaţie cu *Poesiile*, *Cîntecele fără ţară* au mai multe scăderi.

Voiu începe cu una, care s'ar părea de minimă importanţă. D. Goga abuzează de neologisme într'un gen poetic, în care nici n'ar tre-

bui să uzeze de ele. E efectul laicizării d-sale. In *Cîntece fără țară* d. Goga s'a reîntors la genul său de odinioară, din *Poesii*. Și totuși, chiar cele mai frumoase din bucățile sale sînt pătate de cuvinte de acestea, care evocă altă lume, alt suflet, alte preocupări, decît acele ale unui profet al neamului său. Cînd d. Goga scrie „pacea *solitară*", „plîngere 'n *surdină*", „*întrevedeai* altarul" etc. în partea introductivă a admirabilului *Portret*, unde farmecul stă tocmai în atmosfera de simplă și umilă rusticitate, frumuseța poate fi numai umbrită. Cînd însă, în *Țara mea de suflet*, d-sa scrie:

. . . .
Te-am slăvit de veacuri, ne rugăm azi ție
Ne rugăm zădarnic, țară *neutrală*,—

atunci efectul este dezastruos, căci aici avem de a face nu cu un simplu neologism, ci cu unul care evocă altîtea alte... neologisme! Ideia că țara nu-și face datoria în momentele acestea supreme și unice, d. Goga putea s'o exprime prin alt cuvînt, printr'un termen generic, care să cuprindă și *specia* „neutral". „Neutral", încă odată, nu e numai un neologism, deci un termen nepotrivit în poezia aceasta de sentimente profunde și elementare, el e ceva mai mult și mai rău, el evocă cu putere preocupări de politică practică, luptă de partide, polemici de gazetă, formule ale zilei, lucruri curente și foarte prozaice. Paza d-lui Goga de a nu cădea în politica curentă, cînd tratează sentimente naționale și sociale, care era unul din marile merite în *Poesii*, e mult mai puțin vigilentă în *Cîntece fără țară*.

Dar uneori „politica" d-lui Goga e curat supărătoare, ca de pildă în *Latinitatea strigă din tranșee* (ce titlu oribil! Latinitate, tranșee, strigă—cuvinte abstracte, tecnice, disgrațioase). Fără îndoială o poezie nu e datoare să urmărească aflarea și propagarea adevărului, dar nici nu trebue să ofenseze adevărul, căci atunci, oricîtă artă ar conținea, nu mai e frumoasă. Și cînd cetesc *Latinitatea strigă din tranșee*, oricît m'ași sili să rămîn în poezie, oricît mi-ași închide ochii și mi-ași astupa urechile la tot ce văd și aud nu *pot* să nu știu că nu ne chiamă numai latinii, că ne chiamă tot atît de ispititor și nelatinii, că nu sîntem chemați pentrucă sîntem latini, că în chemarea lor nu „strigă" simpatia pentru noi, ci interesul lor egoist, „sacrul" lor „egoism". *Latinitatea strigă din tranșee* ofensează cu brutalitate adevărul, pe care-l cunosc, fără să vreau, din toate gazetele, din toate faptele, din toate manifestările. Dar iată-mă făcînd politică într'o cronică literară, iată-mă polemizînd cu o *poezie*! Dar e vina mea? Dacă d. Goga își distruge „poezia" poeziei sale prin politică, ce pot face eu decît ori să-i ignorez poezia, ori să discut această scădere a poeziei sale?

Ii admir din toate puterile articolele politice din ziare, deși combat, cu un mare talent, idei care îmi sînt scumpe, dar în poezie, încă odată, n'are ce căuta politica curentă și cu atît mai puțin argumentația bazată pe neadevăr, cum e aceia cu „latinitatea din tranșee", care nu poate fi admisă decît cel mult în articole de ziar. Ziaristica e advocătură, și advocăturii, îndeletnicire prin excelență lipsită de sinceritate, i se pot trece unele lucruri ce nu pot fi permise poeziei, care, prin definiție, trebue să ne dea impresia totalei sincerități.

După cum fiecare artă își are domeniul său bine definit care nu poate fi confundat cu al alteia, tot așa și fiecare gen literar. Și ce genuri literare pot fi mai departe unul de altul decît articolul de ziar și poezia lirică? Iar prin faptul că d. Goga își exprimă idealul său politic și național în două genuri deosebite, în articole de gazetă și în poezii, d-sa recunoaște însuși acest adevăr, recunoaște însuși că ceia ce are de spus e de două feluri. Și cînd pune în versuri lucruri de gazetă, d-sa face o confuzie între genuri.

Și—ca să-mi spun tot gîndul—cît de mult ar fi fost de dorit, ce lucru admirabil ar fi fost să se găsească în acești ani teribili, un poet care să nu fie nici ardelenist, nici basarabenist, nici francofil, nici germanofil, nimic decît Romîn și poet, care să plîngă jertfa fără țintă a tuturor flăcăilor, de peste Carpați și de peste Prut, un poet care să arate suprema tragedie a războiului fratricid dintre sutele de mii de țărani ardeleni și basarabeni și tragedia, poate și mai dureroasă, a țării mame, a țării „neutrale", care stă la mijloc, cu brațele în jos, în neputință ori în neștiință de a face un pas,—sau, în cazul cînd Romînia ar intra în războiu, tragedia, mai mare sau mai mică, Dumnezeu știe! de a vedea pe Romînii liberi, luptînd alăturea de unii Romîni subjugați, împotriva altor Romîni subjugați. Gînditu-s'a d. Goga că, dacă ne-am fi aliat cu Rusia, am fi luptat, poate adesea corp la corp, cu feciorii din Ardeal? Crede d. Goga că, în cazul acesta, ar fi încetat pentru d-sa prilejul și datoria de a cînta *Cîntece fără țară?* Să vedem: Basarabenii ar fi luptat alături cu noi, da, dar *nu* pentru desrobirea lor. Și noi, și ei, am fi luptat pentru desrobirea Ardelenilor, dar ciopîrtindu-i prealabil în luptă, pe ei, care ar fi luptat împotriva propriei lor desrobiri. Ce tragedie, ce tragedii, domnule Goga, mai mari, mai strigătoare la cer decît tragedia, pe care ai conceput'o și cîntat'o d-ta în *Cîntecele* d-tale! Căci tragediei d-tale îi vezi o deslegare fericită—acesteilalte nu-i poți vedea nici una. E eschyliană! Acesteia nu-i poate găsi deslegare decît omul politic, care se gîndește numai la rezultat și e *fericit* cînd a scos maximum de bine dintr'o situație dată, dar niciodată poetul, care nu calculează, ci vibrează de durerea concretă, simte și suferă pur și simplu.

Ah, de ce n'a fost să avem un poet fără partid, fără club, fără gazete, fără șefi, fără diplomație, așa cum d. Goga voise să fie în *Rugăciune*, cînd cerea stăpînului atotputernic „tot amarul, toată jalea", așa cum a fost nobilul Eminescu care n'a uitat *nici un* suflet romînesc ori deciteori a plîns nenorocirile neamului său.

Dar să părăsim digresia aceasta, dacă-i o digresie, şi să ne întoarcem la critica literară.

Poeziile care nu-s politice conţin aproape toate o idee poetică, dar nu toate aceste idei sînt şi realizate. In unele rămîne numai intenţia. Regretul, de pildă, că Romînii nu vor lua parte la strivirea pajurei austriace, flămîndă de lacrimi şi de sînge romînesc, e transcris în icoane palide (*Pajurei cu două capete*). Apariţia, într'o trăsură întîrziată, a vedeniei însingerate a Ardealului în mijlocul frivolităţii bucureştene, e o idee care dacă nu e realizată cu mijloace mari, impresionante, fantastice, rămîne ceva baroc (*Bal la palat*). Şi nu mai dau alte exemple.

Uneori, foarte rar, ideia însăşi e factice, d. Goga voind să scoată efect din combinaţiuni căutate şi dîndu-ne, deci, impresia lipsei de sinceritate, ca de pildă în poezia *Trecea convoiul mortuar*, pe care a scris-o ca să spună că n'a putut simţi milă nici de moartea unei femei nici de suferinţa barbatului, căci se gîndea la... morţii din tranşee! Cineva ar putea întreba pe d. Goga la ce-a mai scris atunci poezia...

In unele poezii ideia este numai în parte realizată. In adevăr, în poezii pe care, luate ca un tot, le-am putea eticheta, cu un cuvînt, „slabe", d. Goga a presărat versuri sau chiar strofe minunate. In *Fără ţară*:

Eu sînt o lacrimă tîrzie
Din plînsul unei mii de ani.

In *Atunci*:

Un gînd răzleţ îmi spune mie
Că 'n umbră mai aşteapt' un val,
O mare volbură tîrzie,
Cu chiote de vijelie
Să-şi ducă clocotu 'n Ardeal.

In *Boboteaza*:

Busuioc cucernic, busuioc de-acasă,
Frate cu muşcata prinsă 'ntre fereşti,
Floare dela ţară, floare cuvioasă,
Cum să-ţi spun eu ţie cît de drag îmi eşti?...

In *Aducerile aminte*:

Aducerile-aminte sînt harfe spînzurate
De ramura dintîe ce-atinge casa noastră,
Amurgul cînd adie tresar înfiorate
Şi până 'n zorii zilei ne cîntă la fereastră.

In *Noapte*:

Ca o broboadă de mătasă
Simt svonul tău adormitor
Ce blînd pe frunte mi se lasă...

Şi aşi cita şi din *Pribeag* imagina aceasta fericită:

(Pe drumul meu de pribegie
Nu licăresc în noapte stele
Şi singura tovărăşie
Port numai gîndurile mele)
Cum s'au legat de mine 'n largul
Viitorilor să mă petreacă
Par corbi *cari* ţipă pe catargul
Unei corăbii ce se 'neacă,—

dacă acest *cari*, inexistent în limba romînă, n'ar face ca versul să fie imposibil de rostit. D. Goga are adesea această monosilabă *cari* în loc de romînescul *care*, de două silabe (fie el scris *care* sau, necorect, *carî*). In special, în versul de mai sus, avînd înainte cuvîntul monosilabic *corbi*, care mai şi începe încă tot cu *c*, pronunţarea e grea şi face un efect comic.

In prefaţă, d. Goga spune că „s'or fi strecurat poate greşeli de ritm şi prozodie". S'au strecurat:

Sub soarele de toamnă *caré* murea pe creste

. . . .

Paré c'aud cum geme cumplit povestea noastră, etc. etc.

De ce nu a corectat d. Goga? Licenţe poetice—nu există.

Şi, ca să isprăvesc cu scăderile acestui volum, voiu observa că atunci cînd are de zugrăvit fapte, cînd vrea să evoce scene din grozăviile din Ardeal, d. Goga ne dă adesea impresia că inspiraţia sa este anemică. Acest lucru se vede chiar în cea mai bună bucată a sa de acest fel, în *Trenurile*. Dacă d. Goga era la faţa locului, inspiraţia sa ar fi fost nutrită de imaginile vii ale realităţii, d-sa n'ar fi scris din închipuire, care nu poate înlocui senzaţia, observaţia directă. Grigorescu a zugrăvit pînzele sale de războiu cu imagini culese la faţa locului şi tot aşa Vereşciaghin.

Dar cîteva poezii din volum sînt vrednice de talentul de odinioară al d-lui Goga. Iată de pildă, *Sîngele*. Această bucată, împreună cu *Rugăciunea*, care însă îi e superioară, ar trebui să stea în fruntea tuturor poeziilor d-lui Goga, ca un rezumat introductiv al sentimentalităţii sale poetice. Aci, d. Goga a concretizat cu putere ura de rasă, adunată în sufletul ardelean zi cu zi, în cei o mie de ani de chinuri şi umilire:

Tu răzvrătit potop de sînge,
Ce-mi fulgeri tulbure prin vine,
Şi'n flacăra-ţi ce nu se stinge
Eşti pururea stăpîn pe mine

. . . .

Ce vifore înfricoșate,
Ce patimi fără de măsură,
Și din vechime ce păcate
Închizi în orice picătură?
Din care strigăt de chemare,
Din ce fior aprins de luptă,
Din ce adîncuri îmi tresare
Svîcnirea ta neîntreruptă?

Pe semne veacuri își topiră
Al urii uragan de lavă
Și 'n stropii tăi îmi plămădiră
O veche trainică otravă...

(Nu e rău, ce ziceți, versul din urmă?)

Sau, iată, o altă bucată, *Pribeag străin*, inferioară *Sîngelui* ca idee, dar superioară ca realizare poetică. D. Goga își compară situația sa de pribeag neînțeles aci la noi, cu aceia a unui țăran, rătăcit cu carul său pe străzile Bucureștilor, năucit de larmă, speriat de strigătul sergenților de oraș... Unele versuri din *Pribeag străin* sînt poate cele mai frumoase din volum:

In strălucirea razelor de-amiază,
Ce luminau sfiala ta stîngace,
Prin strigătul agenților de pază,
Tu strecurîndu-ți teama și amarul
Cu cele două blînde dobitoace
Neștiutor înnaintai în cale...
In drumul greu părea că plînge carul
Din bietele încheeturi uscate,
Părea că boii prinși de-aceiași jale,
In ochii umezi, dătători de pace,
Subt arcuirea frunților plecate
Răsfring icoana sărăciei tale.

Poezia aceasta are aceiaşi tonalitate sentimentală caşi *Un om* scris în 1907. Aceste două poezii sînt singurele în care s'a redat cu o duioșie infinită umilita sărăcie a țăranului nostru.

Dar într'un grad mai înnalt, frumoasă prin idee, prin sentiment, prin ecoul poetic, dacă mă pot exprima astfel, caşi prin tratare, e *In mormînt la Argeş*,—întîlnirea umbrei lui Neagoe Basarab cu a lui Carol I, care nu se pot înțelege, căci îi despart atîtea lucruri,—toate lucrurile, vrea să suggereze d. Goga.

In mormînt la Argeş pătrunsese dorul
Care plînge-acuma sus la Făgăraş,
Fremătînd din valuri Oltul călătorul
L'a trezit din somnu-i greu pe Domnitorul
Adormit în vechiul creştinesc lăcaş...

In bucata aceasta se simte parcă toată legătura profund misterioasă dintre sufletul celor morți și a celor de azi și dintre sufletele tuturor, ale celor morți și ale celor vii, și întregul pămînt romînesc...

Voiu isprăvi cu cea mai frumoasă poezie din volum, cu cel mai duios și mai uman „cîntec fără țară", în care ideia, sentimentul și factura sînt într'o perfectă armonie (păcat de cîteva neologisme nelalocul lor!). E *Portretul*,—portretul „popei dela țară", tatăl poetului, care în clipa cînd fiul său se pregătește să părăsească Ardealul, *casa*, cere să fie luat și el și dus în țara liberă, dar, întristat și îmbătrînit de cele ce vede aici,—portretul îmbătrînește de durere,—se cere înapoi acasă. Poezia aceasta e scrisă în ritmul *Clăcaşilor*, în ritmul acela care evocă parcă îngropăciunea, o înmormîntare tristă de tot, grăbită, ca să se isprăvească odată. Frumusețea acestei poezii, ca orice adevărată frumusețe lirică, nu stă în cuvinte, în imagini care se pot detaşa, care pot face impresie și cînd sînt izolate, ci rezultă din totalitatea bucății.

Cu aceste cîteva poezii, vreau să zic din cauza lor, d. Goga rămîne încă primul poet al generației sale, poate unicul poet adevărat, prin seriositatea concepției, prin puterea avîntului și prin originalitatea formei.

Și ce păcat că d. Goga a făcut în acest volum greșala de a voi să aibă numaidecît un volum. Deşi cartea d-sale are mai multe pagini albe decît tipărite, d-sa ar fi fost totuşi în cîştig, dacă numărul paginilor imaculate ar fi fost şi mai mare.

Vorbind mai deadreptul, d-sa ar fi trebuit să renunțe la două treimi din bucățile sale, iar restul să-l tipărească într'o simplă şi sobră plachetă.

Oricum, *Sîngele*, *Pribeag străin*, *In mormînt la Argeş* și *Portretul* se vor aşeza dela sine alături de unele bucăți din *Ne chiamă pămîntul* şi *Din umbra zidurilor* şi de toate bucățile din *Poesii*, spre a mări bagajul cu care d. Goga se va înfățișa înnaintea posterității.

G. Ibrăileanu

CRONICA RIMATĂ

Răspuns

Amice, torturat de trebi
Găsit-ai vreme să mă 'ntrebi
De ce 'n reviste şi 'n jurnale
(Vai, n'am a treia rimă 'n *ebi!...*)
Scriu numai cronici personale
Făr' de amor şi fără jale.

Compun şi versuri de amor
Dar nu le 'mprăştii tuturor,
Ci 'n taina nopţilor opace
Le prind de-o margine de stor
Cînd o fereastră se desface, —
Şi parcă-s fluturi prinşi în ace.

Acele versuri dorm în scrin
Presate printre flori de crin,
Şi rar iubita le răstoarnă
Pe masa cu sidef marin
Şi colb de-azur pe ele toarnă
In nopţi de Mai, în nopţi de iarnă.

Nu vreau să cadă pe pachet
Un ochiu străin şi indiscret
Cum nu vrea nimeni — cînd deschee
Miresei, palidul corset —
Să simtă-alături pe-o femee
Privind prin gaura de chee.

Nu vreau celebritate, nici
Saluturi calde de amici:
Intr'un sacheu ţin arcul mitic
Păzit sub splendide panglici
De-un singur cetitor şi critic.

Iar pentru rest sînt bard politic.

M. S.

CRONICA ARTISTICĂ

— VERONA; ROMANO —

Insfirşit!...

După atitea expoziţii de palidă pictură, de pictură etiolată, de cabinet, de pictură anemică şi nesinceră, care ar fi alături de pictura adevărată—în cazul cel mai bun—ceia ce este un obraz sulemenit, pimentat de graţia ciudată a unor ochi viţioşi, alături de o faţă tinără şi proaspăt inviorată de cea mai curată sevă a tinereţii,—după atitea expoziţii de pictură obosită şi bolnăvicioasă, sau stingace şi dibuitoare, iată insfirşit—luminată de soarele nou al primăverii—o expoziţie de *mare aer*, de aer liber, care bucură şi intinereşte cum ştiu s'o facă numai manifestările artei celei adevărate şi mari: expoziţia Verona.

Prin alegerea subiectelor—rarul şi ciudatul vor căuta refugiul lor aiurea—prin felul luminos şi simplu al tratării, prin calitatea sufletului care cerne viziunea artistică, Verona continuă tradiţia sănătoasă a peisagiştilor noştri naţionali—Andreescu, Grigorescu,—care este şi aceia a marilor peisagişti francezi din veacul trecut.

Păretele alb şi neted al unei case de ţară, muiat in lumina plăpindă a soarelui primăvăratec,—un lan de aur fugind spre orizontul dogorit, de un albastru-sur, al unei zile de vară, care aduce aminte de Millet,—un mijloc de pădure vibrind cu atita stăpinită simţire intr'un val de lumină că te intrebi unde stă nevăzuta putere: in frunzişul insufleţit ori in lumina cotropitoare,—o frintură de cer pe care nourii se chiamă intr'un danţ ameţitor,—o intindere de apă palpitind intunecată sau scinteetoare sub straja unei sălcii visătoare,—un colţ de natură oarecare, necăutat, cel dintăiu văzut, ştiut sau bănuit de fiecare dintre noi, ajunge pictorului pentru infăptuirea unor pinze aproape totdeauna desăvirşite, in care totul—viziune, realizare, emoţie—se topesc intr'o armonie completă care incintă.

Privitorul se simte ademenit fără voe, şi dus undeva, sus, intr'o sferă de lumină şi de graţie liniştită, se simte inviorat de un suflu d aer limpede şi proaspăt... Subjugat, el urmează pe artist in toate excur siunile lui, şi regretul celei pe care o sfirşeşte, inlocueşte intotdeaun

regretul celei dinainte. Ceasuri de-a rindul il urmăreşte incintarea unei viziuni de culoare şi lumină, impresiile se cern incetişor, şi clipa intrebării vine: —de unde, de ce atita vrajă?

Mintea caută cu bucurie răspunsul mulţumitor; dar ce aspră e sarcina aceluia care vrea să spue şi altora de ce frumosul e frumos!... Desfăcind elementele unei opere de artă izbutite, produs unitar in care s'au topit toate insuşirile artistului, nu merge el oare impotriva ţelului insuşi al artei şi nu distruge impresia totală, singura care importă?... Ce poate face criticul mai folositor decit să trezească curiozitatea pentru opera de artă, şi să intreţie in jurul ei acea ambianţă de căldură şi intimitate care duce la inţelegere prin iubire şi admiraţie. E primejdioasă şi exasperantă misiunea ce-şi dau acei ce cintăresc cu vorbe, care vor să fie etichete, imponderabilele inclinaţii sufleteşti care hotărăsc calitatea şi cuprinsul unei creaţiuni artistice. Dar nu acolo năzuesc aceste simple impresii.

Peisagistul are o chemare fericită. Arta lui il indeamnă spre aspectele de măreţie calmă şi de echilibru ale naturii; asupra lor se revarsă in valuri largi poezia cea adevărată şi senină care odihneşte spiritul şi il inalţă. In cadrul mărginit al unei pinze inguste incape tot atita grandoare potolită, cită revarsă 'n ochi o fereastră deschisă asupra unui cimp plin de soare.

Robit de priveliştea pe care o zugrăveşte, peisagistul poate renunţa la personalitatea lui; dacă e inzestrat cu un ochiu sigur şi cu o mină ascultătoare, el va fi atunci oglinda credincioasă in care se răsfrînge natura. Tot aşa dacă artistul va fi dintre acei stăpiniţi de tehnica meseriei lor, care *operează* in faţa naturii cu aceiaşi stăpinire de sine cu care se făleşte chirurgul străin de sufletul materiei pe care o preface.

Dar peisagistul poate fi un poet. El poate avea un suflet cald şi entuziast, in care senzaţiile luminoase se repercutează şi se amplifică cu puterea unor unde sonore. Alta va fi atunci atitudinea lui in faţa priveliştei pe care vrea s'o infăţişeze: impresiunile venite din afară se vor cerne in sufletul său cum se cerne lumina in frunzişul pădurii, şi viziunea artistică rezultată nu va mai fi reprezentarea fotografică a imaginei reale.—Cu cit e mai interesantă pentru noi o operă astfel concepută! Intr'insa palpită impreunarea dumnezeiască a omului cu natura, şi asta e singura formă cu adevărat superioară şi nobilă, in care spiritul omenesc se poate manifesta cu toată plenitudinea lui.

Ca şi Corot, ca şi Millet, ca şi Grigorescu, Verona e un mare poet. *El interpretează natura.* Nu o evocă, în felul impresioniştilor, ci o interpretează. El scrie în culori unul din poemele cele mai minunate de putere stăpînită şi claritate biruitoare care s'au scris asupra pămîntului romînesc. De aceia e o fericire că nu este încă un impresionist; —nu că impresionismul în pictură ar fi o formă de artă inferioară care să împiedice manifestările desăvîrşite!...—dimpotrivă...—Dar impresionismul presupune o detaşare mult mai simţitoare de materialul artistic, o putere de abstracţiune puţin obişnuită, care duce la o artă superioară, dacă vreţi, dar care ameninţă să devie artă cerebrală şi care este, în orice caz, mai lipsită de culoarea aceia locală scînteetoare care face pentru noi tot farmecul peisagiului adevărat.

Vă aduceţi aminte *Biserica din Herţa?* O bisericuţă cuviincioasă de ţară, scăldată în lumina aurie a unui amurg de toamnă, sub cerul albastru ca peruzeaua, care face din Moldova noastră un pămînt blagoslovit unde şi suferinţele sînt mai blînde decît aiurea. În planul al doilea din partea stîngă, cam în dreptul uşii de intrare, un copac plin de frunze galbene; în planul întâiu, la dreapta, alţii mai osteniţi, cu totul goi, înseamnă pe zidurile luminoase şi pe albastrul cerului arabescurile lor întunecate ca o rugăminte obosită. În urma lor, jos, în fund, mijesc la soare căsuţele curate care spun că satul e aproape. E, desigur, cea mai frumoasă bucată din expoziţie, şi poate capo-d'opera lui Verona. O adevărată minune: lumina vine din toate părţile; totul se mişcă într'însa, totul trăeşte într'însa. Aerul vibrează sub cerul acesta radios; biserica bătrînă *se simte* în sărbătoarea măreaţă a firii şi se trudeşte să-şi înalţe cît mai drepte turnurile obosite către ceruri într'un gest de mulţumire şi de adorare.

Şi dacă ochii plini de soare vă îngădue, treceţi acum la *Dunărea veche.* (Mă gîndesc la aceia dintre pînzele cu nume la fel care se află pe o eşitură a păretelui din dreapta al primei săli, purtînd—dacă nu mă înşel—numărul 60). Ce deosebire de paletă! Nu ştiu dacă ai putea să afli aici vreuna din culorile întrebuinţate dincolo. Apa se întinde departe, cît vede ochiul, scînteetoare pe alocurea, alocurea posomorîtă, sub veghea unei uriaşe sălcii pletoase şi înfiorată parcă de un vînt încetişor. Aceleaşi calităţi de lumină, aceiaşi realizare puternică şi sigură.

Nu ştiu, pe urmă, dacă vă aduceţi aminte pînza mititică (purta No. 154) care se chema *Snopul*: pe vremea secerişu'ui, în puterea soarelui, un lan de grîu alergînd în fund către o dungă de cer albastru-sur, şi în primul plan un snop. Omul nu se vede nicăeri, dar îl simţim aproape. Truda lui răsplătită deasupra ogorului fierbinte, şi veşnicia ceasului acestuia al ispăşirii care-şi răspunde din an în an ca un ecou, dau priveliştii de pe pînză înţelesul ei biblic adînc mişcător. Efectul e surprinzător pentrucă realizarea e cu totul superioară. Simplitatea mijloacelor, sobrietatea culorii, preciziunea nuanţelor fac din pînza

aceasta o mică minune cu totul preţioasă pentru iubitorii lui Millet şi pe care Millet n'ar fi tăgăduit-o. E aşa de just, e aşa de adevărat, că te simţi cuprins de o îngrijorare neînţeleasă: oare culoarea asta va dăinui? Este destul de trainică spre a 'nfrunta, inalterabilă, acţiunea disolvantă a vremii? Nu va apune oare, ca 'n unele pînze ale lui Millet, şi mai toate ale lui Delacroix?.... Ce mare păcat ar fi.

Dar vederea Brăilei? Într'un cadru care întrece puţin dimensiunile unei pagini de revistă, se desprind cu o claritate uimitoare particularităţile portului dunărean. Rare ori am văzut o aşa puternică redare a detaliilor într'un cadru atît de restrîns. Apele neliniştite şi pătimaşe ale fluviului cărunt le-aşi fi vrut mai străvezii, mai însufleţite. Totuşi, transparenţa deosebită a luminii în care sclipeşte oraşul vioiu fac din această pînză o bucată cu totul remarcabilă.

Ţin bine minte, de asemeni, portretul Doamnei V. Pe un fond gris, cît se poate de gingaş, cum le făcea Degas, eşind dintr'un mănunchiu de mătăsuri viu colorate—contrast fermecător între verdele, vişiniul şi oranjul acestora cu gris-ul fondului—se detaşează, cu o putere voită, gîtul şi umerii aşa de expresivi ai unei doamne, a cărei figură oglindeşte calmul şi pasivitatea apelor adînci şi stătătoare. Furtuna le poate ridica în valuri mari, dar furtuna nu e într'însele. Alcătuirea aceasta riguroasă şi ternă înseamnă mai puţin decît un om şi ceva mai mult decît o femee. Personalitatea pictorului face dintr'însa un portret. Portretul e încîntător.

Şi cîte lucruri ar mai fi de amintit dacă mi-ar fi ertat să arăt pe îndelete tot ce e demn de Verona în această expoziţie. Cu cîtă bucurie aşi vorbi de cele cîteva desenuri. Mă gîndesc mai cu seamă la unul care aparţine astăzi Domnului Morţun: o femee văzută din spate, dar nu cu totul, avînd capul puţin întors—cum se precizează ritmul mişcării!—în zvîcnirea nespus de graţioasă a unui pas de horă. Nu mai e un desen: e o frîntură de viaţă surprinsă de un virtuos al creionului... Şi multe altele mai presus de orice laudă. Dar rîndurile acestea nu ţintesc la o dare de seamă fidelă a expoziţiei în întregul ei. Ele vor să fie numai înşirarea cîtorva impresii, care pot fi un îndemn pentru alţii mai iscusiţi. Nu pot însă uita un lucru:

Vă aduceţi aminte *Casa pădurarului?* Cîţi vor fi cătat uşurel, cu o privire distrată, asupra păretelui aceluia alb cu ferăstruica timidă, pe care se lăsa ca o adiere abia simţită umbra străvezie a streşinei ocrotitoare!

Trebue o infinită delicateţă de simţire pentru a înţelege şi pentru a reda poezia păretelui umil al unei case de ţară. În lumina aceia caldă a unei după-amieze de vară, pe care o evocă în sufletul nostru cu o putere negrăită arătarea simplă de pe pînză, ce intimitate trebue să se fi stabilit între pictor şi subiectul operei sale! Cît efluviu sufletesc trebue să se fi scurs dela artist spre căsuţa din faţă ca să-i poată da—ca în legenda străveche—valoarea aceia deosebită care creiază un simbol.

Şi aceasta este în opera lui Verona un pas către o artă nouă, şi o splendidă făgăduinţă.

Pictorul Alexandru Romano, un tînăr sprinten, bine legat, cu faţa smeadă de meridional pătimaş, brosată în cîteva trăsături puternice care fug de jos în sus, cu ochiul întunecat şi îndrăzneţ, deschide cea dintâi expoziţie a sa.

Alături de Rodica Maniu şi de Cornescu, salutăm într'însul una din speranţele mari ale picturii romîneşti.

Cornescu, viguros dar prudent, urcă drumul culorii pe calea deja bătută de un premergător ilustru. Sensibilă ca frunza plopului, mai inteligentă singură decît toţi confraţii la un loc, Rodica Maniu îşi frămîntă penelul între amintirile graţioase şi ciudate de aiurea, şi îndemnurile îmbătătoare care roesc sub cerul acesta romînesc şi care găsesc într'însa —în ceasurile bune—o tălmăcitoare sigură şi îndrăzneaţă. Romano, după ani de studii solide şi de ucenicie clasică, îşi frînge penelul cu o graţie potolită şi profundă, avîntîndu-se deodată în vîltoarea culorilor scînteetoare şi a compoziţiilor largi, părăsind un drum anevoios şi monoton dar sigur pentru o cale strălucitoare şi primejdioasă. Cele optzeci-şi-două de pînze pe care le înfăţişează publicului arată limpede această îndoită faţă a talentului său.

Admirabilul *Bachus*, cu trupul cald şi moale, brun ca obrazul serii, răsturnat pe o blană de jaguar cu luciri domoale şi ispititoare; un cap de *bătrîn florentin*, bronzat, cu haina liliachie, aşa de viu că aduce aminte de faimosul Democrit al lui Coypel; *un portret de om* în puterea vrîstei cu privirea adîncă şi grea; cîteva figuri de fată, luminoase sau posomorîte, cu pielea întinsă şi fragedă, cu ochii proaspeţi, cu pletele fermecătoare, — iată prima manieră, pînze lucrate toate la Florenţa, cu grija „lini"-ului şi cu dragostea aceia a mijloacelor sobre şi a armoniilor discrete care fac dintr'însele nişte bucăţi preţioase.

Cu dînsele contrastează puternic pînzele lucrate în ţară: panoul cel mare decorativ cumpărat de Regina Maria, *Vanitatea* domnului Morţun, *Edera*, numeroasele *Interior*-uri unde femei de fildeş se pamează între stofe somptuoase de orient.

Panoul consacrat *Toamnei* e frumos. Culoarea vibrează, compoziţia e interesantă, desenul viguros, deşi greşit pe alocurea. Fauni zglobii şi maliţioşi poartă pe umerii lor, întinsă pe o targă înfoiată în planta lui Bachus cu bobiţele de aur, o nimfă languroasă, beată de dragoste şi de soare, ameţită de sucul divin pe care-l chiamă din ciorchina ce'ncunună braţele-i ridicate 'ntr'o ansă superbă. Personagiile sînt aşezate cu siguranţă şi se vede că merg; trupurile scăldate în soare fac cu frunzişul poleit o armonie bogată care încîntă ochiul; se desprinde din

tot tabloul o voioşie tinerească, o francheţă şi o vigoare de factură cu care nu sîntem deprinşi la Bucureşti,—dar de ce nourul acela opac şi lăptos care'nchide orizontul şi mărgineşte tabloul în chip aşa de supărător? Şi de ce graba aceasta la lucru care se trădează în detalii? Uşurinţa poate avea două înţelesuri; unul dintr'însele v'ar ajunge, domnule Romano!

Vanitatea, şi mai cu seamă numeroasele interioruri, au serioase calităţi de culoare. Mătăsurile somptuoase, în care culorile de foc se frămîntă'n contrasturi scînteetoare, trăesc sub penelul maestru al pictorului. Sînt unele de o voluptate copleşitoare care impresionează adînc. Dar peste tot grabă, peste tot amănunte nestudiate. De ce? Zeiţa 'nfrigurată într'o pornire nebună care 'ntrupează *edera* ar fi mai captivantă dacă n'ar fi aşa de stilizată. Secesionul e un stil condamnat, domnule Romano. De ce să ni-l aminţiţi?

Cu un cuvînt, întors în ţară, Romano se îndreaptă către pictura decorativă şi către pictura de compoziţie. Genul întâiu, mai ispititor, îl poate duce la creaţiuni minunate dar şi la opere uşurele. Controlîndu-se singur cu străşnicie, cultivînd cu îngrijire simţul de auto-critică indispensabil oricărui artist serios, Romano va ţine în frîu penelul său zburdalnic şi va crea opere interesante în genul picturii de compoziţie. Aici este viitorul cel mare. Dar să se ferească în producţia lui viitoare, ca de o prăpastie, de dorinţa de a complace cumpărătorului romîn care aruncă în neştire banul uşor cîştigat pe lucruri de artă în care se regăseşte: împopoţonat, sec şi arogant.

În ceasul acesta, noi regretăm pe Romano, florentinul...*)

Eugen Crăciun.

---

*) În timpul lunii acesteia a avut loc şi expoziţia **Tinerimii Artistice.** Am regăsit acolo pe *Verona*, pe *Cornescu*, pe *Rodica Maniu*. Despre aceştia din urmă ne păstrăm dreptul să vorbim cîndva mai pe'ndelete. *Pătraşcu* continuă variantele sale în gama sumbră. *Stoenescu*, abil şi interesant, dar lipsit de personalitate proprie, place mult Bucureştenilor; opera lui de până acum este un muzeu de reminescenţe; apreciem totuşi la justa lui valoare admirabilul portret de ţăran bătrîn reţinut de d. Lazăr Munteanu. Puţin variat, dar cu multă culoare locală şi adevăr, *Ştefan Popescu*. *Vermont* expune pînze numeroase lucrate cu îngrijire; bucăţile mici pot satisface pe acei cari iubesc maniera aceasta măruntă şi conştiincioasă; în cele mari, lipsa de avînt şi de vigoare se fac cu deosibire simţite. În salonul rezervat sculpturii, sînt de remarcat cele două portrete datorite sculptorului *V. Dimitrescu*, un amator cu mari calităţi: bustul poetului Mihai Codreanu, şi mai cu seamă figura aşa de vie şi aşa de plină de 'nţeles a profesorului nostru Calistrat Hogaş. Capul său expresiv de faun bătrîn e de o izbitoare asemănare. Mediocritatea absolută a restului ne scuteşte de orice alte consideraţii. Peste tot oboseală, bătrîneţă, anemie, trucuri eftine. *Tinerimea artistică* începe să-şi uzurpeze numele: nici tinereţă, nici artă. Se pare că această asociaţie, întemeiată sub bune auspicii pentru propăşirea artelor, evoluiază simţitor către o societate pentru protecţia cîtorva artişti. Menade fără inteligenţă şi fără talent vor transforma-o în scurtă vreme într'un azil de invalizi.

Cronica Veselă

D-lui G. Topîrceanu

Tribulaţiile unui chiriaş

Am devenit un biet burghez ce cată
De-o săptămînă casă cu chirie:
Trei camere, antret, bucătărie,
Tout à l'égout, intrare separată.

O doamnă cu păr creţ şi ochelari
Mi-a spus din uşă foarte furioasă,
Că e vizibil între 3 şi 6;—
Şi tot aşa o doamnă din Şelari.

Stăpîna unei case'n Popa-Tat
Mi-a spus că nu primeşte cu copii,
Iar alta tînără cu ochi căprii,
Zîmbind mă 'ntreabă dacă-s însurat.

Un domn frumos cu feminine graţii,
Imi spune că imobilu'i dotal;
O domnişoară ce citea Stendhal
Mi-a dat interesante informaţii.

Iar la o casă mare cu etaj
Mi-a spus o fată cu doi ochi aprinşi,
Că nu primeşte decît „domni distinşi"
Şi... am zărit o doamnă în corsaj.

Aşa tot schimb fugarul meu decor;—
Pe străzi tăcute pieton stingher,
Eu rătăcesc mereu ca Ahasver
Din Kiseleff şi până la Obor.

Acasă sara cînd mă 'ntorc încet
Pe strada mea tăcută şi pustie,
Pe cer văd parcă bande de hîrtie
Şi scris cu stele „De închiriet".

Şi bucuros că nu am dat arvună
Mi-e sufletul spre cer ca'n ascensor.
Nesocotind neantu-aş vrea să sbor,
Şi-aş vrea să dorm într'un gheţar din lună.

Aş vrea în puf de nouri un culcuş;
Iar de va fi de-asupra mea să ploae,
Să mi se pară că suport un duş
Intr'o imensă cameră de bae.

Aş vrea să uit de mobile, chirie,
De toată viața asta de burghez,
Şi-aş vrea, chiar fără să exagerez,
O cameră eternă'n veşnicie.

Demostene Botez

CRONICA TEATRALĂ

Mărioara Ventura

Trupa Voiculescu-Bulandra a jucat de curînd în Iaşi o serie de reprezentații, timp de-o săptămînă încheiată. Ne-au trudit aceste spectacole în şir. N'am avut răgazul meditării şi-al reculegerii, în care se complace cetitorul conştiincios, cînd mîntue o carte,—răgaz necesar pentru restabilirea echilibrului sufletesc tulburat de transmutații, scăderi şi adaosuri. Cu gîndurile şi cu emoțiile unui spectacol ne-am dus la cel următor, şi aşa mai departe, simțind cum ni se amestecau impresiile şi totuşi neputîndu-le separa, ca dresorul ce desparte cu cravaşa bestiolele încleşiate.

Intr'o astfel de învălmăşeală sufletească am cunoscut-o pentru întâia oară pe Mărioara Ventura. Deşi n'au fost recomandări, cînd o 'ntîlnim pe stradă clintim mîna pentr'un salut reflex. E prietena noastră: ne-a destăinuit durerile şi bucuriile ei; am plîns şi-am rîs împreună. Nu ne-a despărțit decît brîul de lumină al rampei...

O artistă are totdeauna mai mulți admiratori decît oricare altă femee din lume: artista face dragoste pe scenă; publicul o *vede* în toate fazele iubirii, pe cînd pe celelalte femei numai şi le imaginează. Mărioara Ventura se ridică bine-înțeles de-asupra acestor considerații, care nu ştim pentruce ne-au venit în minte: ea apare în lumina scenei pură şi ideală, ca un model perfect al femeii.

Ventura parcă joacă pe mîni şerpii pasiunii; uneori priveşte fix în ochii lor rotunzi, alte ori le mîngie inelele lucii cu degete moi sau crispate. In manualul de „Clinică Terapeutică" Huchard şi Fiessinger dau un sfat ciudat medicilor: cînd examinează o neurastenică, să-i observe fizionomia şi mai ales să-i urmărească mişcările mînilor. „La Paris, în oraşele mari, femeia îşi compune fața, nu-şi supraveghează însă con-

tracţiile musculare ale degetelor". Noi—departe de Medicină, ca Mă-
rioara Ventura de neurastenie — am urmărit-o şi-am fost fascinaţi
de poezia mobilă a braţelor şi-a degetelor sale care întovărăşeau cu ex-
presivitate stările de sentiment, chiar cele abia perceptibile. Ventura nu
joacă; trăeşte cu adevărat—deşi este de acelaşi părere şi Medicina...
Cît de intens şi adevărat trăeşte; şi cît de superior!
În toate rolurile Ventura-i aceiaşi, aceiaşi femee splendidă. Şi nu-i
justă credinţa curent admisă: că o artistă trebue să se prefacă veşnic.
Nu,—artista poate rămînea aceiaşi, dacă sufletul ei este destul de bo-
gat şi cu multe faţete. Scriitorul de duzină, de exemplu, se repetă me-
reu; într'o operă nouă reproduce ceia ce deja a spus, uneori cu ace-
leaşi cuvinte; scriitorul adevărat are însă darul de a face minuni: me-
reu oferă lucruri nouă, şi-i inepuizabil—cîte-odată şi pe dînsul îl sur-
prind gîndirile şi imaginele ce-i răsar sub pană; nu ştie cînd i se va
lumina scrisul, cum nu ştie călăreţul în colţul cărei pietre de pe drum
va scăpăra copita calului. Cred că niciodată nu ştie nici Mărioara Ven-
tura *cum* va plînge în cutare scenă.

Mijloacele ei de a-şi exterioriza chiar nuanţele de simţiri sînt mul-
tiple, abile şi distinse: o artistă comună îşi va exprima dragostea cu tra-
diţionalul gest al mînei pe inimă, cu degetele celeilalte mîni permiţîndu-şi
cîte-odată să toarcă un fir nezărit, distrată şi plictisită; Ventura are multe
şi felurite moduri de a-şi arăta iubirea: dar pentru o situaţie oarecare
iscodeşte întotdeauna gestul cel mai potrivit. Şi chiar cînd împrumută
o poză obişnuită, pune atîta delicateţă şi distincţie în mişcări, priveşte,
surîde şi intonează astfel cuvintele, încît nu mai seamănă cu nimeni, şi
întregul ei trup ia parte armonic în orice atitudine.

*

Ce sensibilitate fină!

Redau aci un amănunt intim şi interesant din viaţa Mărioarei Ven-
tura: o prietenă, într'o după-amiază, o găsi întinsă pe-un chaise-longe,
cu părul dezordonat, plîngînd torenţial... Mărioara avea o durere mare,
de tragedie... Într'un tîrziu se ridică în picioare, şi-i căzu din poale pe
covor, desfăcut, volumul „Eroice" de Mircea Dem. Rădulescu!

— Citesc şi plîng...

Îşi şterse apoi ochii cu dosul mînilor; şi cu privirea departe
...poate spre tranşeele în care mor Francejii ce-au aplaudat-o la Odéon,
rămase tăcută, dreaptă, mîndră, în rochia ei ca şerbetul de cireşe amare.

M. Sevastos

NICU GANE

„Viaţa Romînească" a avut norocul să-l apuce pe Nicu Gane cînd încă nu se lăsase de scris, aşa că l'a putut număra printre întemeietorii ei. Şi 'n adevăr aproape tot ce a mai scris Nicu Gane de-atunci încoace a tipărit în „Viaţa Romînească", pe care a onorat'o chiar în număru-i prim cu o amintire despre lunga lui îndeletnicire cu Dante, iar într'un număr ulterior cu singura nuvelă ce a mai scris, *Ciubucul Logofătului Manole Buhuş*, care s'a întîmplat să fie cea mai plăcută din bucăţile lui, prin puterea de evocare a trecutului şi prin humorul ei senin şi bun.

Noi toţi dela această revistă, ne aducem aminte cu drag de chipul cum ne-a încurajat Nicu Gane prin participarea lui la lungile şedinţi redacţionale de pe atunci, la prăznuirea apariţiei primului nostru număr, cînd Nicu Gane, cu un humor plin de melancolie, a ridicat paharul, exprimîndu-şi dorinţa de a serba şi aniversarea de patruzeci de ani a „Vieţii Romîneşti", cum serbase de curînd pe acea a „Convorbirilor Literare".

Chiar şi după ce n'a mai scris, Nicu Gane a continuat să se intereseze de aproape de „Viaţa Romînească". El continua să viziteze redacţia, unde cel mai bun prietin al lui era Gheorghe din Moldova, „Gheorghe", cum îl numea el. Azi, şi unul şi altul, nu mai pot vizita redacţia. Ei asistă, din părete, la munca noastră, dintr'un tablou al redacţiei din 1906, în care Nicu Gane sta, blînd şi simpatic pe scaun, iar în picioare, în preajma lui, Gheorghe din Moldova...

Nicu Gane a fost un om bine crescut, plin de cuviinţă şi de simpatică bonomie, o natură delicată, elegantă şi fină, un

moștenitor direct al acelei splendide generații de bonjuriști, care a dat atîta strălucire societății moldovenești dela jumătatea veacului trecut. In preajma luptelor pentru Unire, cînd tinerimea care dădea tonul în Iași se numea Kogălniceanu, Alecsandri și Russo, în vremea care a cunoscut cele mai frumoase și mai distinse femei, cînd pe scaunul stăreției din Mănăstirea Neamțului era bonjuristul Dionisie Romano, traducătorul lui Lamennais, și cînd la Varatic și la Agapia se discuta cu aprindere U-nirea și se ceteau romane franțuzești,—în vremea aceia de speranță, de ideal, de fast și de bun gust, Nicu Gane trecea dela adolescență la tinerețǎ, era în acea epocă a vieții cînd omul se formează definitiv, și ceia ce ne aducea el nouă a fost sufletul elegant de-atunci, nealterat încă de grosieritatea burgheziei din cimpia dunăreană, care, de-atunci încoace, a invadat toate regiunile sufletului romînesc.

Cași străluciții săi predecesori, Nicu Gane era născut și el dintr'un neam de vechi boeri de țară, din pătura socială cea mai distinsă a vechei Moldove, din clasa care dăduse aproape pe toți idealiștii dela jumătatea veacului trecut.

Această origine și aceste împrejurări, precum și natura sa generoasă și optimistă, ne explică toate manifestările sufletului lui Gane.

Deși membru al Junimii, al patrulea, ne spune Gh. Panu, ca erarhie și ca vechime în acea societate, deși junimist politic înfocat o bucată de vreme, Nicu Gane, totuși, liberal în felul lui Kogîlniceanu și Russo prin fondul naturii sale, n'a întîrziat să se ralieze la acel partid, care pe atunci întrupa liberalismul la noi. Și, vom spune aici cu mulțumire și cu mîndrie că, până în ultimul moment, nici una din ideile politice ale acestei reviste nu se deosebeau de ale acestui ultim urmaș al bonjuriștilor dela 1859.

Și iarăși, deși junimist literar fervent, Nicu Gane n'a fost nici romantic subiectiv, nici pesimist, nici critic amar. Ceia ce avea comun cu junimismul, erau numai acele tendinți pe care le avusese un Alecsandri ori un Russo: oroarea de pedantismul făuritorilor de sisteme linguistice, iubirea de subiecte naționale, de simplicitate și de natural. Boer de țară din Moldova, natură echilibrată și optimistă, Nicu Gane n'a fost romantic ca junimiștii, ci clasic ca Alecsandri. Nuvelele lui Nicu Gane n'au romantic decît uneori subiectul, tratarea fiind curat clasică, cași la pre-

decesorii săi. Prin fondul și forma nuvelelor sale, el face parte mai degrabă din curentul *Daciei literare*, al *Propășirii* și al *Romîniei literare*, de cît al *Convorbirilor*, în orice caz dintr'un curent intermediar, de tranziție.

Și clasic a fost Nicu Gane și în ipostasul lui de șef al „celor opt" din Junimea, care aveau impertinenta modestie de a declara că „nu înțeleg nimic" din nebulozitățile indigeste ale romanticului fără talent Bodnărescu și chiar din înnălțimile nebuloase ale romanticului genial Eminescu.

Cu Nicu Gane s'a stins cea din urmă vibrație, care mai răsuna până la noi, din sufletul nobilei Moldove de odinioară.

G. I.

MISCELLANEA

Anomalie

Războiul a trezit multă ură în sufletele contimporanilor noştri. Şi nici nu se putea ca formidabila ciocnire dintre popoare să nu aprindă în muritorii de rînd ai acestui continent, focul urii de rasă.

Numai reprezentanţii autentici ai progresului etic, pe drumul căruia s'au purificat din generaţie în generaţie printr-un lung şir de sforţări ereditare,—au făcut excepţie. Numai oamenii care şi-au săltat necontenit inima şi mintea până la acel grad de perfecţionare pe care-l numim civilizaţie, pot privi acum evenimentele prin care trecem, cu seninătatea unui suflet pe care ura nu l-a pîngărit şi nu l-a deformat.

Căci ura deformează sufletele. Ura e expresia unui suflet primitiv sau schilod, fiind antipodul tuturor sentimentelor nobile care servesc de îndreptar oricărui progres. Şi în adîncul cugetului nostru, toţi sîntem de aceiaşi părere. Oare un copil care e capabil de ură adevărată, nu ni se pare tuturora un monstru?

Dar dacă manifestările acestui sentiment primitiv trebuiau să apară fără jenă odată cu războiul, era firesc să ne aşteptăm ca ura să cuprindă mai întâiu şi cu mai multă putere pe luptătorii din front, în al doilea rînd pe cei rămaşi acasă—pe necombatanţii popoarelor beligerante—şi numai în al treilea rînd pe cetăţenii unei ţări neutre, ca a noastră, grupaţi după interese, convingeri, simpatii sau antipatii.

Ei bine, nu! Lucrul s'a întîmplat tocmai pe dos. Spectatorii urăsc mai tare decît luptătorii! Urăsc în primul rînd şi cu

mai multă intensitate verbală cetăţenii ţării noastre. Urăsc apoi necombatanţii popoarelor angajate în luptă. Şi numai în al treilea rînd vin luptătorii din front, care totuşi au zilnic duşmanul în faţă şi-i simt loviturile directe.

Ca să vă convingeţi, n'aveţi decît să comparaţi tonul gazetelor germane, ba chiar franceze şi ruseşti, cu tonul cotidianelor noastre; să vă gîndiţi că la noi s'a dispreţuit puterea şi cultura germană mai mult decît le-au dispreţuit acei care luptă cu armele împotriva Germaniei; că la Dardanele am fost mai încrezători decît Englejii, la Verdun mai optimişti decît Francejii şi, după retragerea din Carpaţi, mai optimişti decît generalii ruşi, în privinţa victoriei ţariste; gîndiţi-vă că sînt ziare romîneşti pentru cititorii cărora, mai puţin informaţi decît un ţăran din Caucaz, Varşovia n'a căzut încă, iar Cracovia se află de mult în mîna Muscalilor!

Numai o ură încăpăţînată şi etalată fără jenă poate explica această lipsă de control şi de luciditate. Cît sîntem de departe, ruşinos de departe, de atitudinea calmă şi stăpînită a căpitanului francez, care scria, de pe frontul de luptă, revistei „La Revue":

„In ochii celor mai mulţi Franceji de acasă, soldaţii germani au rămas nişte indivizi lipsiţi de orice însuşire bună. Barbar, prost, incapabil de iniţiativă şi totdeauna gata de fugă în faţa pericolului: acesta e portretul clasic al „boşului".

„Cei de pe front erau de altă părere şi deveneau modeşti. Ei nu au ezitat să recunoască de multe ori pe Germani ca soldaţi de o mare valoare. Ei cred că multora din aceşti „boşi" nu le lipseşte nici judecata sau capacitatea de a lua hotărîri repezi, nici curajul. Ei admit chiar că Germanii sînt generoşi cîte odată. Astfel s'a putut observa că soldaţii noştri tratează cu omenie pe prizonierii duşmani, pe care-i escortează...

„...Imi este permis s'o mărturisesc? Operele acestor Germani (e vorba de Wagner, Kant, Beethoven, Bach, etc.) sînt foarte mult apreciate şi stimate pe frontul nostru. Avem pe front soldaţi care mai citesc şi acum pe Kant, pe care încă îl consideră ca maestru nemuritor. Avem pe front soldaţi care simt o admiraţie vie pentru Goethe, Heine, Schopenhauer".

Astfel scrie de pe front, ţinînd de rău pe gălăgioşii rămaşi acasă, un om civilizat şi de sigur un luptător neînduplecat pentru onoarea Franţei.

Ce-ar zice oare căpitanul francez de frenezia noastră ori-

ental-latină, cu care dispreţuim barbaria germană? La noi, cel din urmă gazetăraş cu două clase gimnaziale şi care nu are nimic de împărţit cu Germanii,—îi dispreţueşte.

„Miscellanea"

Rubrica noastră intitulată astfel a fost întotdeauna un fel de cronică, în care treceam în revistă faptele mai însemnate din cursul unei luni. Innainte de războiu, notiţele noastre dela această rubrică erau privitoare mai cu samă la literatură. Nu treceam însă cu vederea nici alte manifestări ale vieţii publice din ţară. Dela războiu însă, mişcarea literară pe de oparte a scăzut mult, iar pe de alta nu literatura poate fi acuma preocuparea de căpetenie a unor publicişti. De aceia notiţele noastre literare au devenit tot mai rare. In vremea din urmă însă, am băgat de samă că în ţară a început să înflorească un fel de literatură grozav de inferioară, o literatură născută din şi pe descompunerea morală a păturii noastre orăşeneşti, dezorientată în mijlocul catastrofei mondiale, destrăbălată în mijlocul vieţii de afaceri nepermise dar mănoase. Democraţia noastră urbană, aspirînd la un confort material „apusean" ce nu-i e natural, şi dîndu-şi frîu liber instinctelor ei de clasă *jouisseuse* şi nerafinată, secretează o literatură „modernistă", decadentă şi pornografică.

Poate ar fi trebuit să definim şi să combatem această literatură. Dar n'am făcut'o, căci ne-am întrebat: la ce bun? Cu polemici nu se schimbă stări sociale şi morale—şi, lovind efectele, fără a putea distruge cauzele, strigi în pustiu şi duci luptă deşartă. Dacă, odată, vre-un uragan teribil va spulbera miasmele care otrăvesc organismul social al democraţiei romîne urbane, atunci şi literatura ei se va însănătoşa. Dacă nu... A combate pustulele unui trup minat de virus, cînd nu poţi combate însuşi virusul, e o îndeletnicire vană şi vrednică de rîs.

Aşa dar, în vremea din urmă am făcut mai mult „politică" în aceste notiţe. Am căutat să luminăm pe cititorii noştri asupra problemelor urgente şi arzătoare dela ordinea zilei şi, mai cu samă, să analizăm, ca spectatori, starea sufletească a acelora care luptă în arenă. Iar uneori, ne-am permis să îndemnăm pe unii din contemporanii noştri să-şi vină în fire, să nu se dea în spectacol, să nu urască şi să nu calomnieze pe degeaba, fără interes bine calculat, fără scop, fără rezultat. Am apelat la ei să nu ne facă de rîsul Europei şi să nu ne creeze situaţii morale imposibile în mijlocul lumii celei mari, rece, egoistă, căreia nu-i pasă de noi şi nu ne poate erta nimic la ziua socotelilor...

Şi pentru numărul acesta strînsesem o sumă de fapte, consemnasem o sumă de observaţii, dar, convinşi că şi „politica" noastră e tot un fel de... literatură, mai că ne simţim inclinaţi să ne întoarcem capul aiurea. Căci instinctele oarbe, interesele urîte, grosolănia de judecată sînt atît de nătînge, încît sînt foarte puţin jenate de palida lumină a raţiunii.

Aşa dar, faptele şi observaţiile, strînse pentru numărul acesta, nu le vom mai trata pe larg ci, pentru a ne achita conştiinţa faţă cu *prietinii* noştri cetitori, le vom aminti numai. Una, cea din fruntea rubricei, fiindcă am scris'o deja, o lăsăm. Celelalte le vom indica pe scurt.

Aşa dar, à tout seigneur tout honneur, aveam de gînd să răspundem d-lui Iorga, care ne-a combătut la Academie, susţinînd cu „argumente" că Ucraina, orice s'ar zice, nu există! I-am fi citat din nou declaraţia Academiei *ruseşti*, care spune că limba ucrainiană e o limbă aparte, *alta* decît cea rusească; i-am fi făcut cunoscut din nou că scrierile ucrainiene se *traduc* în ruseşte; i-am fi citat din nou cuvintele acelui savant *francez* (nu german!) care spune că între limba ucrainiană şi cea rusă e aceiaşi deosebire ca între limba franceză şi italiană; i-am fi amintit din nou paginile din istoria universală a lui Lavisse şi Rambaud, în care se tratează istoria poporului ucrainian şi supunerea lui de către imperiul ţarist. Apoi l'am fi rugat să spună cine dintre cei pe care-i combate d-sa a adus ca argument (ba ca singur argument,—ceia ce-i dă dreptul d-lui Iorga să răspundă *numai* la acest singur argument), cine a adus ca argument în sprijinul deosebirii dintre Ucrainieni şi Ruşi,—deosebirea dintre flora Ucrainei şi a Rusiei? L'am fi rugat să nu facă spirit cu „flora" şi cu „Lineu", ci să combată Academia *rusească*. Ne-am fi mirat de atitudinea d-lui Iorga care combate, în Academia Romînă, aspiraţiile la libertate ale unui popor-martir, de 30 de milioane. Am fi citat cuvintele d-lui Iorga, prin care declară că are încredere în statul de 170 de milioane de Ruşi (şi în cel de 200 milioane de după victoria lor), alături de cuvintele prin care tot d-sa îşi exprimă teama de eventualul stat ucrainian alcătuit tot din Ruşi, dar numai din 30 de milioane de Ruşi: l'am fi întrebat de ce 200 de milioane de Ruşi nu sînt primejdioşi, iar 30 de milioane sînt primejdioşi?... Şi i-am fi spus că statul cel nou de 30 de milioane ar fi mult mai puţin primejdios pentru noi, nu numai pentru-

că ar fi mult mai mic, dar și pentrucă ar trebui să fie veșnic în gardă, nu față de noi, ci față de statul cel mare rusesc, care ar jîndui asupra lui. Apoi am fi citat din nou părerea d-sale că Rușii ne sînt amici și am fi pus-o alăturea de altă părere a d-sale că Ucrainienii din Bucovina (= Ruși, după d. Iorga) sînt primejdioși pentru Romîni.

Am fi tras concluziunea, că d. Iorga, cînd are nevoe ca Ucrainienii să fie Ruși nu-i distinge de Ruși, iar cînd vrea să ni-i facă antipatici atunci îi deosebește perfect de Ruși. Și am fi arătat că gîndul d-lui Iorga se poate rezuma cam astfel: Ucrainienii nu se deosebesc de admirabilul popor rusesc, atît de favorabil nouă, dar sînt foarte mizerabili și primejdioși pentru noi.

— Cu această ocazie, am fi vorbit ceva și de ziarul *L'Indépendance roumaine*, care, rezumînd conferența d-lui Iorga despre Ucraina, a exultat de bucurie din cauza „ironiei" cu care d. Iorga ne-a luat în rîs pe noi (pamfletari și libeliști) și aspirațiile Ucrainei. Ne-am fi exprimat cu ocazia asta, profunda noastră melancolie după vremea lui Ion Brătianu și C. A. Rosetti, pe care *L'Indépendance* încă nu i-a terfelit și în vremea cărora țara noastră nu rîdea de popoarele oprimate, nu insulta pe luptătorii lor, ci-i primea pe pămîntul sfînt și ospitalier peatunci al Romîniei libere și mîndre...

— Și, cam în legătură cu cele de mai sus, ne-am fi arătat profunda noastră mierare, minunarea noastră, de atitudinea presei romîne față cu revolta Irlandejilor, a acestui popor *de altă rasă, de altă limbă, de altă religie decît Englejii, supus acum opt secole de Engleji.* Ne-am fi arătat, zic, grozava noastră mirare de atitudinea asta a unei prese, care vrea totuși dezrobirea poporului ardelean, adică a unui popor iarăși *de altă rasă, de altă limbă, de altă religie decît Ungurii, supus acum zece secole de Unguri.*

— Am fi voit să spunem ceva despre sărbătorirea d-rei Văcărescu în Senatul francez, cînd d-sa a fost primită acolo ca o persoană care luptă *în Romînia* pentru *cauza franceză* și să arătăm că d-ra Văcărescu e un tip reprezentativ al unei specii întregi de romîni. Am fi voit să vorbim cu această ocazie despre starea noastră de dezagregare socială și morală, de faptul că la noi sînt încă puțini Romîni, dar foarte mulți Franceji, Nemți, Ruși, mai ales Franceji. Că poporul romîn dela orașe e o juxtapunere de indivizi, ca nucile într'un sac, nu o *societate;* că fiecare are un ideal al său *personal* și că acest ideal poate fi

perfect franțuzesc, posesorul lui totuși socotindu-se, dîndu-se drept Romîn....

— Francofililor noștri, care susțin încă, bieții, că Englejii luptă... pentru naționalitățile mici și libertatea popoarelor, am fi dorit să le rezumăm un admirabil articol al celui mai mare Francez, Napoleon I, în care acest om genial arăta că Englejii luptînd pentru comerțul lor—se prefăceau că luptă în contra ideilor revoluției franceze: Am fi stăruit asupra faptului istoric că, atunci cînd Anglia are un dușman *înnaintat în idei,* zice că luptă pentru conservatism, iar cînd are un dușman *înnapoiat în idei,* zice că luptă pentru democratism... Și am fi rugat pe francofilii noștri să mediteze vorbele marelui Francez Napoleon I... Am fi căutat să punem în lumină egoismul britanic feroce, ipocrizia seculară și legendară a Angliei, care își maschează întotdeauna interesele materiale cu principii înalte și dezinteresate, —arătînd că deși *toate* țările se luptă din motive egoiste, totuși nici una nu-i așa de ipocrită. Iar caracterul insultător al acestei ipocrizii, care merge până la cinism în cazul cu Irlanda, l'am fi explicat prin disprețul enorm al Angliei pentru popoarele de pe continent, cărora, socotindu-le inferioare, își permite să le debiteze neadevăruri conștiente, cu cel mai rece sînge englez... Am fi adăogat apoi că, ei în de ei, Englejii nu se mint, sînt gentlemeni și că, dacă au cea mai bună constituție, viața cea mai fericit organizată, asta e treaba lor, nouă nu ne face nici cald nici rece, că îi admirăm pentru asta,—dar nu înțelegem pentruce i-am iubi.

— Am fi vorbit ceva și de recenta „fuziune", care s'a făcut din cauza „decorației" (și care s'a făcut, cum a declarat solemn d. N. Filipescu în manifestul d-sale, nu *numai* în privința politicii externe *ci și* a celei interne). Am fi povestit perplexitatea unor amici ai noștri din Iași, unii conservatori, alții conservatori-democrați, care n'au aflat încă dela „centru" ce susțin ei acuma: păstrarea celor trei colegii electorale de azi, reducerea lor la două, ori un compromis între cele două programe fuzionate,—adică două colegii și jumătate? Am fi arătat că ceia ce știau sigur și unii și alții era... că ei au să afle mîne ori poimîne că, din cauza decorației, au renunțat la idei scumpe și au îmbrățișat idei care până înnaintea decorației le erau odioase. Dar necazul lor cel mai mare era că, până la venirea ordinului dela centru, ei încă nu puteau ști la care a-

nume idei scumpe au renunțat și ce anume idei odioase au îmbrățișat cu entuziasm.

Apoi am fi rîs de perplexitatea acestor amici ai noștri, perplexitate datorită naivității, ca să nu zicem prostiei lor, pentrucă noi, chiar cînd vorbeam cu ei, *știam* care e deja programul lor: el nu putea fi altul decît cel indicat de d. Take Ionescu în marele și celebrul său discurs din Parlament, cînd a făcut profesii de credință socialiste cu acel ton care nu îngădue vre-o umbră de îndoială nici în privința sincerității, nici în privința hotărîrii de a-l realiza fie chiar cu prețul vieții.

După aceia am fi făcut ironii pline de venin la adresa boerilor din partidul conservator de eri care, după o viață de superbe aere reacționare, vor îmbrățișa programul socialist al d-lui Take Ionescu, îmblînziți și docili ca niște lei, la picioarele dresorului.

Și, în sfîrșit, am fi mulțumit *in petto* contelui Czernin, dacă el este vinovatul,—căci n'am urmărit cu destulă atenție peripețiile decorației,—i-am fi mulțumit că prin gestul său a făcut țării romînești imensul serviciu de a-i hărăzi un mare partid socialist. Iar ca să fim complecți, am fi conclus că este o mare fericire pentru țara asta faptul că un ministru străin și o decorație „retrasă" pot să creeze partide și programe,—în definitiv s'o îndrumeze pe căi nouă, mai ales în momente grave ca cele de astăzi, etc. etc...

— Convinși și noi că în acest an de aniversări, în care s'a serbat până și Revoluția dela „13 Martie", am fi comis o crimă contra Franței dacă am fi manifestat doliul nostru cu ocazia zilei de 16 Mai, ziua rîpirii Basarabiei,—am fi dorit să propunem o măsură radicală: să se scoată Basarabia din toate cărțile de școală, să se radă numele ei blestemat de pe „harta Romîniei și a țărilor locuite de Romîni" și să se scrie de-a lungul Prutului: Rusia. Să se stirpească astfel din sufletul tinerilor generații până și amintirea acestei nefericite jumătăți a Moldovei, ruptă din țara noastră,—spre a înlesni astfel Franței, poate și pe această cale, cucerirea Lorenei și a Alsaciei.

— Și, la urma urmelor, ne-am fi făcut datoria de oameni de litere, scriind cîteva studii substanțiale și mai ales originale asupra lui Shakespeare și Cervantes, plus trei duzini de note pe marginea tuturor dramelor, comediilor și sonetelor divinului Brith, spre a nu rămînea mai pre jos de colegii noștri, care au explicat în sfîrșit frumusețile nebănuite încă ale celor doi mari scriitori, care parcă anume au murit exact cu trei sute de ani înnainte de 1916, anul romînesc al aniversărilor și al jertfei naționale pe altarul civilizației europene din apus.

— Am fi dorit să cităm pe larg acele pasagii din ultimul discurs al lui Bethmann-Hollweg, în care cancelarul german *se apără* împotriva nenumăratelor cărți și broșuri germane, care îl acuză că în vara anului 1914, la începutul războiului, a pierdut vremea în tratative cu Anglia *pentru a evita războiul*, din care cauză a mobilizat prea tîrziu armata germană. Și am fi arătat cît de ridicoli sînt aceia, care învinuesc de provocarea războiului mondial pe guvernul german, cînd acest guvern nu mai știe cum să se apere în fața țării sale de învinuirea că a pierdut avantajele unei mai grabnice mobilizări, tocmai din cauza pacifismului său exagerat de înainte de izbucnirea războiului.

— Da, am fi stăruit mult și pe larg asupra tuturor acestor lucruri, dacă o experiență deja lungă nu ne-ar fi arătat adevărul profund al versurilor lui Eminescu:

A visa că adevărul sau alt lucru de prisos
E în stare ca să schimbe în natur' un fir de păr,
Este piedica eternă ce o punem la adevăr.

Așa dar, convinși că literatura romînă va continua să fie vulgară și grosolană, că d. Iorga va nega mereu existența Ucrainei, că Basarabia va fi și de aici încolo sacrificată cu entuziasm gloriei Franței și intereselor Angliei, că presa noastră va continua să se ia la întrecere cu presa și agențiile quadrupliste în lupta pentru înșelarea opiniei publice romîne—convinși de inutilitatea argumentului în fața instinctului, ne-am mărginit numai să atingem, în treacăt, dintr'un vechiu obiceiu și din datorie către prietinii noștri cetitori, problemele puse de unele fapte petrecute în vremea din urmă.

Jean Bart

Librăria H. Steinberg a făcut un mare serviciu iubitorilor de literatură adevărată, editînd opera literară a talentatului scriitor Jean Bart în două volume elegante: *Jurnal de Bord* și *Datorii uitate*.

Jurnalul de Bord a mai fost tipărit acum cincisprezece ani. Apariția lui atunci, un adevărat eveniment literar, a consacrat

din primul moment pe Jean Bart ca un scriitor de primul rang și cu totul original, căci schițele sale marine, scrise într'un stil de-o admirabilă limpiditate, aduceau nu numai o lume nouă de senzații, dar și expresia unui suflet de elită, adînc vibrător la frumusețele naturii și la problemele vieții omenești. Noua ediție, bogat ilustrată de pictorii Verona și Voinescu, este adăogită cu un *Nou Jurnal de Bord*, în care grație maturității talentului, calitățile de odinioară sînt și mai vădite.

In al doilea volum, *Datorii uitate*, o minune de tecnică ca și primul, autorul și-a adunat nuvelele și schițele scrise în răstimpuri de vre-o douăzeci de ani încoace, o sumă de bucăți, care se deosebesc de tot restul literaturii noastre atît prin caracterul lor realist—un realism plin de poezie—cît și prin seriositatea și înnălțimea punctului de vedere *european*, din care privește autorul viața zugrăvită în opera sa. Prima bucată, mai ales, din volum, care e și cea mai lungă, o nuvelă *de longue haleine*, poate fi socotită ca o capodoperă a genului, prin înnălțimea concepției, adîncimea și generozitatea sentimentului și varietatea tipurilor, zugrăvite cu o mare ascuțime și vioiciune.

Dela redacție

Credem că putem aduce un serviciu acelor persoane care ar avea de gînd să tipărească o ediție complectă a scrierilor lui N. Gane (ni se pare că s'a și anunțat o asemene ediție), făcîndu-le cunoscut că necrologul lui Vasile Pogor din „Viața Romînească" (Anul I No. 2), iscălit redacțional V. R., este scris de N. Gane.

*

Peste cîteva zile va apărea un volum de *Parodii originale*, datorit spiritualului nostru colaborator, d. G. Topîrceanu.

Erată

— In loc de: „poet curat *obiectiv*" dela pagina 169, rîndul 7 de sus în jos („Cronica literară": Goga) să se citească: „poet curat *subiectiv*".

— In broșura d-lui G. Ibrăileanu despre Brătescu-Voinești din Biblioteca „Căminul", a cărei corectură n'a fost trimisă autorului, s'au strecurat foarte multe greșeli dintre care cîteva strică cu totul înțelesul; pe acestea le relevăm aici:

Să se omită *că* dela pag. 50, rîndul 14 de sus în jos;
» » » » » 51 » 8 de jos în sus;
Să se citească „femele" (și nu „femeile") pag. 61, rîndul 1 de jos;
» » » » » » » 65, rîndul 11 de sus în jos;
Să se schimbe numele Cioranu în Antonescu, pag. 97, rîndul 8 de jos în sus;
Să se citească „lu" în loc de „în", pag. 100, rîndul 1 de sus;
Să se intercaleze cuvintele: *Dar ce să imiteze? Spiritul* la pag. 101, rîndul 19 de sus în jos după cuvîntul *imitat.*

P. Nicanor & Co.

RECENZII

L. Rebreanu. — *Golanii*, nuvele și schițe. București, 1916. Edit. H. Steinberg. Pr. 2 lei.

Subiectele schițelor d-lui Rebreanu sînt simple și originale.

In prima bucată a volumului („Golanii") azistăm la sbuciumul unui „intreținut" care și-a făcut o carieră din josnicia lui și care, ajungînd în pragul bătrîneții, se vede părăsit pentru întâiaoară de amanta întîmplătoare care-l hrănește. Tot atît de impresionantă e criza sufletească prin care trece acest tip, țesută din gelozie, tristeță sfîșietoare și spaimă pentru viitor, pe cît sînt de interesante viața pe care o duce și „concepția" lui asupra acestei vieți. Căci tipul filosofează pe alocurea.

Cu această schiță (ca și cu alta, „Culcușul") d. Rebreanu ne duce într'un mediu neexplorat încă de prozatorii noștri. Intreținuții aceștia, de speța cea mai de jos, ca Gonea Bobocel, alcătuesc un fel de breaslă a parte, certată cu morala și aproape întotdeauna tată cu legile societății. Pentru ei lumea și cu legile societății. Pentru ei lumea e împărțită în „șmecheri" și „fraieri". Șmecherii sînt acei care au înțeles rostul acestei vieți (!), au înțeles adică, din vreme, că trebue să trăiască fără muncă pe spinarea altora, — să tragă chiulul vieții. Iar „fraierii" sînt proștii de oameni cinstiți, care muncesc și care au adeseori parale, — sînt gîștele de jumulit ale șmecherilor, cu ajutorul femeilor de stradă.

Șmecherii cu cocotele duc un trai foarte pitoresc din punct de vedere literar și cît se poate de straniu pentru înțelegerea noastră, a fraierilor, ca să zic așa.

Legăturile lor s'ar părea că se intemeiază numai pe interes: bărbatul are nevoe de bani iar femeia are întotdeauna nevoe de protecție și călăuzire în viață.

Totuși, oricît de ciudat s'ar părea, cine cunoaște lucrurile mai de aproape știe că aceste soiuri de concubinaje au întotdeauna la baza lor și un fel de dragoste sui generis, care se manifestează prin terorizare și bătae din partea bărbatului, frică și supunere lașă din partea femeii. Margareta părăsește pe Gonea cînd vede că n'o mai bate.

— „Nu mă mai bați, tăticule... nu mă mai bați!" suspină ea cu voce mustrătoare.

Bătaia e oarecum simbolul virilității și al iubirii bărbatului, nu numai pentru Margareta, dar și pentru altă eroină, cam de acelaș fel, a autorului nostru. Didina din „Culcușul" mănîncă bătae cu un fel de voluptate sadică. Și ce bătae!

— „Omoară-mă, tăticule!... Aș vrea să mor de mîna ta!..." șoptește ea, cu voce tremurătoare de plăcere. „Tăticul", de rîndul acesta, e un pușcăriaș respingător, care împreună cu alți golani și cu amanta lui își trece nopțile și mare parte din zi în „culcușul" dela

Trei gîște, adică în iarbă, sub un nuc pîntecos, la marginea orașului. Cîntăreanu îl chiamă. El își bate amanta ca să-i dea bani, să joace în zaruri *baboroasa* cu tovarășii lui. Dar Didina se încăpățînează și nu-i dă. Și tocmai după ce Cîntăreanu o lasă din bătae, ostenit, o lasă lungită și plină de sînge și nu-i mai cere nimic, — ea îi dă banii pe care-i ținea ascunși în ciorap. Iar tîrziu, cînd golanii adorm sub stele, în murmurul depărtat al orașului, amanta șoptește încă dulci cuvinte de dragoste, alipindu-se „ca un copilaș" de pieptul torturatorului ei...

Dar, cu celelalte bucăți, d. Rebreanu ne scoate din lumea aceasta pitorească a golanilor.

In *Dintele* ni se arată tot sbuciumul „dăscăliței" Aglaia, cînd își pierde primul dinte și vede că îmbătrînește. E o bucată remarcabilă prin puterea analizei și prin semnificația ei.

Dintre celelalte, *Proștii*, *Ocrotitorul* și *Nevasta* ni se par cele mai bune. *Hora Morții*, în care e vorba de doi rezerviști din Ardeal care se duc în războiu, e interesantă prin descrierea unei lupte cu Muscalii și prin surprinzătoarea justeță a unor observații sufletești făcute cu acest prilej, — căci pretutindeni autorul dovedește multă intuiție în priceperea sufletelor.

Cartea d-lui Rebreanu îți lasă o impresie de copleșitoare tristeță. Oameni, mediu, întîmplări, totul e de-o tristeță cenușie, mohorîtă, definitivă. Și pesimismul acestui scriitor ia forma literară a celui mai navrant realism. Ce poate fi mai trist, de pildă, decît sbuciumul zadarnic al omului care-și dă seama de-odată că îmbătrînește și își plînge viața dusă? Iar d. Rebreanu, în cele două schițe amintite, care au acest fond, oarecum predilect,—nu ne cîntă poezia melancolică a acestui sentiment, ci ne zugrăvește tocmai reversul lui prozaic, real, incolor, de-o amărăciune terasantă.

Stilul d-lui Rebreanu e simplu și uneori robust, potrivit cu subiectul. Dar dialogurile nu prea sînt firești, sună fals de multe ori. Autorul e mai tare cînd e descriptiv și narativ. Se folosește însă prea des și fără necesitate evidentă de unii termeni... cum să zicem? nici triviali, nici vulgari ci pur și simplu uriți, urît-evocatori.

„Se *sborși* la dînsa", „se *ropști* dînsul" (de ce nu „el"?), „să se hoalbe", „se răpști", „lanurile gălbejite de soare" (de ce nu „îngălbenite?"), „o beteală de aur aprins *se bălăbănea* sub albastrul lăptos al cerului", toate astea sînt expresii care-i strică pagini întregi de descrieri sugestive și multe imagini în adevăr frumoase. De asemenea și comparațiile prea evocatoare în fiziologie nu ni se par potrivite, mai ales cînd sînt accentuate încă prin urîțenia cuvintelor: „capul i-se înfierbîntase ca un ibric în care clocotește ceva", „i-se părea că-i clocotesc creerii", „doi dinți afumați și *găunoși*", „își frecă ochii până ce se roșiră ca două sfecle fierte" etc.

Incă odată, nu e vorba de cuvinte *tari*, de expresii plebeiane, — acestea erau chiar necesare pentru natura subiectelor d-lui Rebreanu; e vorba de acele cuvinte, destul de comune, care înjosesc o frază, care nu spun nimic nou putînd fi înlocuite fără pagubă prin altele aproape corespunzătoare.

Am stăruit atîta asupra lor, fiind siguri că ele aduc prozei d-lui Rebreanu o pagubă cu mult mai mare decît și-ar putea-o închipui. Și e păcat!

*

Ion Al-George.—*Aquile*, poezii (volum premiat de Academia romînă). București, MCMXVI, ed. Steinberg, pr. 2 lei.

Bănuim că d. Ion Al-George care își intitulează primul volum de poezii „Aquile", n'a văzut niciodată acvile vii, decît poate vreuna jumulită de necazurile captivității, în parcul fostei Ex-

poziţii din Bucureşti. Şi iată documentele pe care se întemeiază bănuiala noastră:

Nu s'au născut ca orice sburătoare,
Ci sub puterea focului de soare;
Iar *germenul*, de zei s'a plăsmuit:
Din albul corp al Venerei, din Marte—
În muntele Soracte.

E vorba de germenul de acvilă, care s'a plăzmuit de zei, pe un munte care în nici un caz nu rimează cu „Marte".

Minune! *stolul* fîlfie în sbor
Şi drept spre soare zarea o despică...

Chiar minune! Unde-o fi văzut d. Al-George stoluri de acvile? Vulturii nu sboară în stol, că nu-s ciori... Bine, ştim noi că aici acvilele sînt numai nişte figuri de stil, nişte simboluri. Dar, oricum... Aşa, poţi să ne vorbeşti de nişte lei încălţaţi cu sandale şi, cînd noi protestăm, să ne spui: Că doar nu sînt lei adevăraţi, sînt centurioni romani!

Ce strîmtă-i ţara miticului Laţiu
Cînd aripele lor străbat spaţiu,
Cînd zeul Mars le toarnă 'n vine lavă;
Minune, stolul fîlfie în sbor
Şi cît zăresc *părinţii lor* din slavă—
Atîta le va fi moşia lor.

Care părinţi?... Până acum ni se vorbise numai de nişte acvile care sboară în stol şi în vinele cărora zeul Mars toarnă lavă. Acum de-odată vedem că e vorba de „părinţii lor", care-au ajuns în slavă... Aşa dar puii n'au ajuns în slavă? Dar atunci acvilele care fîlfîiau „drept spre soare" ce erau: pui ori părinţi? Nu mai pricepem nimic.

Aceiaşi nedumerire ne cuprinde cînd cetim urmarea:

O, zilele acelea strălucite,
Cînd una rătăcise
În sborul ei spre dacicul pămînt;
Avea pe aripi pulbere de aur
Mai roşie ca 'n ziua cînd, sub flacări,
Cartăgena rămase un mormînt.

Cine era roşie: acvila, pulberea sau Cartăgena?... După gramatică, înţelesul ar fi că acvila despre care e vorba (pui ori adultă), cînd a rătăcit spre dacicul pămînt, avea pe aripi o pulbere mai roşie decît pulberea pe care o avea în ziua cînd a căzut Cartagena. Dar nu sîntem siguri că am pătruns just intenţiunea poetului.

E bine să foloseşti o figură sau un simbol numai atîta cît se potriveşte cu obiectul. Şi e bine să părăseşti la vreme o comparaţie, să nu mergi prea departe cu paralelismul, pentrucă nici odată nu există între cei doi termeni o identitate absolută de însuşiri.

D-l Ion Al-George merge însă prea departe cu acvilele d-sale.

Doar una fîlfîind peste Danubiu
În sunete de tibii şi de goarne
Domnea din Tisa 'n Pontul Euxin.

O acvilă care vine peste Dunăre *în sunete de tibii şi de goarne* şi care *domneşte* din Tisa până la Pontul Euxin, are prea mult *omenesc* în ea. Iar mai departe (în „Dacia Felix") se întîmplă dimpotrivă: soldaţii,—al doilea termen al comparaţiei,—au prea mult *păsăresc* în ei:

Porniţi din nou acele *neînfrînte*
Aquile, să sfîşie vechiul doliu;
Să ducă 'n cioc coroanele de laur
Din Varna la Ruconiu.

Aici fiind clar că e vorba de soldaţi, nu poţi să nu rîzi cînd îţi închipui nişte soldaţi purtînd în cioc coroane de laur! Iar *doliu* rimează cu *Ruconiu*, cum ar rima Eufrat cu castraveţi.

Dar ne-am săturat de-atîtea „aquile". Între numeroşii poeţi romîni actuali, e greu să fii original cînd nu eşti, chiar dacă ai oarecare talent. D-l Ion Al-George a învins această dificultate. Ignorînd nu ştiu cîte veacuri de evoluţie militară şi linguistică, d-sa a început de-odată să ne vorbească numai de castre, cohorte, centurii, tibicini, gladiu, *Mars*, Ruconiu, Pontul Euxin; a început să numeroteze cu cifre latine şi să scrie peste tot cu V în loc de U, ca un roman adevărat. Şi astfel a devenit original,—ba a luat chiar şi un premiu academic!

Dar această atitudine *voită* îşi are dezavantagiile ei. Poetul nu simte o boabă din ceia ce vrea să ne facă pe noi să simţim. Lui îi pasă de Ruconiu şi de Rubiconiu tot atîta cît ne pasă nouă acum de insula Skibitzkaia.

Dar fără sinceritate nu există poezie, nu există artă,—iată un adevăr banal pe care-l ignorează întotdeauna cei ce fug de banal şi vor să scape de banalitate fie prin bizarerii de formă, fie prin subiecte neobişnuite. Imaginile utilizate de ei în versuri nu sînt nişte creaţiuni organice şi spontane, ci nişte aţibilduri fabricate cu capul. O imagină literară însă numai atunci are valoare în poezie, cînd natura sau închipuirea au impus-o poetului însuşi mai întâiu, cu preciziunea unei *senzaţii* puternice. Numai cînd poetul are o viziune clară, e în stare să ne-o evoace şi nouă.

Dar iată cum d. Al-George vrea să ne evoace, în poezia „Pentru Ardeal", soldăţimea romînă, plecînd solemn nu ştim încotro:

O, cum se duc cîntînd cu toţi deodată
Şi cum păşesc în frunte tibicinii!...
La strigătul de-aramă au înlemnit
Pe tronul lor, vecinii!
Încoa viteji, încoa; nu spre pustie!...
Cărările-s mai netede spre-Apus, etc.

Îi vedeţi, cu tibicinii 'n frunte? Încoa, băeţi, încoa!... Dar în aceiaşi bucată, d. Ion Al. George are şi-o mică reminiscenţă semnificativă. V'aduceţi aminte versurile lui Goga?

La noi sînt *codri mari de brad*
Şi cîmpuri de mătasă...
Privighitori din alte ţări
Vin doina să ne-asculte...

La d. Ion Al. George e vorba tot de Ardeal:

De mii de ori mărită fie ora (!)
Cînd m'am născut şi am crescut în tine;
Şi-aici *sînt cîmpuri largi cu holde line*
Şi codrii ca ai noştri-ai tuturora;
Şi-aici sînt ape limpezi, limpezi toate,
Că paserile din străinătate
Au amuţit de-aşa limpiditate!
Dar eu trăesc în tine, la durere,
Din asta fui şi sînt înfăptuit! Etc.
(Pentru Ardeal, pag. XVI)

Până şi „privighetori din alte ţări" s'au transformat în „paseri din străinătate"...

Italia antiqua e o bucată mai lungă în care poetul vrea să ne evoace Roma veche:

Neînfrînat mai este gîndul nemulţumitului de sine!
Visam o cale în spre ţara luminii pururea senine
Şi cum *icaricele* aripi *mă înălţau spre lumi de stele*
Aveam o togă peste umeri şi *pulpa strînsă în curele*.

Dl Ion Al. George nu e de loc fericit în imagini. Un poet nu sboară „spre lumi de stele"... cu pulpa strînsă în curele! Iar aripile sînt „icarice" fără nici un rost, numai pentru coloare locală.

Aşa, continuă poetul,

Mă pomenii în ţara 'n care visam că sînt de-atîtea ori...

adică în Italia.

Întrezărindu-ţi cerul vesel cu licărirea pătimaşă
Şi floarea myrtului şi apa şi portocalii înfloriţi
Şi toate paserile tale, *îmi vine să exclam:* Veniţi,
Veniţi *popoare fără număr* şi 'ngenunchiaţi, veniţi popoare!

De geaba ne spune că-i vine să exclame numai. Aici poetul nu exclamă, ci răcneşte de-a binele de admiraţie.

Iar „popoare *fără număr*" ne arată clar că el nu-şi controlează de loc cuvintele.

Dar icaricele aripi îl duc pe poet mai departe, nu numai în spaţiu ci şi în timp. D-sa ne explică:

Bătînd necontenit din aripi înspre lumina vechei Rome,
Am admirat-o cum străbunii s'au vrednicit ca s'o admire,
Am colindat-o pretutindeni... etc.

Parcă-l văd pe d. Ion Al. George bătînd din aripi, ca o acvilă... Imaginea e vie, iar tonul explicativ al frazei o face irezistibilă... Numai ciocul îi lipseşte!

Am mai avut noi un poet care ne-a cîntat în cîteva „Imnuri păgîne", lumea veche. Dar acela era sincer, iubea cu pasiune antichitatea, pe care ştia să ne-o evoace în versuri de-o eleganţă unică în literatura noastră, cu puterea sincerităţii şi cu mijloacele unui artist rafinat.

În poezia „Către Cleobul", pe care am putea-o transcrie în întregime din memorie, d. Duiliu Zamfirescu ne spune, cu mult înaintea d-lui Ion Al. George, că s'a visat „de-atîtea ori" trăind în lumea veche, în Atena din vremea lui Sophocle, pe care ne-o evoacă limpede şi concret.

...Şi cu-asemenea imagini m'am tot dus mereu,—dar unde?
Îndărăt pe drumul vremii, căci eu ştiu mai dinainte
Că Atena cum e astăzi prin nimica nu răspunde
Celeia ce-o am în minte...

zisese d. Duiliu Zamfirescu.

Şi în bătaia răcoroasă *simţii ceva* că mi-a şoptit:
„Zadarnic rătăceşti, copile, căci Roma-Roma a murit".

zice şi d. Ion Al. George.

Şi obsesia acvilei nu-l părăseşte nici aici:

Aquila-şi întindea aripa pe ţărmu 'ntunecatei Libii
Ca şi pe-Atlantic, iar *cu ciocul* spărgea tăria vechei Dacii...

Încalte dacă n'ar avea cioc! Dar ciocul ăsta are o mulţime de atribuţii stanii în închipuirea poetului nostru:

Eu m'am născut cu primul vifor
De patimi mari; avui *de* mamă
Un ou de vultur, *iar de tată*
Un cioc, cu luciu de aramă...

Numai un fiu denaturat poate pretinde că a avut *de* tată... un cioc! Şi ar fi trebuit un ou de struţ, nu de vultur, ca să încapă d. Ion Al-George în el! Iar fantazia noastră înveselită subit, ne suggerează fără voe că ciocul nu era un apendice tocmai comod pentru... atribuţia pe care i-o impune poetul.

Dar d. Ion Al. George e obişnuit să nu ţie seamă de realitate şi tradiţii. Iată ce ne spune d-sa, tocmai la sfîrşitul volumului:

Vor trece ani
Şi numai anii vor mai putea să te răzbune
Cum răzbună odinioară
Pe Ibycus un stol de corbi.

Bine că nu l-a răzbunat pe Ibycus un stol de acvile cu cioc!

Şase ani ne-a pisat profesorul de germană cu *„Cocorii* lui Ibycus" de Schiller. Şi d. Ion Al. George îi face acum corbi!

Trebue să ne oprim aici. Recenzia a eşit cam lungă. Dar nici poetul nu e un oarecare: E un poet premiat de Academia Romînă.

*

***

Ion Al-George. *Domus taciturna*, elegii.—Bucureşti, 1916.—Edit. Steinberg, preţul 2 lei.

Acest al doilea volum al d-lui Ion Al-George este, incontestabil, cu mult superior celui dintâiu. Se vede că perseverînd în atitudinea pe care şi-a impus-o, autorul a ajuns în cele din urmă să se convingă şi pe sine că iubeşte lumea veche şi acum se complace sincer în atmosfera antichităţii. Sau poate că elegia îi convine mai mult decît imnul războinic?

Defectul volumului e abuzul de nume proprii şi mai ales de termeni bizari. Dale numide, miticul trident, dorice palate, plutonica pleiadă, thesalici roibi, ape myrrhine, penthelicele dale, uranicele stele (!), cascade tiburtine, laetheicele valuri, etc. etc., apoi Ithis, clypeu, syringe, Kypris, Ereb, Octophorii, Crysòthemis, Caecubul, etc. etc..

Coloare locală trebue, fireşte. Dar poetul şi-a încărcat prea mult pensula! Trebue multă măsură şi un simţ artistic sigur pentru o dozare fericită. Şi apoi, terminologia savantă, contrar aşteptărilor celor ce abuzează de ea, dă versurilor un aspect barbar, le strică eleganţa simplicităţii şi ne împiedecă să le citim cu plăcere.

Am început cu defectul ca să pot vorbi acum în voe de calităţi.

Deşi străbate un drum pe care se văd urmele încă proaspete ale unui înaintaş destoinic, totuşi fiindcă de data asta e sincer şi numai fiindcă e sincer, d. Al-George nu e lipsit de o notă originală distinsă. Autorul are sentimentul trecutului. De aceia în *Domus taciturna* găsim în multe locuri o poezie discretă şi fină, o emoţie uşoară, prinsă totdeauna într-o formă mai sobră şi cu mult mai controlată decît ne-am fi aşteptat după primul volum.

Iată cum descrie parcul unui palat vechi în ruină:

...Dar parcu-acesta fără viaţă
De 'nfrigurare-i totuş plin.
Trist, soarele de-apus, revarsă
Asupră-i valuri de rubin.

Şi tot palatul parcă arde
În fulgerări crepusculare—
Şi nu e nimeni viu într'însul,
Pe scară nimeni nu apare...

Coboară soarele în neguri
Şi umbre lungi încep să vină:
Grădinele îmi par stropite
Cu mii de picuri pe rugină.

Şi totuş, cine eşti, fecioară,
Ce treci alunecînd pe scară?
Brusc treptele-au sbucnit în cîntec
Şi apele 'n fîntîni cîntară.

Şi-au amuţit din nou, cînd poarta
Aripele şi-a 'mpreunat.
Tăcerea urcă în spre stele...
O statue a suspinat...

Fără „brusc" şi „sbucnit" din strofa penultimă, poezia ar fi impecabilă. Iar strofa din urmă e de-o frumuseţă rară...

Sîntem în acelaş parc:

...Dar, sub lumina cenuşie
A dimineţii torturate,
Copacii 'şi fring în vînt tulpina
Cu ţipete îndurerate.

S'a prăbuşit sub timp palatul
Şi scara-i albă nu mai cîntă;
Ruina lui e o fantasmă
În zorii care-l învesmîntă

Şi peste lespezile sure
Şi peste stîlpii lui numizi,
Urcînd a lene-şi tae drumul
Cortegii negre de omizi...

Ce departe sîntem de primul volum! Astea da, sînt imagini născute iar nu făcute.

Am mai cita şi *Finis*, dacă spaţiul ne-ar îngădui-o.

Un sfat îi dăm d-lui Ion Al-George: să nu pue şi volumul acesta la Academie, că nu i-l premiază.

G. T.

⁂

Alexandru Naum. *Ritmuri și rime. Poezii.* București.

Cine a vizitat galeriile de artă din străinătate a avut ocazia să treacă prin fața unor tablouri care dacă nu izbeau privirea prin nimic personal, după subiect, colorit, factură puteau fi îndată clasate ca aparținînd cutării școli, ca fiind opera unui elev al cutărui sau cutărui maestru.

Cele două volume de versuri ale d-lui Naum ca și atîtea altele ale poeților noștri tineri îți lasă aceiași impresie.

Compoziții reci după teme și după rețete de mult uzate, în care nu simți niciodată un accent personal sau profund, versurile acestui elev silitor au o singură originalitate.

Pe cînd cei mai mulți care se dedau azi poeziei au ca maeștrii pe Goga, Cerna, Minulescu sau Macedonski și mai puțin pe Coșbuc, Iosif sau Anghel și de obicei numai pe unul din ei, d. Naum are mai mulți maeștri și toți din generația mai veche. E un școlar întîrziat. Cea mai mare parte din poeziile sale sînt eminesciene prin fondul lor afectiv, dar mai ales prin imagini, cuvinte, ritm. Iată cîteva exemple alese la întîmplare:

Cînd trist și sumbru orologiul sună,
Veneția-i trezită 'n sărbătoare.
De pe lagune aude-o chemare,
Ș'atîtea amintiri în vis s'adună.

Invie dogii, iesă din biserici;
Fala cetății, vechiul Bucentaur,
l'așteaptă iar în purpură și aur,
Se 'nalță iar cîntările de clerici... .

(Nopți venețiene).

Molid la vînt tremurător,
Și voi ceilalți prietini,
Să-mi faceți, cînd o fi să mor,
Un pat din groase cetini.

(Nostalgie).

O nu te teme, draga mea,
Mîni, cînd luceafărul de sară,
Va sta pe ceruri să răsară
Eu lîngă schit te-oiu aștepta.

(Ana).

În balconul tău cînd intri, admirînd al nopții cer,
Ale tale brațe par'c'ar strînge 'n ele cer
Pe un Făt Frumos din basme, fericită să-l desmierzi
Și în ochii lui albaștri ca 'ntr'o mare să te pierzi.
Codru care aromează, lacul plin al tău întreg e
Iară lebedele albe pentru tine stau de veghe.

(Pline-s nopțile de vară de avînt și poezie).

Poemul din care sînt citate ultimele versuri e în întregime o pastișare fără de talent a Satirei a IV, pastișare care dovedește din partea autorului o remarcabilă lipsă de bun simț și mai mult încă de pietate.

În unele poezii d. Naum merge mai departe pe scara vremii împrumutînd nu odată dela Alecsandri:

E toamnă, toamnă goală. Voi dragelor cucoare,
Plecați iar în șiraguri și 'n dulce legănat,
Cu gîndurile mîndre, spre-un plai îndepartat
Cu iarbă pururi verde și rumenit de soare.

(Melancolie).

Te-așteptam în leganarea unei negre gondolete,
Spre Giudecca ori spre Lido, nopțile tîrziu să zbori,
Să-ți arunc în strălucirea farmecului tău, sonete
De iubire, tăinuite în buchetele de flori.

(Amintire din Veneția).

Iată și cîteva versuri Lamartiniene, gen Alexandrescu:

Astfel rămas departe, o frunză răvășită
Pe care-o poartă vîntul pe dealuri și pe văi

Aștept să m'întorc iarăși în valea liniștită,
Unde-am simțit iubirea și visele dintîi.

Iar aura de sară ce mîngîie pădurea
Și încrețește lacul, îmi va aduce lin
Sublima poezie venită dintr'aiurea...
Mănunchi de raze rupte din geniul divin!...

(Fragment).

Cuvinte ca aură, făgetul fremătos, ca și unele ritmuri aduc aminte de Bolintineanu, Sihleanu, Depărățeanu.

Influența bătrînului poet Anton Naum, atît de uitat astăzi e deasemeni vizibilă:

Apoi răsar din umbră femeile assire,
Păgînele popoare tîrîte în robire
În vuet ne 'nțăles...
Și ai crezut că nime, nu va putea să miște
O lespede din locu-i, că vremuri de restriște
Nu vor preface 'n humă
Atîta strălucire. Dar vai, așa-s menite
Să treacă toate 'n lume: ca frunzele ofilite,
Ca valul alb de spumă.

(Vedenie).

Dacă atunci cînd pastișează nu se poate nega d-lui Naum oarecare simț al muzicalității, în momentele în care d-sa nu are ochii fixați la un model, ne dă versuri de acestea:

Acuma veacul calcă și sfarmă și ucide
O nobilă idee ce 'n inimă surîde,
Dărîmă idealul și 'n setea de cîștiguri,
Amară face viață și anii mai nesiguri.

Adevarată proză rimată cu un conținut banal și fad.

Nu știu dacă d. Naum a avut de suferit din partea criticei. Constat că de mai multe ori îndreaptă împotriva ei săgeți lipsite de spirit și de eleganță în genul d-lui Florian Becescu:

Roșă la față, hidă și bugedă,
Verzi îi sînt ochii, pletele-i flutură, etc.

(Critica).

In schimb, d-sa varsă lacrimi gîndindu-se la soarta tristă a poeților:

Zadarnic cîntul l-am avut cu prețul
Vieții noastre! Ura și disprețul
Au hohotit... și 'n urmă ironia!

Noi, ce-am chemat chimera fericirii,
Noi, ce-am adus din ceruri poezia,
Noi, preuții, profeții și mărtirii!

După cum vedem d. Naum se socoate, nu fără modestie printre aceștia. Mă îndoiesc dacă și cititorii săi vor fi de aceiași părere.

O. B.

⁂

„Adevărul", *1888—1913, 25 ani de acțiune.*

Un volum, care face dovada unei munci încordate și perseverente.

Citind istoricul luptelor duse de acest ziar, înțelegem și mai bine pentruce *Adevărul* a prins așa de mult în public. Ziarul acesta de perpetuă opoziție corespunde perfect necesităților sufletești ale democrației noastre, așa de bine caracterizată de d. A. Frunză în numărul trecut al acestei reviste. Democrația aceasta, cu toate că votează veșnic cu guvernul, este mereu opozantă, cu toate că nu-i tocmai ușă de biserică, se indignează grozav de turpitudini și cu toate că atîrnă de guvern, de miniștri și de budget, simte o voluptate indicibilă, cînd vede terfeliți miniștrii, guvernul și pe budgetivori. O singură dată numai democrației romîne i s'a părut că a găsit într'un „stîlp al societății" pe omul ei—și atunci ziarul ei a fost mai puțin opozant, cînd acel om a fost, el, guvern, minister, budget.

Acest ziar a corespuns publicului romînesc nu numai prin atitudinea lui, ci și prin calitatea scrisului. Nici un prinț al gîndirii sau, afară de A. Bacalbașa, al condeiului romînesc nu a împodobit coloanele *Adevărului* și totuși acest ziar a avut cei mai buni zi-

ariști, voim să spunem cei mai sensibili la nevoile sufletești ale publicului, cei mai dibaci in a se adapta acestor nevoi in stilul cel mai plăcut acestui public.

Volumul, de care vorbim, a fost alcătuit in cițiva ani. Evenimentele grave petrecute in timpurile din urmă au intirziat apariția lui. Autorul volumului ne spune acest lucru, pentru a explica tonul polemic față cu unii morți ca G. Gr. Cantacuzino ori D. A. Sturdza. Colile, in care se găsesc aceste polemici, fuseseră trase la moartea lor.

In niște asemenea coli, tipărite acum cițiva ani, e tipărit capitolul *In politica externă*, in care *Adevărul* istorisește lupta lui aprigă impotriva Rusiei, impotriva propagandei rusești și impotriva rusofilismului și in care cetim această frază de concluzie: „*Adevărul* „este de fapt singurul care menține „prăpastia prezentă dintre Rusia și Ro„minia, bazată pe amintirea trecutului „și speranța viitorului" (pag. 181).

Și atunci, cind autorul volumului ne spune in capitolul *Un ultim cuvint* că *Adevărul* „de multe ori se va fi înșe„lat, in privința oamenilor mai mult „decit in privința lucrurilor" (pag. 324), el greșește. Greșește căci in marea chestiune, cea mai mare pe care a tratat'o *Adevărul* in coloanele sale, el s'a înșelat. Cind *Adevărul*, ziar atit de popular și cu atita trecere in public, a luptat să „menție prăpastia dintre Rusia și Rominia", cind el a ținut vie „amintirea trecutului" (ripirea Basarabiei) și „speranța viitorului" (redobindirea ei), *Adevărul* a lucrat pentru indepărtarea noastră de Rusia, a lucrat impotriva pregătirii noastre de a ne realiza *idealul național*, a lucrat pentru *pierderea momentelor favorabile* dela Lemberg și de aiurea, așa dar s'a „înșelat" amar asupra „lucrurilor" celor mai importante pe care le-a desbătut el vreodată. Și dacă azi, tot mai există in unele suflete sentimentul de a „menținea prăpastia dintre Rusia și Rominia" și dacă mai există in aceleași suflete și „amintirea trecutului" Basarabiei și „speranța viitorului", apoi aceasta se datorește și *Adevărului*, care, încă odată, *conform cu atitudinea lui actuală*, s'a „înșelat" teribil asupra „lucrurilor"...

Dar și in privința asta el reprezintă „democrația" noastră. Aerele ei impotriva Rusiei erau o atitudine factice. Ea nu putea fi *in fond* impotriva Rusiei și cind lucrul a devenit serios, cind trebuia trecut dela fraze la fapte, ea s'a aruncat cu trup și suflet in brațele rusofilismului, condusă de instinctul ei sigur că in Rusia e și mai bine decit la noi in privința idealului de viață a acestei „democrații".

G. I.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare. (April).

Cu multă finețĕ și bun simț, d. *Duiliu Zamfirescu* scoate in lumină citeva din exagerările cuprinse in poeziile d-lor Minulescu, Horia Furtună și Pillat.

Scrisorile lui Cerna către d. Maiorescu intre anii 1907—1913 pe cind poetul studia in Germania conțin citeva date interesante.

Cerna vorbește cu multă căldură de cursul de literatură germană al lui Erich Schmidt din Berlin și acel al lui Volkelt din Leipzig.

Semnificativă ni se pare admirația poetului pentru Schiller, „pentru avintul și puterea lui morală".

Ultima scrisoare e din 17 Februar 1913, citeva zile înainte de moartea neașteptată a poetului. Ea respiră cel mai pur optimism.

După ce vorbește de teza sa de doctorat, „Die Gedankenlyrik", pe care o trecuse cu mare succes la Volkelt încheie astfel: „De acum mă trage gindul spre țară. Bună, rea—e țara mea. Ei îi închin toate puterile mele și tot ce-i mai bun in sufletul meu: poezia".

De o reală însemnătate pentru istoria moravurilor, și remarcabile prin forma lor literară, sint *memoriile generalului Văcărescu*.

In fragmentul cuprins in acest număr e redată cu multă viață o luptă electorală la 1866 pe cind generalul era prefect de Prahova și avea de luptat cu șeful roșilor din județ, cunoscutul C. Grigorescu.

Revista porturilor și a navigațiunii comerciale. (April). D. *P. Fundățeanu* publică date interesante asupra războiului submarin, culese din volumul **„Dreadnougth sau Submersibil"** a d-lui Olivier Guihéneuc.

Submarinul a fost inventat in Franța de inginerul Laubeuf, cu vre-o 30 ani înainte de actualul războiu. Dar pe de o parte politica și pe de alta învățămintele din războiul ruso-japonez, in care tunul de mare calibru a hotărit izbinda, a făcut ca zecile de planuri de submarine, prezentate marinei franceze, să rămină in dosarele invențiunilor militare.

O piedică intimpinată de Franceji in construirea submarinelor a fost și lipsa unui motor puternic: Francejii aduceau din Germania motoare Diesel de 1800 cai putere, pe cind acolo pentru trebuințele proprii se fabricau motoare de 3000 cai putere.

In ultimul timp numai, dela 1912 incoace, și mai ales in 1914, Franța a construit cele mai bune ale sale submarine, inferioare însă celor germane nu numai prin puterea motoarelor ci și a tuburilor lans-torpile, interne la aceste din urmă; ca număr de-asemeni, Francejii au rămas in urmă in chestia submarinelor.

Submarinele germane au tunuri de 75 m.m. și de 37 m.m. pentru dirijabile și vase de comerț; au aer comprimat la o mare tensiune, care servește a împinge petrolul la motor și a da apa

afară în caz de avarie. Astfel U. 18 scufundat de Gavry la ora 12 a eşit la suprafaţă la 1.20 p. m. cu steag alb, spre marea mirare a echipagiului de pe contra-torpilor.

La începutul actualului războiu submarinele germane şi-au îndreptat acţiunea împotriva vaselor de războiu; au fost distruse atunci eclerorul Pathfinder, crucişătoarele cuirasate Hogue, Grecy şi Aboukir, crucişătorul protejat Haroke, Hermes, canoniera Nieger şi super-dreadnougth Formidable. La 18 Ianuar 1915 amiralul von Tirpitz a proclamat blocada economică a Angliei: în cursul unui an au fost scufundate 250 vase de comerţ.

Care sînt mijloacele de apărare împotriva torpilelor? Plăşile Bullivant n'au prea dat rezultate bune; plasa este tăiată de foarfece sau ruptă de explosibilul pus la ogiva torpilei. „Majestic" s'a dus la fund în 4 minute torpilat de U 51,—deşi avea în acel moment plăşile întinse.

În afară de plăşile adaptate la fiecare vas, sînt nişte plăşi întinse ca un năvod în apă de nişte şalupe armate,—sistem inventat de Englezi,—în care se prind submarinele. Orideciteori se anunţă submarinul, aceste vedete şalupe îi aţin calea, după ce a fost fugărit de torpiloare. Amiralul Jelicoe a devenit celebru prin întrebuinţarea acestor mijloace de distrus submarinele şi care până acum, în complexitatea şi meşteşugul lor, sînt păstrate în secret.

Viitorul este al submarinelor; totuşi ar trebui să se găsească un mod care să atenueze măcar efectele exploziei torpilei: pereţi dubli, de pildă, şi umplerea spaţiului liber cu cărbune. Cîmp vast invenţiilor viitoare.

La Revue (April şi Mai). Directorul revistei d. *Jean Finot* revine asupra chestiunii: „**Russie russe et Russie allemande**". D. Finot nu mai este acela dela începutul războiului; pe atunci spunea că Ruşii s'au purtat ca nişte „arhangheli" în Prusia orientală, iar astăzi articolele d-sale despre acelaş subiect sînt suprimate sau îmbucătăţite de cenzură.

D. *Norbert Dolet* cu ironie fină expune transformările pe care le-a suferit opinia publică în Anglia dela începutul războiului şi până astăzi. Articolul intitulat: „**Une crise de la conscience anglaise**" cuprinde două părţi, dintre care prima a apărut în nr. de Mai.

D. Dolet arată calmul opiniei publice engleze, tulburat şi surprins doar un moment de declaraţia de războiu; Englejii îşi închipuiau că şi acum vor putea trăi ca 'n vreme de pace.

Au plecat pe front ca ofiţeri fii de nobili şi ca soldaţi sportmani. Războiul era departe. Zilnic vesteau însă gazetele moartea cutărui şef de foot-ball, cutărui mare cricketer, cutărui campion al vîslei sau al curselor. Publicul admira. Tradiţia nobilimii engleze era respectată.

Dar soldaţii n'ajungeau nevoilor moderne: începu atunci o propagandă vie pentru înrolare: afişe mari acopereau zidurile oraşelor engleze—„Amintiţi-vă de Anvers", „Veniţi cu noi"..., „Angajaţi-vă astăzi". Autobuzele purtau portretul lui Kitchener şi ascundeau sub cartoanele de reclamă militară tineri robuşti şi veseli, care nici nu se gîndeau la apelurile patriotice; vehiculul lor nu mergea în direcţia biuroului de recrutare.

În acest timp Belgienii se adăpostiră în Anglia; fiecare vroia să aibă Belgianul lui. Astfel Angliei îi părea că-i ajută pe Belgieni, ospitalizîndu-i.

Traiul bun se menţinea; afacerile engleze mergeau bine. Poporul discuta chestii de salar, organiza greve şi nu urmărea decît un lucru: cum să obţină o parte din marile cîştiguri ale întreprinderilor. Burghezia se indigna de socotelile populare; ea doar avea sen-

zaţia războiului, datorită Belgienilor pe care-i găzduia.

Bombardarea porturilor Blakpool, Hartlepool şi Scarborough de crucişătoarele germane a produs o consternare generală. Anglia suferia rigorile războiului. Oraşele sale erau bombardate.

A urmat o serie mare de înrolări; dar organizaţia uvrieră din Anglia nu permitea goluri. Fabricele aveau mult de lucru; salarele se urcase: clasa uvrieră nu vroia să dea soldaţi ţării.

Englejii însă au două calităţi, caracteristice firii marinarului: răbdarea şi persistenţa. Marinarul e încet. Totuşi hotărîrea o ia repede, însă o pune în executare tîrziu: aşteaptă ocazie, vînt bun. Şi în ochii marinarului timpul n'are valoare. Apoi marinarul are simţul vieţii separate, nu se amestecă uşor în trebile altora.

Pe caracterul marin al Englezului s'a altoit gustul de sport. Sportivul nu-i soldat bun; el s'a specializat şi urmăreşte succese personale cu aplauze,—nu-i place jertfa anonimă.

Şi la urma urmei... Anglia şi-a făcut datoria: posedă o flotă excelentă, care a asigurat comunicaţiile între aliaţi. „Intr'însa a pus Anglia oamenii săi cei mai buni şi sume considerabile. În armată a pus... restul şi mai ales orgoliu de a nu avea nevoe de armată ca celelalte puteri continentale". Armata i-a adunat pe declasaţi, cărora astfel li s'a dat prilejul să facă parte dintr'o clasă.

Ce deosebire între lupta navală şi cea de uscat: pe mare cine are superioritatea tonajului, a calibrului şi a inteligenţii învinge aproape cu siguranţă; surprize nu prea există. Lupta navală e un duel admirabil, scurt, sportiv; cea de uscat, cu permanenta ei mizerie: ger, glod, gloanţe, foame, sete, vermină, dureri şi pericole de tot felul—nu se împacă cu caracterul englez.

Totuşi trebuiau încă soldaţi: cei întorşi de pe front mărturiseau acest lucru. Englejii priveau războiul din Europa, ca un războiu colonial. Mai tîrziu numai şi-au dat socoteală de caracterul lui special, complicat şi întrecînd măsura ordinară şi, poate, prevederile.

Urmară apoi una după alta eşecurile şi se vădiră greutăţile războiului: forţarea Dardanelelor, în care întreprindere Anglia pierdu cinci vase; pentru echilibrarea bugetului guvernul a prezintat parlamentului un proect de lege asupra băuturilor spirtoase—s'au ridicat numeroase protestări, şi proectul a fost modificat. Pe zi ce trecea situaţia privilegiată a Statelor-Unite supăra tot mai mult finanţa engleză. „După războiu, au spus nişte americani, piaţa mondială a banilor se va strămuta dela Londra la New-York". Schimbul valorilor engleze în Statele-Unite se urca mereu. Anglia era indignată.

În acest timp „Luzitania" fu scufundată. „Dela declararea de războiu, nici un eveniment, nici bombardarea coastelor, nu produsese o astfel de sensaţie". Şi Statele-Unite nu declarară războiu Germaniei; ci dădură să se 'nţeleagă că n'au dispoziţie să se lupte pentru Anglia.

În mijlocul surescitării generale, căzu ca o bombă campania ziarelor „Daily Mail", „Times" şi „Evening News", patronate şi inspirate de lordul Northcliffe, împotriva ministrului de războiu.

În „Daily Mail" a apărut la 21 Mai 1915 un articol: „Tragedia proectilelor. O gravă eroare a lordului Kitchener". Celelalte ziare susţinură campania astfel deschisă. Armata engleză n'avea muniţii. Ministerul de războiu căzu şi cu el tîrî o parte din cabinet. Măiastră putere a presei!

În articolul său mutilat de censură, d. Dolet analizează, până aici numai, evenimentele din Anglia. Îl vom urmări în nr. viitor.

La Revue hebdomadaire (April şi Mai). D. *René Moulin*, în articolul: **„L'Opinion à l'étranger"**, vorbeşte despre opinia publică din Suedia. Sînt multe indicii care denotă o strînsă legătură între Suedia şi Puterile Centrale. Conferinţa statelor scandinave, care s'a ţinut nu demult la Copenhaga, avea in vedere modul cum s'ar putea opune o rezistenţă comună „marinismului" englez. Intreprinderea a eşuat. Suedia totuşi face cele mai mari avantagii Germaniei: export de alimente şi de materii prime. Traficul pe căile ferate suedeze spre sud, care înainte de războiu era de 200 vagoane pe săptămînă, se va ridica la 1000 de vagoane.

In Parlament situaţia Puterilor Centrale nu-i strălucită: în Riksdag sînt 86 conservatori acţionişti, 87 socialişti şi 57 liberali neutralişti. Intre aceste două tabere ministerul Hammarskjöld ezită. Şeful guvernului într'un discurs ţinut la 24 Ianuar 1916, a spus că ţara trebue să se gîndească şi la războiu, fiindcă nu-i exclusă posibilitatea ca guvernul, cu toate sforţările sale, să nu poată menţine pacea până la sfîrşit. Acest discurs a fost primit cu entuziasm de presa germană.

Presa intervenţionistă deschide perspective mari Suediei: Finlanda, pe care Ruşii nu sînt în stare s'o mai apere. Dar nici toţi conservatorii nu-s acţionişti. Pe cînd Sven Hedin, sociologul Stefen, istoricul Kjellen, la care se adaogă absolvenţi ai universităţilor germane, glorifică invincibila Germanie şi doresc ca ţara lor să intre în războiu contra Rusiei, alţi conservatori—deşi au pentru Germania o admiraţie curtenitoare—totuşi nu doresc o unire c'un vecin aşa de „encombrant".

Profesorii fac politică externă în clase: unul spunea că sfărmarea Belgiei a fost o „necesitate istorică" iar altul că-i o justă pedeapsă a lui Dumnezeu pentru atrocităţile comise de Belgieni în Congo.

Propaganda germană lucrează energic, alături de propaganda acţionistă suedeză—combătută mai ales de socialişti. „Activismul este o *crimă* şi un *pericol naţional*, cetim în *Social-Demokraten*".

D. Moulin pentru a zugrăvi mai bine starea de spirit din Suedia reproduce un fragment dintr'un articol al d-lui Civinini dela *Corriere della Sera*, pe care-l rezumăm:

Sub dinastia Bernadotte, învăţămîntul francez era obligator şi orice mişcare a culturii suedeze se îndrepta spre Paris. Azi locul Franţei îl ocupă Germania. In 1870, cînd a capitulat Parisul, ziarele suedeze au apărut în doliu; Germanii au şters însă şi suvenirul acelor vremuri.

Astăzi aproape fiecare orăşan ştie nemţeşte; puţini cunosc limba franceză şi cînd o vorbesc se opresc din cînd în cînd întrebîndu-se: *Wie sagt man?* Discursurile lui Sven Hedin sînt aplaudate cu entuziasm, de-asemeni şi conferinţile d-lui Lago Longwest care-i defaimă pe aliaţi în general şi pe Italieni în special; se citesc cu interes şi cu aprobare articolele profesorilor Falhbeck şi Kjellen.

Părerea fiecărui suedez asupra beligeranţilor e cam aceasta: „Italia, nimic: deja gata. Franţa: da, într'adevăr, are valoare. Rusia: să admitem, are număr. Anglia: vai! are bani. Dar ce pot ele să facă împotriva Germaniei care are totul, valoare, număr şi bani?"

Germania s'a furişat încet-încet în inima Suediei, şi deci la izbucnirea războiului i-a fost uşor să-i impună admiraţie pentru omnipotenţa sa.

Aristocraţia, armata, oamenii de afaceri, profesorii, scriitorii, artiştii, înalta burghezie în Suedia sînt germanofili; pentru mulţimea anonimă însă victoria germană, pe care-o crede inevitabilă, este un fel de coşmar.

Avem înainte un articol al d-lui *Paul-Louis Rivière*, intitulat **„Pages de combat: Carnet d'un tirailleur"**. Autorul vorbeşte despre adversar în mod cam demn, l-a văzut doar în toate fazele luptei, bine aranjat, bine echipat, „a savurat chiar tartine de pîine K unse cu unt", pe care le-a găsit într'un bordei ofiţeresc dintr'o tranşee, încît ne surprinde şi mai mult ferocitatea unei părţi din presa noastră care se luptă numai cu pana şi dela distanţă mai crunt decît beligeranţii.

Mercure de France (April şi Mai, 1916).

Politica internă a Italiei şi războiul, Aspectul oriental al războiului european, Succesiunea Austriei, Chestiunea Constantinopolului, Viaţa politică în Polonia înainte de războiu, — atîtea titluri de articole foarte interesante şi de palpitantă actualitate! Cu ce nesaţiu te-ai fi aruncat altădată asupra paginelor menite să te lumineze în chestiuni aşa de însemnate, cu ce nerăbdare te-ai fi grăbit să tai foile ce ascund gîndirile unor cugetători şi cercetători de seamă asupra marilor probleme ce atacă! Acum însă, după o experienţă dureroasă de doi ani, nici titlurile cele mai suggestive nu te mai atrag, nici numele cele mai iubite nu te mai solicită cu acea neinvinsă forţă de odinioară. Vai! Dacă şi Anatole France, subtilul, rafinatul, spiritualul, sensibilul Anatole France a putut să scrie undeva cuvîntul „boche"... Oricît ar fi de explicabilă ura scriitorilor francezi,—nu poate să nu te doară lipsa de obiectivitate, cu care tratează astăzi chestiunile în care nu de mult vedem aşa de limpede şi de just. Ce să rezumez dar pentru cetitori, din articolele ale căror titluri le-am înşirat mai sus, cînd totul este tras de păr, siluit, ca să dea anumite concluzii puse dinainte? Nu! Nu vom arăta cetitorilor noştri cum Paul Louis se sileşte să arăte Romîniei că interesele ei sînt alături de Rusia, contra puterilor centrale; cum că Philéas Lebesgue voieşte să-i atragă pe Greci de partea „ententei" purtîndu-le pe dinaintea ochilor mirajul unui Constantinopole care „aparţine helenismului" (în mod platonic, bine înţeles,—căci altfel el a fost cedat Rusiei!); sau cum Etienne Fournol caută să arate că dacă Austria nu a căzut în războiul european, se va desmembra după războiu, pentrucă poliţia, armata şi biserica o făceau „să pară mai puternică în războiu decît în pace"... Nu. Sofismele, falşificările intenţionate, reaua credinţă în discuţie nu merită atenţia nimănui.

In numărul dela 16 April însă d. Robert Scheffer, care a fost cîtva timp secretar particular al M. S. Reginei Elisabeta a Romîniei, scrie un articol de amintiri, observaţii, descrieri, anecdote, reflecţii critice asupra operei şi personalităţei reginei-scriitoare Carmen Sylva. Ca unul ce a cunoscut-o de-aproape, autorul are lucruri ce vor fi cetite cu interes, dar care prin varietatea, mulţimea şi caracterul lor de detalii nu pot fi rezumate.

BIBLIOGRAFIE

V. Hugo. *Torquemada,* trad. in versuri de dr. A. Steuerman Iaşi, 1916. Preţ. 1.75.

Dr. Const. Popescu. *Fabule.* Ediţiea II. Bucureşti, Sfetea, 1916, 64 pag.. Preţ. 2 lei.

A. Maior. *1916.* Poem alegoric in 4 părţi. Bucureşti, Foporul, 1915, 45 pag.. Preţ. 1 leu.

G. Coşbuc. *Ziarul unui pierde-vară.* Versuri. Bucureşti, 1916, Libr. C. Sfetea. Preţul 1 leu.

Maria Cunţan. *Din Caerul Vremii.* Poezii, 2 vol. Bucureşti, Minerva, 1916 Preţ. 2 lei volumul.

M. Săulescu. *Viaţa.* Poeme. Bucureşti, Brănişteanu, 1916. Preţ. 2 lei.

In preajma concursului de clinică oftalmologică din Iaşi. Un specialist. Iaşi, 1915.

Mircea Rădulescu. *Poeme eroice.* 1915, Bucureşti, C. Sfetea. Preţ. 2 lei,

Emil A. Chiffa. *Din zile de jale şi singe.* (Versuri) 1915, Bistriţa, Tip. G. Matheiu.

Caton Theodorian. *Bujoreştii.* Comedie in 4 acte. Bucureşti, Minerva, 1916. Preţ. 2 lei.

Ioan D. Filitti. *Adevărul istoric şi judecata serioasă în aprecierea politicii externe a Romîniei.* Bucureşti, 1915, 8°, 128 pag., fără preţ.

Th. D. Speranţia. *Anecdote botezate.* 1915, Bucureşti, Tip. Sfetea. Preţ. 1.50.

Dr. L. Ghelerter. *Descreşterea populaţiei israelite în Romînia.* 1916, Iaşi, Ed. revistei „Convorbiri Sociale". Preţ. 50 bani.

I. Teodorescu. *Alcătuirea bilanţurilor în societăţile pe acţiuni.* 1915, Bucureşti, Tip. F. Göbl fii. Preţ. 2 lei.

Dr. G. N. Leon. *Politica minieră în diferitele state şi raporturile ei cu politica minieră din Romînia.* 1915, Bucureşti, Tip. „Eminescu".

Alexandru Naum. *Ritmuri şi rime.* 1916, Bucureşti, C. Sfetea. Preţ. 2.50

Hurmuz Arnavorian. *Două probleme juridice.* Bucureşti, 1915, 22 pag., Preţ. 1 leu.

Alexandru Naum. *Poezii.* MCMXV, Bucureşti, C. Sfetea. Preţ. 2.50.

Aristide Blank. *Scumpirea şi eftenirea traiului.* Bucureşti, Socec, 1915, 37 pag. Preţ. 50 bani.

E. Lovinescu. *Critice* (vol. III) 1915, Bucureşti, Tip. „Flacăra". Preţ. 2 lei.

Const. Lucaciu. *Biserica, Şcoala şi Armata,* Bucureşti, Sfetea, 1915, 192 pag. Preţ. lei 1.50.

Alexandru Lascarov Moldovanu. *Zile de Campanie.* Iunie-August 1913. Bucureşti, Stănciulescu, 1915, 270 pag. Preţ. lei 2.50.

Maria, Regina Romîniei. *Ilderim. Poveste în Umbră şi Lumină.* Bucureşti, Sfetea, 1915, 330 pag. Preţ. 4 lei.

D. G. Ghiţoiu. *Cunoaşterea Plugăriei Romîneşti.* Bucureşti, Göbl, 1915, 25 pag. Preţ. 70 bani.

Dr. I. J. Niemerover. *Povestiri Chassidice.* Bucureşti, Librăria Nouă, 1915, 56 pag. Preţ. 50 bani.

Virgil Alimăneşteanu. *Participarea Băncilor la Industrie,* prefaţă de Vintilă I. Brătianu. Bucureşti, Rasidescu, 1915, 70 pag. fără preţ.

G. Popa-Lisseanu. *Istoria Romană a lui Eutropius.* 1916, Bucureşti, „Minerva".

Ion T. Ghica. *Disciplina,* Dramă in 2 acte de Franz von-Coaring 1914, Bucureşti, edit. şi tip. Flacăra. Preţul 1 leu.

Ion T. Ghica, Deputat. *Politice.* Bucureşti. 1915. Tip. Profesională Ionescu.

Ion T. Ghica, Deputat. *Luarea Silistrei.* Bucureşti. 1915 Tipografia Profesională Ionescu.

Femeia în faţa oglinzii

I

„Revelionul"

In prăvălia mare a lui D. et Cnie plină de lume în ajun de sărbători, unde trecui cu greu printre obiectele expuse până în mijlocul magazinului, unde abia te strecurai printre jucării, porţelane, cu spaimă să nu trînteşti ceva cu un gest mai viu, Manuela se simţi rău, acel rău al ei cînd o cuprindea un fel de nerăbdare, de sufocare, de nemulţumire fără motiv concret, un rău penibil şi care o făcea să sufere, cu braţele dureroase, cu picioarele amorţite, cu faţa suptă, cu ochii pe care şi-i simţea parcă întinşi în orbite, cu o neorînduială în bătăile inimii. Se impacientă deşi nu avea unde să plece aiurea, deşi nu dorea să se găsească nicăieri în altă parte.

Privi caii de lemn de toate mărimile, cărucioarele cu păpuşi, oiţele frumoase, albe. Işi strivi niţel mintea să vadă ce ar putea lua, pe urmă cercetarea asta îi păru o oboseală mare în inerţia pe care o simţea, şi renunţă.

Pe comptuarul lung de partea cealaltă, obiectele de lux, de fantezie, sclipeau. Manuela de abia atingea cîte unul legat frumos în argint, mai mult pentru a-l pipăi, pentru lumina lui argintie, clară, apoi îl punea jos, încet, pe cînd vînzătoarea cu glasul ei răguşit îi număra calităţile lui. La casetele mari, scumpe, nici nu se uita, cu un fel de stînjenire faţă de preţul lor, şi toate lucrurile astea multe îi păreau în ziua ceia fără nici un folos; nu ar fi putut să aleagă vreunul din mulţimea lor.

Salută cunoştinţe care vorbeau, glumeau, alegeau în larma cuvintelor schimbate, în animaţia vînzării şi i se părea ciudat ce vioaie, ce hotărîte în alegere erau, ce bine dispuse toate fi-

inţele acelea. Patronul se învîrtea printre toţi cu cuvinte înflorite, surîzător, amabil cu cei ce luau o păpuşă, caşi cu cei care svîrleau sutele. O cunoştinţă pe care nu o văzuse demult o opri, se miră de paloarea ei, de cum arăta de rău, o cercetă, o compătimi şi Manuela se simţi mulţumită ca un bolnav căruia îi vorbeşti de starea lui; nu-i spuse că nu are nimic, că la ea orele aşezau aşa aspecte felurite pe faţa ei, care lua în chip firesc toate înfăţişările durerilor sufleteşti. Nu întrebă la rîndul ei nimic pe cealaltă, care fusese în adevăr greu bolnavă într'un sanatoriu şi despre care doctorii spuneau că e încă în mare primejdie; se gîndi numai că era ciudat cum o consola pe ea plină de grijă, uitînd de propriile ei mizerii. Ce caractere felurite de oameni, şi a ei, Manuela, ce ciudată fire!

Alina plătise şi spunea întoarsă spre prietena ei: „Mai am de luat un şorţ pentru Anica. Trebue! E cea mai harnică, e stîlpul casei. E grozav lucru cum nu poţi să nu cheltueşti, chiar cînd *nu vrei*, chiar cînd *nu poţi*, şi cu toată cheltuiala, cînd ajungi acasă vezi că nu ai luat nimic. Dar tu ai isprăvit?"

Manuela aprobă din buze, silnic. N'am luat nimic—zise— şi nici numai ştiu ce vream să iau. „Cum?"—spuse Elena Cosma care era cu ele—„ieri erai plină de proecte, aveai o listă întreagă şi un entuziasm mare! Ce curios!"

— Nu e aşa de curios; e poate chiar foarte natural. Nu e aşa cu toate? Sperăm, apoi pierdem curajul. Aşteptăm, apoi desesperăm; sîntem veseli, apoi trişti. Intr'o zi facem planuri, credem în viaţă; a doua zi deşărtăciunea ei ne apare. Aşa sînt eu azi; toată fiinţa, mi-e cu dinţii încleştaţi.

— Ai nemerit rău; tocmai de anul nou—mai zise Elena.

Ieşiră. Cele două cu pacheţele mici, Manuela cu mînile goale — era aproape singura pe stradă care nu ducea ceva în mînă. Indispoziţia ei creştea, devenea acel întuneric care i se punea ades pe suflet, şi pe care-l cunoştea bine. Se mai opri într'o librărie. Căută nişte cărţi postale ca să scrie un cuvînt de urare unor confraţi, muzicanţi ca şi ea; îi trebuia ceva potrivit, mai artistic, mai puţin banal.

Răvăşi un maldăr mare,—ea care avea obiceiu să nu deranjeze mult marfa în prăvălii, ştiind totdeauna ce vrea, hotărîndu-se uşor; acum teşgheaua era inundată de sute de cărţi şi nu găsea nimic potrivit. Abia alese cîteva la o parte. Dădu în sfîrşit peste o serie mai frumoasă.

Acasă, scaunele erau pline cu alte pacheţele şi fetiţa mai

mică a Alinei ieşea, intra, spunea ceva, rîdea fără rost, anunţa venirea vreunui comisionar, cu o agitaţie plină de nerăbdare şi curiozitate copilărească. Manuela o privi, şi-i făcu deodată rău, un fel de rău dulce plin de dragoste, dar nu se mişca de pe scaunul pe care se trîntise îmbrăcată lîngă uşă. Acum, venise un om care aducea un obiect oarecare, a cărui destinaţie n'o ştia nimeni. Toţi din casă ziceau că nu au cumpărat acel obiect; fetiţa ropotea, se învîrtea sgomotos preocupată de această împrejurare, care dădea un motiv neastîmpărului ei.

Manuela se simţea tot rău, simţea nevoia să spue mereu, să repete, cum mai spunea şi altădată: „Aş vrea să mor... aş vrea să mor!..." ca şi cum asta ar fi uşurat-o; dar tăcea.

Privi şi ea obiectul: un fel de cuşcă de sîrmă—un cuer se vede.

— Eu cînd eram mică—zise—nu semănam Puicuţii; aşteptam caşi ea, dar nemişcată ziua întreagă, ghemuită într'un fund de canapea, cu ochii ţintă la uşă.

Ştiam aproape sigur ce am să primesc; în toţi anii aceiaşi cutie mărişoară, cu o păpuşă, o păpuşă de care-mi era egal *cum* e, fiindcă nu mă jucam niciodată cu ea; nu le cunoşteam gustul, numai după cum erau mai bogat sau mai prost gătite îndrumau impresiile mele spre visuri de lux sau de sărăcie; dar îmi făcea mare plăcere, fiindcă era un dar. Şi mai primeam o carte legată cu roşu, o carte nouă, cel mai scump lucru din lume. Intr'o zi mi-au dat o brăţară,—o brăţară mică cît mîna mea,—de aur, cu o perlă neagră. Şi am fost tristă cumplit între păpuşă şi brăţară, fără carte nouă.

— In privinţa perlelor, te-ai mai schimbat de-atunci, glumi Alina.

— Ceia ce-mi plăcea grozav, era să primesc darul. Aşteptarea, tradiţia mă încîntau, ele mă ţintuiau acolo ore întregi în acea aşteptare pasionată. Am păstrat această plăcere copilărească de a primi. Un pacheţel, o cutiuţă, o farfurie acoperită îmi fac o bucurie grozavă orice ar conţine, fiindcă vin, sînt neaşteptate, necunoscute, fiindcă mai ales nu le prevedem şi schimbă, sparg mersul monoton cu „ceva nou", cu un fapt, cu un eveniment. Dar acum nu mai vine nimic ca în vremea copilăriei. M'am tras la o parte de lume; nimănui nu-i vine în gînd că mi-ar face plăcere cu un gest aşa de mic, şi aproape sufăr cînd trec pe lîngă mine în ajun de sărbători servitori purtînd ceva în mînă, care încetinesc pasul întîmplător lîngă poartă,

apoi se duc. Sufăr dintr'o obişnuinţă de impresii rămase din copilărie.

Un singur lucru mi-ar plăcea tot atît de mult. Să dau, să aleg, să mă gîndesc la gustul fiecăruia, să dau celor ce-mi sînt dragi, să dau celor ce se aşteaptă mai puţin. Dar asta e prea departe de mine, asta n'am putut-o face, n'am cunoscut gustul ăsta niciodată. Numai cu mintea, cu sufletul am dăruit.

La anul nou cînd eram mică se mai întîmpla ceva uneori. In acea aşteptare, înainte sau după cadourile părinteşti, venea cineva străin cu un pachet. Auzeam dincolo parlamentările: De la cine eşti?... Aici te-a trimis?... Ştii bine?...—Palpitam!

Inima mi se stringea tare şi mă făceam pală şi rece, cînd simţeam că o să se deschidă uşa. Cînd intra mama, mă uitam aiurea, pe urmă cînd mă striga, ziceam prefăcut: ce e?—Un cadou!—„A!" făceam cu mirare, şi priveam în sfîrşit hîrtia, cutia, sforile, misterul, necunoscutul, neaşteptatul.

Deschideam; era un obiect oarecare, casetă sau bombonieră, sau ceva absurd şi nefolositor de sticlă roz, cu metal galben. Asta nu avea nici o importanţă. Ce era important, era că peste cadoul celor care trebuiau să-mi dăruiască ceva, fiindcă viaţa mă pusese lîngă ei, cineva neaşteptat avusese ideia asta.

Era uneori dela persoane cu totul străine, la care nu ne-am fi gîndit niciodată,—şi asta era minunea cea mare.

In anii cînd nu venea nimic străin, aşteptam, între păpuşa adormită, parcă deja veştejită de soarta ei indiferentă, şi cartea roşie deja isprăvită. Nu luam ochii de pe fereastră; cînd apărea un om ţinînd ceva învelit, îl urmăream cum venea din capul stradei. Uneori trecea drumul pe partea noastră,—eram atunci sigură că vine. Alţii se opreau întîmplător un minut în dreptul porţii... şi pe urmă treceau înainte. Atunci iar mă uitam până nu se mai vedea de întuneric. Şi mă culcam tîrziu, nevrînd să cred că „nu e nimic", tresărind încă noaptea la orice sgomot cu toate că ştiam că la ceasul acela dorm şi oamenii şi darurile.

Imi aduc aminte aşa de bine de anul nou din copilărie, cum de puţine lucruri îmi aduc aminte: masa cu faţa de etamină cu roşu... patul de table... lada cu salteluţă din odaia bătrînei, unde era ascunsă cutia cu păpuşă, scrinul cu oglindă; şi mă văd, mă văd desluşit pe urma tuturor simţirilor pe care le aveam... numai faţa nu mi-o văd.

Mereu şi mai pe urmă, am aşteptat aşa ceva dela loc de-

părtat, şi pe lîngă darurile celor ce-mi dădeau fiindcă viaţa m'a pus în viaţa lor, darul neprevăzut, uimitor care să spargă monotonia zilelor... Si mai pe urmă cînd primeam ceva, un obiect de cristal roşu cu metal, cu întrebuinţări nedesluşite, deşi nu era Darul mare ce trebuia să vie dela viaţă, eram mai liniştită decît cînd nu venea nimic; şi se pregătea lunga aşteptare a altui an, — o aşteptare tot mai tristă cu trecerea timpului dar tot cu speranţă, până cînd va trebui să mă culc între păpuşa veştejită de soarta ei sarbădă şi cartea demult citită,—să mă culc de tot... fără să fi venit nimic.

Viaţa! Sînt nedreaptă cu ea. Uneori a trimis neaşteptaţii oaspeţi: oameni... minuni. Păpuşi vii, frumoase, pe care nu le-aş fi bănuit niciodată că există; ele au împins singure uşa mereu deschisă a aşteptării mele, atunci cînd mă credeam mai singură, şi sufletul meu ca şi în copilărie le-a făcut sărbătoare mare, pe cînd în aparenţă şedeam ca şi atunci cuminte şi nemişcată. Intâi mă miram cine sînt cei despre care nu ştiam că trăesc, şi care trăiseră pentru mine timpul trebuincios spre a veni spre mine, pe cînd eu nu le ştiam existenţa. Auzeam că vorbesc de daruri, şi mă uitam aiurea ca şi atunci, neînţelegînd bine; apoi cînd mă chemau mai tare, mă întorceam spre ei şi purtau uneori în mîni, darurile mari, dorite, visate. Şi pe urmă plecau; şi eram tristă. Dece?

Au venit Păpuşile minunate uneori, şi le-am primit cu bucurie, le-am făcut loc în suflet şi în viaţă, dar au plecat fiindcă citind prea mult viaţa pe foi uscate de cărţi, n'am învăţat să mă joc cu păpuşile...

Le trimit şi acum gîndul meu, le iubesc încă pe toate, dar mai mult pe cea din urmă, ca pe copilul cel mai mic.

Mă întreb uneori, unde sînt? fiindcă aşa e inima mea,—o biserică în care mereu mă închin. Mă întreb mai ales unde e oaspele cel din urmă? Ce face? Şi-i scriu cu amintirea prietenească: „Eu nu am uitat... îmi aduc aminte"... fiindcă oaspele cel din urmă, e cel de care poţi încă să crezi că nu se va duce...

Glasul Manuelei scăpătă. Se simţi turburată de sunetul vocii ei, se sperie auzindu-se spunînd tare aşa mult dintr'însa, ea care de ani asculta mereu, violent sau slab, aspru sau dulce, numai glasul fără sunet al sufletului ei închis. Privi obiectele dimprejur pentru a putea prin contactul cu realitatea să reintre

iar în ascunderea ei tăcută. Un paravan de carton gălbui cu motive chinezeşti îi sta în faţă. Pe el oameni cu mici chipuri galbene, cu codiţe frumoase, se plimbau pe drumuri brodate cu mătase. Manuela fu liniştită. Aceşti oameni nu puteau înţelege nici cuvintele nici sufletul ei. Un vas chinezesc de faianţă, galben cu roş, avea buza spartă. Spărtura asta sta aşa de cincisprezece ani şi Manuela îşi aduse aminte că era acolo în ziua accidentului, îşi aminti data si amănuntele. Dar de unele spărturi din sufletul ei, nu-şi putea bine aduce aminte cînd şi cum se făcuseră.

Un cuer atîrna greu sub haina Alinei,—şi Puicuţa îşi astîmpăra acum neastîmpărul, învîrtindu-se necontenit în jurul unei mese mici de cărţi, pe care îşi plimba treptat mînile jurîmprejur. Ameţi privind-o. Prin ce convenţie copiii pot face unele gesturi după cum le abate, pe care, dacă le-ar face un adult, ar părea de nebun? De sigur că fetiţa nu o auzise; copiii sau aud, cînd nici nu crezi, orice şoaptă,—sau nu aud, oricît ai striga împrejurul lor.

Alina o asculta fără să zică nimic, cu aerul cuiva care suportă pe un altul cu cusururile lui, cu aerul cu care trebue să îngădui o povară de care nu te poţi libera, cu mila pe care o ai de cineva căruia dacă i-ai da tot ce poţi, încă nu l-ai putea ajuta cu nimic.

Acu fetiţa se mişca iar, furnica, ieşea, venia cu mii de treburi, fără de nici una, inconştientă de nerăbdarea ei. Aştepta, grăbea minutul plăcerii, ca şi cum nu era să treacă, risipitoare ca cei prea tineri. Şi pe faţa Manuelei un surîs se aşternea privind fetiţa asta a Alinei pe care o iubea mult, cu mirarea de a vedea speranţe fragede, noi, cu plăcerea de a vedea sub altă formă, aceiaşi nerăbdare, aceiaşi emoţie pentru o zi din an, o singură zi făcută pentru daruri şi speranţe.

Alina atunci se apucă de mici treburi, căută un pachet, deslegă o sfoară, se duse, veni, pe cînd din odae în odae se aprindeau lămpile... Manuela privi afară prin uşă cerul albastru deschis, deşi se înserase. Sirius lucea ca un diamant superb,—era unul din darurile pe care i le făcuse un trecător. Apoi se simţi acoperită de lacrimi; întâi erau rele, dureau; pe urmă curseră ca un rîu călduţ, multe, şi simţi că nu le poate opri, erau ca o deslegare a ceva trist dinăuntru... Şi se miră, îşi aduse aminte de Caterina Linar, o fată tînără, care spunea că nu

plînge aproape niciodată; şi ea, Manuela, dimpotrivă, plînsese totdeauna mult, şi în copilărie plînsese ceasuri întregi aşa nepotolit, parcă era ea făcută să scurgă prin ochii ei ceva trist din lume.

Dar acum începuseră colindătorii cu bice, cu buhaiul... Şi Manuela ar fi vrut să doarmă ca să nu ştie că e Anul nou, pe cînd Alina umbla după treburi mărunte.

Daruri! se gîndi iar Manuela... Chemase şi primise în mintea ei atîtea daruri scumpe, a căror minune de culori şi forme o lucrase giuvaergiul, artistul incomparabil al fantaziei, încît nu era nici un lucru cît de minunat pe lume, pe care să nu-l fi putut primi fără mirare; dar fiindcă ele nu veniseră decît din generozitatea ei singură cu dînsa, şi nu în adevăr, orice obiect cît de mic o uimea prin existenţa lui de fapt. Aşa trăise în minte toate aventurile lumii, şi orice călătorie mică, orice gest viu al vieţii o turbura şi încînta cu existenţa lui aevea; aşa...

Astea le gîndea acum încet Manuela.—Scosese pălăria pe care o simţise deodată grea peste amintirile ei,—şi rezemată de fotoliu, privea. Dintr'o lumină strecurată prin geamul uşii, (fiindcă Alina ştiindu-i gustul nu aprinsese încă acolo) i se născu o viziune de artă.

Pe marginea unui bloc abrupt, se înălţa ca o tulpină pe buza prăpastiei, o siluetă de femee, fără detalii distincte,—numai conturul armonios care crează imaginea. Şi peste ea, aplecat, un bărbat mai înalt ca ea, o cuprindea, o îmbrăţişa, o lua. Şi aveai impresia că e ca o floare crescută în margine de genuni şi el—acel care a urcat tot muntele şi s'a aplecat fără frică lîngă abis, ca s'o culeagă.

Femeia poate îl chemase fără să ştie, îl chemase cu setea inconştientă a vieţii, apoi îl privise cu mirare venind, înaintînd spre ea; acum se urcase în ea toată sfiala, întreaga apărare a castităţii „care ştie" şi se da mereu înapoi cu mînile întinse într'un gest îndoit de dorinţă şi apărare, pecînd el venea spre ea cu pasul ferm, cu surîsul celui ce poate, cu hotărîrea celui ce vrea. Şi mereu ea se retrăgea şi el înainta într'o armonie inversă de împreunare. Ajunse lîngă prăpastie, şi tremura între două primejdii, tremura mai mult de una, de aceia a fericirii care venea spre dînsa, dar încă se da înapoi, pecînd el acum, cucerind urcuşul, se apropia... era s'o ajungă... Apărarea o aplecase cu capul pe spate, cu mijlocul frînt înapoi către abis, cu mînile ca două lopeţi care bat ultima apărare sau

ultima desesperare a luntrei ce se îneacă,—dar brațele viguroase o apucaseră de mijloc. Și ăsta era minutul prins în splendoarea pietrei; capul ei răsturnat tare, a cărui figură frumoasă nu se vedea din pricina feței lui, care iarăși nu se vedea, aplecată tare peste a ei; și toată mișcarea lui de apucare, de izbîndă, de salvare, de amor și de forță, de *cucerire*, înclinată peste ultima sbatere a apărării ei, acum muiată în părăsirea de sine... Și în adevăr părea că scrie pe soclu „Audaces fortuna juvat" și era tocmai interpretarea pe care o înțelegea ea acestei formule. Nu cutezanța brutală, nu îndrăsneala grăbită, ci drumul lung și greu, parcurs încet spre lucrul dorit, care se trage înapoi până la peire, de frica vieții mai tare ca de frica abisului, și care apoi, încet și sigur, e cules de *cel ce a cutezat*.

Nedeslușirea formelor care se schițau numai, era minunată, căci astfel oricine putea crede că ele sînt icoana propriei lui năzuințe. Era în acest nefinit o artă înaltă, tot așa de frumoasă ca finitul unui portret.

Unul cere numai un fel de linii și contururi fixe, decît care altele nu pot fi, cum ființele nu pot fi aceleași, dar în improvizație, e ideia și simbolul care aparține tuturor.

Un lung minut îi șezu pe ochi viziunea asta; se miră de unde îi sosise printre amintirile amestecate ale sărbătorilor numeroase. Apoi surîse ușor... *Știu*.

Și clopoțeii, biciul, buhaiul sunau înainte. Odată pocni așa de aproape că o sperie tare. Alina aprinsese luminile și se tot învîrtea, așezînd un pomușor. Atunci abia Manuela scoase jacheta, *pochetta* din manșon ca să-și ia batista și dădu de un plic: cărțile postale—singura ei tîrguială! Se pusese în circulație o colecție întreagă de tablouri cu subiecte evreești, unele foarte frumoase. Luase și ea vre-o două. „Un ovreiu citind în noaptea Sabatului" era minunat prins; și un tînăr novice „Fiul Rabinului" trebue să fi fost o pînză interesantă. Dar toți erau demni, venerabili, le lipsea acel caracter de rasă,—cruzimea artistului care surprinzînd partea caracteristică a tipului, dă prilej de cap de operă. Unde erau atîtea pînze ale marilor Flamanzi, unde era Ovreiul pictorului romîn, unul printre alții, acel cap întors în sus spre Iahveh cu o frenezie biblică așa de mare, că simți cum îi tremură mînile și capul, peste care furtuna fanatismului semitic trece ca o vijelie genială?

Își aminti impresia ei în sala de expoziție a acelui pictor,

critica ei sumar rezumată de cum intrase: „Dacă aș avea două-trei pînze de astea, nepoții dacă nu copiii, ar avea o moștenire..."

Erau multe de tot cărțile acelea postale noi, iscălite probabil de pictori tot evrei,—o adevărată invazie.

Manuela își aminti: „Propaganda cea nouă pe teren literar și artistic. Puternică rasă!"...

Și popoarele celelalte se sbuciumau fără spor să găsească formula socială. Asta era formula socială definitivă: Unitate de limbă, de moravuri, de sînge, de interese întinse ca o mreajă mare de paienjen cu mii de ramificații întoarse spre miez, și hrănite din propria substanță, dusă dela miez prin toate vinele la periferie și iar înapoi. Asta era formula pe care trebuia și Latinismul s'o întindă peste lume.

Din altă colecție a „Muzeelor celebre" găsise un Christ miraculos și acum îl privea.

Era un cap de studiu pentru „Cina cea de taină" de Leonardo da Vinci. Te scutura un fior de geniu și putere neasemuită a realizării: pe capul privit astfel de aproape, desprins din pînza mare a compoziției, se scurgea o durere care părea că a tras în buze, pe gura de un desemn a cărui dulceață dureroasă avea un mic colț amar, picăturile unui sînge deja cheltuit și acuma gata să se verse tot; și pleoapele închise de tot, plecate, purtau mila supremă. Era un Christ cu o frumusețe pală de sfînt tînăr, nerăvășită încă de ultima convulsiune care a răscumpărat păcatele lumii. Și plesniturile pînzei, reproduse fidel pe carton, alterarea culorilor pe fond, detaliul vizibil al lucrului îți dau o emoție sacră de contact cu însăși făptura operei. Cu un condeiu portativ pe care-l găsi tot în săculeț scrise pe ea „Memento"...

Apoi se întoarse la serbarea mică. Familia se adunase, — numai Alina cu ai ei,—se desfăceau pachețelele, Manuela primea mulțumirile pentru ce oferise, cu un surîs de refuz: era meritul Alinei care alesese ceva din partea ei. Manuela primise și ea daruri plăcute, prietenești, dar nu avea energia bucuriei.

Puicuța acum mulțumea tuturor, potolită, cu seriositate, cu cuvinte politicoase pentru darul fiecăruia, căutînd a nu arăta preferințe, extaziindu-se cu exagerare, cu acel instinct precoce al tactului, al aparențelor, satisfăcută în sfîrșit, liniștită, nemai așteptînd nimic,—fire a timpului de acum, care cere mulțumiri repezi, pozitive și imediate. Fetița făcuse și ea cadouri cu punga mamă-si, bine înțeles, și rîdea singură mușcîndu-și buza, de acele obiecte

pe care atunci le vedea ea întâiu, şi pe care nu ar fi avut cu ce le cumpăra. Manuela se simţi deodată stînjenită în faţa unui lucru mic care îi era destinat: mătăsuri preţioase, albastre, cu fir, ţesute de ac în puncte invizibile pe un arabesc de artă. I se păru enorm acest cadou, şi îi fu o ruşine cumplită de cumpărăturile ei banale; orice lucru pe care umblase mîna şi se trudiseră ochii, îi da emoţii.

Aruncată pe masă, carta cu „Cristo, studio per cenacolo" avea acum altă expresie. Plîngea.

Plîngea mult, trist, cu toată durerea lumii; plîngea... Era vădit că asta fusese sublima voinţă a geniului, acest plîns care curgea pe faţa lină de sfînt, peste pînea Cinei supreme. Luă carta în mînă. Unde sta misterul? Nici o picătură de culoare, nici o urmă nu altera senina paloare a feţei fine, nici un spasm nu avea gura închisă în desenul ei dulce şi calm, nici o contracţie vizibilă faţa. Şi plîngea totuşi, fără lacrimi vizibile, un plîns lin, mare, ca un rîu de lapte, plîngea cu toţi care plîng, în locul tuturor care nu plîng.

Era Iahveh, singurul, adevăratul, Rabinul suprem, era unicul, divinul... Un scutur de adorare frînse fiinţa Manuelei. Aşa trebue să-şi fi sfărâmat iubirea de el Tereza, Cecilia, toate martirele pasiunii lui divine. — Şi în cutremurul ăsta Manuela îşi serbă, întîrziat, Crăciunul...

Dar mica serbare urma, slugile erau şi ele de faţă; se rîdea, se glumea, uşoara monotonie dela început se topea, şi era „sărbătoare" cu toate grijile Alinei din ajun şi de a doua zi, cu toată fragilitatea nisipului tremurător al necazurilor peste care era clădită.

O păpuşă, păpuşa veche de patru ani, „Păpuşa mare", ţinea în braţe un dar şi o scrisoare. Cu părul jumulit, cu obrazul murdărit, nu mai era de loc frumoasă şi totuşi ea era ceva important, era păpuşa mare, pe care nu o capeţi uşor, o ai numai odată, era copilul Puicuţei, căruia îi dădea totdeauna cu seriozitatea convingerii absolute, un dar de anul nou; şi scrisoarea aceia a copilei către păpuşă era: „Scumpa mea fetiţă! Mămica ta te felicită cu dragoste şi doreşte să te vadă mare şi cuminte ca să mă pot bucura de tine. Te sărută dulce mămica ta, care te iubeşte mult".

Fiecare copil se bucura de lucrurile lui, mici, foarte mici, şi bucuria asta pentru atît de puţin, strîngea inima Manuelei.

Ar fi vrut să aibă toate jucăriile, toate darurile din lume ca să dea mult; mult ar fi vrut să dea tuturor copiilor vecinilor, pe care nu-i ştia de loc şi să vadă uimirea lor; era o dorinţă de dăruire aşa de puternică ca şi cum fiinţa ei ar fi vrut să se dăruiască, şi neputînd, se împrăştia astfel în daruri mărunte. Îi făcură rău paşii urătorilor mici care fugeau tropăind cismuliţele de pămîntul uscat, goniţi de slugi. Ar fi vrut să dea tuturor beţivilor, sergenţilor bărboşi care nu se sfiau a cere bacşişul, nemernicilor, tuturor, în ziua aceia făcută ca nimeni să nu ceară în zadar, ca toţi să capete ceva. Zeul rece, zeul de bronz, zeul nemilos de aur nesfărâmat îi apăru chinuitor, în sărăcia ei de a-şi satisface dorinţele, şi ca un rîu de aur moale curgea în ea bunătatea, bogăţia sufletului, averea lăsată de Christ divinul, celor ce nu au a da; şi iar pasiunea fiului minunat, trecu în ea ca o undă caldă.

Acum era vremea de masă, masa de noapte în aşteptarea anului nou. Se aşezară. Curcanul fusese foarte gras, plăcinta reuşise mai puţin, tradiţia strîngea cu puterea ei cercul familiei, tradiţia apărea aşa de puternică în legăturile ei, încît Manuela ar fi voit intacte toate sărbătorile, toate praznicele, toate obiceiurile care adună cioburile risipite ale patriarhatului familial; dar ea era din tagma nepatriarhală a singuraticilor...

Erau acolo copii mici, mai mari, părinţii, bunicul care purta pe el sfînta povară a anilor mulţi, semnul cel mai viu al vieţii tocmai prin uzura ei, care spune cu fiecare sbîrcitură „am fost, am fost, am trăit, am trăit!"—şi purta şi toată majestuoasa primejdie a plecărilor apropiate.

Se uită la Alina. Veselă, tihnită petrecea; nu simţea că e la acel timp al vieţii cînd durerile şi doliurile ne pîndesc şi sapă gropi împrejurul nostru. Şi masa urma; văzu deasupra, în aburul ochilor ei, plutind Christul cel dulce cu pleoapele plecate peste pînea cinei, apoi aşeză la masa sufletului ei toţi absenţii, toţi prietenii, şi pe unul: astea erau singurele praznice ce le putea oferi.

Sosise miezul nopţii. Închinară, îşi făcură urările obişnuite, cu convingere, cu dorinţa, cu amăgirea mereu nouă, uitînd necazurile din ajun, întrerupte o zi, a doua zi regăsite, pe cînd cele noi ca un hidos grup de tîlhari pîndeau la uşa anului cel nou.

Şi Christ, „care ştia", plîngea mereu fiindcă trebuia să dăruiască oamenilor divina minciună a Speranţei, plîngea mult ca un rîu neisprăvit de milă.

Ea nu cerea nimic, aştepta orice o veni; nu o mai puteau înşela anii.

Şi tot el, Dumnezeul tînăr, împărţise timpul, el tăiase halte de odihnă şi oaze de speranţe în mersul durerii neîncetate, nesfîrşite, el măsura anii, — un om, un supraom, — slab, palid, cu singele curs, fără putere, fără armată, fără temniţe, fără călăi şi sbiri. El ţinea timpul şi sufletele...

Adorarea sfîrşi puterea în trupul Manuelei.

Se reîntoarseră în sală. Pomuşorul îşi clipea mai stins luminile şi jucăriile dormeau sarbede ca nişte cadavre în cutii; hîrtiile subţiri se risipiseră, o tristeţe se aşternea.

Atunci Manuelei îi păru foarte tristă seara asta, şi oamenii ăştia care se credeau veseli, nu vedeau ei ce singuri sînt, strînşi cinci-şase în fundul stradei adormite? Ca un biet pomuşor cu tulpinele lui, într'o grădină pustie, aşa se clătinau sub vîntul singurătăţii! Unde le erau prietenii, vecinii, oamenii? Unde era societatea, solidaritatea, protecţia, cum de le era barca aşa desprinsă de celelalte? Era o melancolie, o părăsire în revelionul ăsta, pe care ei n'o simţeau. Cum de îşi mînuiseră aşa de rău viaţa încît nu aveau pe nimeni împrejur? Ce mizerii, ce defecte sufleteşti, ce ciudăţenii îi lasau pustii de prieteni?

O cuprinse nemulţumirea de ei. Nu admitea să nu aduni pe drumul vieţii pe nimeni pe lîngă tine, bun sau rău, cînd nici măcar gloria de a-ţi fi ţie deajuns nu o aveau. Era în asta o infirmitate de caracter care o revolta.

Apoi îşi închipui adevărata singurătate. Un om singur într'o odae, în faţa unei mese, singur de tot. Singurătatea cea frumoasă asemeni stîncilor de granit de pe maluri, nu asemeni băncilor rătăcite.

Familia! Işi aduse aminte de viaţa ei proprie, şi familia îi apăru atunci ca o cange, ca un năvod cu ochiuri multe care se strîng şi se sugrumă, şi nu-ţi mai dau drumul, de unde nu poţi ieşi niciodată la mare, la larg, la lumină.

Şi pe masă Christ plîngea înainte, un plîns imens de două sute de veacuri, şi de toate veacurile înaintea lui şi de toate ce aveau a urma. Şi era prea mult, era încă prea mare suferinţa lui penpentru necazurile lor mici. I se înfăţişară atunci durerile lumii, plăgile, viţiul, şi încă nu era destul... Şi deodată din toate colţurile răsăriră răniţii, ciuntiţii, schingiuiţii războaelor, milioanele de martiri ai calendarului nou, cu turma lor lungă de îndoliaţi, aşa de lungă că părea o fâşie de văl negru, trasă

peste un cîmp de sînge. Şi lacrimele „Unicului" curgeau ca să acopere tot, ca să ude tot cu mila lui tristă de neputincios sublim.

Adunarea plînsese cu ea, Manuela, fiindcă nu mai avea mamă ca în Crăciunul copilăriei, pentru atîtea... şi acum ea plîngea cu toate timpurile, cu durerile dinapoia şi dinaintea Lui, şi rîul nesfîrşit curgea lin din faţa lui de Rabbi dulce, de martir tînăr, pală, fină, cu sînge puţin, cu gura închisă şi dulce, cu pleoape lăsate peste pînea cinei din urmă, cu o durere blîndă.

Atunci ea simţi ca un mir, ca o cuminicătură cinstea de a fi creştină, şi i se păru că vede sus, deasupra omenirii, o biserică strălucitoare, pe cînd sufletul ei slujea liturghia...

Era ceasul două din noapte. Se duseră la culcare. Cînd stinse, cînd se lungi în pat, regăsi fiinţa ei de noapte, alta, şi se aşternu cu ea însăşi alături, Magdalenă a tuturor plăcerilor neştiute, a tuturor dorinţilor înfrînate.

Lungită pe spate întins, liniştit, ceru somnul, vroi odihna viselor care obosesc din căldura lor zadarnică, şi după ce simţi sfiala, apărarea, mlădierea şi cedarea tulpinei de marmoră sub braţul cuceritorului: „Audaces fortuna juvat", Manuela adormi prima ei noapte din anul nou.

Hortensia Papadat-Bengescu

D. V. PÎRVAN DESPRE CHESTIUNEA CONTINUITĂŢII ELEMENTULUI ROMAN ÎN DACIA TRAIANĂ

(Urmare şi sfîrşit)

V. Argumente trase de autor din novella XI a lui Iustinian

După ce isprăveşte cu citaţiunile din *De Aedificiis*, d. Pîrvan ni surprinde cu o nouă afirmare; d-sa ni povesteşte că, în tinereţile sale, Iustinian visase *reocuparea Daciei din stînga Dunărei*. Intr'adevăr, iată ce cetim pe pagina 183:

Ştirile acestea ale lui Procopius sînt din vremea cînd Iustinian era bătrîn şi părea a fi renunţat la multe din visurile sale de cucerire, printre cari fusese şi acel al *reocupării Daciei din stînga Dunărei*. Despre această intenţie a sa ne încredinţează însuşi Imparatul în Novella XI, prin care reorganizează administraţia bisericească a Illyricului, după pierderea de către Romani atît a Noricului şi Pannoniei, cît şi a unei mari părţi din Dalmaţia.
Iustinian hotăreşte ca nou înfiinţatul archiepiscopat al Primei Iustiniane să aibă sub autoritatea sa, pe lîngă Dardania, încă şi următoarele provincii: Dacia Mediterranea, Dacia Ripensis, Mysia Prima, Praevalitana, Macedonia Secunda *et pars secundae Pannoniae quae in Bacensi est civitate*. Totodată aşază în Prima Iustiniana şi reşedinţa prefecturii Illyricului, foastă în vremile bune ale Imperiului în Sirmium, dar dela năvălirile sec. IV—V, în special, cum zice Iustinian, *Attilanis temporibus*, „refugiată" în Thessalonike.

Apoi, după obiceiul său, d. Pîrvan ni dă lungi extracte ale textului latin al *novellei*, neîntovărăşite bine înţeles de nici o traducere.

Pentru înlesnirea cetitorului, dau aici traducere romînă in-

tegrală a textului latin al acelei novelle, text pe care îl reproduc în nota de mai jos.[1])

Novella XI

Despre privilegiile arhiepiscopului Primei Justiniane şi despre scaunul prefectului pretoriului Illyric în Panonia Secunda care este a se transfera în Prima Iustiniana.

Imparatul Iustinian către A. Catellian, barbat prea fericit, arhiepiscopul Primei Iustiniane.

Dorind să sporim în multe şi deosebite patria noastră în care dumnezeu ni-a hărăzit să venim pe această lume pe care însuşi a zidit-o şi în ce priveşte cenzura eclesiastică, dorim s'o înzestrăm cu cele mai mari adăogiri, pentruca prea sfîntul arhiereu al primei Iustiniane, patria noastră, să fie nu numai mitropolitul ci şi arhiepiscopul ei şi să fie sub autoritatea lui şi celelalte provincii, adică atît Dacia Mediterană cît şi acea Ripensă precum şi Mysia Secunda şi Dardania şi Prevalitana şi Macedonia Secunda şi partea Panonici Secunde care este alcătuit din cetatea Bacensis. Apoi deoarece în vremile vechi era prefectura la Firmi (Syrmium) şi acolo se găsia autoritatea cea mai înaltă atît în afacerile civile cît şi în acele episcopale, pe urmă însă, pe vremea lui Attila, acele locuri fiind devastate, Apeninus, prefectul pretoriului oraşului Syrmium a fugit la Tesalonica şi tot atunci l-au urmat şi prefectura şi autoritatea episcopală, iar episcopul dela Tesalonica, nu din autoritatea sa ci sub umbra prefecturii, cîştigă oareşcare vază. Deoarece însă astăzi, prin lucrarea lui dumnezeu, statul nostru a sporit ast-

---

1) Novella XI

- De privilegiis archiepiscopi Iustinianae primae et sede Pf. P. Illyrico in Pannoniam secundam, id est Iustinianam primam transferenda.

Imp. Iustinianus A. Catelliano, viro beatissimo, Archiepiscopo Primae Iustinianae.

Multis et variis modis nostram patriam augere cupientes, in qua primo deus praestitit nobis ad hunc mundum, quem ipse condidit venire, et circa sacerdotalem censuram eam volumus maximis incrementis ampliare, ut primae Iustinianae, patriae nostrae, pro tempore sacrosanctus antistites non solum metropolitanus, sed etiam archiepiscopus fiat, et ceterae provinciae sub eius sint auctoritate, id est tam ipsa mediterranea Dacia, quam Dacia Ripensis nec non Mysia secunda et Dardania, et Praevalitana provincia, et secunda Macedonia et pars secundae etiam Pannoniae, quae in Bacensi est civitate. Quum enim in antiquis temporibus Firmi (Sirmi) praefectura fuerit constituta, ibique omne fuerit Illyrici fastigium tam in civilibus quonim episcopalibus causis, postea autem Attilanis temporibus eiusdem locis devastatis Apenninus praefectus praetorio de Firmitana civitate in Thessalonicam profugus venerat, tunc ipsam praefecturam et sacerdotalis honor secutus est et Thessalonicensis episcopus non sua auctoritate, sed sub umbra praefecturae meruit aliquam praerogativam. Cum igitur in praesenti deo auctore ita nostra respublica aucta est, ut utraque ripa Danubii iam nostris civitatibus frequentaretur, et tam Viminacium, quam Recidiva et Litterata, quae trans Danubium sunt, nostrae iterum dicioni subactae sint, necessarium duximus ipsam gloriosissmam praefecturam, quae in Pannonia fuera constituta, iuxta Pannoniam in nostra felicissima patria collocare, cum nihil quidem magni distat a Dacia mediterranea secunda Pannonia, multis autem spatiis separatur prima Macedonia a Pannonia secunda. Et quia homines semper belluis sudoribus inhaerentes non erat utile reipublicae ad primam Macedoniam post tot spatia tantasque etiam difficultates venire, ideo necessarium nobis visum est ipsam praefecturam ad superiores partes trahere, ut iuxta eam provinciae constitutae facilius sentiant illius medicinam. Et ideo tua beatitudo et omnes praefatae primae Iustinianae sacrosancti antistites archiepiscopi habeant praerogativam, et omnem licentiam suam auctoritatem eis impertiri, et eos ordinare et in omnibus praescriptis provinciis

tei încit pe amîndouă malurile Dunărei sînt aşazate oraşele noastre, şi că atît Viminacium cît şi Recidiva şi Litterata, cari [aceste două de pe urmă] se află peste Dunăre, sînt din nou supuse stăpînirii noastre, socotim de trebuinţă ca însăşi acea glorioasă prefectură care fusese în ființă în Panonia s'o aşăzăm în prea fericita noastră patrie, deoarece Panonia Secunda nu este foarte departată de Dacia Mediterană, pe cînd o mare departare desparte Prima Macedonie de Panonia Secunda. Şi fiindcă oamenii tot fiind reţinuţi de nacazurile războiului, nu era de folos pentru stat ca ei să vie [pentru interesele lor] la atîta departare şi prin asemeni greutăţi, tocmai în Prima Macedonia. De aceia ni s'a părut de trebuinţă să li se aducă o uşurare prin constituirea acestei provincii.

Şi astfel Fericirea ta şi toţi prea sfinţii episcopi şi arhiepiscopi ai Primei Iustiniane vor avea prerogativa şi toată voia să-şi exercite asupra lor toată autoritatea, să ocîrmuiască şi să aibă întâia demnitate în toate suszisele provincii, sacerdoţiul şi rangul suprem, [ca alte scaune] să fie create numai prin scaunul tău şi ca tu singur să fii recunoscut ca arhiepiscopul lor, fără ca episcopul Tesalonicului să poată exercita vr'o putere asupra lor, dar ca tu însuţi şi cu ceilalţi episcopi ai Primei Justiniane să fiţi judecătorii şi arbitrii lor şi să le puneţi capăt [certelor] şi să-i ocîrmuiţi, şi să nu meargă la altul ci să te recunoască ca arhiepiscopul lor toţi [locuitorii] suszisei provincii, şi să simtă întemeierea [acestei arhiepiscopii] şi ca tu, sau prin tine, sau prin autoritatea ta sau prin preuţii ce-i vei trimite, ai deplină putere şi voie pentru cenzura sacerdotală şi înfiinţare [de scaune]. Dar noi voim ca şi la Aquae care este în provincia Daciei Ripensis, să se hirotonească de către sfinţia ta un episcop, pentruca pe viitor acea episcopie să nu steie sub autoritatea episcopului din Meridiana, dar ca acel episcop să rămie în Meridiana, nepăstrînd nici o communiune cu Aquae. Iar episcopul de Aquis să aibă sub a sa autoritate prezisa cetate cu toate castelele, teritoriile şi bisericile sale, ca să poată sau izgoni erezia Bosoniacilor din acea cetate şi din teritoriul ei sau să converteascã pe adepţii săi la credinţa ortodoxă. Prin urmare, pentruca Fericirea ta să cunoască dispoziţiunea măririi noastre, de aceia trimitem legea de faţă la venerabilul tău sca-

primam habere dignitatem, summum sacerdotium, fastigium, a tua sede creentur, et solum archiepiscopum habeant, nulla communione adversus eos Thessalonicensi episcopo servanda; sed tu ipse et omnes Primae Iustinianae antistites sint eis iudices et disceptatores, quidquid oriatur inter eos discrimen, ipsi hoc dirimant, et finem eis imponant, et eos ordinent, et nec ad alium quendam eatur, sed suum agnoscant archiepiscopum omnes praedictae provinciae, et eius sentiant creationem, et vel per se, vel per suam auctoritatem, vel clericos mittendos habeat omnem potestatem omnemque sacerdotalem censuram et creationis licentiam. Sed et in Aquis quae est provinciae Daciae ripensis, ordinari volumus a tua sanctitate episcopum, ut non in posterum sub Meridiano episcopo sit constituta, sed meridianus quidem maneat in Meridiana nulla communione cum Aquis servanda. Aquensis autem episcopus habeat praefatam civitatem et omnia eius castella et territoria et ecclesias, ut possit Bonosiacorum scelus en ea civitate et terra repellere vel in orthodoxam fidem transformare. Ut igitur sciat beatitudo tua nostri numinis dispositionem, ideo praesentem legem ad tuam venerabilem sedem transmisimus, ut in perpetuum tale beneficium habeat patriae nostrae ecclesia in dei omnipotentis gloriam et nostri numinis sempeternam recordationem. Quandem autem tuae recordationis sedis gubernatorem ab hac luce decedere contigerit, pro tempore archiepiscopum eius a venerabili suo consilio Metropolitanorum ordinari sancimus quemadmodum decet archiepiscopum omnibus honoraatum ecclesiis provehi, nulla penitus Thessalonicensi episcopo nec adhoc communione servanda.

Epilogus.

Beatitudo igitur tua, quae nostrae sanxit aeternitas modis omnibus ad effectum perducere non differat. Dat VI Kal. Mai. Constantinop. Belisario V. C. Cons. (535).

un, pentruca biserica patriei noastre să se bucure deapururea de aceste privilegii spre gloria dumnezeului atîtputernic şi veşnica amintire a măririi noastre. Cînd însă se va întîmpla ca cîrmuitorul scaunului tău să răposască, dispunem ca arhiepiscopul cel nou să fie ales de venerabilul său sfat mitropolitan cum se obişnueşte şi pentru alţi arhiepiscopi veneraţi, fără ca să păstreze nici o legătură cu arhiepiscopul Tesalonicului.

Epilog

Prin urmare Fericirea ta să nu întîrzie a aduce la îndeplinire toate acele hotărîte [mai sus] de noi. Dat ziua a VI-a a Calendelor lui Maiu la Constantinopol. Belisarie V. C. Consul [Anul 535 d. H.].

Mai înainte de toate lămuresc că oraşul Prima Iustiniană, din care Iustinian face metropola susînşiratelor provincii: Dacia Mediterranea, Dacia Ripensis, Mysia (Moesia) Secunda, Dardania, Praevalitana, Macedonia Secunda şi partea ramasă din Panonia Secunda era Tauresium, lîngă Scupi (Usküb), localitate în care se născuse Iustinian şi pe care o reconstruise, dîndu-i numele său. Dacă ne uităm pe hartă, constatăm că acest oraş (Tauresium=Prima Iustiniana) alcătuia într'adevăr un punct central pentru suszisele provincii.

Apoi observ că textul de mai sus prin nimic nu destăinuieşte din partea lui Iustinian visul *reocupării Daciei din stînga Dunărei*, despre care împaratul nu face nici macar cea mai mică menţiune. Dealtmintrelea nici d. Pîrvan în argumentaţia ce o face, întemeindu-se pe susreprodusa *novellă*, nu ni mai vorbeşte de visul în chestiune ci, uitînd acea afirmare, voieşte să dovedească că Iustinian îşi întinsese stăpînirea asupra unei părţi din Banat. (De stăpînirea unei părţi din Oltenia iarăşi nu mai pomeneşte). Iată acum argumentarea d-lui Pîrvan:

Ce înţelege Iustinian prin *pars secundae Pannoniae, quae in Bacensi est civitate?* [1]) Fără îndoială, dacă nici macar Sirmium nu e în stăpînirea sa, numai mica limbă de pămînt mărginită din trei părţi (Vest, Sud şi Est) de apele Savei şi a Dunărei şi numai la Nord deschisă; deci foarte uşor de aparat, ca un post înaintat dincolo de graniţa naturală a Savei, în ţinutul barbar. Tocmai aici e însă localizată şi vechea *Bassiana*, care cred că fără mare dificultate ar putea fi identificată cu *Bacensis civitas* a Novellei a XI-a. Aceasta e doară stăpînirea panonică a lui Iustinian.

Dar dacă Impăratul trecuse în Pannonia—la Longobarzi—cu posesiunile sale graniţa firească a Imperiului înspre Nord (formată până la Singidunum de Sava, iar de aici încolo, spre Răsărit, de Dunăre), cu atît mai mult (!!) el o putea trece în Dacia traiană unde stăpîniau Gepizii: aceştia erau aşa de paşnici (!!!!), încît, după vorbele lui Iordanes, *nihil aliud a Romano imperio, nisi pacem et annua solemnia postulaverunt* [2])

In adevăr, ce ni spune Iustinian în *Novela XI*, *cum igitur in praesenti deo auctore ita nostra republica aucta est, utraque ripa Danubii iam nostris civitatibus frequentaretur* [3]) nu poate fi înţeles decît în sensul unei învoieli

1) Partea Panoniei Secundae care se alcătuia din (era în) *cetatea Bacensis.*

2) Nu cereau dela imperiul roman altceva decît pace şi obişnuitele tributuri anuale.

3) Cum prin urmare, astăzi, cu ajutorul (fapta) lui dumnezeu, statul nostru a sporit într'atîta încît amîndouă ţermurile Dunărei sînt pline de cetăţi de ale noastre.

liniştite (!!!) cu Gepizii,—căci dacă cetatea pomenită şi de Iustinian şi de Procop, *Literata* (=Lederata) era chiar la malul Dunărei, în stinga fluviului, *Recidiva* era destul de departe în interiorul foastei provincii romane: anume, Recidiva e, în chip evident (!!!), forma coruptă a numelui Arcidava, care ni e cunoscut, pentru Dacia traiană, ca aparținînd oraşului de pe rîul Caraş (vechiul Apus)—azi, satul Varadia—pe drumul de la Lederata (resp. Viminacium, ceva la Vest de Lederata) prin Bersovia şi Azizis la Tibiscum şi Sarmizegetusa. E acum natural, că acest drum însemnat spre interiorul Daciei nu putea fi ocupat şi întărit cu cetăți puternice până la a patra stațiune de Iustinian (!!!), dacă Gepizii nu s'ar fi învoit dinainte cu această ocupare, în schimbul altor avantagii acordate lor de Imparat, şi pe cari nu le mai cunoaştem precis, dar le putem bănui (???). Prin urmare cuvintele rezumative ale lui Iustinian, *din Nov. XI: in omnibus supradictis provinciis* şi *omnes supradictae provinciae*, se raportă — pe lîngă celelalte — nu numai la infima Pannonia secunda, „quae in Bacensi est civitate“!, ci şi la mult mai însemnata provincie transdanubiană, nenumită (!!!!), dar din care cunoaştem cel puțin două cetăți—civitates—întărite la Iustinian, „mai multe“ nespecificate la Procopius, şi, cel puțin, încă Drobeta, din resturile monumentale.

Că prin *novella* sa Imparatul întindea în aceiaşi vreme la Nordul Dunărei şi iurisdicția arhiepiscopului Primei Iustiniane, e clar (???) chiar din textul mai sus citat şi nici nu mai e pus azi la îndoială (!!!!) de nici un istoric.—Ceia ce însă trebuie mai ales accentuat în acest document e expresia caracteristică (!) *„...Recidiva et Litterata, quae trans Danubium sunt, nostrae iterum dicioni subactae...“* [1]) fără îndoială că prin *iterum* Iustinian nu făcea legătură cu vechea stăpînire a lui Traian; am văzut mai sus la Procopius, că tradiția istorică despre „Dacia Traiană“ era aproape (!) stinsă în secolul al VI-lea. Atunci la ce se va fi gîndit? Cred că numai la faptul general, pe deoparte a continuității elementului roman şi creştin ce ambele laturi ale fluviului (!!!!), pe de alta al existenței fortificațiilor din secolul al IV-lea, începînd dela Constantin cel Mare, nu numai în dreapta ci şi în stinga Dunărei.

Această interpretare e sprijinită şi de faptul următor. Iustinian pomeneşte la sfîrşitul novellei sale secta eretică a „Bosoniacilor“ pe care episcopul din Aquae are a o combate în chip special. Dacă în cetățile sau teritoriile (cf. pentru Aquae expresia *ea civitate et terra* adică: *acea cetate şi teritoriu)* din stinga Dunărei ar fi existat păgini, cari să trebuiască a fi convertiți, nu îmi pot închipui că Imparatul nu ar fi luat vre-o dispoziție specială în această privință, dînd ca pentru Aquae, vre unui alt episcop însărcinarea apriată de a aduce la lumina credinții pe oblăduiții săi din stinga Dunărei. Dimpotrivă Iustinian vorbeşte ca de ceva foarte firesc despre reluarea în posesiune a teritoriului norddanubian, care, desigur (!!!) încă dinainte, era din punct de vedere ierarhic bisericesc, repartizat în total, ori pe părți, la una ori mai multe din episcopiile diocesei illyrice a Daciei, aflătoare în imediata apropiere a Dunărei, pe malul drept: astfel în afară de Remesiana, reşedința Sfîntului Nicetas (distrusă şi ea de Huni pe vremea lui Attila) şi de Aquae, încă şi Viminacium, Singidunum, Horrea Margi, Ratiaria, ba chiar şi Sirmium, etc., etc.. Singurul lucru pe care Imparatul crede necesar să-l precizeze, e că atît episcopia din Aquae, cît şi cetățile—adică Biserica—din stinga Dunărei, vor ține de arhiepiscopia Primei Iustiniane. Incolo Arhiepiscopul însuşi va orîndui toate cu depline puteri, cum va crede el de cuviință.

Din expunerea de mai sus reiesă următoarele afirmațiuni ale d-lui Pîrvan:

1. Provincia numită în *novellă: pars secundae Panoniae* este mica limbă de pămînt mărginită din trei părți de apele Sa-

1) Recidiva şi Litterata, cari sînt peste Dunăre, din nou supuse stăpînirii noastre.

vei şi Dunărei în care e localizat oraşul *Bassiana* ce trebue identificat cu *Bacensis civitas* din *novellă*.

2. Dacă Imparatul a putut trece în Panonia, la Longobarzi, granița firească a împărăției, cu atît mai mult o putea trece în Dacia Trajană la Gepizii mult mai paşnici, cari nu cereau dela împărăție decît pace şi tributurile anuale obişnuite.

3. Cetatea Recidiva nu era decît *Arcidava* cunoscută de geograful Ravennat şi însemnată pe tabulele peutingeriane, care se afla în interiorul țării Gepizilor, pe locul actualului sat Varadia —fiind a treia sau a patra stațiune pe drumul care ducea dela Viminacium prin Tibiscum şi Azizis la Sarmizagetuza.

4. Prin cuvintele: *in omnibus supradictis provinciis* şi: *omnes supradictae provinciae* [1]) se raportă nu numai la cele numite „ci şi la mult mai însemnata provincie transdanubiană nenumită, din care cunoaştem cel puțin două cetăți întărite, altele nespecificate şi Drobetae“.

5. Prin cuvintele: *„Recidiva et Litterata, quae trans Danubium sunt, nostrae iterum ditioni subactae...“* „se referă la faptul general, pe de o parte al continuității elementului roman şi creştin pe ambele laturi ale fluviului;“ şi la existența pe malul sting al unor întăriri romane din secolul IV.

6. Imperiul roman poseda pe malul sting al Dunărei nu numai cetăți ci şi teritoriu în care locuiau creştini.

7. Prin *novella* XI, Iustinian ar fi hotărît: „că atît episcopia din Aquae cît şi cetățile — adică Biserica — din stinga Dunărei, vor ține de arhiepiscopia Primei Justiniane“.

Nu mă unesc cu nici una din încheierile de mai sus, pe cari le declar cu desăvîrşire greşite şi chiar fanteziste.

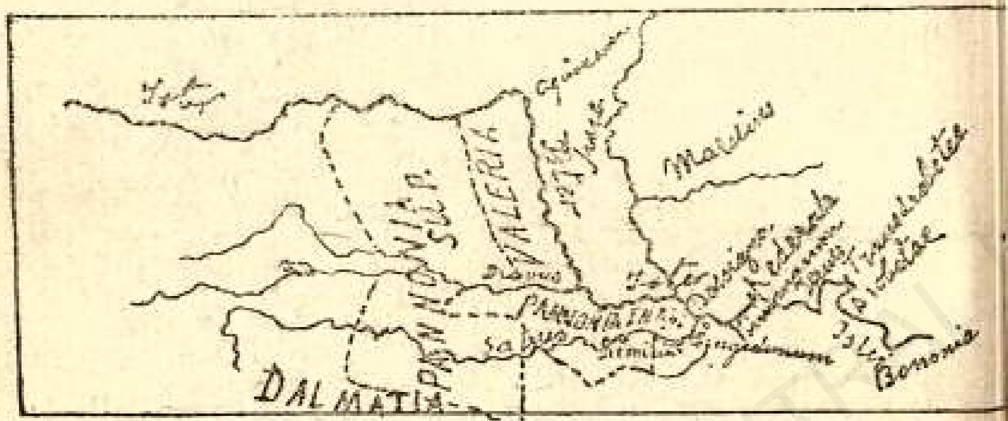
Iacît priveşte întăia aserțiune a autorului, observ că, prin *novella* sa, Justinian nu pune sub autoritatea arhiepiscopului Primei Justiniane provincia *Pannonia secunda* ci numai partea acelei provincii alcătuită de oraşul *Bacensis*. Provincia *Pannonia secunda* era sub Iustinian un lucru al trecutului, ea încetase de a mai avea ființă, încă din timpul lui Attila (Attilanis temporibus) cînd prefectul ei, Apenninus, fugise la Salonic. Tot ce pastrase împărăția într'însa era cetatea *(civitas)* Bacensis: *pars secundae Pannoniae quae in Bacensi est civitate*, ceia ce nu se poate traduce altfel decît prin: partea celei de-a doua Panonii care consistă [este] în cetatea Bacensis. (Mă întreb pentruce d. Pîrvan nu dă traducerea romînă a acestui membru de frază latinească atît de obscur şi totodată atît de important pentru chestiune).

Autorul mai „crede că, fără multă dificultate“, *Bacensis civitas* ar putea fi identificată cu vechea *Bassiana*. Hărțile anexate la Supl. II din *Corpus inscriptionum latinarum* ni arată

1) In toate suszisele provincii şi toate suszisele provincii.

într'adevăr un oraș *Bassiana* între Dunăre și Sava;[1]) dar faptul că autorul „crede" că acea *Bassiana* se poate „fără multă dificultate identifica cu *civitas Bacensis*, nu ajunge pentru a documenta și a stabili această identificare în chip serios. Deci până la producerea de dovezi mai temeinice decît simpla convingere pe nimic sprijinită a autorului nostru, sîntem în tot dreptul să considerăm localitatea în care era așazată *civitas Bacensis* ca nedeterminată.

Pentru mai bună înțelegere dau aici o schiță după *Atlasul antic* al lui Schrœder, alcătuită pe datele din *Notiția Dignitatum* și arătînd diviziunile administrative precum erau în ființă, în ultimii ani ai veacului al IV-lea, pentru regiunea în care se afla *Pannonia Secunda*, adică încă de pe vremea cînd întreaga Panonie aparținea Imperiului roman.

Să trecem la a doua afirmare a d-lui Pîrvan.

De unde ica d-sa știrea „cum că Iustinian trecuse în Panonia—la Longobarzi"? De unde știe până unde se întindea stăpînirea Longobarzilor în Panonia, care era fruntaria între ei și împărăție? Pe ce se întemeiază autorul nostru pentru a statornici „granița naturală" a împărăției la Sava și cari sînt motivele cari siliau pe Longobarzi să-și întindă stăpînirea până la Sava, să nu treacă mai spre miazăzi, să nu se oprească mai la miazănoapte de această apă? De unde iea d-sa știrea că Iustinian ar fi intrat pe teritoriul stăpînit de Longobarzi?

Atît istoricii contemporani cît și celelalte izvoare sînt mute în privința vre unui răsboiu purtat de Iustinian cu Longobarzii? Dacă este vorba de a face presupuneri, de a „crede", nu este oare mai simplu de presupus, de „crezut", că singura parte din

1) Mai sînt cunoscute încă alte două *Bassiana*, una lîngă Comorn pe rîul Raab și alta în Azia Mică de unde se trăgea împaratul Heliogabal.

foasta *Pannonia Secunda* neocupată de barbari era tocmai cetatea *Bacensis*, situată la granița împărăției?

Nu, căci autorul avea nevoie de o „trecere în Panonia—la Longobarzi"—a lui Iustinian pentru a putea justifica straniul silogism care urmează: dacă împăratul trecuse granița imperiului la Longobarzi... cu atît mai mult el o putea trece în Dacia Traiană, unde stăpîniau Gepizii.

Precum am văzut, autorul nu ni dă nici cea mai mică dovadă că Iustinian ar fi trecut granița la Longobarzi dar, chiar de-ar fi trecut-o, era oare acest fapt un temeiu pentruca s'o treacă și la Gepizi? Puteau foarte bine să existe interese făcîndu-l să depășască granița într'o parte și nu într'alta.

Dovada ce d. Pîrvan ni-o dă despre pășnicia Gepizilor, mi se pare cu desăvîrșire slăbuță, consistînd în informațiunea dată de Iornandes, cum că acești barbari nu cerură dela imperiul roman altceva decît pace și obișnuitele subsidii anuale. Mi se pare că cerînd a fi lăsați să trăiască în pace pe locurile ce le ocupase, îndatorindu-se din partea lor, în schimbul unui tribut plătit lor, să nu prăde provinciile imperiului, ei cereau tot ce puteau cere și mi se pare mai mult decît probabil că și Longobarzii n'ar fi cerut mai mult.

Nici în *novella XI* nici aiure de loc n'am putut cîștiga macar bănuiala că Iustinian să fi desmierdat vrodată *visul recuceririi Daciei din stînga Dunărei* ce ni-l destăinuește d. Pîrvan. Mai mult chiar, am constatat că Procop, contimporanul lui Iustinian, demnitarul său, bărbat deosebit de cult, nici nu știa că Dacia dela nordul Dunărei fusese altădată cucerită și colonizată de Traian și făcuse timp de peste o sută și șasezeci de ani, parte integrantă din împărăție. Ce zor mare avea deci Iustinian să-și întindă stăpînirea în partea muntoasă a Banatului? Mai firească (deși absolut nedovedită) era în orice caz o împingere a graniții spre vest, în cîmpiile mănoase ale Bacicăi actuale.

A treia afirmare a autorului, cum că „*Recidiva* era destul de departe în interiorul foastei provincii romane" fiind evident forma coruptă a numelui *Arcidava*, azi satul Varadia pe Caras, este tot atît de puțin serioasă.

Dacă, precum susține autorul, în Banat se mănținuse, în chip neîntrerupt, un element roman vorbind latinește, care ar fi fost temeiul pentru care *Arcidava*, numele uzitat în epoca stăpînirii romane s'ar fi corupt în Recidiva? Dacă este admisibil ca *Ratiaria* să se desfigureze în *Arțer* (Palanca) în mijlocul unei populațiuni slavizate, nu este nici umbră de temeiu pentru aceiași strîmbare a numelui Arcidava în mijlocul unei populațiuni rămasă romană, mai ales într'un act latin. Avem iarăși a face aici cu o presupunere cu totul arbitrară, nedovedită și nejustificată a autorului.

Și aceasta cu atît mai mult cu cît în *novella* XI, Iustinian, lăudîndu-se cu sporirea împărăției, zice lămurit că malurile Dunărei sînt pline de cetățile lui, însă de loc el nu vorbește de

orașe și îndeobște de cuceriri în interiorul teritorului de pe țărmul sting, precum n'ar fi omis să'se laude dacă într'adevăr ar fi făcut asemenea cuceriri.

Identitatea între *Recidiva* și *Arcidava* trebuie deci să fie dată de o parte odată cu ființa provinciei anonime.

Incît privește numele *Recidiva* îmi voiu permite să propun și eu o ipoteză—nu o afirmare, o simplă ipoteză: mi se pare probabil că numele de *Recidiva* nu înseamnă altceva decît *Renăscuta, Reînviata*. Intr'adevăr, adjectivul *recidivus, recidiva, recidivum*, înseamnă după Quicherat: qui *repousse, se relève, renaît*, iar Virgil are: *recidiva Pergama, o nouă Troie sau Troia renăscută, reînviată*. Această numire se potrivia de minune pentru o cetate, un oraș distrus dintr'o împrejurare sau din alta și apoi reconstruit. Dar repet că nu afirm nimica, prezint o simplă ipoteză.

Apoi mai observ că, în capitolul din *De Aedificiis* în care Procop ni vorbește de cetățile clădite de Iustinian pe Dunăre, acel istoric nu citează numele Recidivei. Această omisiune dovedește că, în momentul scrierii cărții în chestiune, Recidiva sau nu se mai afla în puterea împaratului sau fusese iarăși distrusă de barbari, sau, însfîrșit, era un post de strajă fără însemnătate, cuprins de Procop in celle πολλὰ φρούρια *(multe întăriri)* ce le semnalează pe malul sting.

Ce să mai zic despre a patra afirmare a autorului, cum că cuvintele: in *omnibus supradictis provinciis și omnes praedictae provinciae* se raporta mai cu samă la mult însemnata provincie transdanubiană nenumită, dar din care cunoaștem cel puțin două cetăți?

Vă puteți oare închipui pe vanitosul și lăudărosul împarat ferindu-se să pronunțe numele unei provincii pe care în realitate ar fi cucerit-o? Pentruce temeiu s'ar fi dat el oare în lături dela pronunțarea numelui ei? O asemene modestie ar fi unică în toată diplomatica veche, medievală, modernă și contimporană. Ii era oare rușine de cucerirea făcută? Nu voia să se laude cu acea izbîndă?

Apoi, precum am aratat și mai sus, dacă Iustinian ar fi recucerit vr'o parte din Dacia Traiană, pentruce ar fi întărit el oare granița dintre acea provincie și restul Impărăției, adică malul Dunării și nu hotarul acelei recuceriri despre barbari?

Cred că, fără a mai pierde timpul cu argumentări zadarnice, putem da la o parte provincia anonimă și misterioasă și trece la a cincea afirmare a autorului.

Tot atît de lipsită de serios este afirmarea că cuvintele *„Recidiva et Litterata quae trans Danubium sunt, nostrae iterum dicioni subactae..."* se referă la faptul general al continuității elementului roman și creștin pe ambele lături ale fluviului, alcătuind a cincea afirmare a autorului.

Cuvintele în chestiune traduse pe romînește înseamnă:

Recidiva și Litterata cari sînt peste Dunăre, fiind din nou supuse stăpînirii noastre.

Iar prin: din nou supuse, Iustinian de loc nu se referă la stăpînirea Daciei de către Traian, cum recunoaște însuși d. Pîrvan ci la construcțiunea de posturi întărite pe amîndouă malurile Dunării și ocuparea lor de către garnizoane împărătești sub Constantin și sub urmașii lui, cari apoi „în vremile lui Attila" fusese părăsite de Romani și distruse de barbari.

Din faptul însă că Iustinian a reconstruit acele două cetăți, de loc nu reiesă existența vreunui element roman și creștin pe malul drept. Nu văd de loc cum, din faptul că „la sfîrșitul *novellei* sale, Iustinian pomenește de secta Bonosiacilor", pe care episcopul din Aquae are a o combate în chip special, iar nu însărcinează de loc pe alt episcop să convertească păgîni de pe malul opus, reiesă că pe stînga Dunării nu existau păgîni. *Novella* în chestiune tratează despre înființarea arhiepiscopiei din Prima Iustiniana, dispozițiunile ei sînt deci privitoare numai la reguli de ocîrmuire pentru acea arhiepiscopie și pentru stabilirea mărginilor ei. Ce aveau de căutat în asemenea act dispozițiuni relative la convertirea unor populațiuni locuind în afară de granițile împărăției și în războiu perpetuu cu dînsa?

Știm în chipul cel mai pozitiv că, pe vremea lui Iustinian, pe malul sting al Dunării erau așazați Slavii și Anții cari fără pic de îndoială, erau atunci păgîni și, după spusa lui Procop, năvăliau aproape în fiecare an în imperiu pustiindu-i provinciile chiar cele mai îndepărtate. Apoi Iustinian de loc nu vorbește: despre vreo reluare în posesiune a teritoriului norddanubian, el se mărginește a pomeni despre aducerea din nou a celor două cetăți (Recidiva și Litterata) sub stăpînirea împărătească: despre vre un teritoriu norddanubian nici un cuvînt nu se găsește în toată *novella* a XI-a.

Lipsită cu desăvîrșire de orice temeiu este deci și a șasa afirmare a d-lui Pîrvan.

Contrar celei de pe urmă încheeri a autorului nostru, lipsește în zisa *novellă* orice mențiune despre supunerea „cetăților —adică a Bisericii—de pe malul sting al Dunării" arhiepiscopului Primei Iustiniane, nimic în cuprinsul ei nu ne autoriză să tragem o asemenea concluzie.

Vedem deci că una cîte una acele șapte încheieri de mai sus se prăbușesc și se prefac în colb îndată ce le faci să treacă prin ciurul unei critici cîtuși de puț'n serioase și mai ales dacă îți dai osteneală să traduci lungile și desele sale citațiuni latine și grecești.

VI. Argumente trase de autor din ruinele dela Drobetae

Ajungem acuma la argumentul final al d-lui Pîrvan: la mărturia resturilor monumentale dela *Drobetae* cari, după d-sa, ni

dau „dovada peremptorie" despre continuitatea elementului roman în Dacia Traiană.

Autorul ni amintește că:

> ...făcînd săpături la Drobeta, Tocilescu a constatat în resturile de zidării ale cetății trei epoce: prima „dela Traian", alta „dela Constantin cel Mare", a treia „dela Iustinian". Pentru cea din urmă, ca rămășiță monumentală, numai „la tour *circulaire* mentionnée par Procope": anume nu cumva cu prilejul Drobetei ci în alt loc din *de Aedificiis*. La care Tocilescu mai adaogă: „la partie du plan de Turn-Severin située à l'intérieur indique l'emplace„ment des édifices religieux: une église et une chapelle, situées hors des murs „du Castellum".
>
> Ducîndu-mă la Severin, să controlez afirmările lui Tocilescu, am putut stabili următoarele fapte noi. La Apus, și de castel și de pod, și de cele două „edificii religioase" s'a ridicat în timpurile vechi, drept la malul Dunărei, dacă nu un întreg oraș, desigur un mare complex de clădiri, ale căror ziduri de fundament se pot bine observa în malul înalt, dărîmat acum în parte, al Dunărei. Aici, pe lîngă alte fragmente arhitectonice s'a găsit, căzut în vale, în Octomvre 1910, un capitel de pilastru, foarte primitiv lucrat, avînd sapată în relief o cruce, în aceiași formă (sec. V—VI), ca cea care ne întîmpină pe monumentele funerare vechi-creștine, găsite la Constanța și păstrate în Muzeul național de antichități, din București.
>
> Totodată examinînd colecția de monete a liceului din Turnu-Severin, am constatat, că dela Constantin și Licinius până la Valens și Grațian, castelul Drobeta a fost locuit, aceste monete fiind găsite chiar în castru. De cine a fost locuită vechea cetate nu e greu de hotărît: sau de o garnizoană imperială, sau de o populație romano-barbară trăind în pace cu Imperiul. De barbari dușmani, în orice caz nu: și anume pentrucă dela Constantin la Valens expedițiile romane în stînga Dunărei sînt aproape neîntrerupte, Imperiul e destul de puternic, și sub nici un cuvînt Constantin, Constantius ori Valens n'ar fi putut suferi încuibarea vre unui roiu de barbari în poziția strategică așa de importantă dela Drobetae.
>
> Dar mai mult: tot în lagărul dela Drobetae s'a găsit—tot în ultimul timp—printre multele țigle fărâmate, una cu o inscripție prea fragmentară, ca să poată fi cu siguranță descifrată, dar avînd, evident, caracterele speciale scrierii secolului al IV-lea și cei imediat următori, cu litere ca A, E, R, M, etc.. E clar însă, că o astfel de inscripție nu putea fi zgîriată pe cărămidă decît numai de niște locuitori de cultură romană, iar nu de vre-un neam de barbari.

Urmînd, autorul ni spune că cele stabilite de el mai sus au fost cîștigate „în urma numai a unei singure vizitări a ruinelor. Ce va fi cînd se vor face săpături sistematice e, cred, ușor de bănuit."—Apoi arată că cele zise de Procop în privința clădirii de castele, pe amîndouă țărmurile Dunărei, de către împărați creștini anteriori lui Iustinian e adeverit în chip indiscutabil prin ruinele „dela și lîngă Drobeta".

Mai zice că cele constatate pentru Drobetae, de care izvoarele literare „ni vorbesc apriat ca fiind un centru roman ori creștin, trebuie, cu atît mai mult admis de centrele importante, cetăți puternice ca Lederata, Arcidava și celelalte πολλὰ φρούρια ale lui Procopius..."

Din cele de mai sus reiesă mai întâiu ceia ce nime nu tăgăduește, adică faptul că la Turnu-Severin există urmele sau ruinele cetății Drobetae, de trei ori clădită: sub Traian, în veacul al IV-lea și sub Iustinian și tot de atîtea ori distrusă. Găsirea

capitelului de pilastru avînd sapată pe el o cruce, în forma uzitată în secolele al IV-lea și al V-lea, este lucru firesc, căci garnizoanele cetăților clădite la Drobetae, atît sub Constantin cel Mare și urmașii lui cît și sub Iustinian, erau cel puțin în marea lor majoritate, alcătuite din creștini.

Faptul găsirii, în ruinele cetății, a unui număr de monezi datînd dela Constantin și până la Valens nu înseamnă nimic: ele au putut fi aduse atît de soldații romani în garnizoană acolo în acele două epoci cît și de barbari, Goți sau alții, cari le-au adus și le-au îngropat în acel loc după vr'o năvălire a lor peste Dunăre. Acele monete au mai fost poate aduse în ruinele Drobetei de Slavii sau Anții locuitori ai Daciei în secolul al VI-lea după una din nenumăratele lor invaziuni peste Dunăre.

Iar în cît privește țiglele purtînd litere sau semne caracteristice ale țiglelor romane din veacurile IV și cei următori, aflarea lor este lucru firesc, de vreme ce este fapt admis că în veacul al IV-lea Romanii au edificat și au reedificat număroase întărituri pe amîndouă malurile Dunărei. Unde avem să găsim țigle romane din veacul al IV-lea dacă nu într'o cetate reclădită sub Constantin cel Mare?

Dar din nici unul din aceste fapte nu reiesă macar un indiciu că, după părăsirea Daciei în anul 271, Drobetae și împrejurimile ei erau locuite de o populație romană. Aceasta nu împiedecă pe autorul nostru să încheie:

> Astfel putem cu probabilitate admite existența în Nordul Dunărei, atît în secolul al IV-lea cît și într'al VI-lea, a unei adevărate provincii romane, cuprinzind o parte însemnată din Banat, în Vest, și din Oltenia, în Est: această provincie, ca și Pannonia, cea pierdută la 380, e, cînd deslipită de imperiu, cînd sub autoritatea lui (prin intrarea barbarilor stăpînitori în Roma nouă) cînd în sfîrșit de a-dreptul romană ca sub Iustinian.

Iată cum se transformă ocuparea foarte precară, vremelnică și întreruptă prin lungi intervale a unor posturi de strajă întărite pe malul stîng al Dunărei, în stăpînirea unei provincii destul de întinsă, locuită de un element roman, cu toate că nici un act oficial sau privat, nici un istoric contimporan nu pomenește macar cu un cuvînt acea populațiune, nu pronunță nici numele provinciei!

Spre a dovedi mai bine încheierea sa, autorul ni arată împrejurările nenorocite din secolul al V-lea, în timpul năvălirilor hunice, pentru provinciile din dreapta Dunărei și întreabă: „Unde au mai fugit și Romanii de aici?" Apoi însuși răspunde că nu au fugit nicăiure, adăpostindu-se „prin munții și văile Sîrbiei și ale Bulgariei vestice de astăzi" până după trecerea potopului.

La aceste argumente se poate răspunde că Dacia Trajană a fost evacuată de Aurelian în anul 271 și că el însuși, după mărturia istoricilor a dus peste Dunăre, odată cu legiunile cari o păziau și provincialii cari o locuiau. Iar după 271 n'a-

vem nici o ştire care să ni arăte că împărăţia ar fi încercat vr'o dată să recucerească provincia părăsită, în care se stabilise Goţii. Şi, în vremea lui Iustinian, pe timpul *novellei*, trecuse două sute şasezeci şi patru de ani dela acea evacuare.

Teodosie al II-lea, prin pacea ruşinoasă ce o încheiă cu Attila, cedase într'adevăr acestuia o întinsă provincie, întinzindu-se dela Dunăre până în Tracia, care alcătuia un unghiu împins în împărăţie, dar această stăpînire ţinu numai cîţiva ani, Hunii părăsind teritoriul împărăţiei după moartea lui Attila, care avu drept urmare prăbuşirea puterii hunice. Provincialii oploşiţi în celelalte provincii (nu în munţi cum crede d. Pîrvan, căci acolo ar fi murit de foame în curînd) se putură, după puţini ani, reîntoarce la vetrele lor distruse. Imprejurările sînt deci în dreapta Dunărei cu totul altele decît în stînga fluviului.

Apoi d. Pîrvan termină capitolul al II-lea al cărţii sale declarînd :

> Mărturiile monumentale, descoperite la Drobeta şi puse în lumina ştirilor lui Procopius şi lui Iustinian, aduc dovada nestrămutată, că noi sîntem şi ca Romani şi ca Creştini, aici în Dacia traiană acasă la noi, iar nu veniţi de abia tîrziu de tot de pe alte meleaguri.

Iar la sfîrşitul concluziei lucrării sale, pe pagina 201, autorul exclamă :

> "..cînd am fost deci lăsaţi în valmaşagul barbarilor slavo-turanci, noi nu eram nişte copii, ci eram un popor viguros, fireşte încă tînăr, dar deplin format. De aceia dară n'au pierit coloniştii lui Traian, ci au dăinuit şi s'au înmulţit, colonizînd toate ţările până la Tisa şi mare şi izvoarele Nistrului : pentrucă Dunărea n'a fost niciodată un duşman hain, care să despartă pe fraţi, ci a fost un prieten bun, care i-a unit.

Şi la această concluzie autorul nostru ajunge prin argumentele a căror temeinicie am cercetat-o în cursul acestei lungi critice ! De ce nu ? Tot în acest chip doară, sprijinindu-se pe argumente de acelaş fel, ajuns-au unii autori englezi şi americani să conchidă că Pieile Roşii ale Americei sînt urmaşii celor zece triburi pierdute ale poporului lui Israil !

*

Din cercetarea de mai sus reiesă că lucrarea d-lui Pîrvan nu este o lucrare obiectivă, avînd de scop aflarea şi expunerea adevărului. Ea nu urmează în chip firesc, analizînd întâiu elementele chestiunii, trecînd prin ciurul unei critici sănătoase toate izvoarele şi dovezile ajunse la cunoştinţa domniei-sale. Dimpotrivă, domnia-sa pleacă dela o ideie preconcepută, dela o teză stabilită în chip neştiinţific, pentru care se sileşte să grămădească, fără *discrimen*, dovezi care-de-care mai puţin temeinică, texte ce nici un raport nu au cu chestiunea în discuţiune, cărora îi dă, în chip absolut arbitrar şi nejustificat dar invariabil, interpretarea cea mai favorabilă pentru teza ce şi-a propus-o, chiar cînd această interpretare este cu desăvîrşire certată cu logica.

Domnia-sa a făcut între altele greşala să reproducă, în diferite locuri ale cărţii, lungi citate latine şi greceşti, fără a le însoţi de traduceri. Şi d. Pîrvan nu poate să nu ştie cît de slabe sînt studiile clasice la noi, nu poate să ignore faptul că nu puţini profesori de limba latină sau elină dela liceele noastre nu sînt în stare să traducă acele texte (deşi ele sînt departe de a prezenta vr'o dificultate). Nu ştiu dacă cartea d-lui Pîrvan a avut o mie de cetitori, dar, dacă a ajuns la acest număr, cîţi dintr'înşii oare datu-şi-au osteneala să traducă acele texte ? Probabil nici zece. Dar mulţi au ramas sub impresiunea că în acele citate latine se află dovada zdrobitoare a adevărului argumentelor invocate de autor. Nu-mi vine a crede că acesta a fost scopul la care a năzuit distinsul nostru epigrafist.

Scopul pentru care d. Pîrvan a alcătuit şi a dat la lumină această lucrare este fără îndoială apararea teoriei continuităţii elementului roman, dela Traian încoace, în Dacia Traiană. Această ipoteză a fost susţinută de istorici distinşi, cu argumente ce eu le cred greşite, dar cari susţin discuţiunea şi sînt fără îndoială serioase. Ştiu că teoria emisă de mine nu este populară, că ea loveşte în amorul propriu naţional şi în mîndria de neam a celor mulţi, dar fiind încredinţat că ea corespunde cu realitatea, cu adevărul, n'am stat la îndoială pentru a o da în vileag, nu mă voiu da înapoi dela susţinerea ei, orişit de impopulară ar putea să fie. Căci istoricului, dacă el vrea să fie într'adevăr vrednic de acest nume, nu-i este permis să se îngrijească de popularitate, nu trebue să dea înapoi înaintea înfruntării unor nemulţămiri provocate de prejudecăţile jicnite prin scrierile lui, el este dator să se puie mai presus de mulţămirea sau de nemulţămirea publicului, de acea a oamenilor puternici şi, mai ales, nu-i este îngăduit să subordone proclamarea adevărului istoric unor interese de castă, de partid, de coterie, de carieră. Un singur drum îi este deschis : căutarea şi stabilirea adevărului.

Inainte de toate:

Istoric sînt, n'am frate,
N'am rudă, n'am vecin,
Stăpîn am pe'adevărul,
Lui cată să mă 'nchin.

Lucrarea d-lui Pîrvan ni înfăţoşază tocmai contrarul de ceia ce trebuie să fie o cercetare istorică serioasă. Să sperăm că ea alcătuieşte un simplu pacat de tinereţe pe care nu-l va mai repeta.

Radu Rosetti

La Agapia

Către patru ceasuri după-amiază, părăsirăm Săcul şi ne îndreptarăm spre Agapia. De astă dată, deşi pe un alt drum, trebui totuşi să ne întoarcem puţin îndărăt. In adevăr Varaticul, Sihla, Săhăstria, Săcul şi Agapia alcătuesc un mare arc de cerc întors cu deschizătura spre răsărit şi miazăzi. Poteca de picior, ce ţineam noi acum, tăia, de-a curmezişul, cele mai vesele şi mai rizătoare privelişti de munte. Ceia ce numesc oamenii de loc „Arşiţi" nu este alt ceva, decît un neîntrerupt lanţ de coline verzi şi înflorite, aşezate fără apărare în bătaea soarelui, avînd, în acelaşi timp, o trăgănată şi adîncă înclinare spre răsărit. Vînturile de miazănoapte mor departe de locul acesta în adîncimea nestrăbătută a pădurilor ce îmbracă munţii urieşi din acea parte. Numai miazăzi şi răsăritul sînt mai deschise şi lasă slobodă trecerea vînturilor seci şi ferbinţi, care în Iuliu mai cu samă părăsesc stepele şi deşerturile lor şi vin de-şi răcoresc arzătoarea lor suflare în văile adînci şi răcoroase ale munţilor noştri.

„Vîntul cel rău", care cîteodată arde faţa îmbelşugatelor cîmpii ale ţării de jos, nu e cunoscut nici în munţi, nici în largile noastre văi din miazănoapte; şi chiar dacă va fi călcînd cîteodată peste hotarele crivăţului, apoi desigur că va fi lepădînd hlamida arămie a pustiului şi va fi îmbrăcînd pe acea de culoarea cerului senin a zefirului, şi tot ca şi acesta îşi va fi încununînd fruntea cu flori şi va fi înhămînd fluturi la carul său. In adevăr o suflare dulce şi lină, ce vine din părţile deschise ale locului, curge veşnic ca un rîu nevăzut ce mişcă aerul cald şi îmbălsămat. Florile se pleacă la suflarea vîntului, ca şi cum s'ar teme de sărutarea lui; şi din acest joc nebunatic al vîntului cu florile, valuri adînci şi strălucitoare de culori şi de lumină se sapă în fineţele înalte până dincolo de hotarele vederii; iar fluturii mici şi albaştri, ca nişte fulgi de azur, spărieţi de paşii drumeţilor, se rîdică în stoluri sburătoare şi, beţi de mirezme şi de lumină, se răspîndesc în aerul cald. Astfel simpatica natură deschide şi răsfaţă în aceste locuri, cu

atîta nevinovăţie sînul său şi cu atîta putere varsă un farmec neînţeles în sufletul călătorului, încît ochiul cel mai nestatornic devine visător şi gîndul cel mai sburdalnic îşi pleacă înaripatul său genunchiu înaintea a-tot-puternicei şi sublimei naturi. Dealtmintrelea drumul Agapiei, pe poteca „Arşiţilor", se deosebeşte cu totul de drumul posomorît şi sălbatic al Sihlei şi al Săhăstriei. Numai pe alocurea, şi mai cu samă deasupra Agapiei vechi, poteca se încreţeşte în suişuri şi scoborîşuri grele de învins.

Tot pe aicea, din coastele rîpoase ale munţilor, se nasc nenumărate izvoare mici care, ajungînd în cursul lor pe aşezături, formează înguste dar totuşi destul de adînci smîrcuri. Sub umbra pădurilor înalte, devin aceste smîrcuri şi mai posomorîte încă; cu toate acestea, ele îşi ascund faţa lor lividă sub tufe mari de brusturi cu foi late şi broticii.

După două ceasuri de un mers aproape neîntrerupt, eşirăm deasupra Agapiei vechi. De pe înălţimea pe care ne oprisem, schitul acesta de maici se zăria albind în fundul jghiabului de verdeaţă ce se deschidea sub picioarele noastre. Cu o treaptă mai jos sta retrasă, tăcută şi visătoare Agapia nouă cu albele sale chilii şi cu înaltele turnuri strălucitoare ale bisericilor sale. Era atît de răpitoare această privelişte, încît ai fi zis că ai înaintea ochilor o salbă de mărgăritare pe o tavă de smarald. După cîteva minute de odihnă, cumpănirăm în Agapia veche, unde nu stăturăm decît alte cîteva minute; şi acest timp fu mai mult decît îndestulător pentru a îmbrăţişa, cu o singură privire, mina de chilii vechi, locuite de cîteva călugăriţe, tot aşa de vechi, poate.

Biserica pustie de mijloc, încinsă cu un brîu de fer spre a nu se desface, e o zidire proastă şi lucrată, pe cît se vede, de un pietrar şi mai prost încă. Schitul acesta e întemeet de Petru Şchiopul la 1585; aşa glăsuesc, cel puţin, inscripţiunile găsite la Agapia nouă.

Ca şi Văraticul, Agapia veche îşi avea în acel timp al anului oaspeţii săi, căci nu puturăm socoti într'altfel pe cele cîteva cucoane şi duduci, care tocmai în momentul sosirii noastre, îşi petreceau vremea culegînd flori în micile şi cochetele grădini ale schitului.

Peste puţin, părăsirăm Agapia veche şi începurăm a scobori spre Agapia nouă.

La jumătatea drumului ne oprirăm, nu atîta de nevoe pe

cît din obiceiu. In adevăr aici se află cunoscuta *Piatră a lui Aron*. Această piatră rotundă şi aşezată pe un picior tot de piatră slujeşte de masă călătorilor, cuvînt pentru care a devenit lucie şi nici o urmă de inscripţie nu se vede pe ea, dacă vreo inscripţie va fi fost cîndva. Oricum însă, piatra aceasta îşi are tradiţia ei. Aşa, se zice că Vodă Aron şi-ar fi petrecut anii copilăriei în Agapia veche, care pe atunci era schit de călugări, şi anume pe lîngă un moş al său, egumen al schitului pe acele vremuri. Şi iarăşi se zice că copilul Aron, neîmpăcîndu-se cu asprimea vieţii călugăreşti, ar fi cercat să fugă în lume, şi că chiar ar fi izbutit să scape de sub privegherea celor o sută de ochi ai bătrînului; că ar fi plecat-o spre a eşi la largul ţării, dar că tocmai pe cînd se credea mai slobod şi la adăpost, tocmai atunci moşul său îl şi călcă din urmă, îl prinse şi cu cîrja pe care-şi sprijinea bătrîneţile şi în chiar locul, unde puse mîna pe el, îi dete una din acele sfinte învăţături pe care numai călugării se pricep să le dee. Ajuns în scaunul domniei, Aron voi să ridice şi el un monument nepieritor în amintirea celei mai de samă fapte sau împrejurări din viaţa sa... Scurmă în trecut, dar nu găsi nimic mai de samă, decît bătaia mîncată dela sfîntul său moş; şi în amintirea bătăii aceleia, aşeză în chiar locul cu pricina, piatra care şi astăzi poartă numele lui. Aşa sau altmintrelea, tradiţia e cîteodată mai dreaptă decît istoria.

Părăsirăm Piatra lui Aron şi începurăm a scobori către Agapia nouă care, ascunsă deocamdată în dosul pădurilor ce ne împrejmuiau mersul, începu iarăşi a se ivi la o mică depărtare sub picioarele noastre.

Agapia nouă se deosebeşte în multe privinţi de Văratic. Astfel, pe cînd aceasta din urmă îşi revarsă valurile sale de case albe pe poalele colinelor, cu care se isprăvesc munţii săi, cea întâi pare a se furişa şi a se ascunde în strîmta, adînca şi umbroasa vale scăldată de limpedele pîrău al Agapiei.

Spre deosebire de Văratic, mînăstirea aceasta adăposteşte, sub mohorîta haină a călugăriei, pe cele mai multe din scoborîtoarele vechilor noastre familii boereşti; şi, de unde vorbele de „boer" şi „boeroaică" sînt de mult şi de pretutindeni desfiinţate, în Agapia aceste numiri sînt ţinute încă la mare cinste.

Dealtfel cu toată înfăţişarea noastră de marchidani, furăm destul de bine, ba chiar cu dragoste primiţi în vechiul şi sfîntul locaş al hatmanului Gavril, fratele lui Vasile Lupu şi al Doamnei Liliana, soţia sa.

Până în sala de sus a arhondaricului, nu întîlnirăm pe nimenea. Cel mult, dacă vreo maică răzleaţă se uita din depărtare mirată la noi. Intrînd însă în sala cea mare din al doilea rînd, o bătrînă călugăriţă ne întîmpină cu un mare măturoiu în mînă. Se înţelege dela sine că, cu puţin mai înainte, scuturase colbul sau painjenii adăpostiţi prin ungherele înalte şi retrase ale pereţilor, şi prin urmare între noi şi măturoiu nu putea fi nici o legătură.

— Blagosloveşte, măicuţă, şi bine-am găsit, ziserăm noi, intrînd şi închinîndu-ne cu boccele cu tot.

— Bine-aţi venit, ne răspunse ea, suindu-se pe un scaun şi ridicînd măturoiul spre bagdadie; şi ca şi cum n'am fi fost noi de faţă, începu a stîrni colbul peste capetele noastre.

— O pătură de colb mai mult, cugetai eu, nu e mare treabă. Şi lăsînd bocceaua jos, pusei mînile la spate şi începui a urmări cu ochii legănările largi şi îndemînatice ale colosalului măturoiu. Pentru mine aceasta era un soiu de plăcere pe care eu însumi mi-o îngăduiam. Cînd văzui însă că-şi mută scaunul în altă parte, şi că e gata să înceapă din nou aceiaşi treabă, fără a se gîndi să ne deschidă vreo odae sau să cheme pe altcineva pentru aceasta, mă hotării să deschid vorbă cu ea. Astfel, tot cu mînile la spate, şi apropiindu-mă puţin:

— Aveţi mulţi painjeni în arhondaric? o întrebai eu foarte serios.

— N'avem nici unul, îmi răspunse ea cam mirată de astfel de întrebare. La noi nu se ţin painjeni; ia, cîte-o leacă de colb, dacă se strînge, îl mai stîrnim şi noi cu mătura din vreme în vreme.

— Tare rău, măicuţă, tare rău, zisei eu; unde nu sînt painjeni sînt păcate; cel puţin aşa a lăsat Maica Domnului; Sfinţia-ta trebue să ştii că numai cui ucide painjeni, i se iartă păcatele; ba chiar cîte şepte de fiecare painjen.

— A fi şi cum zici d-ta, îmi răspunse ea cam înţepat, dar noi n'avem nici painjeni, nici păcate.

— A fi şi cum zici d-ta, măicuţă dragă, o întrerupsei eu, dar nu vezi că chiar acum păcătueşti, ţinîndu-ne osteniţi de drum în picioare? Aşa dar, până una alta, deschide-ne o odae; iar cît pentru lumea cealaltă, ne vom da fiecare socoteală cum vom putea.

Maica noastră înţelese numaidecît că se abătuse puţin dela datoriile ospitalităţii, păzite dealtmintrelea cu mare sfinţenie

în această mînăstire. Astfel, lăsînd măturoiul la o parte, ne deschise deocamdată o odae cu un singur pat; atrăgîndu-i însă luarea aminte că noi sîntem doi, ne deschise salonul cel mare al arhondaricului. Peste puțin sosi și maica arhondăreasa.

Am păcătui, credem, împotriva amintirilor noastre de călătorie, dacă am trece așa de ușor peste această figură, blîndă și binevoitoare.

Maica Evghenia, arhondăreasa, e una din acele figuri care-ți insuflă respectul și iubirea în acelaș timp. Albeața și frăgezimea regulatului oval al feței sale se încadra așa de plăcut și de armonic în negrul posomorît, cu care darul îmbrăcase corpul său, încît cu greu ai fi putut găsi un termen de asemănare. In adevăr, fire-ar cineva în stare să ne spună cu ce ochi privește luna nopților senine, virginal împodobită cu negrul văl al umbrelor adînci? Cine știe, dacă nu pentru aceasta e și așa de departe! Și maica Evghenia era așa de aproape și totuși așa de departe de noi!...

Iși poate deci închipui oricine cu ce anumită evlavie și cu ce adîncă și religioasă sfială și plecăciune sărutai mîna albă și catifelată ce mi se întinse. Și dacă în sufletul meu a răsărit atunci vreo lumească și păcătoasă gîndire, îndelung milostivul Dumnezeu mă va erta...

Dealtfel, căutai numaidecît să încredințez pe maica arhondăreasa că noi nu eram de loc marchidani și că prin urmare nu venisem la mînăstire spre a vinde mărgele și cercei tristelor mirese ale lui Hristos; de aceia cu oarecare mîndrie, ce nu se potrivia de loc cu bocceaua mea din spate și cu opincile din picioare, îi înșirăi cu o limbuție curat spaniolă numele și pronumele, locul naşterii, locuința mea actuală, starea civilă, profesiunea, ținta ce urmăriam și un potop de alte nimicuri, care aduse pe fața ei o cerească înseninare și un trandafiriu surîs... Cu atîta mai rău pentru cine n'a văzut un cer de două ori senin și un trandafir de două ori înflorit!

Furăm deci foarte bine primiți, găzduiți și ospătați.

Sara fu măreață.

Deși obosit de cale, somnul totuși nu mă prinse așa de curînd. Mai bine de un ceas stătui singur în cerdacul din fața al arhondaricului, de unde putui îmbrățișa cu privirea întinsa și fermecătoarea priveliște ce înfățișează Agapia ochilor în timpul nopților cu lună.

Cît de frumoasă era luna și cît de senină fu noaptea a-

ceia! Tăcerea și misterul mă încunjurau din toate părțile. Noaptea, retrasă în văi și în desimea posomorîtă a brazilor, cernia munții adormiți și visători ale căror piscuri neguroase păreau că formează hotarele înalte dintre pămînt și cer. O linie de umbră, grațios ondulată, însemna până dincolo de marginile vederii, aceste hotare; și această linie se părea trasă pe fundul de umbră și lumină al spațiului adînc, de o mînă tainică, colosală și nevăzută.

Nici o mișcare pe pămînt, și în aer nici o mișcare! Intreaga fire dormia și visa. Eu nu făceam nici una nici alta sau le făceam, poate, pe amîndouă. Mă prefăcusem în o stîncă vie și în încremenirea ce mă stăpînia îmi era cu neputință să-mi leg la un loc gîndirile și simțirile mele... Și pentruce? Sublimul ucide și omul e prea mic pentru sublim. Femeia lui Lot a fost, desigur, victima sublimului.

Nouă, pigmeilor de astăzi, nu ne-a rămas decît un singur lucru sublim, și acest lucru stă în limba noastră, ca și în limba nearticulată a tuturor viețuitoarelor: strigătul de durere, de ură, de bucurie, de dispreț, de admirație... Interjecția e, fără îndoială, singurul tălmaciu al sublimului în limba omenească... Și nemărgenitei feerii, ce se desfășura înainte-mi, nu-i răspundea în sufletul meu, decît o neînsemnată... particulă gramaticală! Iată deci la ce se mărginia sărmana mea ființă în măreața noapte de 12 Iulie, anul 18... A repeta în gînd un întreg capitol de gramatică înaintea lunii pline care plutea visătoare în adîncimile albastre ale spațiului, a atîrna cîte un punct de exclamație de fiecare stea tremurătoare, a-ți lărgi ca o pasere de noapte pupilele spre a vîrî prin ele întregul univers în suflet și a nu te alege, mai la urmă, decît cu ce se alege o bufniță, iată desigur starea cea mai de plîns în care se poate afla cineva.

Cu mine însă nu trebuia și nici nu putea să moară poezia și inspirația omenească; eu nu puteam fi vlăstarul cel din urmă al muzelor pe pămînt...

Era să mă culc, cînd ceva neașteptat mă pironi pe loc: din cer sau de pe pămînt, din văi sau din cîmpie, din munți sau de pe ape, din noapte, din aer, din lună, din stele—nu știu—dar de undeva, desigur, ajunse până la mine un glas dumnezeesc... Nu avusem prevederea lui Ulise și trebui, deci, să rămîn petrificat; îmi recăpătai ființa mai tîrziu, dar îmi păru așa de rău!... Și acel glas de femee sau de înger cînta, lunecînd,

ca o undă din altă lume, pe una din acele melodii, pe care numai durerea şi amorul le poate smulge dintr'un suflet omenesc... Femeia sau îngerul venise să întregească sărbătoarea feerică, ce şi-o dădeau, în adîncul nopţii, umbrele şi lumina, luna şi stelele, munţii, văile, apele, cerul şi pămîntul... Şi nu ştiu pentru-ce chipul maicii Evghenia îmi răsări în minte...

Cîntarea se sfîrşi, şi nu mai reîncepu; revenii în sinemi cu farmecul în suflet; mă retrăsei.

A doua zi, după prînz, sosi unul din amicii mei din Iaşi, care vizita mînăstirile, însoţind pe nişte doamne şi domnişoare.

E obiceiu ca toţi trecătorii să-şi lese numele lor săpat în vreun colţ al sfîntului locaş; de aici urmează, că toate scîndurile balcoanelor sînt încrestate cu nume din toată lumea; şi dacă toată lumea făcea lucrul acesta, de ce adică nu l-am fi făcut şi noi? Dintre toţi eu aveam cuţit mai sănătos; şi cu toate acestea nu m'aşi fi gîndit niciodată, că această prevedere de drumeţ să-mi aducă vreun soiu de nenorocire; dar în sfîrşit îmi era scris să o păţesc şi o păţii. Astfel, una dintre domnişoare, foarte drăgălaşă şi zburdalnică, se adresează la mine cu cel mai dulce glas din lume şi mă roagă să o fac nemuritoare, eternizîndu-i numele pe vreuna din scîndurile vechi ale balconului din lăuntrul mînăstirii. Mă apucăi de lucru. Cuţitul meu săpase întregul nume, dar pronumele numai pe jumătate; începusem litera a patra, cînd deodată auzii spre stînga scîrţîind o uşă; încetai lucrul şi întorsei capul... N'am văzut în zilele mele faţă mai urîtă de călugăriţă bătrînă... Din tot chipul, însă, de stafie al acelei călugăriţe şi astăzi mi-au rămas, parcă, înfipţi în inimă cei doi ochi ai ei negri, mici şi scînteetori; şi astăzi, parcă, mă biciuesc peste suflet şuviţile ei sure de păr, care-i atîrnau de toate părţile capului ca nişte şerpi împleticiţi în o mie de părţi fantastice; şi astăzi rînjeşte, parcă, închipuirii mele îngrozite, acea raghilă de dinţi galbeni, rari şi ruginiţi, prin ale căror strungi ar fi putut intra şi eşi, în goană, o turmă de oi... Şi potopul lui Noe n'a avut atîta apă ca să înece sărmana omenire, cît venin s'a revărsat din vorbele-i hodorogite asupra nenorocitului meu cap... Şi cînd te gîndeşti, că tot pe acelaşi drum mersese, poate, cu un ceas mai înainte, sublimii psalmi ai regelui profet!... Dar pe drumul bătut, cine ar mai fi în stare, să deosebească urma cui a trecut?...

— Ce ţi-i şi cu boeroaicele aistea, mă gîndii eu, punînd cuţitul în buzunar.

Vizitarăm după prînz interiorul bisericii.

Am atins altundeva istoricul ei pe scurt.

Privită din punctul de vedere al artei, atît exteriorul cît şi interiorul, nu prezintă mai nici unul din caracterele unui stil arhitectonic definit. Se pare totuşi că stilul amestecat dar uniform al bisericilor lui Ştefan, îndulcit pe ici pe colea cu rotundurile armano-bizantine, a călăuzit pe ziditorul acestei biserici. Ceia ce însă ar alcătui pentru cunoscători un punct de adevărată admiraţiune, e fără îndoială pictura.

Se pare că cunoscutul nostru pictor, Grigorescu, abătîndu-se cu totul dela şcoala orientală, care condusese penelul rusesc al zugravului dela Varatic, a căutat să localizeze în biserica răsăritului, pictura strălucită a şcoalelor apusului. Numai geniul lui a putut pune asprele, dar totuşi destul de măreţele figuri biblice, sub regimul blînd al artei moderne. Sub penelul acestui genial pictor, dispar ca prin minune toate formele ascuţite şi osoase ale chipurilor ruseşti, care împodobesc zidurile tuturor celorlalte mînăstiri. Coloritul viu şi discordant, umbritul gros şi posomorît al sectatorilor lui Metodiu, nu se întîlnesc în pictura dela Agapia; formele rotunde şi dulci ale şcoalei profane ştiu aicea să îmbrace aşa de bine austerele oseminte ale ortodoxiei!...

Rare ori a fost dat penelului să întrupeze în colori, cu mai multă iscusinţă, ideia religioasă sub toate formele ei. Astfel, Iuda din Keriot al Agapiei e atît de Iudă, încît fără voe îţi vine să jăleşti pe Mîntuitorul că a năimit, între propoveduitorii cuvîntului dumnezeesc, o figură atît de lungă, o barbă aşa de roşie, un nas aşa de ascuţit şi nişte buze aşa de subţiri. Dintre toţi pictorii noştri, lui Grigorescu poate i-a fost dat să deslege cu penelul una din cele mai grele probleme ale artei sale; căci mai la urmă, cam drept aşa ceva trebue să socotim noi meşteşugul de a şti să întruneşti, pe aceiaşi figură, şi fără a se exclude una pe alta, maternitatea şi virginitatea. Să izbuteşti a întipări prin linii şi colori duioşia unei mame pe faţa unei fecioare, a face pe cea dintăi să privească, cu pudoarea şi nevinovăţia celei din urmă, fructul propriului său sin, a închide plenitudinea fizică a formelor materne în rama ideală a virginităţii, a şti în fine să stabileşti cu penelul o bună înţălegere între un complex de antiteze, e desigur partea unui maestru genial.

Eşii şi mă pregătii de drum.

C. Hogaş

Teatrul lui Paul Hervieu

Au trecut abia cîteva luni, de cînd Paul Hervieu, una din figurile cele mai reprezentative ale Franței literare contemporane, s'a stins în vrîstă de 58 de ani.

Romancier și dramaturg, Hervieu a imprimat scrierilor sale o notă particulară, care dîndu-le un ton ce evoca rezonanțe depărtate, a învăluit într'o armonie de o puritate neobișnuită, jocul capricios al ideilor enunțate. Spiritul său, de un parizianism fin, l-a făcut să plece urechea cu multă atenție și complezență la poveștile amabile ale sec. al XVIII-lea, dar dezastrul războiului din 71 și ororile beției de sînge ce-i urmase, au exercitat o puternică influență asupra concepțiilor sale familiale și sociale.

Forma rigidă a scrierilor sale, n'a fost decît expresia literară a unui temperament obișnuit să distanțieze, dar severitatea concepției morale a dramaturgului francez, nu pare reală decît în acest vestmînt caracteristic. O privire mai cuprinzătoare a întregii sale activități teatrale, o privire care să scruteze ideia, independent de forma în care este exprimată, ar revela o blîndețe surprinzătoare, din partea unui moralist cu alure atît de grave.

Hervieu, deși spectator al acelorași evenimente ca și Dumas-fiul, primise impresia lor la o vîrstă deosebită de cea a autorului *„Femeii lui Claude"*. De aceia, nici antecedentele de viață libertină a acestuia, nici sensibilitatea matură, cumplit lovită de întîmplările dureroase, nu contribuiseră să altereze în ochii lui Hervieu, fața adevărată a lucrurilor.

Adeseori, în privirea operei teatrale a lui Hervieu, criticii au pus față în față, aceste două nume. Felul tezist al scrierilor lor, era într'adevăr, menit să înlesnească apropierea. Dar nimic mai deosebit în firea lor, în concepția lor. Seninătatea privirii lui Hervieu, a lipsit lui Dumas-fiul. Temperamentului pornit al acestuia, îi ajungea o cît de mică ațîțare, ca să se turbure serios.

Hervieu, dimpotrivă, a fost un prizonier al rațiunii. Toate înclinările lui, toate gusturile, trebuiau să treacă prin sita unei logici strînse. Aceasta a creat și o oarecare răceală în atmos-

fera pieselor sale. De aceia, pe cînd Dumas-fiul, orbit de apocalipsul propriei sale imaginații, ajunge la concluzia uciderii femeii vinovate, (dupăce tot el predicase altădată filozofia dragostei și a iertării în *Dama cu camelii* și apoi în *Ideile d-nei Aubray*), Hervieu se ridică din toate puterile împotriva dreptului pe care și-l arogă societatea organizată sau individul, de a dispune de viața semenilor săi.

Respectul vieții, iată care e principiul suveran în concepția lui Hervieu. Și pentrucă viața nu poate să aibă preț fără de corolarul ei, *libertatea*, Hervieu întregește gîndirile sale, prin afirmarea libertății individului.

In organizația familială, barbatului i se contestă foarte rar și, numai cu menajări, libertatea. Femeii însă, a cărei viață e în funcție neîntreruptă de obligații familiale și sociale, i se stăvilește în mod neîndoios această libertate.

Ca apărător al asupriților, Hervieu și-a oprit privirea asupra situației nedrepte a femeii. Și înțelegînd ceia ce-i fatal în această stăvilire, dar și ceia ce-i absurd și fals, Hervieu combate libertatea soților în urmărirea flirtului, dar dă femeii, în anumite cazuri, dreptul să se desrobească prin iubire. Așa cum altădată Dumas-fiul, reînoind o veche temă, proclamase mîntuirea sufletului păcătoasei prin dragoste, tot astfel Hervieu dă asentimentul său ascuns femeii care rupe legătura conjugală, mînată de o dragoste irezistibilă.

In urmărirea argumentului său, Hervieu trebuia să se lovească de zăgazul artificial al legii. Acest zăgaz, scriitorul francez nu s'a sfiit să-l înfrunte. In *Les tenailles* a atacat cu putere armătura legii, pe atunci recent introdusă, a divorțului. El a arătat, într'o demonstrație fericită, cu argumente profund convingătoare, artificialitatea construcției legale, dovedind că principala cauză,—cea naturală,—a răcelii intervenită între soți, este exclusă din cod, în enumărarea cauzelor legale ale divorțului.

Dar Hervieu a trăit în niște vremuri, cînd problema educației infantile găsise un larg răsunet în populația franceză. Dezastrul din 71 desvăluise o organizație socială șubredă, care contribuise să zguduie puternic Franța din temelii. In mod natural dar, privirile tuturor se îndreptară, pline de speranță spre generațiile ce aveau să vie și cărora trebuiau infiltrate principii sănătoase. Educația solidă, depindea însă, în mod necesar, de trainicia organizației familiale și, cum mîntuirea nu putea fi privită decît în vrednicia urmașilor, vechea generație trebuia să se sacrifice, pentru pregătirea unui teren prielnic.

Oricît de paradoxal ar părea aceasta, e probabil că legea divorțului a fost introdusă în Franța, mai puțin ca o afirmare a spiritului laic, decît spre a da familiei posibilitatea să se înjghebeze pe baze trainice, prin selecțiunea reînoită a soților. In orice caz, Hervieu a privit legea divorțului din acest punct de vedere și primul său sentiment, a fost nemulțumirea împo-

triva unor insuficienţe fundamentale ale legii. Legea nu recunoaşte decît anumite cauze[1]) care pot fi invocate în cererea de divorţ, ce unul din soţi ar intenta-o.

Nici unul din aceste motive, nu pot fi invocate însă de Irène din *Les tenailles*, care, cu toate astea, simte că viaţa-i devine nesuferită lîngă un soţ, care n'o poate pricepe şi a cărui apropiere stăruitoare o umple de oroare. Şi atunci, strigătul desnădăjduit al eroinei: „Să-ţi urăşti cu disperare soţul, să-l urăşti azi mai mult decît eri, mîine mai mult de cît astăzi, a fost odată o cauză consacrată de divorţ. Asta ar fi trebuit să rămîie raţiunea supremă".

Neputînd invoca sprijinul legii, femeia va recurge la legături ascunse, cu acela către care o atrage întreaga ei fiinţă, neglijînd îndatoririle familiale. Pus în faţa acestei perspective sumbre, creată de o legătură nefirească, natural că Hervieu s'a temut de consecinţele funeste ale situaţiei. De aceia a şi privit cu simpatie posibilitatea creării unui nou cămin, întemeiat pe o dragoste reciprocă.

In interpretarea operei teatrale a lui Hervieu, nu trebuie să ne scape oarecare nuanţe distinctive, fără de care părerile exprimate acolo, ar prezenta, în genere, contraziceri. Căci piesa *Le dédale*, în care Hervieu nu pare a atribui divorţului decît un rol funest şi provizoriu, pare că-i menită să paralizeze efectul puternic al *Cătuşelor*. In realitate însă, contrazicerea dispare, dacă ne dăm osteneala să analizăm lucrarea mai cu băgare de seamă.

Irène nu e legată de soţul ei decît prin numele ce-l poartă. Nici un copil nu există, spre a consacra în mod indelebil, urma clipelor de dragoste trecute. Dimpotrivă, dacă ea şi-ar urma acum iubitul, e sigur că un cămin nou s'ar întemeiă pe o dragoste fecundă. Legea, refuzînd mijlocul unei asemenea fericite realizări, Irène introduce în căsnicie copilul adulter,—pe cînd, în *Le dédale*, copilul legitim *exista* în menajul foştilor soţi de Pogis, în momentul cînd, din cauza uşurinţei vinovate a soţului, acţiunea de divorţ a fost intentată. Copilul acesta va fi imaginea, mereu vie, a vechii iubiri. El va revelă mereu lui de Pogis mărimea greşelii, dar şi a dragostei sale, faţă de fosta lui soţie, şi mamei, imprudenţa de a fi consimţit la o nouă căsătorie, cu un bărbat străin de iubirea ei. In cele din urmă, printr'un accident oarecare, o boală a copilului, foştii soţi se apropie tot mai mult, până ce sfîrşesc într'o îmbrăţişare adulteră[2]).

Evident că Hervieu pare a nu mai sfătui divorţul în aceastâ împrejurare. Dar e oare aici o deszicere a propriilor sale principii din *Les tenailles*? Nu, pentrucă aici nu *ura* progresivă a despărţit pe soţii de Pogis, ci uşurinţa bărbatului. Aici iubirea femeii *exista* pentru bărbat şi putea să vindece rana greşelii

1) Adulter, injurii grave, condamnare infamantă...

2) Brieux a tratat aceiaş temă în *Le berceau*, cu tot luxul de argumente psihologice.

trecute. Dragostea aceasta, care ar fi putut să ierte altădată, reînviază mai tîrziu cu o putere, pe care n'o poate micşura nici cele mai îngrozitoare chinuri morale. Dar cine crează şi întreţine continuitatea perpetuă a iubirii? Cine dă iubirii, din nou, prilejul să se manifeste invicibilă? Copilul, fruct al dragostei comune, imaginea vie a trecutului arzător.

Şi atunci, Hervieu limitează, în principiu, libertatea femeii de a provoca desfacerea căsătoriei, cînd există copii în căsnicie. El merge mai departe şi, în interesul copilului, impune soţiei o limită, ba mai mult, o inhibiţie totală a dragostei ei neconjugale. Irène are tot dreptul să u meze calea dragostei ei ilegale, căci e liberă şi nici un simţămînt matern nu intervine spre a stăvili hotărîrea ei. Dar Marianne de Pogis avusese alte îndatoriri. Ea trebuia, cu toată greşala soţului, să aibă în vedere viitorul copilului.

Tot astfel M-me d'Orcieu din *Legea bărbatului*. In această din urmă piesă, Hervieu formulează clar şi cu preciziunea-i cunoscută, datoria părinţilor de a înăbuşi disentimentele proprii, cu preţul oricărei jertfe, pentru fericirea copiilor.

Iar în *Goana torţelor*, el consacră acestui principiu un caracter instinctiv, revelîndu-l ca pe o impulsie naturală.

*

Prima piesă cu care Hervieu debutase în teatru, *Point de lendemain (Fără urmare)*, ar fi putut deruta pe un cercetător asupra realelor aptitudini ale autorului. Nimeni n'ar fi bănuit că sub fardul amabil al poveştilor galante din sec. al optsprezecelea, s'ar putea ascunde un spirit de sobrietatea autorului *Théroignei de Méricourt*. „*Cuvintele rămîn*", în care gravitatea preocupărilor sociale începuse să se afirme, trebue să fi fost o revelaţie, deşi conţine multe slăbiciuni. De atunci, Hervieu a stăruit fără'ncetare pe această cale şi, uneori, nu fără oarecare exagerare.

Am văzut cu cîtă grijă priveşte autorul soarta copiilor născuţi din căsnicia desfăcută şi care crede el că este datoria neapărată a părinţilor. Această grijă trebuie să-i fi suggerat oarecari păreri exagerate. Hervieu merge pân'acolo, în susţinerea principiului său, încît neagă până şi puterea, pînă şi realitatea dragostei.., dacă ea, în împrejurările amintite, nu-i conjugală.

Le reveil, (Trezirea), ne semnalează un caz curios. E vorba de dragostea dintre o soţie cu oarecari obligaţii materne, şi un tînăr prinţ de Sylvanie. Iubirea tulbură pînă'ntr'atît sufletul femeii, încît o determină să cadă în braţele amantului. Dar, înainte ca acesta s'o poată poseda, tatăl prinţului, prevenit, simulează uciderea fiului său.

Crezîndu-şi mort iubitul, ea îşi revine din prima zguduire şi, întorcîndu-se acasă, îşi dă seamă de dezastrul pe care l'ar fi pricinuit în căsnicie uşurinţa ei.

Prințul, scăpat din cursa pe care tatăl său i-o întinsese, aleargă să-și revadă iubita, dar nu mai găsește pe femeia îndrăgostită și plină de pasiune, ci pe o dezamăgită. „Isvorul iubirii noastre a fost otrăvit", îi spune ea. „Ceilalți amanți, trăesc în cugetul că sînt de nedespărțit. Ei pășesc adormiți în minunatul lor vis. Noi doi ne-am trezit... Și eu am revelația că ai dispărut, fără ca, prin asta, cursul vieții mele să se fi oprit, sau să se fi abătut măcar pentru o seară".

Așa dar, iubirea e un vis, care, după cum spune în urmă autorul, se întreține prin „cuvinte ce promit infinitul". Stranie teorie, într'adevăr! N'ar mai rămîne soților înșelați, sau pe care-i așteaptă o asemenea perspectivă, decît să suggereze soțiilor lor ideia morții amantului, pentruca să însămînțeze deodată virtutea, în spiritul lor metamorfozat. Probabil că Hervieu a vrut să combată iubirea până și în sursa ei, pentruca, trezind îndoeli în sufletul femeii asupra seriozității dragostei neconjugale, s'o facă să arunce mai greu în cumpănă îndatoririle ei de mamă și soție.

Suggestionat de preocupările timpului și alimentîndu-le la rîndul său, Hervieu nu uită nici soarta copiilor din flori. Prin gura marchizului de Neste (din *Enigma*), despre care s'a spus de multe ori că exprimă felul de a gîndi al autorului, Hervieu absolvă de greșala ei pe femeia care, fără a fi fost mamă legitimă, a căzut în brațele amantului și introduce în căsnicie copilul adulter.

Aceiaș situație, prezentată în împrejurări diferite, e întîlnită și în *Les tenailles*. Hervieu pare a încuraja pe femeie ca, pentru salvarea intereselor superioare ale copilului, să stăruie în întreținerea atmosferei opace, care învăluie greșala ei. Dar firea dramaturgului n'a putut rezista tentației creării unor situații patetice intense, și a desvăluit, în ambele piese, soțului, greșala tăinuită a femeii sale.

*

N'am relevat până aici, deocamdată, decît o parte din ideile morale, ce se desprind din piesele lui Paul Hervieu. Acei care cunosc felul scrierilor sale, știu cu cîtă greutate se pretează acestea unei deducții generice. Rareori operele unui acelaș autor, cu un cuprins atît de bogat în concepții vaste, s'au arătat mai potrivnice unei clasificări sistematice.

Și cu toate acestea, nimic mai logic, nimic mai susținut în continuitatea lor rațională, ca lucrările dramatice ale autorului *Enigmei*. Logica, pe care Dumas o socotea ca pe cea mai fericită însușire a unui autor dramatic și ca o calitate esențială a unei drame, abundă într'o țîșnire clară în opera lui Paul Hervieu. Dar întreaga desfășurare a acțiunii, păstrează un caracter enigmatic, care e menit să contrasteze în mod curios, cu desvoltarea lentă și precisă a evenimentelor dramatice. Hervieu asistă cu o privire impasibilă, cu privirea tainică a sfinxului, la zbuciumul și la frămîntările umane, care se petrec, totuși, sub claritatea soarelui dogoritor al inspirației sale poetice.

Apoi, tezismul lui Hervieu nu se îndrumează totdeauna într'un senz unic și indubitabil. Spiritului său îi place să suggereze și altora frămîntarea îndoeii ce-l chinuie adesea și să deschidă cugetului alternative în penumbră. Greutatea pe care încercările sintetice o întîmpină în judecarea teatrului complect al scriitorului francez, e datorită, în bună parte, acestei îndoeli, pe care autorul o strecoară în gîndirea spectatorului.

Spre deosebire de ceilalți autori teziști, de Dumas și Brieux de pildă, Hervieu nu urmărește numai un plan preconceput în desvoltarea intrigei. El adaugă prevăzutului un element nou, cu rădăcinele înfipte în antichitate, o forță modificatoare, care nu e alta decît acea a ursitei omenești; o putere exterioară, independentă de voința personajelor și întinderea prevederii lor. De aceia s'a spus adesea că Hervieu a reînnoit cu fidelitate, procedeele cunoscute ale dramei antice. Afirmația nu e pe deplin adevărată.

În piesele antice, forța ursitoare lucrează numai după capriciile ei proprii, pe cînd în teatrul lui Hervieu, determinările acestea sînt la rîndul lor, alimentate de natura diferită a personajelor înfățișate. E, după cum se vede, o îmbinare fericită a procedeului fatalist antic, cu determinismul larg introdus în teatru, odată cu apariția pieselor lui W. Shakespeare. Așa fiind, logica renunță la argumentele ei speciale, cînd intervine acea precipitare de evenimente, în complexul vieții, pe care simpla prevedere nu le putuse întrezări.

Deși autor tezist, Hervieu împrumută în teatrul său până și adversarilor principiilor sale un limbaj elocvent și persuasiv. El lasă uneori evenimentele să servească argumentul hotărîtor, în judecarea situațiilor evocate și, în acest caz, principiile călăuzitoare se deduc cu ușurință. Cînd însă intervine forța remuneratoare a destinului, cursul evenimentelor nu mai demonstrează morala justițiară, căci absurdul ca și naturalul își pot găsi o consacrare, în cursul forțat al evenimentelor produse.

De aceia e imprudentă încercarea de a atribui în mod pripit, anume concluzii autorului. Sînt fapte și atitudini, care se schițează într'un fel neîndoios la orizontul concepției sale și numai acelea pot fi relevate și serios interpretate.

În definitiv, lipsesc în orice piese amănunțimile analitice, pe care romancierul le detaliază în operele sale. Hervieu, care și-a început ca romancier cariera literară, s'a distins tocmai prin pasul îndrăzneț, cu care pășea în analiza sentimentelor subtile. Teatrul și, mai ales, cel modern, exclude însă posibilitatea unei asemenea analize minuțioase și nu dă autorului decît mijloace lăturalnice, ca să-și exprime gîndirea sa.

Personajul moralist convențional, a fost utilizat multă vreme în teatru, ca să exprime felul de a simți și de a concepe viața,

al autorului. Dar desvoltarea și rafinamentul progresiv al spiritului spectatorului au făcut ca acesta să nu se mai complacă în banalitatea unor asemenea mijloace. Și încet, treptat, personajul moralizator a fost exclus din scenă, spre a lăsa interpretarea evenimentelor, cu totul în sarcina rațiunii spectatorilor. Shaw a creat operele cele mai caracteristice acestui stadiu al evoluției dramatice.

Totuși, Hervieu, în preocuparea sa de a demonstra anumite principii morale, a lăsat uneori să se strecoare în piese personalități, între al căror caracter și spiritul său, se pot stabili relații de identitate. Dealtfel, aceasta e singura înlesnire pe care o avem, ca să deducem din simpla desfășurare a faptelor scenice principiul conducător, pe care l-am atribuit autorului și pe baza căruia am stabilit lucrarea de ramificare a ideilor.

Hervieu s'a străduit destul ca să asiste ca simplu spectator la tragi-comedia vieții, înclinat să observe mai mult partea tragică, decît ridiculul ce se desprinde din considerarea ei. Și, cu toate acestea, cu toată rezerva mintală pe care și-a impus-o, răsare pe alocuri, vizibil, o anumită preferință, un indiciu al atitudinii sale favorite. Am căutat să surprind aceste semne fine, abia vizibile, ale unor înclinări particulare, ale unor vederi proprii autorului și m'am servit de ele, spre o mai completă edificare.

Cînd am atribuit lui Hervieu acea atitudine față de problema libertății feminine și a situației creată femeii prin căsătorie, nu ne-am condus numai după principiile clar și direct formulate, ale autorului, ci și după senzul vederilor sale în genere. Am comparat situațiile din piese, am sezisat nota lor comună și nuanțele intermediare, am surprins, pe alocuri, o exclamare sinceră și proprie autorului și, în felul acesta, cu precauții numeroase, am căutat să reconstituim psihologia momentelor succesive, în care compusese lucrările sale.

Dacă scopul nostru ar fi fost să analizăm obiectiv și separat fiecare piesă, munca ar fi fost mult mai ușoară, căci conciziunea lor logică, înlesnește aceste cercetări individuale. Dar a voi să reconstitui, după elementele pomenite, personalitatea morală a autorului, în trăsăturile ei caracteristice, e o lucrare mult mai dificilă și am vrut să atrag atenția cetitorului, ca să participe cu mine la această explorare.

*

Vorbind de atitudinea scriitorului francez față de gestul femeii care-și părăsește căminul conjugal, spre a înfrunta destinele necunoscute, am relevat, în prealabil, respectul pe care-l poartă autorul vieții și libertății omenești. Am afirmat că respectul absolut al vieții e ideia suverană în concepția lui Hervieu și că ideia libertății nu poate avea decît un rol corolar, în desvoltarea principiilor sale. Unde se manifestă dar, această

concepție suverană? Aici răspunsul e ușor, căci Hervieu consacră două din piesele sale cele mai reușite tratării acestei teme: *Enigma* și *Théroigne de Méricourt*.

Théroigne de Méricourt e, în piesa lui Hervieu, sufletul însuși, al revoluției din 89, întruparea perfectă a spiritului întregii mișcări sociale formidabile de atunci. Théroigne adună în casa ei pe toți conducătorii revoluției: Danton, Robespierre, Desmoulins, Tissot și... Sièyes. Cuvîntul ei, plin de un generos avînt, înflăcărează masele populare și determină la o energică acțiune pe șefii lor. Se vede, din pasiunea puternică și din nota avîntată, pe care Hervieu o imprimă mișcărilor eroinei și cuvîntărilor ei, că simpatia autorului merge în senzul ideilor revoluțiunii, și că admirația sa găsește un punct de sprijin în amintirea celor petrecute atunci.

Dar pasiunea generoasă face loc orgiei ucigașe. Beția de sînge, care pe vremea teroarei roșise malurile Senei, pune stăpînire pe capii revoluției. Théroigne suferă la rîndul ei această contagiune și ucide... Viața începe să-i devie un chin, la amintirea crimei săvîrșite. In zadar, plină de remușcare, caută să modereze pornirea ucigașă a montagnarzilor, care trimit pe girondini la ghilotină. Nebunia setei de sînge cuprinde tot mai mult pe prietenii de altădată [1]).

Nemaiputînd îndura spectacolul hidos, și zdrobită sub povara unor insulte sîngeroase, Théroigne înnebunește. Intr'o ultimă clipă de luciditate, ea evoacă imaginea sîngeroasă a Revoluției franceze, într'o apoteoză mohorîtă, brăzdată parcă de fulgere livide.

In Théroigne, Hervieu a vrut să întrupeze ideia curată, pe care și-a făcut-o, despre începuturile și cauzele determinante ale marei revoluții. El atribuie avîntului inițial al mișcării revoluționare, motivele ideale, care fac măreția acestei isbucniri extraordinare. Dar spiritul blajin sub aparenta lui rigiditate, îl face să se cutremure de oroare la imaginea sîngerosului măcel, pe care teroarea îl întronase.

De aceia, nu e greu de ghicit simpatia autorului pentru spiritul moderat al Girondinilor, care transpare, dealtminteri, cu toată claritatea din vorbele Théroignei de Méricourt: „Sufletul care veghiază în ei, suflet puternic și curat, desbărat de superstiții, prețuind viața fără să urască moartea, sufletul acesta, printre toate radierile geniului francez, reprezintă înțelepciunea noastră națională".

Rareori Hervieu a revelat cu atîta evidență și precizie gîndurile sale, ca în cele două piese, unde apără siguranța vieții omenești. Rareori senzul vederilor sale s'a trădat mai mult ca în pasiunea și adevărul vorbelor Théroignei. Dacă Hervieu a părăsit impasibilitatea-i obișnuită și răceala-i enigmatică din ce-

1) E interesant de constatat că felul de a vedea a lui Hervieu, concordă aici, în parte, cu concepția lui An. France, din *Les dieux ont soif*.

lelalte piese, probabil că evenimentele reprezentate zgîndăreau o rană adîncă și neîndeajuns vindecată, în inima sa.

Intr'adevăr, el asistase la ororile Comunei, și întîmplările al căror spectator fusese, au fost suficiente ca să-i reprezinte imaginea mărită a teroarei. Sensibilitatea sa puternică și cultura superioară pe care și-o formase, trebuiau să reacționeze într'o vibrare intensă, la aspectul sălbătăciilor îngrozitoare. Atitudinea sa se desemnase astfel neted, și Hervieu a rămas un adversar convins al justiției sanguinare. De aceia el deplora întorsătura neașteptată, pe care generozitatea principiilor determinante ale Revoluției, o luase în fața evenimentelor. „Atîta fervoare către ideal, nu aștepta, spre a cădea în crimă", spune Théroigne cu tristeță, „decît contagiunea strigătelor omicide, pornirile de răsbunare și de lașitate!"

Astfel, primei impulsii generoase, îi succede dezamăgirea desnădăjduită. Hervieu nu mai crede nici în virtutea principiilor magnanime, cînd ele se servesc în scopul realizării lor de violențele sanguinare, nici în conducătorii, care ridică masele in mirajul acestor opiniuni. Scepticismul acesta, rezultat natural al constatărilor sale prime, autorul îl exprimă prin gura unei eroine din popor: „In toate cîrmuirile, oamenii prețuesc mai puțin decît boii; și cei care mînă pe oameni, i-am văzut totdeauna mînîndu-i la abator".

*

Enigma e scrisă în genul pieselor obișnuite ale lui Hervieu, unde intră o mare parte de calcul rece și distanțial. Deși compusă și reprezentată înaintea *Théroignei*, o analizăm în urma piesii istorice a lui Hervieu, pentrucă ea întărește și precizează mai bine observațiile noastre precedente. Marchizul de Neste, care apare în *Enigma*, e reputat că reprezintă oarecare principii ale autorului [1].

Neste e partizanul hotărît al respectului vieții omenești și, de astădată, Hervieu îi împrumută cuvinte precise și concludente: „Eu", spune marchizul, „care nu recunosc nici societății dreptul de moarte, strig din toată puterea mea, că dreptul acesta nu poate aparține individului". Afirmația aceasta a marchizului de Neste, e un răspuns în antiteză la principiile contrare ale vărului său, Gérard, care predică uciderea femeii adultere.

Oricare ar fi împrejurarea în care femeia păcătuește față de cămin, Hervieu respinge cu groază justiția personală a soțului, pe care codul francez o scuză totuși. „Trebuie o dreptate pe pămînt", protestează Neste, și nimeni să nu plătească mai scump, decît îi e greșala!... Surîsuri, sărutări, îmbrățișări, nu pot să fie

[1] Intr'un articol recent asupra lui Hervieu, Renée Doumic, criticul său favorit, stăruie asupra acestei analogii de caractere, fără însă a face apropieri și a trage concluzii în senzul vederilor noastre. (Vezi *Revue des deux mondes*, 15 Novembre, 1915).

expiate, ca otrăvirea sau paricidul în sîngele acelora care n'au făcut decît voluptate sub cer"... Și cînd Gérard, disprețuitor, nesocotește părerea lui de Neste, susținînd că numai cu acea mînă energică și răzbunătoare se poate asigura domnia căsătoriei și dăinuirea ei, Neste îi răspunde: „Prin noi, amici fervenți și respectuoși ai vieții, prin noi, păcătoșii, care în creatură susținem pe sora noastră de slăbiciune, prin noi se va sfîrși, totuși, domnia lui Cain"...

*

In analiza dramelor lui Hervieu, am rezervat un loc aparte piesei *Connais-toi*. Ceia ce ne-a determinat la această distincțiune, nu e locul proeminent ce-l ocupă ea în întreaga operă teatrală a autorului—(Hervieu a dat dovada supremă a valoarei talentului său în *Goana torțelor)*, — ci faptul că e menită să desvăluie o latură nouă a personalității lui Hervieu. Scrisă în stilul care poartă pecetea originalității sale și de care ne vom ocupa în curînd, *Cunoaște-te* desvăluie în temperamentul autorului note satirice viguroase, contenite și mascate însă de o gravitate voluntară.

Generalul de Siberan, eroul piesii, caracter puritan și tiranic, silește pe un văr al său, Doncières, să se despartă de femeia care-l înșelase și pe care acesta o iubește încă destul, ca să-i ierte greșala făptuită. Doncières șovăie sub apăsarea poveții generalului, dar acesta e inflexibil în concluziile sale. Crezînd că un fiu adoptiv al său fusese amantul, generalul hotărăște să-l trimită într'o misiune depărtată, ca să-și expieze păcatul săvîrșit.

Dar nu fiul adoptiv săvîrșise greșala, ci propiul lui copil. La auzul lucrului acesta, generalul nu mai meditează să aplice fiului său pedeapsa hărăzită celuilalt. Implacabilitatea firii sale și forța principiilor puritane, se moaie în fața simțimintelor paterne. Chiar cînd orgoliul și iubirea îi sînt cel mai crunt lovite prin trădarea soției sale, pe care o surprinde în brațele amantului, principiile lui, atît de inflexibile și de dure altă dată, dispar, spre a lăsa locul sentimentului rănit. El nu numai că n'o alungă, cum sfătuise cu atîta tărie altădată pe vărul său Doncières, ci, cînd aceasta vrea singură să plece, îi imploră îndurarea și o decide să rămîie după sfîșietoare rugăminți.

Numai cine cunoaște felul de a scrie al lui Hervieu, își poate închipui preciziunea cu care antiteza se desvoltă în *Connais-toi*. Subiectul, clar prin sine, nu are nevoie de explicări prea bogate, spre a evidenția absurdul principiilor puritane, cărora li se dă adesea un caracter imuabil.

Pentru cunoașterea firii lui Hervieu, a omului obișnuit să-și fixeze o atitudine morală, în fața evenimentelor vieții cotidiane, învățătura ce se desprinde din *Connais-toi* e fecundă în concluzii. Hervieu a combătut în alte piese, rolul justițiar pe care omul și-l atribue față de semeni, tocmai pentrucă, probabil, s'a

îndoit de caracterul definitiv al judecăţii şi al hotărîrilor umane. *Cunoaşte-te* afirmă aceiaşi îndoială, în domeniul principiilor care, negăsindu-şi o sancţiune în omorul semenului, sînt totuşi destul de dăunătoare în exclusivismul lor. Forţei de afirmare a principiilor rigide, Hervieu îi opune complexul de sentimente şi de impulsii nereflectate, care decide în ultimă instanţă natura gesturilor individului, şi întreaga expunere e un îndemn la îndoială şi la moderaţie, în marile hotărîri şi afirmări.

In nici una din piesele sale, Hervieu nu manifestă cu atîta evidenţă impresia durabilă, pe care trebuie s'o fi primit dela *Amoureuse*, a lui G. de P. Riche. Personalitatea puternică a autorului *Enigmei*, era natural însă să se arate întru cîtva refractară oricărei influenţe venite din afară. Aşa ne explicăm de ce, pe alocuri, opera lui Hervieu nu numai că-i indiferentă faţă de această influenţă, dar pare a o nega până la un punct în *Le réveil*.

Intreaga ţesătură din *Connais-toi*, dacă o privim independent de complicaţiile ei morale, demonstră însă o analogie perfectă de atitudini între Hervieu şi G. de P.-Riche. Implorările dela urmă ale generalului care nesocotise dragostea şi demnitatea soţiei sale, strigătul său că o iubeşte încă, durerea sa sfîşietoare la ideia că ea îl va părăsi, şi mai ales constatarea că, cu toată lovitura ce primise, iubirea era prea puternică spre a fi prin aceasta nimicită, amintesc sfîrşitul *Amoureusei*. Dar n'am fi pomenit aceste lucruri, dacă ele nu ne-ar fi dat prilejul să accentuăm într'un senz nou, personalitatea morală a lui Paul Hervieu.

Similitudinea temei pe care o tratează ambii scriitori, nu reţine talentul lor în formule analoage. Pe cînd G. de P.-Riche priveşte o împrejurare a vieţii şi constată numai, cu o privire înduioşată, frămîntările ei, fără a stabili răspunderi, fără a arunca încriminări, Hervieu se serveşte de acea împrejurare spre a demonstra o teză anumită şi o foloseşte numai pentrucă ea demonstrează acea teză.

Pe cînd în *Amoureuse* ambii soţi care se sfîşie între ei, sînt nevinovaţi, căci urmează înclinarea inconştientă a firii, autorul lui *Connais-toi* acuză pe bărbat şi tinde să-i deschidă ochii asupra imprudenţelor sale. Apoi acea învăţătură supremă: cunoaşte-te!... care aminteşte vorbele lui Christ, cînd acesta a oprit mulţimea înfuriată: „Să arunce piatra întâiu, acel care se simte fără vină".

Rezultatele acestei comparaţii, se pot aplica fără dificultate, întregii opere teatrale a lui P. Hervieu.

*

E interesant să aruncăm o privire şi asupra felului cum compune Hervieu piesele sale. Am spus că e greu să stabilim o continuitate în domeniul ideilor ce emană din aceste piese, din

cauza atitudinei cam dificile a autorului şi a greutăţii inerente genului. Dar *procedeul* pe care-l întrebuinţează dramaturgul francez în desvoltarea temelor sale, e pretutindeni acelaş. Nu e lucrare dramatică a lui Hervieu, care să nu se înfăţişeze cu o factură particulară, proprie acestuia. E de ajuns să cunoască cineva o parte din piesele lui, ignorînd pe celelalte, şi ghiceşte, totuşi, numele autorului, dela primele rînduri pe care le citeşte, sau dela întiiele replici pe care le aude. Intr'adevăr Hervieu are un gen special de a compune.

Din primele cuvinte ce se debitează pe scenă, spectatorul e pus în cunoştinţa evenimentelor petrecute până în acel moment, ca şi în tragedia greacă antică, sau în cea extrem orientală. Aceasta este teza, pe care Hervieu o desvoltă laconic, precis şi clar. Apoi, deodată, fără tranziţie apreciabilă, antiteza începe să-şi schiţeze argumentele, înaintînd greoiu, dar cu o siguranţă irezistibilă. Nici un amănunt care ar putea folosi demonstraţiei căutate, nu e neglijat de autor. Toate elementele sînt organizate, clasate şi gradate, în vederea scopului final.

Pentru un psiholog mai slab, pentru d'Annunzio de pildă, jocul acesta e periculos, căci el se rezolvă adesea într'un insucces de artificialitate. Hervieu însă e un psiholog de rasă. Romanele sale, în care abundă o observaţie subtilă, pătrunzînd în cutele cele mai profunde şi abia perceptibile ale sufletului, servesc argumentul prealabil, spre a înlătura o asemenea temere.

Totuşi, în piese, armătura aceasta introduce un ton rece, un înveliş rigid, care face pe spectator să păstreze o distanţă oarecare şi să privească în linişte, din perspectivă, lucrurile arătate. Aceasta, desigur, nu-i o calitate care predică valoarea lor, căci în realitate, calculul şi viaţa vie nu se îmbină într'o perfectă armonie...

Insfîrşit, antiteza ajunge la punctul culminant, printr'o progresie măsurată. Deodată, concluzia îşi face loc, ţîşneşte, aş putea spune, cu o forţă irezistibilă, din ciocnirea tezei şi antitezei. Sau, în alte piese, cînd alternativa ar deschide două căi, deopotrivă de inaccesibile, autorul suprimă soluţia necesară, desfiinţînd de pe suprafaţa pămîntului pe... eroii care ar fi provocat-o *(Le dédale)*.

Logica expunerii şi expresia nenumăratelor frămîntări sufleteşti, atît de subtile în opera lui Hervieu, sînt ajutate de un stil rafinat şi demn, care se răspîndeşte lin într'o conversaţie, dusă cu o pricepere admirabilă. Pentru a aprecia valoarea acestui dialog, trebuie să ne gîndim la însemnătatea lui, în împrejurările particulare ale scenei.

In piese, discuţia nu poate rătăci, ca în romane, asupra unor puncte prea diverse. Ea trebuie să desvăluie progresiv natura incidentelor ce se precipită şi să introducă puncte de precizie în desvoltarea evenimentelor.

In romane, conversaţia nu are decît un rol ajutător, demonstrativ, tinzînd să întărească observaţiile psihologice ale autoru-

lui, pe care acesta le expune pe cale analitică. Dacă portretul personajului, așa cum îl zugrăvește în prealabil romancierul, va fi, de pildă, cel al unui om de lume, spiritual, neglijent, malițios, sau poate acel al unui om brutal, mohorît și crud, vorba lui nu va servi decît ca să întărească și să precizeze imaginea suggerată înainte de autor. Personajul spiritual va străluci în alocuții de efect, iar naivul va debita naivități. Cetitorul e însă prevenit și știe la ce să se aștepte și în ce atitudine spirituală să primească aceste discuțiuni.

In teatru însă, conversația e totul. Ea trebuie să suplinească lungile descrieri din romane și până și aprecierile personale ale romancierului. Toate interpretările psihologice ale gesturilor curioase, multe din antecedentele necesare explicării cauzei transformărilor produse, lipsesc în piese cu desăvîrșire. Vorbirea e menită aici să acopere lacuna. Ea trebuie să suggereze spectatorului întregul complex al situației care o determină. Ea nu poate rătăci prea mult în considerații inutile, sau de importanță secundară, spre a nu muta spre alte obiective atenția spectatorului.

Un cuvînt, o exclamație, o intonație chiar, trebuie să desvăluie o întreagă serie de fapte, necunoscute înainte spectatorului, sau să conție expresia unei întregi complexiuni sufletești. De cîteori, în teatru, un singur strigăt, o singură exclamație, n'a revelat existența unor nebănuite abisuri sufletești! Un strigăt a demascat maternitatea tăinuită, o exclamație a trădat tăinuiri lugubre, o mișcare neîndeajuns reprimată, a dat cheia unei întregi stări de spirit.

De aceia, nervul special al scenei, înseamnă mai mult arta conducerii dialogului. S'ar putea spune că, pentru temperamentele dramatice, studiul scenei nu e altceva, decît observarea raportului necesar dintre evoluția sentimentelor umane și expresia lor verbală sau mimată.

Rareori un scriitor s'a pătruns mai bine de acest adevăr, ca Paul Hervieu. Așa se explică de ce stilul său a întîmpinat pretutindeni o primire atît de favorabilă.

Mediul pe care l'a descris Hervieu [1]), acel al burgheziei înavuțite de cîteva generațiuni și al aristocrației de sînge, i-a permis utilizarea unei conversații rafinate, în care însușirile sale

1) In studiul pomenit, Renée Doumic își exprimă nedumirirea pe care o încearcă în precizarea naturii mediului descris de Hervieu. Noi credem că l-am definit, arătînd că e vorba de o burghezie înstărită de cel puțin una, sau cîteva generațiuni.

Mediul de trândăvie elegantă și ușurința mijloacelor de traiu, pe care eroii pieselor le-au deprins încă din copilărie și le-au perpetuat cu indolență, au lăsat acestora destul timp liber, pentru practica ușurințelor sentimentale, sau pentru dobîndirea unor rafinamente de cultură și de educație, de care parvenitismul prea recent nu le-ar fi putut procura. Aceasta dă personagelor o oarecare distincțiune și un aer degajat, care ar putea apare cu semne de nobleță, dacă titulatura și unele gesturi ale lor, nu ar trăda o origine mai puțin pretențioasă.

intelectuale, fac cu prisosință dovada calității lor superioare.

Piesele lui Hervieu își desfășură intriga în saloane elegante. Autorul *Flirtului* a rămas toată viața un observator al vieții de salon. Numai o singură dată, în actul al treilea din Théroigne, regisorul se vede silit, cu mirare, să monteze un interior sărăcăcios.

*

In felul acesta, observațiile noastre asupra operei lui Hervieu sînt terminate. Ne-am ferit să dăm o idee complectă de valoarea separată a fiecărei piese, pentrucă o asemenea analiză ne-ar fi pornit în aprecieri prea numeroase, pe care, de altfel, le-au enunțat deajuns criticii francezi. Am căutat însă, pe cît ne-a fost posibil, să desprindem din generalitatea operei și a ideilor sale, personalitatea literară a autorului și să studiem procedeele care măresc valoarea sau slăbiciunea operelor sale.

Creuem că, în acest senz, am utilizat o bună parte din totalitatea mijloacelor ce se oferă criticului străin, în analiza lucrărilor unui scriitor de seamă. Și, relevînd ideia capitală a concepției lui Hervieu, care privește respectul vieții omenești, n'a mai fost nevoie să accentuăm tragica ei gravitate, atunci cînd autorul *Enigmei* se stinge în toiul zăngănitului lugubru al armelor ucigătoare.

Aureliu Weiss

Pastel de toamnă

Coboară tăcută şi insinuantă
O sară cu pale decoruri cereşti;
Doi ochi de 'ntuneric pătrund prin fereşti,
Adînci, ca doi ochi de amantă.

Pe dealuri pustiul lungit ca o fiară
Adoarme cu păru 'ncîlcit în pădure.
Grămada de nouri cu coamele sure
Apare ca munţi de cenuşă fugară.

Trec cioare purtate în cute de vînt
Pe-un cer ca o apă cu valuri murdare,
Şi 'n ceaţa ca praful ce cade pe zare
Pămîntul îmi pare un proaspăt mormînt.

În cercuri înguste tot cerul se strînge
Pe lumea pe care-o trăesc şi o simt;
Şi cade pe mine, pe globul meu strîmt...
Mi-e sufletu 'nchis ca 'ntr'o cuşcă, şi plînge.

Nisip de 'ntuneric încheagă un zid
Sub care cad frînte visări călătoare;
Şi 'n mine un orb, cerşetor de visare,
Rămîne cu mînele 'ntinse în vid...

Demostene Botez

Note pe marginea unei hărţi

(Harta etnografică a Basarabiei de d. Al. Nour)

Sintem siguri, că cititorul, care priveşte pentru întăia dată harta aceasta, unde elementul rominesc e însemnat cu *roşu*, va fi simţind o ciudată stare sufletească... Asta-i Basarabia ?—se întreabă el cu adevărată stupefacţie, privind nenumăratele *puncte roşii*, şi simţind, cum i se urcă şi lui *roşeaţa*... în obraji...

Dar cititorul degeaba se ruşinează de această ignoranţă a sa. Ignorant e nu numai el, ignoranţi în această privinţă sintem noi toţi. Şi cu cit ne sint mai îndrăzneţe şi mai întinse aşa zisele *idealuri naţionale*, cu atit se dovedeşte mai întinsă şi *ignoranţa*. Fiţi siguri că cel care visează un imperiu Daco-Romîn, cel puţin de la gura Nistrului până la izvoarele Tisei, ştie despre Nistru, sau Tisa, cit şi despre Senegal sau Brahmaputra; şi Francejii sint poate singurii pe lume, care într'o materie analoagă s'ar putea compara cu noi. Să fim deci liniştiţi, să fim siguri, că sintem,—cum zice Francezul,—în bună companie... şi, apropiindu-ne de hartă, să privim fără jenă nenumăratele puncte roşii...

— Inadevăr, o înviere din morţi ar fi poate mai puţin surprinzătoare,—îşi zice cititorul, continuînd a privi această admirabilă hartă, un adevărat cap de operă al cartografiei, privind mai ales *partea de nord* a acestei provincii, partea cea mai puţin cunoscută şi cea mai dispreţuită de patrioţii şi savanţii noştri, şi evident *mai romînească*, mai *neaoş romînească*, decit oricare altă parte *din toată Dacia Traiană*...

Din nefericire, mai e şi alt motiv, care ne face pe unii, *nu atit să roşim*, cit mai ales să *ne îngălbenim... să ne îngălbenim de frică*, privind această hartă „subversivă"!...

Se ştie, cit e de rău privită azi biata Basarabie, se ştie,

cum însuşi numele acestei provincii e considerat azi drept *o crimă şi o trădare naţională*; şi cum epitetul de „vîndut" şi „trădător", cu toate consecinţele lui prezente şi viitoare, ţi-l poate aplica nu numai un martir de peste munţi, ci şi cel mai umil rusofil din Sărărie, care n'a luat, poate, o *copeică* rusească, şi al cărui zel şi credinţă faţă de Ţarul Rusiei, vor fi recompensate poate abia pe cealaltă lume.

Şi totuşi singele apă nu se face, şi cu toată frica şi toată teroarea din partea atitor patrioţi şi „martiri", o curiozitate irezistibilă ne atrage către aceste nenumărate puncte roşii, către această nenorocită provincie, jelită de noi toţi cu atita amar acum patru ani şi numită pe atunci „scumpa noastră Basarabie", „mănoasa surioară" şi a. m. d. şi a. m. d.

Dar cititorul, poate, de mult, nu mai urmăreşte ce vorbim noi... şi, nemişcat, cu faţa spre hartă, stă dus cu gîndul în lumea visurilor.

*

Visător şi mecanic cititorul va fi privind mai ales, *unele puncte*.

Iată un punct, de pildă, de care mai ales e legată amintirea cititorului, un punct păstrat până azi, şi în jurul căruia s'au desfăşurat pe vremuri steagurile noastre, a curs din belşug singe romînesc. Acest punct e Chilia: „...în anul 6973, Ghenarie 23... adunînd Ştefan-Vodă multă oaste de ţară, pogorîtu-s'au...spre cetatea Chiliei"...şi „au intrat Ştefan Vodă în cetatea Chiliei...veselindu-se şi mulţumind pre Domnul"...

Dar nu se mulţumi cu atita, ci mai veni şi la Cetatea Albă, pe care „cu multă vărsare de singe o dobîndi".

Dar „în anul 6984 Sultan Mehmet a socotit singur... să stropşească ţara Moldovei..., ca să-i ia Chilia şi Cetatea Albă, carele fusese pre mînele lor..." Şi dacă bieţii Moldoveni suferiră mult de astădată, victoria nu le ţieni nici Turcilor, căci la întoarcere, la trecerea Dunării, „Ştefan Vodă le-au luat planul tot şi s-au întors înapoi cu izbîndă".

In cit la urma urmelor Chilia părea salvată şi „în anul 6986 Ştefan-Vodă au început a-i zidire cetatea".

Dar zadarnic caută el să şi-o asigure, căci valurile musulmane cresc mereu... Deci „în anul 6992 Sultan Baiazid... cu multe oşti... încă şi Vlad-Vodă călugărul... au luat Cetatea Chiliei în zilele lui Ivaşcu şi Maxim părcălabul...asijderea şi Cetatea Albă..."

In adevăr, deşi „rar războiu de nu biruia acest Ştefan-Vodă", dar în faţa unui Baiazid, întovărăşit şi de domnul Munteniei, trebuia să se retragă şi el. Ne închipuim necazul marelui oştean, ne închipuim furia acestei naturi leonine, cînd se vede în neputinţă de a sta piept în piept cu duşmanul... Dar deo-

camdată tot nu se lasă bătut cu totul, căci apare pe la *strîmtori* „de le făcea sminteala"...

Dar la urma urmelor și Chilia și Cetatea Albă rămîn tot Turcilor; devin simple raiale, „măcar deși,—cum spune mai tîrziu D. Cantemir,—tîrgurile și satele depe lîngă Dunăre sînt pline de Moldoveni creștini"... Ba sînt pline, sau aproape pline, adăogăm noi,—aproape până azi: până azi s'au mai păstrat încă prin aceste meleaguri, caracteristicele urme de pete roșii. Domnul Nour a făcut bine, însemnînd elementul romînesc, *anume cu roșu*. Culoarea *sîngelui* pare în adevăr emblema vieții, pe care a dus-o poporul nostru în această provincie.

Dar, în definitiv, *nu Chilia și Cetatea Albă*,—pe cari Ioan Vodă le pradă mai tîrziu cu mare plăcere,—*nu Izmailul sau Renîul*, nici chiar satele *Bugeacului*,—cuiburi speciale tătărești,—*nu toată această așa zisă pe vremuri „Basarabie"*,—e teatrul adevărat al istoriei Moldovenești, al frămîntărilor, invaziilor și vărsărilor de sînge romînesc, de care vorbesc cronicarii noștri.

Teatrul adevărat, numit odinioară în partea sa cea mai însemnată *Țara de jos*, iar azi *Basarabia* cea *adevărată* sau cea *Mare*,—teatrul acesta e,—după cum se și vede în harta d-lui Nour, *mult mai la nord*, și e amintit de cronicarii noștri, în adevăr, de *nenumărate ori*.

Și deși harta acestei „adevărate" Basarabii, cititorul n'a văzut-o probabil niciodată (și nu-i nici o rușine, cum am spus), dar multe puncte din ea, și le *aduce aminte și el*, din aceiași cronicari.

In adevăr, pasagiile revin de la sine, amintirile curg roiuri... „Rămînînd Ghica-Vodă numai cu boerii, n'au cutezat să mai zăbovească la *Lăpușna*, ci au mers pre *Bîc* spre *Tighinea*, până la *Lufeni*".

Iată patru nume deodată, care nu-s nici invenții de ale cronicarilor, nici plăsmuiri „subversive" de ale vre unui vîndut nemților, ci *realități* perfect de păstrate până azi, și despre care cititorul se poate convinge imediat privind harta, sau deschizînd *Dicționarul geografic al Basarabiei* de d. Z. Arbore, 1904, unde numai *Tighinea* (S. Benderul) se găsește descrisă în vre-o două coloane zdravene. Tot așa de ușor găsește apoi și *Lăpușna* fostă pe vremuri reședință a pârcălabilor, căzută azi la modestul grad de voloste (reședința plășei), dar *sănătoasă și teafără* până în ziua de azi... Apoi *Lufenii* (sau Țînțărenii) cu cele „1857 suflete și 300 vite cornute", din Dicț. d-lui Arbore; apoi faimosul *Bîc* cu nenumăratele lui bălți și helesteie, pline de țipari și mai ales de broaște, ale căror cîntece din Mai răsună exact ca și pe timpul lui Ghica-Vodă, și sînt întrecute doar numai de cîntăreții de azi ai Bahluiului!...

Toate păstrate, zic în întregime, tefere și sănătoase.

Mai încolo: „numai ce au căutat... lui Ștefăniță-Vodă a purcedere... aproape de *Tighinea*, pre *Bîc* (iar Bîcul), și au căzut în boală grea... așa de greu l-a cuprins herbințeala, cît până

la *Tighinea*... bîiguit de hire... și cît au trecut *Nistrul* la *Tighinea* și a. m. d., de nenumărate ori, adecă de cîte ori cel puțin vr'o haită de cazaci sau tătari de peste Nistru găseau de cuviință să mai inspecteze gospodăriile moldovenești de dincoace, servindu-se pentru aceasta de obiceiu de *Vadul lui Vodă*, *Vadul Jurăi* și a.

Alte exemple?

„Venit-au mulțime de oaste tătărască,—spune Gr. Ureche, și au intrat... să prade în anul 6978. Iar Ștefan-Vodă le-au eșit înainte... aproape de *Nistru*... și dînd războiu vitejește... și multă moarte și peire au făcut întrînșii... Că ajutoru nu de aiurea i-au fost, ci numai dela Dumnezeu și de la prea curata Maica Sf. Sale!"...

Adevărat, că unde punea mîna Ștefan-Vodă, punea și Dumnezeu mila, asta se știe. Dar cu Tătarii n'o sfârșeai cu-una-cu două.

Deci peste puțin timp „odihnind Ștefan-Vodă la Vaslui, i-au venit de sârg olaci de la *Soroca*, cum Lobodă și Nulivaico au intrat în țară și pradă... Iar Ștefan... au căutat a mergere... pre *Răut* la *Grumăzești*... și... rămaseră biruiți Cazacii"!...

„Iar în 7021 Bet Gerei, feciorul hanului... au prădat țara *până la Iași*... Iar alții înjos de *Lăpușna*...!"

De astădată Ștefan nu mai era între cei vii, și Tătarii credeau, probabil că le va merge mai bine, dar s'au înșelat: pe tron era fiul lui Ștefan, Bogdan „cel orb și grozav", care băgă spaima în barbari, fugărindu-i îndată.

Dar cu oardele acestea cine o mai putea sfîrși?

„Așijderea într'același an au mai intrat Tătarii cu oaste mare... Dar i-au lovit Bogdan-Vodă și au scos pleanul...!!

Iar „după moartea lui Bogdan-Vodă... în 7026 au intrat Albu-Sultan cu Tătari... au trecut *Nistrul* fără veste...!"

„La 7157... Bugegenii,—spune Miron Costin,—și o samă de Crîmleni au lovit... prin țară... Și prilejindu-se Vasile-Vodă la masă vesel, și viind iar jalobă pentru Tătari că strică țara, îndată au chemat căpitani..."

„...Era descălecată oarda la *Rezina*... și... au intrat ai noștri... cu săbiile întrînșii"...

Și tot așa...

Și nu ne mai oprim asupra nenumăratelor sate și cătune pe care le întîlnim mereu cu ocazia nesfîrșitelor războaie și invazii. ca Mălăești... Brănești... Cobolta... Rășcani... Zvancea... Otești... Săpoteni... Coiceni... Iobănești... Tătăranii..., figurînd în mare parte cu aceleași nume, ca și satele de pe Siret, Bahlui etc., păstrînd toate, până la unul, caracteristica *coloare roșie*, și continuînd a dăinui tefere și sănătoase până în ziua de azi.

Iar din toate aceste localități, amintite, unele de zeci, altele poate de sute de ori, de cronicari, care-i aceia,—una cel puțin,—de care nu e legată istoria întregei Moldove? Uitatu-s'a *Orheiul*, depe apa faimosului *Răut*, cu nu mai puțin faimoșii lui răzeși și reședința Serdarului sau pîrcălabului? Uitatu-s'a *Rezina*,—vecinica țintă a oardelor căzăcești de peste Nistru?

Dar celebra *Soroca*, cu fiorosul aspect al cetăţii sale, păstrate până azi, şi în preajma căreia s'a vărsat mai mult sînge romînesc, decît, poate, în jurul tuturor tîrgurilor, mari şi mici la un loc luate, cîte figurează sau au figurat vreodată pe toată suprafaţa locuită de Romîni?

Dar *Hotinul*? De pe la jumătatea sec. XV până la 1812 acesta trece din mîni în mîni: de la Romîni la Turci, dela aceştia la Poloni, apoi îndărăt la Romîni, şi tot aşa.. numai de vre-o 15 ori, nu mai mult.

Dar cîte asedii a îndurat acest oraş romînesc în vijelioasa lui existenţă, de cîte sute de ori va fi văzut învălmăşindu-se în jurul său cete prădalnice de Turci, Tătari, Cazaci, Poloni şi chiar... *Romîni*,—asta ne-ar putea-o spune numai stîncile mohorîte ale Nistrului, prin sumbra lor tăcere [1]).

Unde-i, zic unul din aceste oraşe, şi orăşele, în jurul căruia nu s'au învălmăşat zeci de ori ordele duşmane, deasupra cărora n'a planat zeci de ori aripa morţii, în jurul cărora n'au sclipit săbiile Orheenilor şi Sorocenilor, în jurul cărora n'au asudat şi n'au sucombat roibii şi murgii Moldoveneşti de pe apa Răutului, Ciulucului, Cogălnicului?... Murgii şi roibii Moldoveneşti au fost întotdeauna tovarăşii nelipsiţi ai răzeşilor orheeni şi soroceni, au aparat cu credinţă şi ei Ţara şi Crucea... şi e de mirare, că cronicarii îi neglijează aşa de mult. Insuşi D. Cantemir, care ştie atîtea lucruri interesante, nu spune despre caii moldoveneşti nimic, sau mai nimic. Şi e păcat, căci n'a fost o rasă de rînd: încă acum 50 de ani Orheenii se distrau adesea pe la petrecerile lor, dansînd călări pe cai, adică sărind şanţuri, garduri şi alte obstacole înalte... Până mai dăunăzi ochiul cunoscătorului întîlnea nu odată la hluba ţăranului semnele vechei nobleţe dispărute, ale celebrei *rase de murgi*, „mîncători de jăratec", pe care se „învârtejeau" în bătăiii ostaşii lui Ştefan-Vodă cel Mare.

Dar de ce să ne mai apucăm de apărat *caii*, cînd sînt nedreptăţiţi *oamenii*, cînd lipseşte simţul elementar al *echităţei* faţă de cetăţi şi oraşe, faţă de o provincie, care a fost pe vremuri bulevardul Moldovei, ba bulevardul civilizaţiei?

Că în această provincie se mai văd figurînd şi *culori străine*? Dar care parte din Romînia Liberă e liberă de culori străine: bulgăreşti, greceşti, ungureşti?

Că în aceste oraşe *culoarea roşie* e azi abia vizibilă? Că elementul romînesc e atît de slab?

Dar *în care oraş* din Romînia Liberă, în care oraş din *Moldova mai ales*, s'a pastrat mai bine elementul romînesc?...

1) „... şi se duseră *mai toţi Moldovenii* la Leşi, boerinaşi, slugi boiereşti, slujitori, şi veneau *de jăcuiau* în Ţară, în Moldova". Neculcea, Cogâln. 231.

*

Pe cînd se lucra această hartă, s'a întîmplat o nenorocire; a avut loc,—cum s'a exprimat „Epoca"—„o veste bună": a ars redacţia „Vieţii Romîneşti". Iar odată cu aceasta a fost distrusă o colecţie de date preţioase, cu privire la diferite localităţi, oraşe, biserici, mănăstiri, starea economică a acestei provincii, mai ales industria, instituţii de credit etc., din care d. Nour avea să ne dea un fel de *memoriu*, sau *suplement* la harta Moldovei de peste Prut.

Nu ne-ar putea preciza azi, poate, nici autorul, cum ar fi putut să grupeze anume acele izvoare, spre a ne da un tablou viu al înrudirii şi continuităţii *de viaţă comună* între Moldova *dedincoace şi dedincolo* în cursul veacurilor, de lupte, de *suferinţi comune* etc.

N'aveau să-i scape din vedere, desigur, moravurile şi obiceiurile *pămîntului*, care în Basarabia s'au cristalizat şi păstrat neschimbate, ca acum o sută de ani, ba, poate, ca în... momentul descălecării. N'avea să uite *legile vechi*, de care tribunalele ruseşti sînt nevoite să ţină seamă până azi. N'ar fi uitat clasele sociale: de ex. boerimea... exact aşa, cum o ştim noi la noi; pe *mazilii*, cu sărăcia, ignoranţa şi starea lor de plîns; pe răzeşii, încăpăţînaţi şi ciapcâni ca întotdeauna şi mîndri de „zapisele" lor, căpătate tocmai „de la Ştefan cel Mare." Cu această ocazie n'ar fi uitat poate tradiţiile despre acest domnitor, mai ales „Moara lui Ştefan cel Mare" dela Vadu-lui-Vodă, pe Nistru...

N'avea să uite desigur unele din bisericile vechi, păstrate până azi şi sfinţite de archiereii şi mitropoliţii noştri din Sec. XVII şi XVIII, şi în care au îngenunchiat pe vremuri hatmanii şi voievozii Moldovei.

N'ar fi uitat mănăstirile,—aceste vechi refugii ale bejenarilor şi ale evlaviei, păstrate şi acestea aproape *toate*, în care s'a respectat neatinsă *până şi limba romînă*, şi ale căror clopote răsună până azi pe deasupra prăpastiilor ameţitoare ale Nistrului sau duc peste codaurile şi desişurile Codrului graiul evlaviei romîneşti din secolele demult trecute. Aceste mănăstiri sînt mai ales: *Jaba* şi *Saharna* cu chiliile lor misterioase, săpate în stînca vie a Nistrului; *Hîrjauca* (distr. Orheiu) şi *Hîncu* (d. Chişinău), unde nu lipsesc încă vechi cărţi romîneşti; *Chipriana* (d. Chişinău), fondată de Stefan-Vodă cel Mare, continuată de P. Rareş, isprăvită de Al. Lăpuşneanu şi închinată măn. Zograf din Sf. Munte de Antioch-Vodă. Apoi măn. femeeşti *Tabora* şi *Hirova*,—singurele puncte unde s'a păstrat până azi arta vechilor *covoare romîneşti*; apoi măn. *Chiţcani* (d. Bender), fondată abia pe la 1864 de către nişte călugări moldoveni din măn. Neamţ, şi care menţin până azi *legătura* între cele două Moldove; şi a. m. d. şi a. m. d.

Vorbind de starea de azi a Basarabiei, autorul ne ar fi arătat cu date precise progresele uimitoare, realizate de tehnica agricolă şi de industria acelei ţări, unde elementul romînesc singur nu poate lua parte, din cauza lipsei de şcoli romîneşti şi întunericului la care e condamnat.

Vorbind de bogăţiile colosale ale acestei provincii, cu un buget superior Moldovei Constituţionale, despre progresele culturii şi enorma mulţime de şcoli (în Chişinău 8 licee de băeţi şi 11 licee şi şcoli secundare de fete) ne-ar fi spus ceva despre starea morală a acelei rase de *sclavi*, care se sbate singură în întuneric, care în această stare de părăsire şi izolare înfăţişează tabloul unei adînci şi primejdioase boli morale şi sociale. După părerea d-rului psichiatru An. Caţovschii, care a elaborat un raport oficial despre *isteria religioasă* a populaţiei moldovene din Basarabia, în dosul acestei *maladii* ciudate se întrevăd simptomele unei mari *furtuni sociale* şi unei *colosale nenorociri*, care ameninţă acest popor.

*

Un complot întreg de împrejurări s'a format în contra acestei provincii.

O ignoranţă, cum nu s'a văzut alta la un popor cu pretenţii de revendicări naţionale, şi scăderea vertiginoasă a intelectualităţii, provenită din cauza unei mărunte şi tîmpitoare „politici", practicate de decenii, au făcut să se crează, că regimul rus, sub al cărui jug a căzut Basarabia, are un dar de desnaţionalizare, cum nu s'a constatat altul nicăieri. Pe de altă parte apetitul democratic, cu care ne-am aruncat cu toţii,—decînd sîntem liberi,—la praznicul naţiunii, şi entuziasmul, cu care s'au asociat la acest praznic alţi „fraţi", precum şi lipsa totală de comeseni de peste Prut, ne-au făcut să ne convingem, că fraţii Basarabeni s'au şi „rusificat" de bună seamă şi că în imperiul Ţarilor un popor poate dispărea într'o zi.

Chiar Liga, care a răsărit mai mult din spiritul de retorică stearpă şi cabotinaj, decît din îndemnul serios la o muncă solidă şi comună, n'a făcut *un pas* pentru a cunoaşte pe „fraţii" de peste hotare, n'a vizitat un *cătun* din provinciile subjugate, n'a încercat un pas pentru apropierea sufletească, *reală*, crezînd, cu mentalitatea noastră cunoscută din ultimele decenii, că recrutarea „amicilor" şi „partizanilor" dintre acei „fraţi" şi cultivarea intriganţilor şi lingăilor, va înlocui conlucrarea şi contactul („unitatea culturală") cu acele provincii.

Şi, se înţelege, cu atît mai puţin contact se putea stabili cu Basarabia. Căci, mai întăi de toate, ce interes mai putea prezenta o provincie, unde, în locul Romînilor, n'au mai rămas decît *morminte?...* Al doilea, cu Rusia nu te joci aşa uşor, şi răţoielile la adresa Rusiei păreau mai puţin scutite de primejdii, decît războiul de hîrtie şi înjurătura voinicească la adresa Nemţilor şi „barbarilor" de Unguri. Au mai fost de vină şi Basarabenii. Cei vro 5—6, maximum 10, cîţi se găsiau în Ţară, se simţiau prea străini de spiritul societăţii, în care îi aduseseră alte nevoi decît dorul praznicului şi carierei, şi credeau absolut inutil,—aproape un sacrilegiu la adresa ţării lor,—de a mai vorbi despre nevoile acestei ţări, unei societăţi, unde goana după franc sau o clipă de plăcere, e unicul scop al vieţii, unde cultul minciunii şi pălmuirea zilnică a adevărului constituia o dogmă morală, unde fraza umflată şi lipsită de conţinut, era aproape singura hrană intelectuală şi estetică a elitei culte.

Au fost, zic, de vină şi basarabenii...

Dar iată că izbucneşte ca din senin groaznicul războiu de azi.

Războiul mondial a pus pe deoparte chestiunea *reîntregirii*, cu provinciile, care ne-au *aparţinut*, care sînt ale *noastre*, a căror cooperare e necesară la reluarea firului istoric, la continuarea existenţei noastre de stat; pe de altă parte chestiunea *sporirii* noastre cu o ţară tot aşa de romînească, dar care s'a desvoltat şi trăit în condiţii străine de noi, care ne e în multe privinţi superioară, dar *care poate nu azi ar consimţi* a se asocia la statul nostru şi greutăţile, pe care nu le cunoaşte; cu care *nu azi* mai ales ne-am putea uni, cu toate dorinţile noastre cele mai arzătoare...

În aceste împrejurări, unde noi, ca *spectatori*, putem observa *mai bine* decît oricare dintre beligeranţi, mersul şi sfîrşitul probabil al luptei, şi unde ca *vecini deaproape cu Rusia*, sîntem în măsură de a *prevedea mai bine decît oricine*, sfîrşitul acestei tragedii,—în aceste împrejurări s'a pus ciudata şi deplasata întrebare: cu *cine mergem*, unde-s *duşmanii noştri* adevăraţi, unde şi care-s *revendicările noastre de azi cele mai legitime*. Şi... deşi răspunsul îl avem de 37 de ani, deşi toţi copiii de curs primar şi anteprimar au ştiut până eri, cu cine şi mai ales *în contra cui trebue să mergem*, cu toate acestea...

De altfel, ceia ce s'a întîmplat, n'ar trebui să ni se pară tocmai ciudat; era de aşteptat. În atmosfera morală, în care trăim, trebuia să se întîmple *anume* aşa. Şi iată cum tăgăduirea adevărului şi insolenţa minciunii, puse în serviciul unei asociaţii, menite a salva situaţii perdute, sau a vîna... nimic mai mult, decît permisuri de vagoane şi înlesniri de contrabandă, completate cu avansuri dela o ambasadă bine cunoscută din Bucureşti, au dat curaj unui anumit sindicat de „patrioţi", să profite de ignoranţa noastră în privinţa Moldovei de peste Prut, să declare că *această provincie nici nu există, s'o şteargă cu totul depe harta ţărilor romîneşti...*

În mijlocul unei asemenea atmosfere morale şi intelectuale, în special în mijlocul unei asemenea ignoranţe a multora dintre noi, şi tăgăduirea cea mai insolentă a adevărului, apare harta d-lui Nour, spre a stabili *definitiv* adevărul.

Ştim: complotul minciunii, gologanului şi inconştienţei se vor pune din răsputeri în calea acestei lucrări; ştim că mulţi din cei care cheltuesc cu miile pela jocurile de cărţi, cu greu vor găsi cîţiva lei, ca s'o cumpere, că nu vor avea mai ales curajul s'o atîrne măcar în cel mai obscur colţişor al casei, sau chiar vor *distruge-o*. *Dar adevărul tot va învinge.* Dacă nu vom avea-o şi nu vom privi-o noi, o vor avea şi o vor privi-o *străinii*, mai ales Bulgarii, care se interesează azi foarte mult de asemenea lucrări, mai ales de fiecare petec de pămînt al nostru, de fiecare suflet romînesc de oriunde,

Iar dela Bulgari vom cumpăra-o şi noi...

A. Frunză

PATRU GRAMATICI

Printre vechile donaţiuni ale bibliotecii Universităţii din Iaşi se găsesc patru gramatici care interesează trecutul nostru cultural şi istoric şi despre care nu s'a vorbit până acum la noi: întâia e o gramatică ruso-moldovenească din 1819; a doua e ruso-romînească din 1827; a treia romînească şi a fost tipărită în limba rusă la 1840; iar a patra bulgărească a fost tipărită la Bucureşti în 1844.

Lucrarea d-lui Romulus Ionaşcu „Gramaticii romîni", ce tratează gramaticele romîneşti precum şi cele romîno-germane şi romîno-franceze, nu se ocupă cu cele romîno-slave. Necunoaşterea lor, precum şi necercetarea celor cunoscute ca cea din foiţele manuscrise ale Codexului Sturzanus,* constitue un lapsus al lucrării d-lui Ionaşcu, căci gramaticele slavo-romîne formează trepte precise în evoluţia gramaticii noastre, influenţînd la început până şi terminologiea ei.

*

Cea dintâi gramatică se intitulează:

К Р Т К А Ѧ
РОССІЙСКАѦ ГРАММАТИКА
съ переводомъ на молдавскій языкъ etc.

Adică în traducerea romînească ce merge paralel cu textul rusesc:

Scurtă rusească gramatică cu tălmacire în limba Moldovenească, etc..

A fost tipărită la 1819 în tipografia mitropoliei din Chişinău, pentru ucenicii seminarului de acolo, precum şi pentru alte şcoli din Basarabia.

* B. P. Hasdeu, Cuvente din Bătrâni, I, pag. 252.

Autorul, necunoscut, probabil un profesor al seminarului din Chişinău, întăi defineşte gramatica, după vechiul tipic, şi anume că ea învaţă a vorbi şi a scrie drept, apoi deosebeşte la ea patru părţi ce-o alcătuesc: 1) dreapta scrisoare (ortografia), 2) scoaterea cuvintelor (derivarea) la care în cursul cărţii adaugă şi părţile vorbii (morfologia*), 3) alcătuirea lor (compunerea) şi al 4) glăsuirea lor (accentuarea).

Precum se vede terminologia întrebuinţată pentru partea moldovenească a gramaticii e romînească; ea continuă astfel până la sfîrşit:
nume (substantive), nume însuşite (substantive proprii) nume de obşte (subst. comune), nume cuprinzătoare (subst. colective), nume alăturate (adiective), plecarea (declinarea), numărul singuratec (singularul), numărul multoratec (pluralul), grai (verbul), spre grai (adverbul), înjugarea graiurilor (conjugarea verbelor), chipurile (modurile), chipul arătător (modul indicativ), vremea de acum (prezentul), trecutul nesăvîrşit (imperfectul), vremea trecută deodată (perfectul compus), chipul poruncitor (modul imperativ) etc..

Această terminologie romînească e caracteristică, căci se deosebeşte de cea a gramaticilor romîneşti anterioare mai cunoscute, care e sau latină (Micu) sau italiană (Ienache Văcărescu) şi se apropie întrucîtva de cea a gramaticii lui Marki, scrisă în limba germană şi tipărită la Cernăuţi în 1810.

Ea corespunde textului rusesc, şi se datoreşte faptului că până la 1810 cea a gramaticilor noastre nu era încă fixată.

Dela pag. 90 până la pag. 116 este un vocabular ruso-romîn, alcătuit din cuvinte diferite, iar restul până la pag. 138 dialoguri cu acelaş caracter.

Din punct de vedere istoric această gramatică arată încercările ruseşti de-a deprinde pe Romîni cu limba rusă, încă din primii ani după răpirea Basarabiei.

A doua gramatică poartă două titluri:

	în traducerea paralelă:
I) РОССІЙСКАЯ ГРАММАТИКА	Gramatica rusască
II) pe pagina a doua: РОССІЙСКО-РУМЫНСКАЯ ГРАММАТИКА	Gramatica Rusască şi Rumâniască

A fost alcătuită de către *Ştefan Margela*, din însărcinarea ministrului de culte rus, şi tipărită la *Sanktpeterburg* în 1827.

Cuprinde două volume. Volumul întâi, de 214 pag., nu e decît un vocabular ruso-romîn, cu cuvinte şi propoziţiuni referitoare la Dumnezeu, lume, rudenii, corp, boli, masă, casă, oraş,

* Partea sintactică lipseşte.

sat, biserică, păsări etc.. In cel de al doilea, de 319 pag., în stînga sînt expuse regulile gramaticale ale limbii ruseşti, iar în dreapta traducerea lor în romîneşte.

Tot ca al doilea volum e socotită şi o anexă de 159 pag., în care se vorbeşte despre întrebuinţarea literilor, a cuvintelor simple şi compuse precum şi despre acordul dintre ele.

La sfîrşit, în VI pag. se face o comparaţie între alfabetul romînesc şi cel rusesc, găsindu-se deosebirea că acest din urmă este alcătuit şi din cîteva litere latine: a, e, m, i.

Această gramatică se apropie de cea din 1819 căci, deşi mult mai desvoltată, are terminologia, în ce ne priveşte pe noi, romînească şi îi lipseşte deasemenea şi ei partea sintactică.

Limba întrebuinţată de Ştefan Margela e mai mult moldovenească, astfel el scrie *api* în loc de ape, *jumatati* în loc de jumatate etc.

In prefaţă, autorul spune, că a alcătuit această gramatică pentruca Romînii să poată învăţa ruseşte, iar Ruşii romîneşte, şi e de remarcat notificarea lui că în Basarabia la 1827 era o populaţie de 800000 Romîni, fraţi cu Romînii de peste Prut şi de la Dunăre.*

A treia gramatică se intitulează:

НАЧЕРТАНІЕ ПРАВИЛЪ
ВАЛАХО—МОЛДАВСКИ
ГРАММАТИКИ

Adică pe romîneşte: *Arătarea în scris a regulelor gramaticii Valaho-Moldoveneşti.*

A fost tipărită la *Sankt-Peterburg* în 1840 sub supravegherea cenzurei ruseşti.

Autorul iscăleşte *Ia. Ghinculov*, numele rusificat al lui *Iacob Hincul*, fost profesor al lui Alexandru Hasdeu şi pe acea vreme profesor la gimnaziul din Chişinău.**

Cartea a fost donată bibliotecii de către B. P. Hasdeu, a aparţinut însă întâi tatălui său, Alexandru Hasdeu, precum se poate constata după cele două însemnări ruseşti de la începutul ei:

* Bibliotecii gramatica a fost donată de către B. P. Hasdeu, căci pe un volum se vede iscălitura tatălui său, Alexandru Hasdeu. Mie însă mi-a fost adusă la cunoştinţă, pentru întâia oară, de către d. T. T. Burada, cunoscutul nostru etnograf, care o posedă deasemenea.

** Hinceşti sînt pomeniţi şi cu numirea rusificată către 1844, în lucrarea scoasă de către Ruşi cu ocazia serbării a 100 de ani dela luarea Basarabiei:

1812—16 МАЯ—1912 ПОЛНЫЙ СПИСОКЪ ЛИЦЪ
ИЗБРАННЫХЪ БЕССАРАБСКИМЪ etc.
S.-Peterburg, pag. 45.

„Iubitului, bunului meu fiu Tadeu pentru studiarea limbii materne a înaintaşilor noştri, dăruesc această operă a profesorui meu"

1851, 9 Iulie. Părinte Alexandru Ghijdeu

Iar Tadeu Hasdeu, care după 1856, cînd a trecut în Moldova, şi-a schimbat numele în Bogdan Petriceicu,* a scris şi el următoarea notă:

„Am început să învăţ moldoveneşte din Iulie 1852, din timpul petrecerei mele în Zamciojna, moşiia boerului Hriste".

T. Ghijdeu.**

Cartea cuprinde aproape 600 pagini, e scrisă amănunţit şi are o deosebită valoare prin adînca cunoaştere a limbii şi a textelor noastre, prin expunerea sistematică şi obiectivitatea ştiinţifică a autorului ei.

In prefaţa, scrisă cu îngrijire, se remarcă următoarele idei:

1) Moldo-Valahii sînt fraţi şi pot fi numiţi cu o singură numire Romîni.

2) Limba, pe care o vorbesc ei—limba romînească—îşi are obîrşia în limba latină populară, dar în privinţa numărului de cuvinte prezintă următoarea proporţie: $^{4}/_{10}$ până la $^{5}/_{10}$ cuvinte de origină latină, $^{3}/_{10}$ slavoneşti, iar restul un amestec de cuvinte mai ales ungureşti, turceşti şi greceşti. Adaugă deasemenea că în Carpaţi proporţia de cuvinte ungureşti e mai mare, pe cînd în ţinuturile transdunărene abundă cele bulgăreşti, greceşti, albaneze şi turceşti.

3) Vechea noastră literatură bisericească, documentele noastre domneşti precum şi alte acte au fost scrise în limba slavilor dunăreni—afirmaţie de-o exactitate surprinzătoare.

4) Alfabetul cirilic l-au împrumutat Romînii în sec. al XV (sic!) dela Bulgari, până în acest secol ei au întrebuinţat însă pe cel latin. Iar acum se fac încercări pentru înlocuirea treptată a celui cirilic cu cel latin:

ea şi ia în loc de ꙗ şi ѣ, l în loc de л, m în loc de м, N şi n în loc de н, t în loc de т, z în loc de з etc.

Avînd încredere în viitorul literaturii romîneşti, Hîncu nu găseşte destule cuvinte de laudă pentru încercările lui Asaki şi Florian Aron de-a scrie asupra Istoriei Romînilor.

* I. Dragomirescu, Hasdeu, Rev. p. Ist. Fil. şi Arh., 1912, pag. 258.
** Iscălitura lui Alexandru şi a lui Tadeu Hasdeu, cît şi a lui Hîncu, în textul rusesc sînt schimbate după fonetismul rusesc cunoscut.

Toată această prefaţă vibrează de un patriotism sincer romînesc, şi e curios cum ea a fost îngăduită de cenzura rusească.

Intreaga gramatică cuprinde cinci părţi:

I. Despre alfabetul Valaho-Moldovenesc (pp. 1—58).

II. Etimologia (sic!) generală (morfologia) (pp. 59—410).

III. Etimologia (sic!) specială (compunerea şi derivarea cuvintelor) (pp. 411—475).

IV. Sintaxa (pp. 475—548).

V. Accentuarea cuvintelor şi întrebuinţarea literilor (pp. 548—563).

Dela pp. 564—572 e un scurt vocabular romîno-rus, iar dela pp. 572—576 altul ruso-romîn.

Mult interesantă e fonetica alfabetului cirilic întrebuinţat în textele noastre. Dacă Hasdeu, căruia a aparţinut gramatica, ar fi urmat indicaţiile din ea, n'ar fi ajuns la o interpretare falsă din textele noastre vechi, şi n'ar fi trebuit, în atîta măsura, munca ştiinţifică şi migăloasă din Fonetica alfabetului cirilic etc. a d-lui Ilie Bărbulescu, ca să fie înlăturate multe din erorile ce s'au făcut în cetirea vechilor noastre texte.

Următorul tablou va înlesni mai mult explicarea acestui lucru:

	Hîncu	Hasdeu*	Bărbulescu**
a)	ѧ=a şi ia	ѧ=a	ѧ=a şi ia
b)	ѣ=e, ea şi ia	ѣ=ea	ѣ=e, ea şi ia
c)	ꙗ=ia, e şi uneori cu ѣ	ꙗ=ia	ꙗ=ia, e şi uneori cu ѣ
d)	и şi ĭ=i şi ĭ	и şi ĭ=i	и şi ĭ=i şi I.

Precum se vede cercetările amănunţite şi riguroase ale d-lui Ilie Bărbulescu asupra fonetismului alfabetului cirilic din vechile noastre texte, au ajuns în privinţa unor litere la rezultate asemănătoare cu simplele indicaţii ale lui Hîncu.

Dacă Hasdeu ar fi luat de bune aceste indicaţii, drumul, pe care l-au străbătut slaviştii noştri de după el, ar fi fost mai neted.

Deasemenea Hîncu spune că litera џ a fost împrumutată de Romîni dela Sîrbi. Hasdeu împreună cu o sumă de alţi învăţaţi străini şi romîni au spus că noi am inventat-o.

D. Bărbulescu, deşi n'a avut de unde să cunoască cele spuse de Hîncu, a dovedit că noi am împrumutat această literă, de oarece Sîrbii o întrebuinţau înaintea noastră încă din sec. al XII.

* Hasdeu, Cuvente., I, pag. 4.
** Ilie Bărbulescu, Fonetica alfabetului cirilic etc., Bucureşti, 1904.

Morfologia și sintaxa din gramatica lui Hîncu sînt corect și foarte amănunțit scrise.*

A patra gramatică e bulgărească și se intitulează:

ПѪРВИЧКА
БѪЛГАРСКА
ГРАММАТИКА

Adică pe romînește: *Intâia gramatică bulgărească*. A fost tipărită la București în 1844. Autorul e *Ivanciu Andreov*.

Nu este cea dintâi gramatică bulgărească, căci și mai înainte de 1844 s'au făcut încercări de a se da Bulgarilor gramatici. Este însă cea intâi făcută după vechile texte bulgărești, după vechea limbă bisericească a Bulgarilor. Ea nu corespundea limbii bulgărești din 1844, decît în dialectul ei cel mai întîrziat, vorbit numai în cîteva sate.

Autorul ei a fost mult lăudat de către *V. Aprilov*, cel mai de seamă om de școală al Bulgarilor din acea vreme, pentru faptul că introducea cel întâiu în alcătuirea unei gramatici bulgărești studiul izvoarelor naționale, lăsînd la o parte influența dialectelor slave străine.**

Această gramatică face parte din marele număr de cărți, reviste și ziare, pe care imigranții bulgari le scoteau la noi în acea vreme, pregătind renașterea țării lor.

T. Palade

---

* Această gramatică, probabil în altă ediție, a fost cunoscută și de Costachi Negruzzi, care a vorbit despre ea, foarte pe scurt de altminteri, în „Propășirea" din 1844, pag. 100.

Se vede însă că iscălitura rusificată a lui Hîncu, a stîrnit pe Negruzzi într'atît încît îi apreciază lucrarea în termeni tari, fără cuvînt însă, căci singurul exemplu, pe care îl dă din ea, e citat greșit.

**) В. Априлов, бѫлгарско училіе Одесса, 1847.

CRONICA LITERARĂ

Emile Faguet

Franța a pierdut în anii din urmă cîteva din spiritele ei conducătoare, a căror valoare și renume european erau pentru ea o adevărată mîndrie intelectuală.

Brunetière a dispărut cel dintâiu înainte de vreme, Lemaître acum doi ani, Faguet luna trecută.

Nu e desigur o întîmplare că aceste trei figuri de elită au fost înainte de toate critici. Numai pe terenul unei străvechi și strălucite culturi, genul acesta putea să rodească atît de splendid.

Scriitorul septuagenar, pe care l-a doborît boala și emoțiile cataclismului european, era mai în vîrstă decît emulii săi, dar evoluția sa a fost mai înceată și el a cunoscut renumele și succesul mai tîrziu decît dînșii. Fiu al unui profesor din Poitou, a urmat aceiași carieră ca tatăl. În faimoasă școală normală s'a pătruns de spiritul clasic și a făcut cunoștință cu literatura timpului. Taine și Renan stăpîneau pe atunci cugetarea. Opera lui Auguste Comte, care a avut asupra lui o mare influență, Faguet n'a cunoscut-o decît mai tîrziu.

A început a scri de vreme articole politice, în ajunul războiului din 1870, într'o gazetă a lui Edmond About. Au urmat piese, versuri, cronici dramatice și literare.

Mult timp și-a căutat calea până ce a înțăles adevărata-i vocație... Tîrziu, la treizeci și șase de ani abia, a publicat prima lui operă, teza de doctorat, asupra „Tragediei franceze în secolul al XVI-lea".

În anii următori studiile sale asupra scriitorilor secolului al XVII-lea l-au făcut cunoscut și acele asupra secolelor XIX, XVIII și al XVI-lea i-au consacrat reputația și datorită lor profesorul de liceu a obținut o catedră la Sorbonna.

Aceste studii sînt scrise de un elev care a trecut prin școala lui Taine, dar și-a pastrat față de el toată independența. Faguet e mai degrabă un continuator al lui Sainte Beuve.

Influența pozitivismului, înclinația sceptică a spiritului său

la care s'adaogă poate şi lipsa puterii constructive şi sintetice l-au făcut să evite teoriile şi consideraţiile filozofice seducătoare şi primejdioase ale unui Taine sau Brunetière. Faguet n'a voit sau nu a putut să fie un istoric şi un cugetător literar ca dînşii.

Dar nici impresionismul estetic şi subiectiv al unui Lemaitre şi Anatole France nu puteau mulţumi partea serioasă şi adîncă a spiritului său.

Ca şi Sainte Beuve, Faguet a voit să fie un critic analist şi psiholog înainte de toate. Monografiile, portretele, iată domeniul lui propriu. Curiozitatea lui pururi activă se îndreaptă spre realitatea vie; ea e atrasă de elementul concret şi individual care alcătueşte fizionomia unui spirit.

Puterea de comprehensiune şi de pătrundere sufletească a lui Faguet nu egalează desigur pe aceia a lui Sainte Beuve. El nu avea spiritul bogat şi multiform; subtilitatea, sentimentul delicat al nuanţelor ale acestui maestru incomparabil. Şi nici gustul său estetic nu are aceiaşi fineţă şi siguranţă. In privinţa aceasta îl cred inferior lui Lemaitre.

Portretele sale de poeţi şi de artişti sînt remarcabile. Acele asupra lui Chateaubriand, Rabelais, Marot dintre cele mai bune.

Dar nu toate sînt la această înălţime, dovedind aceiaşi obiectivitate şi comprehensiune. Cu Théophile Gautier a fost nedrept şi chiar renumitul său studiu asupra lui Hugo mi se pare incomplect. Nu ştiu dacă Faguet a redat cu aceiaşi putere toate aspectele acestui geniu bizar şi multiplu. Cînd e vorba însă de scriitorii care au cugetat, de scriitorii care au avut idei, Faguet n'a fost întrecut de nimeni. E adevăratul critic intelectual. Studiile sale asupra lui Calvin, Voltaire, Montesquieu, Diderot au un relief deosebit. Dar capod'opera sa e fără îndoială galeria de portrete care alcătueşte cele 3 volume „Politiques et moralistes du XIX siècle".

Monografiile asupra lui Benjamin Constant, Joseph de Maistre, M-me de Staël, Auguste Comte, Proudhon, Renan nu pot fi ignorate de nimeni care vrea să cunoască cugetarea acestei epoci şi ele pot servi ca modele desăvîrşite ale genului.

I s'a reproşat ades lui Faguet dispreţul său pentru eruditia metodică. Şi nu fără dreptate, căci ca şi Lemaitre, spre deosebire de Brunetière, cîteodată dînsul o neglijează.

Dar dacă erudiţia joacă un rol care nu trebue nesocotit în acest domeniu, poate ea înlocui inteligenţa, pătrunderea, acel „esprit de finesse" despre care vorbea Pascal?

Şi cu ce artă abilă ştie Faguet să demonteze mecanismul intelectual al unui spirit şi să-i reconstitue în faţa noastră resorturile, să analizeze ideile generale ale unui autor şi să le expue mai sistematic decît dînsul, mai viguros, mai clar!

Stilul său e lipsit de culoarea şi de pitorescul unui Taine, nu are graţia feminină şi insinuantă a unui Lemaitre, nici plenitudinea şi puternicul elan oratoric al unui Brunetière.

E stilul unui intelectual care e şi un causeur, stil care a-

minteşte pe cel al lui Voltaire şi al scriitorilor secolului XVIII, stil familiar, luminos, simplu care nu descrie nici nu evocă, ci explică şi clarifică.

Frazele scurte, precize, tăioase iau uneori tonul unei conversaţii plină de vervă şi uneori sclipitoare de ironie.

*

In ultimii ani ai secolului trecut, în urma afacerii Dreyfus care a dezlănţuit atîta furtună ş'a aruncat în luptele pasionate ale zilei pe un Bourget, Lemaitre, Brunetière, Anatole France, Faguet care nu era un temperament de luptător nu s'a coborît ca aceştia în arenă, dar fără a neglija studiile lui istorice şi literare ş'a concentrat tot mai mult atenţia asupra problemelor politice, religioase şi sociale ale vremii devenind un cugetător şi un moralist politic.

In cercetarea acestor probleme el a adus spiritul deosebit de observaţie, inteligenţa echilibrată, simţul robust al realităţii, ale unui burghez şi ale unui provincial.

Cu o pătrundere rară, Faguet a scos în lumină viţiile politice ale Republicei a III-a, abuzurile parlamentarismului, slăbiciunea şi incoherenţa puterii executive şi ridicîndu-se la un punct de vedere mai înalt, el a înţeles mai bine decît oricare altul aceia ce Goethe presimţise pentru întâia oară, antagonismul primordial ce există între ideia de libertate şi acea de egalitate, antagonism pe care atît de greu îl poate concilia viaţa şi în faţa căruia se zbat neputincioase democraţiile moderne.

Convingerile sale politice sînt acele ale unui republican liberal care intransigent cînd e vorba de drepturile omului a învaţat mult dela Montesquieu şi dela Benjamin Constant.

Dar liberalismul său nu merge până la individualismul anarhic. Faguet e un liberal care recunoaşte necesitatea şi valoarea sentimentului social, un liberal care are cultul trecutului şi vede într'un patriotism cald şi necondiţionat cel mai important element de viaţă al democraţiilor, un liberal care nu se ridică împotriva intervenţiei Statului când e vorba de ocrotirea muncii.

Progresele socialismului nu-l puteau încînta dar Faguet recunoştea ceia ce era legitim în revendicările lui pasionate şi atitudinea lui faţă de dînsul era plină de toleranţă şi de comprehensiune.

Cu o rară vigoare a scos în relief Faguet cîteva din trăsăturile societăţii noastre moderne: individualismul întrevăzut de Stendhal, concurenţa vitală proiectizată de Balzac, cultul incompetenţii caracteristic democraţiilor, dispreţul tradiţiei, instabilitatea morală.

In incoherenţa generală şi în anarhia de idei care domină tot secolul al XIX,-lea cei mai distinşi din cugetătorii săi au aspirat în zadar către o putere spirituală care să fie şi un ciment al sufletelor.

Ultimii veniți, un Taine, un Renan au crezut un moment că o pot găsi în știință. Dar și-au recunoscut mai tîrziu iluzia, și entuziasmul care le insufla tinerețea a devenit pesimism la unul, scepticism și diletantism la celalt.

Brunetière a venit după ei cu falimentul științii și în urma lui mulți s'au reîntors spre trecut găsind un refugiu în sînul acelei mari forțe de conservare și de viață care a fost și este catolicismul. Unii s'au îndreptat spre el împinși de aspirațiile mistice ale vremii. Conversiunea celor mai mulți pornea din motive mai omenești, prejudecăți de clasă, nevoia de a se supune autorității, alții găseau ca Bourget în catolicism un fel de primă de asigurare împotriva revoluției sociale. Lui Faguet nu-i putea conveni nici acest port, nici această cale. Nu simțea într'însul cea mai mică înclinare mistică, nourii ca și principiul autorității n'au impus niciodată acestei clare și libere inteligenți.

Și până în timpul din urmă, Faguet a crezut în posibilitatea unei morale independente.

In una din ultimele lui opere „La démission de la morale" (nu e oare suggestiv titlul ?) el a scos în lumină c'o abilitate și o vervă neîntrecută partea vulnerabilă a tuturor sistemelor de morală construite de contimporani. Dar ideia onoarei pe care cu reminiscenți din Kant și Vigny se încearcă să clădească o morală e atît de abstractă, subiectivă și vagă !

Nicăiri nu apare mai bine decît aici forța și în acelaș timp limitele acestei inteligenți viguroase, facultatea de a analiza și de a distruge ideile altora, și în acelaș timp neputința construcției și a creației personale.

Și prin aceste calități și defecte ale spiritului său, Faguet mi se pare reprezentantul unei întregi generații.

*

Faguet a fost până în ultimul moment al vieții un muncitor neobosit. Activitatea sa era prodigioasă. Opera lui scrisă atinge 150 volume. Cantitativ egalează pe acea a lui *Voltaire*, întrece pe acea a lui Sainte-Beuve.

Puține vieți intelectuale în timpul nostru au fost mai complexe și mai intense.

Ca și Sainte-Beuve, Faguet avea o curiozitate infinită : literatura în ramurile ei cele mai variate, filosofia, moravurile, politica, toate interesau pe acest om care voia să înțeleagă totul.

Trebue să recunoaștem însă că operele lui din ultimii zece ani nu sînt totdeauna la înălțimea celor din maturitate, ba chiar sînt uneori de o calitate inferioară. Succesele ușoare și poate și alte cauze au făcut din Faguet un poligraf care a publicat uneori până la 10 volume pe an, în domeniile cele mai diverse.

Și e regretabil că acest spirit viguros și original n'a fost destul de sever față de el însuși și i-a lipsit acea probitate intelectuală pe care un Taine și un Brunetière au avut-o până în ultima clipă.

Nu odată, Faguet atacă chestii în care incompetența sa e vizibilă. Pentru oricine e familiarizat cu lucrările solide și profunde ale cugetării germane asupra aceluiaș subiect, cărți ca „En lisant Nietzsche" sau „Pour qu'on lise Platon" surprind prin lipsa lor de adîncime și de seriozitate.

Și în multe cărți de felul acestora scrise în grabă și fără o suficientă informație, concesiile pe care Faguet le face bunului simț burghez sînt prea mari și el nu știe să evite totdeauna banalitatea.

Și aceste scăderi explică săgețile îndreptate împotriva sa de subtilul și paradoxalul Remy de Gourmont și de atîția alții.

Și acest vînt de denigrare trebuia să găsească un ecou potențat și în publicistica noastră care cu preferințele ei simboliste și decadente nu putea să vadă în Faguet decît adversarul.

Partea solidă și serioasă a operei lui Faguet a ramas însă desigur pentru ea „terra ignota".

Și totuși chiar în anii din urmă Faguet a scris asupra lui Chénier, Rousseau, Balzac, La Fontaine, Molière monografii remarcabile, unele excelente. Și cîte pagini alese în scrierile lui mediocre !

Desigur odată cu mersul vremii neiertătoare, peste cea mai mare parte din vasta operă a lui Faguet, uitarea își va întinde vălul.

Cîteva din studiile lui asupra secolului XIX și al XVIII-lea, aproape toate din „Politiques et moralistes du XIX siècle", unele observații și reflexii asupra problemelor politice și sociale ale vremii vor rămînea totuși, căci sînt turnate într'un metal rezistent.

Și cei ce vor veni după noi, vor recunoaște în ele pe un descendent autentic al moraliștilor clasici, ai acelor psihologi și analiști care sînt o floră specifică a Franții și în acelaș timp pe unul din spiritele cele mai ascuțite, mai lucide, mai pătrunzătoare ale epocii noastre.

Octav Botez

Cronica învăţămîntului

Facultatea de medicină din Iaşi

Poate că momentul nu este bine ales pentru a discuta chestiuni de învăţămînt. Pînă acum însă, nu am intrat în conflagraţia generală şi bugetul, sub care funcţionăm, este cel obişnuit 1), chiar cu mici adăugiri la suma totală. Insemnările mele sînt scoase din acest buget. Lipsurile lui, în ceia ce priveşte învăţămîntul superior, îmi dau—cred—dreptul să insist asupra lor, cu toate împrejurările neprielnice de astăzi.

Fac aceasta cu atît mai mult, cu cît acum 3 ani în această revistă, am făcut o cronică cu acelaş titlu şi promit că regulat de aci înainte voi cerceta progresele (?!), pe care le-a făcut facultatea noastră, cel puţin din punctul de vedere bugetar.

Iată care era concluzia articolului din „Viaţa Romînească" în 1913: „Aceasta este situaţiunea facultăţii de medicină din Iaşi în anul de graţie 1913. Care-i remediul? E foarte simplu. Ori să se înzestreze facultatea de medicină cu cele necesare, ori să se suprime. A vegeta, în modul în care vegetează, mi se pare inutil. Afară numai dacă ţara romînească, fiind ţara ficţiunilor, nu vrea să aibă o ficţiune mai mult. Pe lîngă ficţiunea constituţională să aibă şi ficţiunea universitară, aceasta din urmă dublată de ideia, că trebue să avem aerul că facem ceva şi pentru Moldova".

Acesta era modul meu de a vedea atunci.

După trei ani, am avut regretul să constat, că nu mă înşelasem şi că părerea mea era împărtăşită şi de alţii. Aşa în „Viitorul" No.

1) Singura deosebire a bugetului Instrucţiunii pe anul 1916 a fost numai economia făcută cu suprimarea gradaţiilor Profesorilor. Această suprimare constitue pentru stat o economie de 500.000 lei. Imi permit a semnala d-lui Ministru al Instrucţiei că o simplă taxă de export de 5 centime pe kilogramul de ulei mineral i-ar fi furnizat nu numai această sumă, dar chiar sumele necesare pentru întreţinerea în mod luxos a tuturor laboratoriilor.

Exportul nostru de ulei mineral dela declararea războiului pînă la 1 Ianuarie 1916 a fost de 124489 *tone* („Viitorul" din 25 Ianuarie 1916).

2859 din 27 Ianuarie 1916 a apărut un articol al unuia din cei mai distinşi confraţi din capitală Dr. Danielopolu, care spune:

„Sînt mulţi medici eminenţi în Capitală, cari *au refuzat* să ocupe catedre la Iaşi. Cei ce aveau spital sau *laborator* în Bucureşti, cari lucrau cu adevărat, ale căror cercetări ştiinţifice ar fi suferit prin stabilirea la Iaşi, au preferat să nu fie profesori şi să-şi continue situaţiunea în Bucureşti. *Aceştia nu se puteau duce la Iaşi, unde lipsa de spitale suficiente, lipsa de laboratorii şi servicii de spital neinstalate nu le-ar fi permis să continue lucrările lor ştiinţifice*".

Are complectă dreptate distinsul meu confrate; d-sa repetă după trei ani punct cu punct afirmaţiunile mele. Documentarea cronicii de faţă se întemeiază pe cifre şi îndreptăţeşte în totul azi afirmaţiunile d-sale şi constatările mele din trecut.

Facultatea de medicină din Iaşi nu are nici subvenţia necesară pentru întreţinerea laboratoriilor şi clinicilor şi nici personalul suficient. Voi proba aserţiunea mea, comparînd-o nu cu alte facultăţi din străinătate, ci cu facultatea de medicină din Bucureşti sau cu şcoala superioară de medicină veterinară.

Pentru cei neobişnuiţi cu termenii medicali, mă cred dator să fac digresiunea care urmează.

Medicina se învaţă: 1) la patul bolnavului (în spital). Examenul bolnavului implică *uneori* (ar trebui întotdeauna) şi cercetări de laborator (analize chimice, examene bacteorologice, anatomo-patologice, etc). Aceasta ar constitui partea clinică a studiului medicinei. 2) în laboratorii (anatomie, fiziologie, bacteriologie, etc.). Aceasta ar forma partea de experimentare şi de verificare a fenomenelor biologice normale şi patologice.

La noi în ţară medicină se mai învaţă şi la cursuri teoretice, s. ex. profesorul de patologie internă explică ore întregi elevilor toate simptomele tifusului exantematic, sau profesorul de patologie externă toate semnele unei fracturi ale piciorului, le desemnează chiar; cu toate acestea elevii, ca să vadă tifusul exantematic sau fractura, trebuesc să se ducă la alt profesor.

Aceste catedre de teorie care nu au nici un rost sînt destinate să arăte Europei civilizate că avem profesori mulţi şi învăţămînt savant, dar în ceia ce priveşte profitul pe care-l trage elevul din acest învăţămînt, acest profit este egal cu 0.

Să vedem solicitudinea arătată clinicilor şi laboratoriilor comparativ la Bucureşti şi la Iaşi.

Iau catedra de oftalmologie (boale de ochi) din Bucureşti:

La capitolul „Material" găsim suma de 1.500 lei. 1)

" " " pentru aceiaşi catedră la Iaşi, sumă de lei 200.

1) Pag. 206 din bugetul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice.

Proporția ar fi 1 către 7,5, sau în vorbe, cînd Iașii cheltuesc 100, Bucureștii au drept la 750.

Dacă diferența în ceia ce privește materialul e destul de mare, apoi în ceia ce privește personalul este formidabilă: Așa pentru București. 1).

București		*Iași*
1 Asistent cu	250 lunar	
1 „ pentru conjuctivită granuloasă cu . .	250 „	
1 „ preparator cu . .	200 „	
1 Preparator cu	180 „	
1 Desenator cu	120 „	
1 Servitor	75 „	

Dar la București pe lîngă clinică funcționează și un *laborator de oftalmologie (sic)* 2).

Laborat. clinicii oftalmologice București		*Laborat. clinicii oftalmologice din Iași*
1 Director cu	100 lunar	
1 Șef de lucrări cu	300 „	
1 Preparator (optic) cu . .	200 „	
1 „ (clinic) cu . .	200 „	
1 Laborant		
11 Persoane		

In fine în bugetul Eforiei găsim la pag. 47:

1 Laborant la serviciul oftalmologic.

12 Persoane.

In rezumat, la București o clinică bogată, întreținută de Eforie—la care se adaugă un imens personal plătit de Stat—cu un laborator special care singur are mai mult personal decît un laborator destinat învățămîntului la Iași (cum ar fi igiena, bacteriologia) care are și un șef de laborator. (Această specie nu există la Iași decît în 3 exemplare pentru toată facultatea de medicină). Are și 1.500 lei spese de material și 12 persoane ocupate numai de învățămînt. La Iași vedem 200 de lei pentru cheltueli de material (ce-o fi făcînd cu ei?) și ca personal: neant.

Aceasta este situațiunea pentru serviciul de clinică.

Să vedem cum se prezintă laboratoarele.

Vom lua pentru studiul nostru laboratoarele de bacteriologie din Iași și București:

1) Pag. 141 din bugetul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice.
2) „ 140 (jos) „ „ „ „ „

1) PERSONAL

BUCUREȘTI *Institutul de Patologie și Bacteriologie (pag. 138)*		IAȘI *Laboratorul de Bacteriologie (pag. 152).*	
1 Director	1.200 lunar	1 Director . .	100 lunar
1 Șef de lucrări . . .	650 „		
1 „ „ „	400 „		
1 „ „ „	400 „		
1 „ „ „	400 „		
2 Asistenți	250 „	1 Asistent . .	250 lunar
2 Preparatori	200 „	1 Preparator . .	200 „
1 Intendent arhivar . .	180 „		
6 Laboranți	75 „	2 Laboranți . .	75 „
1 Grădinar	75 „		
17		5	

De oparte 17 persoane cu 55.410 lei lefuri anuale,
de altă „ 5 „ „ 8.400 „ „ „ (1/5).

Aceasta numai în ceia ce privește personalul. In ceia ce privește „Materialul“ este mult mai frumos.

București Bacteriologie (pag. 206)	*Iași Bacteriologie*
Lei 14.500.	Lei 4.000
La care se adaugă:	
Subvenția dată de Direcțiunea Generală a Serv. Sanitar, pentru prepararea serului anti-difteric. (pag. 15). Bugetul Direcțiunei G-le Sanitare.	
Lei 30.000.	
De la Eforie (pag. 18). Din capitolul 36, a cărui formulare mă lasă visător: „Cai, hamuri, trăsuri, automobil și întreținerea lui precum și întreținerea cailor la Institutul Bacteriologic, pentru prepararea serurilor lei 60.000.	
Cît s'o fi dînd automobilului, cît hamurilor și cît Institutului, nu se știe; oficios mi s'a spus că 30,000. Eu nu menționez decît: 20,000.	
Ajungem cu modul acesta la suma de: 64,500 pentru București.	4,000 pentru Iași

Las de oparte, de oarece sînt numai întîmplătoare sumele suplimentare pentru anul acesta pe care le-a primit institutul: 15.000 dela Ministerul de Instrucție pentru reparații, 70,000 (zic șeapte zeci mii)

de la Ministerul de Războiu pentru prepararea vaccinului anti-tific şi anti-holeric,—le las deoparte de oarece sînt accidentale. Reţin însă pe cele însumate normal în buget.

Cu un personal numeros şi relativ bine plătit, cu o subvenţie care poate figura chiar alături de subvenţia unui laborator din Occident, instalat într'un splendid palat cu tot necesarul : gaz, electricitate, gheţărie, etc. — Doamne ! se poate lucra chiar binişor.

Pentru a nu fi acuzat de exagerare, iau cifrele din acelaş buget al Ministerului Instrucţiunii Publice pe 1916. Facultatea de medicină din Iaşi *„ca material"* primeşte infinit mai puţin ca similara ei din Bucureşti, dar primeşte mai puţin decît Şcoala veterinară :

Şcoala veterinară Bucureşti.	*Facultatea de medicină din Iaşi.*
„Material" (pag. 198).	*„Material" (pag. 207).*
58.628.	51.831

Din nou vreau să-mi precizez ideia.

Nu afirm că suma de 58.628 daţi şcoalei veterinare ar fi prea mare. Din contra, este insuficientă. Şcoala veterinară care este una din şcoalele noastre superioare cele mai bune, dacă nu cea mai bună, *nu ar putea trăi* cu această subvenţiune. Dacă trăeşte şi merge bine, faptul este datorit iniţiativei diferiţilor ei directori cari în parte au transformat şcoala veterinară în uzina producătoare de seruri şi vaccinuri, uzină care permite întreţinerea şcoalei destinată învăţămîntului.

Se petrece cu şcoala veterinară, ceia ce se petrece cu Laboratoarele de Bacteriologie şi Medicină Experimentală din Bucureşti. Subvenţia dată de Ministerul Instrucţiunii deşi de 2—3 ori mai mare ca cea dată laboratoarelor similare din Iaşi, este totuşi insuficientă. Atunci aceste laboratoare s'au transformat în uzine de fabricaţiuni de ser şi de vaccinuri, pe deoparte din cauza lipsei unui institut de sero-vaccinuri, pe de alta din cauza nevoiei de o subvenţie mai mare.

Această transformare justificată în timpuri de războiu mondial, nu mai are rostul ei în vreme de pace decît în detrimentul învăţămîntului.

Un laborator destinat învăţămîntului nu poate să se transforme în uzină de producţie de seruri şi vaccinuri decît în detrimentul scopului pentru care este creat. Totuşi situaţia e astfel în ţară la noi că, chiar cu acest rizic, dăm toată aprobarea directorilor de laboratoare cari au făcut o parte largă uzinei, de oarece era singurul mod de trai.

In ceia ce priveşte „Personalul", primul lucru care izbeşte la cetirea bugetului, este lipsa pentru Facultatea din Iaşi a „Şefilor de lucrări". Aceşti şefi de lucrări (am ocupat eu însumi acest post 10 ani în Laboratorul Prof. Cantacuzino la Bucureşti) constitue adevărata pepinieră a viitorilor profesori. La Iaşi sînt numai 3, pe cînd la Bucureşti fiecare catedră îşi are şi şeful de lucrări—absolut necesar de altminteri pentru ţinerea cursurilor practice.

De ce lipsa lor la Iaşi? Iaşii, tîrg sărac fără clientelă ar avea

mare nevoe de aceste posturi care ar permite tinerilor de valoare şi de muncă—de o parte să-şi adîncească cunoştinţele, de alta să poată aştepta lucrînd, un loc vacant. Din nefericire, Iaşul n'are trecere şi rămîne fără şefii de laborator.

Făcînd bilanţul acestor 3 ani de zile, constatăm faptele următoare : La facultatea de medicină din Iaşi alocaţia bugetară pentru material s'a urcat dela 20.000 în 1913 la 51,000 în 1916. Pentru personal aveam un singur şef de lucrări în 1913—acum avem 3. E de sperat ca la finele secolului Iaşul să aibă ca şi Bucureştii cîte un şef de lucrări pentru fiecare catedră.

Simt nevoia să dau o lămurire : Dacă am lua cifrele comparativ între Bucureşti şi Iaşi, aceasta n'am făcut-o cu intenţia ca s'arăt că la Bucureşti se cheltueşte prea mult. Eu cred că nici cu facultatea din Bucureşti nu se cheltueşte cît ar trebui, cifrele citate sînt uneori just necesare. Scopul meu a fost altul : dacă cu Bucureştiul se cheltueşte strictul necesar, cu Iaşul modul de a fi scapă tuturor calificativelor. Nu pot să-l compar decît cu modul cum se poartă anume persoane cu o rudă săracă, scăpătată şi de care le e ruşine,—i se aruncă o bucăţică de pîine cu rugămintea—care e un ordin—să nu poftească la salon.

Acest mod de a fi a tutulor Guvernelor trecute şi viitoare prezentîndu-se ca un Ianus cu două feţe, una surîzătoare şi darnică către Bucureşti, şi alta încruntată şi strîngîndu-şi punga către Iaşi, se pune în evidenţă în mod aproape ironic la capitolul următor : se ştie că mai toţi profesorii dela ambele facultăţi primesc o mică diurnă care este în general pentru Iaşi de una sută lei—ca un fel de recompensă pentru timpul ce-l petrec cu administrarea laboratorului. Pentru Iaşi, cum am spus, este de una sută lei (afară de catedra de medicină legală care primeşte două sute de lei). Pentru Bucureşti fantezia cea mai orientală prezidă la distribuirea acestor diurne : în afară de două diurne mari care sînt obligatorii pentru Stat—de oarece titularii lor sînt aduşi în condiţii speciale şi de care nu avem să ne ocupăm, celelalte diurne sînt distribuite în modul următor : Unii dintre directorii de laboratoare primesc 300 de lei lunar, alţii 200 şi alţii sînt trataţi ca nişte simpli ieşeni şi primesc ca şi noi numai cîte 100 lei. Criteriul nu este nici vechimea, nici faptul că nu fac clientelă, ci numai fantezia.

Dar ca să nu lungesc inutil acest articol a cărui sancţiune practică va fi egală cu trecerea pe care o are Iaşul faţă de toate guvernele, adică se va apropia de valorile pe care matematicianii le desemnează mai mici decît zero,—îl voi isprăvi cu aceleaşi cuvinte cu care am încheiat precedentul şi cu care probabil voi încheia viitorul dacă voi mai avea ocazia să-l mai scriu :

Ori statul se decide să facă sacrificiile necesare pentru a întreţine o Facultate de medicină la Iaşi, ori în caz contrar, să o suprime. Aceasta ar fi o atitudine ferm bărbătească, şi cred că ar fi momentul să încetăm cu ficţiunile.

Dr. Al. Slătineanu

CRONICA ARTISTICĂ

Salonul oficial: Strimbu—Gropeanu—Mario Ledda

Cititorule, văzut-ai poate vreodată, pe şesul întins al Bărăganului, într'o zi sură de vară străpunsă de arşiţa cumplită a soarelui, un tren lung, un tren nesfîrşit de marfă, remorcat cu indiferenţă de o locomotivă învechită şi greoae, care visează totuşi la tovărăşii mai bune...

Ai văzut, desigur.

Ei bine, cam aşa e salonul oficial în frunte cu Costin Petrescu.

Am vorbit rău în numărul trecut de expoziţia Tinerimii Artistice. Sint pe punctul să o regret. Salonul oficial nu e numai mediocru, ca mai toate manifestările artistice purtînd pecetea oficialităţii, salonul oficial e dureros. Niciodată n'am văzut mai multă hizenie, mai multă turpitudine colorată etalată cu atîta sans-gêne negustoresc. Tîrgul Moşilor, cu bucuriile lui populare, şi Salonul oficial sînt contimporane; îi despart doar cîţiva kilometri, şi unele calităţi de sinceritate şi voioşie care cinstesc pe cel dintăi. In ce ne priveşte, dacă am crede un singur minut că aici se află expresia actuală a picturii tinere romîneşti, am ruga stăruitor Ministerul să închidă şcoalele de Belle-Arte.

De altfel vinovaţi nu sînt atît nefericiţii expozanţi, cît membrii juriului examinator. Intr'o ţară constituţională şi democratică, cum e a noastră, şi în lipsa unei prohibiţiuni legale speciale, este îngăduit oricărui cetăţean să mîzgălească o pînză într'un fel sau altul; acest viţiu anodin n'ar deveni îngrijitor decît printr'o exagerată răspîndire. Dar nu este îngăduit, şi nu poate fi îngăduit cu nici un chip, unui juriu de profesori sau de profesionişti să patroneze o exhibiţie de lenjuri murdare şi să investească cu caracterul publicităţii oficiale o artă care nu poate fi decît privată şi care trebue să rămîe privată.

Şi pe urmă este o nedreptate care se face lui Teişanu, lui Stoenescu, lui Poitevin, lui Stoica, şi chiar tinerilor Bulgăraş şi Ionescu-Doru; o nedreptate împotriva căreia protestez! De ce această vecinătate compromiţătoare pentru nişte artişti cinstiţi şi serioşi, cărora erorile prezente nu le pot ridica nici talentul şi nici probitatea?... Patroneze d. Costin Petrescu acest convoiu de nechemaţi, faţă de care e culpabil de o îndoită toleranţă: ca profesor şi ca membru al juriului. Ceilalţi să poarte aiurea rodul muncii lor, într'o expoziţie modestă, neoficială, fără medalii şi fără juriu.

Am spus şi repetăm că *Eustaţiu Stoenescu* nu reprezintă pentru noi o formulă artistică definitivă. Prea interesant ca meserie, ca abilitate tehnică, el n'a izbutit încă să-şi creeze o personalitate proprie. O mînă aşa de viguroasă ar da lucruri de un alt înţeles în slujba unui ochiu liber şi a unei concepţiuni originale. *Portretul D-rei E. D.* are desigur multă eleganţă; echilibrul corpului e plăcut, privirea sigură; nuanţa e precisă şi sobră, dar subiectul e prezentat cu preţiozitatea aceia de rău gust care a împiedecat pe La Gandara şi pe Boldini să aibă locul lor în galeria portretiştilor adevăraţi.—Preferăm portretul d-lui *Ion Grădişteanu*, foarte asemuitor şi de o psichologie justă. Este o bucată cu solide calităţi, în care observaţia pătrunzătoare a modelului şi humorul cel mai străvezu se unesc într'o redare puternică şi sinceră. In clipele sale fericite, Stoenescu aduce o notă nouă în pictura romînească: el ştie să pue o idee în fiecare creaţie a sa. Nu ştiu încă dacă sintem în faţa unui intelectual care se exprimă prin culoare, sau a unui instinctiv care vede dincolo de zare,—destul că cutare sau cutare operă a sa, după ce atrage ochiul, invită la gîndit.

Alături de pictura aceasta bogată şi caldă, în care învăţătura maeştrilor mari se răsfrînge ca o rezonanţă ademenitoare (cînd penelul artistului nu se cufundă în orgia pastişei), arta oficială a d-lui *Costin Petrescu* e inexpresivă şi rece ca un cadavru. Portretele d-lor *Dr. Anghelescu* şi *Dimitrie Dobrescu* se vor odihni desigur nesupărate în vreunul din edificiile publice ale Capitalei Romîniei, perpetuînd amintirea acestor oameni de bine, dar ele ar fi putut, tot aşa de firesc—dacă n'ar fi anacronismul costumului modern—lua loc în sala Muzeului Britanic unde se înşiruesc în sicriuri vopsite mumiile uscate şi mute ale celor ce-au fost cîndva faraonii Egipului trufaş... Tot aşa de seci sînt şi peisagiile acestui artist; nici lumină, nici aer, nici culoare, nici umbră, nimic, nimic, nimic. O semnătură şi atîta tot.

Nu e momentul să vă spun acum tot binele pe care-l gîndesc despre *Teişanu*. Şi nu e momentul, pentrucă în expoziţia aceasta el se prezintă numai cu prea puţine din operele sale, şi nu din cele mai alese. *Interiorul*, în care un trup delicat şi nervos de femee se răsfaţă pe ca-

napeaua galbenă cu florile mari albastre,—*peisagiul* oval, unde nori capriţioşi se destramă deasupra unui pilc de verdeaţă, sînt desigur bucăţi atrăgătoare care n'au costat prea mult fanteziei înaripate a artistului. Ce păcat—şi vina e numai a noastră—că n'am spus cu prilejul expoziţiei personale de astă iarnă ce poet delicat şi ce colorist iscusit e Teişanu. Erau acolo unele bucăţi încîntătoare, de o invenţiune ingenioasă şi totuşi firească, executate cu graţie şi cu avînt, care dovedeau că pictura decorativă are la noi un reprezentant ales. Aş fi putut vorbi atunci şi de unele cusururi ale lui Teişanu—insuficientă indicaţie a planurilor cîteodată, anatomie uşurică alteori—dar acum e prea tîrziu, nu e aşa?

Bulgăraş e bine înzestrat. Îmi plac mult florile lui de cîmp; prezentarea e interesantă, şi armonia depiină deşi potolită a culorilor e foarte izbutită. *Privirea Lucreţiei* mă lasă rece, iar *micii Danielopolu* sînt lucraţi cam uşurel. Restul fără înţeles şi fără însemnătate.

Ionescu Doru făgădueşte mult. Atît *Apusul de soare* şi *Turnul lui Ţepeş*, cît mai cu seamă celelalte pînze expuse în sala de jos a Independenţei Romîne dovedesc o viziune personală, şi o factură căreia nu-i lipseşte nici îndrăzneala şi nici adevărul. Ar trebui totuşi mai puţină străduinţă după originalitate cu orice preţ, şi mai multă *aplicaţie* conştiincioasă în redarea impresiei sincere. Numai aşa se ridică cineva la arta adevărată.

Poitevin nu e prea fericit cu picturile din anul acesta. Şi *Plaja de la Mamaia* şi celelalte pînze expuse ne fac să ne gîndim cu regret la frumosul peisagiu de pe valea Siretului din colecţia d-lui Emanuel Ciomac. În schimb apele tari sînt remarcabile. Pentru cei care înţeleg rostul valorilor precise într'un desen, *Piaţa Sfîntului Anton* din Bucureşti şi cele două vederi din Veneţia, cu No. 289 şi 292, sînt cît se poate de interesante; iar iubitorii umbrelor luminoase şi calde vor privi multă vreme şi nu vor părăsi decît cu regret *Casa Desdemona*, o mică minune de pricepere şi de realizare artistică.

Ce departe de Poitevin, ca putere de impresie, sînt pînzele lui *Dărăscu: Cafeneaua Florian* din Veneţia şi vederile din Turtucaia. Nu se poate mai puţină înţelegere a luminii şi a contrastului dintre lumină şi umbră. Aţi privit Veneţia cu ochelari de soare, d-le Dărăscu!

Stoica ne deprinsese cu lucruri mai bune. Tripticul consacrat lui Petru Rareş e remarcabil pe alocurea prin siguranţa şi soliditatea desenului; deplorăm însă insuficienţa culorii; artistul abuzează de unele nuanţe move şi liliachii, care alterează cu totul culoarea locală a pînzelor sale.

Pictura d-lui *Titus Alexandrescu* e ignobilă. Ca o bună găină burgheză, care-şi dă în fiece zi tributul ovoidal în schimbul grăunţelor pe care le înghite, acest domn secretează pentru salonul fiecărui an cîte o serie de peisagii şi de nuduri de o aparenţă flască, amorfă şi inertă care-ar putea fi prezentate destul de suggestiv cu un titlu de ansamblu: reveriile unui scopit.—Nu e nimeni în juriul de admitere care să spue acestui expozant cu debitul regulat că e deajuns o pînză de felul acesta pentru a dezonora o viaţă întreagă? Naivă întrebare! Juriul s'a premiat pe el însuşi acordînd anul trecut medalia de aur d-lui Titus Alexandrescu. Neertată răutate!

Dintre desenuri, alături de apele tari ale lui Poitevin, se remarcă de la prima privire studiile de animale semnate de *Ion Protopopescu*: un cap de bou, şi mai multe siluete de cai, de o putere de expresie puţin comună. Ceia ce surprinde plăcut în mediul acesta neserios şi vulgar e desenul prob al artistului şi grija lui de a surprinde trăsătura caracteristică, singura în stare să redee viaţa sufletească a modelului. Desenatorul a priceput că maestrul cel mare e natura; cu simţul real al formei afirmat în unele sculpturi pe care i le cunoaştem, şi condus de acest adevăr, Protopopescu nu va putea trece multă vreme neobservat.

Ni s'a vorbit mult bine de *Negoşianu*. Portretele pe care le expune nu justifică decît în parte aprecierile pe care le-am auzit. Portretul e un gen dificil şi pretenţios. El cere pe lîngă uşurinţă în redarea expresiei asemuitoare—ceia ce e mai mult scinteerea primei impresiuni—şi grija aceia nesfîrşită a „fini"-ului care pune în privire şi în trăsuri reflexul însuşi al vieţii surprins într'o adîncă contemplaţie a modelului; aşa dar calităţi de spontaneitate şi de răbdare, calităţi de meserie şi de inteligenţă...

Aşteptăm altăceva dela d-ta, d-le Negoşianu.

Intre sculpturile expuse, o admirabilă bucată este desigur *Narcis*-ul lui *Gheorghe Stănescu*. „Iubitorul de el însuşi" e redat cu justeţă şi vigoare: frumos şi impasibil ca un Olimpian, el se strînge în lumea lui lăuntrică în care îşi ajunge. Nu avem destule cuvinte de laudă pentru atitudinea aceasta de orgolioasă reculegere cît se poate de suggestivă, şi de asemeni pentru factura simplă şi robustă care realizează ideia.

Foarte drăgălaş şi plin de poezie, *Capul de expresie* expus de *Boambă* sub No. 309. *Orfanul* şi celelalte bucăţi ale aceluiaşi artist dovedesc însuşiri reale. Remarc de asemeni *Muzica* şi *Scrumiera* lui *Ferrari*, *rezervistul* lui *Han*, *nudul* lui *Hette*. Sînt lucruri mărunte desigur, dar ele arată oarecare înţelegere, din care vrem să scoatem o făgăduială pentru viitor. *Savargin* expune un remarcabil cap de *gînditor*. *Măţăuanu* în care se puneau atîtea speranţe se imobilizează într'o artă funerară fără expresie şi fără avînt pe care nu putem să o admitem. *Portretul Reginei*, medalion, şi celelalte, sînt cîteva eşantioane de plastică fotografică lipsite cu totul de personalitate şi de accent.

Despre *Filip Marin* nu se poate spune nici rău şi nici bine. E sculptura unui anonim care-şi cunoaşte meseria; aşa dar indicată pentru colecţiile statului.

Trebue totuşi să recunoaştem că în general sculptura se prezintă mai onorabil decît pictura. Aceasta din urmă, în afară de rezervele mai sus făcute, e pur şi simplu odioasă: o expoziţie de şcolari fără talent sau de profanatori. E un rezultat pe care trebue să şi-l impute juriul care prin lipsa lui de seriozitate şi de discernămînt a îndepărtat pe toţi expozanţii care se respectă.

Şi ceia ce ne întristează peste măsură e că toţi aceşti Alexandreşti, toţi Buneştii, toţi Constantineştii acopăr cu divagaţiunile lor panouri care maschează cea mai curată glorie romînească.

Afară!

Nu poate fi îngăduit celui dintăi venit să stea cu spatele la Grigorescu.

*

In lumina parcimonioasă şi neprielnică a unei absurde prăvălii evreeşti, *Ipolit Strimbu* expune 100 de pînze destul de variate ca subiect—peisagii, flori, nuduri, scene din viaţa burgheză—şi foarte deosebite ca valoare.

Impresia generală e mai mult defavorabilă. Numai atît? E întrebarea firească pe care şi-o pun toţi aceia care prelungesc din an în an creditul acordat artistului în aşteptarea unei manifestări definitive... O expoziţie proprie e un fel de mărturisire pe care artistul o face publicului, o arătare a convingerilor cîştigate şi a rezultatelor obţinute; cine nu are ce arăta, trebue să stea liniştit acasă şi să ne lese în pace şi pe noi. Strimbu ştie desigur lucrul acesta. Şi dacă expune totuşi, să fie oare cu gîndul să ne mărturisească această sterilitate neaşteptată, această pretimpurie neputinţă?... Am vrea să credem că nu!

Ipolit Strimbu are desigur incontestabile însuşiri. El ştie să deseneze bine, cînd vrea, şi ştie să aşeze personagiile cu pricepere şi cu rost;—după aceia, şi asta e o preţioasă calitate, Strimbu este între pictorii noştri unul dintre puţinii care-şi dau socoteală de valoarea luminii. Sînt inexplicabile de aceia pentru noi multe din pînzele expuse de data aceasta, care n'au nici lumină şi nici spaţiu, cărora le lipseşte aerul acela străveziu care aşează lucrurile la locul lor, dîndu-le fiecăruia valoarea şi înţelesul lui. Priviţi *Vederile din Braşov* sau *Castelul din Bran*, priviţi *nudul* dela No. 82 (o femee întinsă pe un divan, iar în fund pe perete o scoarţă veche cu nuanţe potolite...) Ce vrea să însemne pictura aceasta plată şi opacă, ce vrea să însemne mai cu seamă culoarea meschină şi murdară—să mă erte d. Strimbu, dar aşa e—care pierde nudul acela aşa de interesant ca desen şi compoziţie!... Cea mai preţioasă dintre însuşirile lui Strimbu să fi fost ea oare efemeră?... Mi-aduc aminte de unele capete de fată luminate în plină figură, de o sinceritate şi de o culoare cu totul altele decît pictura

care ni se arată astăzi. De această tradiţie onorabilă sînt demne numai prea puţine din pînzele expuse în Calea Victoriei. Deosebesc mai cu seamă *Fetele lucrînd* (No. 93), o bucată încîntătoare prin lumina vie şi mobilă care înobilează totul, şi *Lăptăresele*, pînză impresionantă prin armonia desăvîrşită a culorilor şi prin calitatea luminii filtrate printre arborii aleii pline de umbră... Sînt lucruri prea frumoase care arată că Strimbu are două măsuri: una cînd lucrează pentru mulţămirea lui, alta cînd *produce* pentru publicul cumpărător.

Publicul se va răzbuna făcîndu-se că nu 'nţelege ironia.

*

In sala de jos a Independenţei Romîne, d. *Mario Ledda*, un străin poposit—mi se spune—de puţină vreme printre noi, adresează pămîntului romînesc, scăldat în lunile acestea glorioase de o lumină suroră cu cea din ţara sa de baştină, un omagiu a cărui intenţie nu e lipsită de delicateţă. Publicul a făcut o primire curtenitoare impresiunilor pe care i le-au suggerat d-lui Ledda casele noastre de ţară albe şi cinstite, împrejmuite de o proaspătă pajişte verde care nu poate lăsa indiferent nici pe cel mai blajin dintre vegetarieni. Dintre portrete *capul de copil* cu ochii umezi, pe care l-a reţinut un amator avizat, d. Pariano, e pur şi simplu delicios.

Măgulit şi mişcat, noi am trecut încetişor prin faţa pînzelor acestora, visînd la Italia dumnezeiască, şi cătînd în minte un pictor romîn care să-i întoarcă politeţa pe care ne-a făcut-o d. Ledda.

*

O noutate plăcută, şi o îndoită noutate. Cam în acelaş timp afişe strigătoare au anunţat Bucureştenilor că au sosit din Paris un mare transport de articole de modă pentru cunoscutul magazin *Au bon Goût*, şi d. *Gropeanu*, pictorul, cu cele din urmă impresii de pe Marna.

N'am fost încă la *Au bon Goût*—o mărturisesc cu oarecare confuziune—dar am fost la Marna.

Ţin să recunosc din primul moment că d. Gropeanu e negustor cinstit. Onestitatea cea mai simplă i-a interzis să ne arate lupte la care n'a azistat—cum s'a întîmplat c'un predecesor al d-sale pe cîmpiile glorioase care a cucerit Bucureştii cu şarjele sale de cuirassieri strălucitori—nu, d. Gropeanu a făcut ceia ce se chiamă *peisagiu istoric* pentru uzul acelora pe care-i torturează nostalgia depărtărilor epice; asta justifică desigur culoarea irealǎ şi ternă, ciudată şi nouă, care face de nerecunoscut colinele acestea blînde şi riante care înalţă spre cel mai dulce dintre ceruri o vegetaţie luxuriantă şi subtilă, o arhitectură graţioasă şi zveltă cum nu sînt altele...

Ce dragi ne erau şi nouă locurile acestea neuitate!...

Eugen Crăciun.

Recenzii

Corneliu Moldovanu. *Neguţitorul de arome.* Steinberg. Bucureşti. 1916.

Nu citisem până acum nimic din încercările în proză ale poetului în care acum cîţiva ani d. Dragomirescu, cu cunoscuta lui perspicacitate, vedea una din făgăduinţele viitorului.

Incercările cuprinse în acest volum pe care autorul le numeşte „povestiri trăite şi închipuite" cu tot cuprinsul lor variat (Neguţitorul de arome e o evocare istorică, Portretul necunoscutului şi Femeia albă sînt fantezii simboliste, Marmorina e o fantezie macabră, Domnul baron şi Goangă înşirarea unor fapte diverse) au ceva comun: nici o figură vie, nici o fizionomie individuală nu se desprinde din ele. Inaintea noastră nu defilează decît fantoşe şi umbre ale căror gesturi deşteaptă puţin interes şi pe care le urmărim cu răceală sau cu indiferenţă...

Căci nu avem aface cu un scriitor obiectiv care ştie să observe şi să creeze viaţa ci cu un subiectiv, cu un liric care compune şi imaginează situaţii, colorindu-le cu senzibilitatea lui...

Psihologia personajelor e simplistă, superficială, falşă şi cînd d. Moldovanu încearcă să fie spiritual nu reuşeşte să evite vulgaritatea.

Ascultaţi acest dialog între un cavaler şi o domnişoară din societatea înaltă a Slănicului:

„Intr'adevăr dudue aşi dori mult să-ţi cuceresc mîna... Mă atrage grozav zestrea dumitale care numai bine mi-ar acoperi datoriile.

Şi apoi domnişoară Demonico, aşi vrea să dau o lecţie imbecililor mei de prieteni, care nu sînt în stare să prindă în laţ o vrabie ca dumneata... Insă, de oarece nu-mi placi de loc, fiindcă eşti orfană de duh şi văduvă de suflet, părăsesc deocamdată planul meu, aşteptînd până te vei mărita.

Să ştii domnişoară Flirt, că mă înscriu în frunte pe lista amanţilor dumitale...

— Te sfătuesc, domnule Don Juan-Tălpeanu, să renunţi şi la asta. Nu cred să-mi placi nici cînd voi fi măritată, fiindcă eşti sclivisit ca un frizer şi... mă trăzneşte mirosul de odicolon prost, cumpărat cu litrul...

Protestai energic:—Nu sînteţi deprinsă, fragedă făptură—e parfumul Guerlin a 25 lei flaconul, pe care numai eu îl am în ţara romînească...

— Atunci pielea d-tale e de vină... talpa d-tale...

— Eu totuşi, scumpă aristocrată, sînt indulgent şi vă ert defectele fizice pe care le cunosc din informaţiuni intime, bine plătite... cu toate că ştiţi atît de magistral să le ascundeţi...

— Minţi!

— Cine ştie, poate că cercetînd mai mult intimitatea dv.... Nici n'am isprăvit fraza:

— Mişel! Canalie!... mi-a întors spatele şi a plecat furioasă".

Motivul dominant al acestor povestiri e dragostea şi peste toate pluteşte un erotism sensual de o esenţă inferioară şi comună manifestat în declamaţii romantice sau în efuziuni lirice de un gust dubios, în felul acestora: „V'aţi întrebat vreodată pentruce femeile sînt mai frumoase primăvara?

Sub horbotele şi mătăsurile subţiri ce le învăluesc trupul, sîngele svîcneşte înferbîntat şi tînăr, alungat în curgerea-i repede şi sănătoasă de îndemnul iubirii. Mersul e mai mlădios, pasul mai voinic, cu toată desmerdarea ce-o ascunde în umblet, umerii tresar catifelaţi şi trandafirii sub sărutarea luminii, sînii se umflă ritmic şi bogat; iar privirile ard pătimaşe, prelungi, mistuitoare...

Priveşte-o! E frumoasă şi tînără. Priveşte-o bine, şi înţelege ritmul care-o duce, valul care-o plimbă, setea care-o mistue,—apropie-te în tăcere şi înfrăţeşte cîntecul paşilor tăi în cadenţa micilor pantofi şi astfel, tovarăşul ei fii... Eşti un necunoscut? Ce-ţi pasă! Acesta-i preţul tău şi chezăşia biruinţii tale, etc.".

Din cele 15 povestiri şi schiţe ale volumului, abia dacă am putut descoperi într'una, „Invitaţie la vals", cîteva trăsături adevărate de psihologie feminină.

Şi stilul afectat şi preţios al d-lui Moldovanu nu poate salva banalitatea şi lipsa de adîncime a fondului.

•

Şerban Tassianu. *Cartea orelor.* Versuri şi proză. Bucureşti. 1916.

După cum s'a observat şi altă dată în această revistă, alături de o poezie patriotică care în retorismul ei sonor şi nu odată fals, încearcă să întrupeze avîntul războinic şi coarda naţională, a apărut la orizon în timpul din urmă o literatură inferioară, decadentă şi pornografică, ca un reflex fatal al descompunerii morale în care se află cea mai mare parte din pătura noastră orăşenească, acea a capitalei în deosebi.

Imbogăţită fără muncă şi ades prin mijloace ilicite, ducînd un trai trîndav, avidă de lux şi tot ce e strălucire aparentă, plină de apetituri, lipsită cu totul în materialismul ei cras de viaţă interioară, incapabilă de orice avînt ideal şi de orice preocupare mai înaltă, juissînd numai în chip inferior şi grosolan, această pătură simte nevoia excitaţiilor...

Nu e desigur o întîmplare că d. Macedonski care dispăruse din circulaţie şi părea cu totul uitat, a reînviat (pentru a cîtea oară?) în acest moment tulbure şi una din revistele cele mai răspîndite şi mai docile suggestiilor publicului, dă la lumină alături de versuri războinice şi de grave pagini etico-pedagogice, poemul său filosofico-poetic „Thalassa", op în care e evocat cu un mare lux de detalii actul sexual într'o cinică, desesperată şi senilă apoteoză.

Nu ştiu dacă d. Tassianu face parte dintre discipolii care foiesc în jurul maestrului consacrîndu-i celebritatea cu ditirambice laude.

Versurile şi proza sa, glorificare a forţii, rutului şi voluptăţii, aparţin însă aceluiaş gen.

Iată cîteva versuri caracteristice:

Căci astăzi parcă gura ta nu minte,
In ochiul tău aprins de isterie,
In rîsul tău nebun plin de beţie,
Iţi cîntă poftele din trup şi minte.

Intr'una din povestirile sale, „Petra", un tînăr boier seduce o fată de ţăran într'un car cu boi, în urma unor declaraţii de felul acesteia: „Eşti ca o floare albă crescută în arşiţa miriştelor goale, eşti ca o făclie aprinsă, tu eşti mireasa cîmpului şi gura ta tăiată în jos, într'o pornire amară, să ţi-o sărut şi să ţi-o...." etc...

In „Poveste păgînă" autorul zugră-

vește senzualitatea bestială a vremilor preistorice, iar în „Ultima sară a lui Epicur" acea rafinată a decadenței bellene. Filozoful îmbătrînit asistă la orgiile Leonției, „curtezana roșcată", și ale tînărului Metrodor, contemplînd „leganarea celor două trupuri, unul cu mușchii de bronz, altul cald de felină".

Și din nefericire acest debutant nu e cu totul lipsit de talent... Dacă versurile sale reci și banale nu au nimic personal, cîteva schițe istorice ca: Povestea Mitrofanei, Cucoana Marghioala sînt scrise cu umor și arată oarecare intuiție a trecutului.

O. B.

***

Alex. Lăpădatu. *Un mănunchiu de cercetări istorice.* București, 1915. Un volum 173 pag. Lei 2.

Sub titlul de mai sus, d. Lăpădatu a reunit o serie de 14 articole publicate în curs de 10 ani, prin diferite reviste. Acolo unde timpul și cercetările ulterioare au impus vre-o schimbare, autorul a adăugat mici postscripte. Articolele au conținut foarte diferit: unul se referă la tradiție, altele la religie, la școli, meșteri, artă, etc. Dau ca exemplu întâiul articol, intitulat „*Marghita Doamna Negrului-voivod*". El pornește dela 2 documente din timpul lui C. Șerban-Basarab (1654—58), pe temeiul cărora biserica catolică din Clungul Munteniei își întărește dreptul de stăpînire asupra locului vechiului „Cloșter" deacolo. Ele sînt cele mai vechi izvoare care ne transmit tradiția orală ce leagă întemeierea Cloșterului de vremea lui Negru-Vodă, fiind atribuită întemeierea, soției acestuia, Marghita (Margareta), e catolică.

Autorul explică în chipul următor formarea tradiției. In Moldova au fost 2 doamne: mama lui Petru Mușat și o soție a lui Alex. cel Bun, amîndouă catolice și numite „Margareta"; ele au întemeiat biserici catolice în Siret și Baia, după reacțiunea ortodoxă din timpul lui Coriatorici; știrea despre aceste protectoare ale catolicismului a trecut și la călugării catolici din C.-Lung; ei vor fi atribuit întemeierea Cloșterului tot unei Marghete vechi a lui Negru-Vodă, și de la ei a luat-o poporul. Cloșterul datează probabil din secolul al XIII-lea cînd Teutonii din țara Bîrsei au întărit cu cetăți trecătoarea Branului.

Celelalte articole prezintă cam aceiaș interes de specialitate.

*

A. Negulescu (Căpitan de marină). *Războiul sub apă.* București, 1915. 1 leu.

E o cărticică de 84 de pagini, scrisă pe înțelesul tuturor, cu scopul foarte nobil: de a deștepta interes pentru marină în toate straturile societății noastre și de a contribui cu venitul pe care l-ar aduce această carte, la sporirea flotei naționale.

D. Negulescu a reușit să facă inadevăr înțelese pentru cel mai profan știutor de carte probleme foarte grele de ale navigației și luptei subt apă și încă în așa chip, că plăcerea de a ceti și curiozitatea de a mai ști ceva nou se mențin pănă la sfîrșit. Așa se și explică repedea răspîndire a primei ediții. D-sa începe cu un scurt istoric al navigației și luptelor pe mare.

Apoi se ocupă de torpilă, arma perfidă și lașă, dar cea mai cumplită, pe care o pot avea și statele sărace. In fine de submarin: de forma lui cea mai potrivită pentru a învinge rezistența apei; de chipul cum se afundă și se mișcă după voie; de stabilitatea vasului, de orientarea lui sub apă, de traiul (respirația) oamenilor care-l servesc; de pericolele, armamentul și modul de luptă al submarinului.

V. D.

***

T. Palade. *Cînd s-a scris întîiu romînește?* Iași, 1916, 8°, 27 pag., prețul 75 bani, Extras din revista Arhiva, vol. XXVI.

Avem indicațiuni că s-a scris romînește încă în secolul XV. Astfel în inventarul de documente din arhiva regală din Cracovia, făcut pe vremea regelui polon Ioan Sobieski, este notat că un document pierdut, datînd din *1464*, ar fi fost *idiomate valachico scriptus*, iar pe copiea latinească a jurămîntului omagial făcut de Ștefan cel Mare lui Cazimir, regele Poloniei, în *1484*, este notat că acel jurămînt *ex valachico in latinum versa est*.

Din secolul al XVI posedăm mai ales texte religioase. Apariția textelor religioase romînești se explica pănă acuma ca fiind datorită după unii, propagandei reformate, luterano-calvine ori husite, după alții propagandei catolice.

Dl Palade arată că propagandele citate aŭ dat numai un impuls pentru întrebuințarea limbii romîne în scris, cauza adevărată fiind trebuința sufletească ce aŭ avut-o Romînii de a se ruga lui Dumnezeŭ în limba lor. (în acest chip se explică apariția textelor naționale religioase la toate popoarele Europei).

Punctul de vedere din care s-a pus Dl Palade mi se pare just.

P. G.

***

Preotul Dr. Alexandru Czipie. *Documente privitoare la Episcopia din Maramureș.* Analele Academiei Mem. sec. istorice tom. XXXVIII. București, 1916, 128 pagini.

Sînt o serie de documente din arhiva comitatului din Sighet, pe care autorul le-a scos la iveală cu credința modestă, că vor folosi istoricilor la lămurirea începuturilor și trecutului bisericei maramureșene. Deși pomeniri despre biserica maramureșană apar odată cu anul 1364, cînd e pomenit într'o diplomă preotul Mirislău, nu se poate vorbi de o organizație pănă la finele secolului al 14-lea din cauza persecuțiilor catolice. Cel dintăiu semn de ierarhie stabilită apare odată cu cererea a 2 voivozi din Maramureș, Baliță și Drag, către Patriarhul Anton din Constantinopol în anul 1391, ca să le ridice mănăstirea din Peri la rangul de stavropighie.

Ceia ce autorul n'a observat este aplecarea și acestei biserici a unui alt ram romînesc direct către înalta patriarhie; înlăturarea deci a unei autorități religioase bulgărești sau mai ales sîrbești ca intermediară.

O tendință la Romîni de a căuta sprijin la suprema autoritate, care ar veni în sprijinul teoriei celor dintăi legături ale bisericilor romînești din Principate cu patriarhia constantinopolitană.

Am inzistat asupra începuturilor, pentrucă ele prezintă în deobște mai multă importanță aducînd lumină nouă sau răsturnînd teorii vechi.

„Literile patriarhului Antonie" dela 1391 constitue cel dintăiu document din colecție; a fost publicat și de Mihalyi în „Diplome maramureșene". Următoarele reapar în secolul al XV-lea la aproape un veac după primul și înseamnă diferite momente istorice ale bisericei maramureșene, care sînt enunțate și'n „notițele introductive" din capul colecției.

Sînt în număr de 117, dintre care 4 din secolul al 15-lea, 1 din secolul al 16-lea, restul din secolul al 17-lea și al 18-lea; seria se'nchee cu un document de interes local al egumenului din Putna din anul 1759.

Sînt în limba latină sau maghiară; ultimele însoțite de o traducere folositoare pentru orice publicație în afara granițelor Ungariei. Un index alfabetic ar fi ușurat întrebuințarea colecției.

Lucrarea s'a găsit de interes fiind publicată de Academie, pe care o cunoaștem credincioasă tradiției de a sprijini pe scriitorii ardeleni. Aceștia ar trebui să se conformeze pecît mai mult limbii romînești oficiale și juste pentru a se'nlătura definitiv forme încă locale, dintre care unele ar friza uneori chiar greșelile gramaticale.

in lucrarea de faţă: „indestuliţi" (p. 2), „funcţii episcopeşti" (p. 3), „ingerenţa" (p. 7), „in urmare" loc de „ca urmare" (p. 24), „naturelul" (?) (p. 26), „conclus" loc de „conclusiune" (p. 27), „admonieze (p. 32) şi altele.

P. C.

***

Ştiinţa pentru toţi. Noua bibliotecă de vulgarizare a ştiinţii apare sub direcţiunea harnicului propagator a cunoştinţelor pozitive, d. *Victor Anestin*, şi e destinată marelui public cetitor, pentru care deşteptarea interesului cere oarecare artificii şi mai ales imprumutarea formei povestitorilor. Până acum au apărut 5 numere, din care două despre *Eroi ai Ştiinţii (Viaţa şi inventiunile lui Edison* şi *Viaţa cismarului naturalist Tom Edvard)* In ambele volumaşe se schiţează şi viaţa altor iluştri apostoli ai ştiinţii (Faraday, Franklin, Fabre, etc.)—Cîteva povestiri despre obiceiurile unor animale cuprinde No. 2 *(Din viaţa şi obiceiurile animalelor)* povestiri interesante deşi interpretarea unor „obiceiuri" e cam subiectivă. O povestire fantastică *„Cum a fost „omorît" războiul european"* prin gaz hilariant şi o negură de nepătruns răspîndite de o puternică excadră de zepelinuri americane, oricît ar fi de „fantastică" lasă un sentiment de mîngîere, că nenorocirile actuale vor da aşa sbor ştiinţii, incît va face cu neputinţă de incercat noi omucideri în masă, noi încercări pentru a înlătura prin crimă concurenţa economică, lupta continuă de întrecere între popoarele organizate şi muncitoare şi cele care au ştiut să exploateze cu artă şi „singe rece" cea mai mare parte din Univers, fără a face şi sacrificiul sîngelui cald pe cîmpurile de unde sporesc văduvele şi orfanii şi rînjeşte mizeria popoarelor.

Interesant şi bine documentat e volumaşul *„Cutremurele de pămînt din Romînia"*. După o introducere în care sînt trecute în revistă cutremure celebre din toată lumea, autorul adună date privitoare la Romînia, servindu-se chiar de lucrări mai noi, cum e prea interesanta lucrare *„Cîmpia romînă"* a unui tînăr geograf, d. Vîlsan, lucrare de care ne propunem a da mai largi informaţiuni cetitorilor noştri.

In totul, după numerile apărute până acum, şi exceptînd cam prea numeroasele erori de tipar, „Ştiinţa pentru toţi" e o întreprindere de vulgarizare care merită a fi cunoscută şi folosită de marele public, căci lectura e uşoară şi cunoştinţele pozitive numeroase şi interesante.

T. A. B.

***

Dr. G. Pascu. *Sufixele Romîneşti.* Bucureşti, Ediţiunea Academiei Romîne, mare 8º, IV+489 pg., 1916. Operă premiată de Academia Romînă cu premiul Năsturel din 1915 de 5000 lei.

Această carte este o monografie complectă despre sufixele romîneşti. Materiea este împărţită în 8 mari capitole: 1. Sufixele de origină latină, 2. Suf. de origină latino-balcanică, 3. Suf. de origină slavă, 4. Suf. de origină albaneză (unul singur), 5. Suf. de origină ngr., 6. Suf. de origină turcă, 7. Suf. de origină ungară, 8. Suf. neologisme. Aceste capitole sînt precedate de o Introducere şi urmate de o Concluzie.

Fiecare capitol deosebeşte sufixele substantivale, adiectivale, verbale, adverbiale; la fiecare sufix se deosebesc rubricile: observaţie (extensiunea sufixului şi formele sale fonetice), funcţiunea, origina, formaţiuni analogice, genul şi pluralul cuvintelor studiate.

Materialul a fost adunat pentru cele trei mari dialecte ale limbii romîne, dr. mr. şi megl. (dial. istr. a fost lăsat la o parte fiind prea sărac). Materialul dr. a fost extras din 40 de dicţionare, glosare şi texte; materialul mr. şi megl. a fost scos din toate izvoarele autorizate (6 dicţionare). Pentru dr. tendinţa autorului a fost de a scoate cele mai importante derivate; pentru mr. şi megl. toate derivatele. Numărul cuvintelor studiate este de 7400, al sufixelor de 370, dintre care 166 simple. Din aceste din urmă 75 aŭ fost studiate de mine pentru prima oară. Incidental am propus şi etimologiĭ noŭă.

Un material maĭ bogat şi maĭ sistematic expus decît mine n-am putut observa la autoriĭ străini citaţĭ de mine în Bibliografie.

Această carte a fost premiată de Academia Romînă în baza raportului D-lui **A. Philippide**, raportor din care extragem următorul pasaj:

Părerea mea este că avem a face cu o lucrare de mare valoare, precum ar fi de dorit să existe şi pe terenul altor limbĭ, maĭ de demult şi cu maĭ multă competenţă studiate decît limba noastră.

Studiul sufixelor derivative este unul din cele mai importante şi cu toate aceste unul din cele maĭ neglijate, în general vorbind, în istoria limbilor, iar lucrarea de faţă este atît de complectă, atît de amănunţită şi în acelaş vreme atît de sistematică, încît trebue să ne simţim fericiţi că s-a găsit un Romîn care s-o poată duce la capăt.

Sînt sigur că oricare filolog se va ocupa cu limba romînească va avea totdeauna pe masa luĭ de lucru opera cuprinsă în acest manuscris, pentru a o consulta la tot momentul şi va fi recunoscător Academiei Romîne că a publicat-o.

P. G.

***

Emil M. Brancovici. *Technica comerţului de cereale,* in special comerţul cerealelor romîneşti. Vol. I. partea generală. Bucureşti, 1915, 245 pag, Lei 5.

Pentru foarte mulţi Romîni, operaţiunile comerciale sînt încă un mister; aceasta nu e vina lor, ci a împrejurărilor în care s'a desvoltat poporul nostru până acum; este deci de un deosebit interes orice carte care aduce lumină în privinţa aceasta; cu atît mai mult una care se ocupă de comerţul de cereale, articolul cel mai necesar, cel mai răspîndit şi mai vechiu pe pieţele lumii întregi; în special interesantă pentru ţara noastră agricolă. Lucrarea d-lui Brancovici este o călăuză minunată pentru cerealiştii nedesăvîrşiţi, (şi cred că desăvîrşiţi sînt foarte puţini), care vor afla aici organizaţiile şi uzanţele din ţară şi din străinătate, modalităţile operaţiunilor celor mai complicate de bursă, contractele tip, denumirile uzuale (alibare, a livra, Bază, „Cif" etc.).

Din aceleaşi puncte de vedere şi mai ales acela al clasificării şi intrepozitării cerealelor, al determinării caracterului lor şi al formării preţului cerealelor, cartea este necesară agricultorilor. Pentru intelectuali o recomandă curiozitatea. La sfîrşitul lucrării se află şi un scurt istoric al comerţului de cereale.

V. D.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare. (Iunie, 1916). In acest număr puţin vioi al bătrînei reviste remarcăm *memoriile* atît de interesante ale *generalului Văcărescu*. Cu mult talent şi comprehensiune istorică e redată atitudinea plină de tact a principelui Carol faţă de mişcarea ofiţerilor care in primele luni ale domniei sale cereau inlăturarea din armată a februariştilor partaşi la detronarea lui Cuza.

In *„Gînduri“* d. *Apostolescu* reflectează asupra morţii in faţa mormintului Hajdeilor aducîndu-şi aminte cu ocazia aceasta de Tocilescu şi utilizînd cu un lux deosebit de citaţii pe Maeterlinck, Barrès, Mistral, Maurras, Rostand, etc..

Muzica. Numerile 1—6.

Activitatea bogată a lui George Enescu, pe care ni l-a redat războiul pentru o vreme mai indelungată, concertele lui admirabile de vioină, instituirea „premiului Enescu“, şi mai cu seamă concertele simfonice, in care Bucureştenii surprinşi au ascultat superior dirijate Simfonia IX-a, actul al III-lea din Parsifal şi acum in urmă Damnaţia lui Faust, au trezit publicul nostru aţipit sub bagheta cu mişcări de leagăn a curtenitorului domn Dinicu, şi au imprimat evoluţiunii noastre muzicale un ritm şi o direcţiune care nu vor putea fi trecute cu vederea de istoricul viitor.

Apariţia revistei *Muzica* corespunde întorsăturii acesteia hotăritoare şi va contribui—nu ne îndoim—la fixarea durabilă a noii mişcări pe drumul cel bun. Progresul dela un număr la altul, progres vizibil prin scuturarea unor colaborări obositoare şi prin grija pe care o pune tiaăra direcţiune de a lua tot mai mult pasul vremii, ne pare o sigură chezăşie pentru aceasta.

In numerile apărute până acum, remarcăm articolele judicioase ale d-lui *Maximilian Costin*, pe acelea bine informate şi pline de miez ale d-lui *A. C. A.* şi mai cu seamă cronicile aşa de interesante şi aşa de vii ale d-lui *Em. Ciomac*, care prin nepărtinirea şi prin priceperea cu care sînt scrise umplu un gol bine simţit in critica noastră muzicală. Păstrăm insă pentru o vreme mai răcoroasă proza nebuloasă şi prolixă a d-lui *Cuclin*, care pune la grea incercare inteligenţa cititorului pe timpurile acestea caniculare. Numărul din urmă, consacrat lui Berlioz şi datorit aproape în intregime celor trei dintâi colaboratori, e bogat in materie nouă, şi cît se poate de interesant. Il recomandăm călduros tuturor iubitorilor marelui maestru.

La Revue. (Iunie 1916). D. *Jean Finot* a atins un record: i s'a cenzurat chiar titlul unui articol—**„La durée de la guerre et** *(censuré)*“.

D. Finot crede in victoria aliaţilor, recunoaşte insă extraordinarele greutăţi ale războiului şi pagubele enorme ale tuturor combatanţilor. Cheltuelile războiului actual n'au seamăn in istoria conflictelor armate: dela Napoleon I şi până astăzi toate războaele la un loc (costînd 180—200 miliarde) n'au ajuns nici la jumătatea cheltuelelor făcute numai de Quadruplă. Războaele napoleoniene au costat aproape 75 miliarde de fr., in curs de 20 ani; războiul Crimeei, 10—12 miliarde; războiul de Secesiune, 35—38 miliarde; cel între Prusia şi Austria, din 1865, 1 miliard şi jum.. Franţa a cheltuit in războiul dela 70—71, 12 miliarde şi 435 milioane. In această sumă sînt cuprinse şi pierderile suferite de stat, departamente, comuni şi particulari. Războiul ruso-turc dela 1877 a cerut 5—6 miliar-

de, iar cel intre Rusia şi Japonia 9—10.

Aliaţii au sub arme, spune d. Finot, vre-o 14 mil. de oameni. Socotind cheltuiala zilnică a unui soldat cam 20 lei, y compris muniţiile, Quadrupla consumă pe an cam 100 miliarde. Deci 300 miliarde in trei ani. Cheltuelile statelor beligerante din an în an cresc mereu: pomenim numai adoptarea serviciului militar obligator in Anglia şi care a făcut să se inscrie in buget noi sume.

Lingă cheltuelile de războiu se alătură pagubele provenite din distrugeri şi din lipsa de muncă.

Şi nu trebue să trecem cu vederea nici peste valoarea economică a fiecărui soldat. Dr. Wittstein dă ca echivalent financiar al unui lucrător german de 25 ani, suma de 3,600 thaleri, şi al unui intelectual—17.536 thaleri.

„Ar fi nedrept, subliniază d. Finot, să punem pe acelaş picior valoarea unui Francez, Englez, Italian sau Rus, cu aceia a unui german. Aliaţii vor trece peste aceste cifre, cînd vor preţui viaţa unui cavaler al dreptului şi al justiţiei“.

Aliaţii vor pierde astfel, in cursul războiului, 120—140 miliarde fr., socotind că vor fi scoşi din viaţa economică 6—7 milioane de oameni.

Dar ruinele? Belgia, Franţa, Polonia, Rusia, Serbia sînt pline de dărămături. Vor trebui reconstruite edificiile şi gospodăriile distruse.

Pagubele Quadruplei s'ar urca deci la suma de 5—600 miliarde, probabil in curs de 3 ani de războiu.

In tot articolul n'am găsit intr'adevăr nici o precizare in privinţa duratei războiului. Cenzura a suprimat pagini întregi şi frînturi de pagini, fraze şi cuvinte izolate, incît de multe ori înţelesul se strecoară pe jghiaburile albe.

Totuşi am inţeles că Germanii şi aliaţii lor vor plăti Quadruplei această sumă uriaşă. D. Finot admite o tranzacţie, impusă de insolvabilitatea viitorilor invinşi.

Dacă după trei ani Austro-Germanii nu iscălesc tranzacţia, războiul va continua. Cheltuelile vor spori şi nimeni nu le va mai putea acoperi (Averea germană era cotată, înainte de războiu, la 400 miliarde, din care unele au fost sorbite de războiu).

Şi atunci?

Un cetăţan de pe continent lucra pe timp de pace o lună pentru datoriile statului; după războiu va lucra două şi trei luni, in ţările care nu vor obţine despăgubiri indestulătoare.

La revue hebdomadaire. (Iunie, 1916). Ţările neutre atrag în mod deosebit atenţia beligeranţilor. Această revistă are o rubrică permanentă, intitulată: **L'„Opinion à l'étranger“** şi semnată de d. *René Moulin*. Romînia a apărut de multe ori în cadrul ei, sub diferite lumini. Ironia n'a lipsit niciodată.

No. 23 cuprinde un articol despre opinia publică din Olanda.

Acolo e răscrucea unor uriaşe interese contrare.

Presa franceză a sfătuit Olanda mai demult să adere la politica Ententei şi, căzînd dintr'odată în spatele armatei germane, să-i întoarcă flancul drept.

După conferinţa dela Paris, Olanda a trecut prin momente critice sau, mai bine zis, printr'o enervare teribilă. Ziarul „Het Volk“, ca şi „Telegraaf“, a dat multe detalii in această chestie; iată cum explică el enervarea olandeză: statul-major german a vrut să ştie dacă Olanda e destul de puternică şi hotărîtă să se opune unei debarcări engleze. In caz contrar Germanii ar fi avut intenţia să iasă întru întîmpinarea Englejilor.

Spre fericirea Olandei, nu s'a încercat debarcarea.

Totuşi multe nemulţumiri are Olanda din pricina Angliei: declararea cărbunilor germani ca contrabandă de războiu, confiscarea corespondenţii, rigorile blocusului, etc.. D. Moulin crede

însă că Olanda face o greșală, protestind.

Olanda, fără îndoială, e'ntr'o situație dificilă: în Europa pe-o suprafață de 33.000 km. p. are o populație de 5.000.000 locuitori, iar coloniile sale de 2.000.000 km. p. sînt populate de 38.000.000 locuitori.

Profesorul olandez Versluijs a spus că „Anglia este o națiune intolerabilă, care poate fi o primejdie pentru prosperitatea noastră și pentru coloniile noastre". D. Moulin nu-i de aceiași părere. D-sa crede că primejdia coloniilor vine din partea Germaniei. In tulburările din Java s'au descoperit instigatori germani.

Opinia publică în Olanda este împărțită între Quadrupla și Dubla Alianță. Presa filogermană are oarecare putere. La Haga cercurile aristocratice sînt defavorabile Quadruplei, deasemeni și ministrul de agricultură Porthuma, precum și alte personalități marcante.

D. Moulin cere ca încheere o mai vie propagandă în Olanda: *Laboremus!*

Deutsche Rundschau. (Mai, 1916)

Intr'un lung studiu *Von Mackay* arată diferitele aspecte ale **problemei indiene.**

In India, 160,000 Engleji reușesc să țină sub dominația lor 300 milioane Indieni nu atît din cauza nenumăratelor state feodale și a diviziunelor ce există între ele, cît mai ales din acea a sistemului castelor, care—strîns legat de religia brahmană—are o enormă influență asupra spiritelor.

Totuși acest sistem începe a pierde din forța lui de odinioară. Unele secte religioase ca Sickii din Pendjab în număr de 3 milioane și Djainii de 2 milioane, predică monoteismul și nu vor să recunoască existența castelor.

In sinul maselor populare se simte deasemeni o puternică mișcare de renaștere religioasă și de emancipare națională. Cel care a lucrat mai ales în această direcție a fost Bal Gaugadhar Tilak din Puna. După ce și-a sfîrșit studiile în Bombay, acest ziarist și tribun popular s'a așezat în Decan, unde influența lui a devenit în scurt timp foarte mare. Ales în consiliul provincial el a aparat cu multă energie drepturile hinduismului în fața guvernului englez. In tulburările din 1908 partea lui a fost însemnată. Condamnat la 6 ani închisoare a murit în temniță, iar poporul îl consideră ca un martir.

Raționaliști și utilitariști, Englejii n'au înțăles că numai cu partea tehnică a civilizației nu se poate cuceri spiritul indian, care are o altă concepție asupra lumii.

Poporul urăște pe Engleji și îi numește „oameni fără religie". In ziua în care cele 230 milioane de Hinduși se vor apropia de cele 70 milioane de Musulmani, situația Englejilor în India va fi adînc primejduită.

Preussische Iahrbucher. (Iunie, 1916.

Intr'un studiu interesant **„Rusia în Asia"** un diplomat anonim arată că prin apropierea ei de Rusia, în 1908, Anglia ș'a atins două scopuri: încercuirea Germaniei și îndepărtarea Rusiei dela golful Persic și India. In schimb ea a îndemnat pe Ruși să-și îndrepte privirele iarăși spre Dardanele. De aceia relațiile ruso-germane după 1908 încep a deveni mai nervoase și mai mult încă acele dintre Rusia și Turcia. Lucrînd deasemeni după războiul din 904—905, la o apropiere între Rusia și Japonia, Anglia după vorbele lui Vinogradov și Trubetzkoi, înlesnea Rusiei libertatea de acțiune în Europa, adică în Austro-Ungaria și în Balcani.

Dar decepțiile primului an de războiu au convins unele cercuri din Rusia că nu vor obținea dela aliați și dela Engleji în special, chiar în caz de victorie, nici desmembrarea dorită a monarhiei habsburgice nici heghemonia absolută în Balcani, fără de care libera trecere în Dardanele nu ar fi de cît iluzorie.

Aceste idei au găsit un ecou în articolele lui Mencicov din Novoie Wremja. In ele scriitorul rus e partizanul unui războiu defensiv în Europa și ofensiv în Asia.

Deasemeni profesorul Migulin susține că Rusia, care a făcut în războiul acesta cele mai mari sacrificii trebue să obție compensații, dar nu trebue să le caute în Apus. O eșire la mare e absolut necesară marelui imperiu dar ea poate fi obținută prin Asia mică, la Alexandreta sau la golful Persic trecînd peste statul anarhic al Persiei care trebue desființat. Și Anglia nu trebue să se teamă de expansiunea rusă în această direcție, căci Rusia nefiind ca Germania un stat industrial și colonial nu poate fi o amenințare pentru Egipt sau India. De altfel la împărțirea fatală a Turciei, Anglia va lua Arabia.

Se pare că aceste articole au stîrnit în Anglia o mare nemulțumire și ea a amenințat guvernul rus care a trebuit să cedeze.

Censura n'a mai permis publicarea unor astfel de articole, iar ideile conținute în ele au fost taxate de „uneltiri germane". Prin acordul de curînd semnat cu Japonia, aceasta se obligă să procure Rusiei în tot timpul războiului muniții. In schimb ea dobîndește mînă liberă în Manciurea, Mongolia ca și în afacerile interne ale Chinei. Prin acest acord Rusia renunță de fapt la expansiunea ei în ostul asiatic.

După războiu, Japonia va culege aici roadele bogate ale politicei sale.

Intr'un frumos studiu **„Schleiermacher, Goethe și biserica"**, *Konrad Heuser* arată influența pe care „Wilhelm Meister" al lui Goethe a avut-o asupra concepției etice și religioase a lui Schleiermacher. Această concepție se deosebește de raționalismul utilitarist al secolului al XVIII-lea dar și de rigorismul etic al unui Kant și Fichte. E un individualism estetic și un spiritualism creștin fără biserică, fără cult, indiferent față de valoarea obiectivă a religiei.

Din pricina lipsei de hîrtie, numărul acesta apare întîrziat, redus și fără unele rubrici.

TABLA DE MATERIE

a

VOLUMULUI XLI

(ANUL X, NUMERELE 4, 5 și 6)

I.—Literatură

II. — Studii. — Articole. — Scrisori din țările romîne și din străinătate.

III.—Note pe marginea cărților

IV.—Cronici

V.—Miscellanea

VI.—Recenzii

VII.—Revista Revistelor